

วารสาร

การพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

เครือข่ายบริหารการวิจัย
Research Administrative Network

ISSN 2286-9824

Journal of Community Development and Life Quality

ทางเลือกภายใต้ระบบพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกพืชอินทรีย์ ภัทรพรรณ ทาคี.....	171
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยเกษตรกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย ดลฤดี จันทรแก้ว และวิรินดา สุทธิพร.....	188
การวิเคราะห์ศักยภาพของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เพื่อการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสม ชลิดา ทุกข์สุญ และอวรรณ โสภาพัฒนกิจ.....	200
การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืนของครัวเรือนเกษตรกรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาบ้านโนนสง่า ตำบลหนองกุ้ง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ สุกัญญา ดวงอุปมา ภัทราพร ภาระนาถ และปาริณา แอนเดอร์สัน.....	212
วิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาอาหารของชาวผู้ไทในจังหวัดอุดรธานี นวรรตน์ บุญภักดิ์.....	224
การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดชัยภูมิ: กรณีศึกษา มอหินขาว ภควรรณ ปัทมสุวรรณ.....	235
การเสริมสร้างศักยภาพภาคเกษตรในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พลอยระดา ภูมิ วรวัฒน์ ทิพจ้อย และณัฐนันท์ สุวรรณวงศ์.....	249
การพัฒนารูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว: โรงเรียนพังงพิทยาคม พระครูวิชัยคุณวัตร ชาสมบัติ.....	261
การพัฒนารูปแบบการให้ความรู้กับผู้ประกอบการแบบสุชาติ เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ หนึ่งฤทัย ชัยดารา.....	273
การพัฒนาระบบการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการส่งเสริมวัฒนธรรมสุขภาพ กรณีศึกษากลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน สามารถ ใจเดียว สิวดี รัตนปัญญา รัตพร เทียมจันทร์ สมชาย แสนวงศ์ และพนัสนา อูสาห์ใจ.....	284
ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน ในพื้นที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย สุนทรี สุรัตน์ กิตติ ศศิวิมลลักษณ์ เกวลี เครือจักร และวิโรจน์ มงคลเทพ.....	297
การประเมินเบื้องต้นของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในการจัดการทรัพยากรชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรม: กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคกไม้้งาม ตำบลศรีสุข อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น วิสาชา ภูจินดา และดวงรัตน์ เต็งสกุล.....	308

คำแนะนำในการเตรียมต้นฉบับ

เรื่องที่ตีพิมพ์

บทความวิจัย บทความปริทัศน์ หรือบทความวิชาการ

การเตรียมต้นฉบับ

1. ภาษา เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ

2. การพิมพ์ พิมพ์หน้าเดียวบนกระดาษขนาด A4 ด้วย 'ไมโครคอมพิวเตอร์โปรแกรมไมโครซอฟต์เวิร์ด' ตัวอักษร Cordia new ขนาด 14 ตัวอักษรต่อนิ้ว ความยาวไม่ควรเกิน 10 หน้า (รวมบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

3. การเรียงลำดับเนื้อหา

3.1 ชื่อเรื่อง (Title) ควรสั้น ชัดเจน และต้องสื่อเป้าหมายหลักของการศึกษาวิจัย ที่ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

3.2 ชื่อผู้เขียน เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำหรับที่อยู่ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ให้พิมพ์เป็นเชิงอรรถ (Footnote) ในหน้าแรกของบทความ

3.3 บทคัดย่อ (Abstract) ควรเป็นเนื้อหาที่สั้น ชัดเจนและเข้าใจง่าย โดยรวมเหตุผลในการศึกษาวิจัย อุปกรณ์ วิธีการ ตลอดจนผลการศึกษาและสรุปด้วย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่ควรเกิน 350 คำ และให้ระบุคำสำคัญ (keywords) ไว้ท้ายบทคัดย่อแต่ละภาษาด้วย (บทความปริทัศน์อาจไม่ต้องมีบทคัดย่อ)

3.4 คำนำ (Introduction) แสดงความเป็นมาและเหตุผลที่นำไปสู่การศึกษาวิจัย อาจรวมการตรวจสอบเอกสาร (Review of Literature) และวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยไว้ด้วย

3.5 อุปกรณ์และวิธีการ (Materials and Methods) ให้อธิบายละเอียดวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ ตลอดจนวิธีและแบบจำลองการศึกษาวิจัยที่ชัดเจน และสมบูรณ์

3.6 ผลการศึกษาหรือผลการทดลอง (Results) ให้อธิบายผลการศึกษาวิจัย พร้อมเสนอข้อมูลในรูปแบบ ตารางหรือภาพประกอบได้ โดยตารางหรือภาพ ให้จัดทำเป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด

3.7 วิจารณ์ (Discussion) ควรเชื่อมโยงกับผลการศึกษาว่าสอดคล้องกับสมมุติฐาน หรือแตกต่างไปจากผลงานวิจัยที่มีผู้รายงานไว้ก่อนหรือไม่อย่างไรและด้วยเหตุใด โดยมีพื้นฐานการอ้างอิงที่เชื่อถือได้ วิจารณ์อาจนำไปรวมกับผลการศึกษาเป็นผลการศึกษาและวิจารณ์ (Results and Discussion)

3.8 สรุป (Conclusion) ควรสรุปสิ่งที่ได้จากการศึกษาวิจัย ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ พร้อมให้ข้อเสนอแนะ หรือระบุอุปสรรคและแนวทางวิจัยที่จะดำเนินการต่อไป

4. กิตติกรรมประกาศ หรือ คำขอบคุณ (Acknowledgement)

หากมีหรือไม่ก็ได้ เป็นการแสดงความขอบคุณแก่ผู้ที่ยช่วยเหลือในทางวิจัย แต่ไม่ได้เป็นผู้ร่วมงานวิจัย

5. เอกสารอ้างอิง (References)

5.1 ในเนื้อเรื่อง ไม่ควรอ้างอิงถึงเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องหรือห่างไกล ระบบที่ใช้อ้างอิงคือ ระบบชื่อและปี (Name-and-year System) ในเอกสารภาษาไทย ให้ใช้ชื่อตัวและปี พ.ศ. เช่น สมชาย (2545) รายงานว่า... หรือ... (สมชาย, 2545) หากมีผู้เขียน 2 คน ให้ใช้ชื่อตัวและปี พ.ศ. เช่น สมชาย และสมหญิง (2547) รายงานว่า... หรือ... (สมชาย และสมหญิง, 2547) และถ้ามีผู้เขียนตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป ให้ใช้ชื่อคนแรกแล้วตามด้วยคำว่า และคณะ เช่น สมชาย และคณะ (2546) รายงานว่า... หรือ... (สมชาย และคณะ, 2546) ในกรณีเอกสารเป็นภาษาอังกฤษ ให้ใช้ชื่อสกุลและปี ค.ศ. เช่น Johny (2003)... หรือ... (Johny, 2003) ถ้าผู้เขียนมี 2 คน ให้ใช้ชื่อ Johny and Walker (2004)... หรือ... (Johny and Walker, 2004) หากมี มากกว่า 3 คน ให้ ใช้ เป็น Johny *et al.* (2005) หรือ (Johny *et al.*, 2005) สำหรับในกรณีเอกสารอ้างอิง ให้ใส่ชื่อผู้เขียนทุกคนห้ามใช้คำว่า และคณะ หรือ *et al.*

5.2 ในบัญชีเอกสารอ้างอิง ให้เรียงลำดับเอกสารภาษาไทยก่อนภาษาอังกฤษ โดยเรียงตามลำดับอักษรในแต่ละภาษา ตามรูปแบบการเขียนมีดังนี้

1) วารสาร (Journals)

ชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ชื่อวารสาร (เขียนเต็ม) ปีที่(ฉบับที่): เลขหน้าเริ่มต้น-เลขหน้าที่สิ้นสุด.

ภาณุ ธนารังกุล และ ราโพพรรณ อภิชาติพงศ์ชัย. 2556. ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม จากศูนย์เครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดนครสวรรค์. วารสารเกษตร 29(1): 79-88.

Barcenas, N.M., T.R. Unruh and L.G. Neven. 2005. DNA diagnostics to identify internal feeders (Lepidoptera: Tortricidae) of pome fruits of quarantine importance. Journal of Economic Entomology 98(2): 299-306.

2) หนังสือ และตำรา (Books & Textbooks)

ชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อหนังสือ. สำนักพิมพ์. เมืองที่พิมพ์. จำนวนหน้าทั้งหมด.

สัญญา จตุรสีทหา. 2555. เทคนิคโลยีเนื้อสัตว์. โรงพิมพ์วังเมือง, เชียงใหม่. 367 หน้า.

Gullan, P.J. and P.S. Cranston. 2005. The Insects: An Outline of Entomology. 3rd ed. Blackwell Publishing, Malden. 505 p.

3) เชื้อย่อยในตำราหรือหนังสือที่มีผู้เขียนแยกกันเขียน และมีบรรณาธิการชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่องย่อ. หน้า เลขหน้าเริ่มต้น-เลขหน้าที่สิ้นสุด. ใน: ชื่อบรรณาธิการ, (บ.) ชื่อหนังสือ. สำนักพิมพ์. เมืองที่พิมพ์.

ดำรง เวชกิจ และ สมบูรณ์ ทองสกุล. 2535. เทคนิคการใช้สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช. หน้า 22-42. ใน สุวัฒน์ รวยเจริญ (บ.), แมลงและศัตรูศัตรูที่สำคัญของพืชเศรษฐกิจและการบริหาร. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไอเดียสแควร์, กรุงเทพฯ.

Tilgner, E.H. 2009. Phasmida (Slick and leaf insects), pp.765-766. In: V.H. Resh and R.T. Cardé (eds), Encyclopedia of Insects. 2nd ed. Academic Press, London.

4) วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ระดับวิทยานิพนธ์. สถาบันการศึกษา. เมืองที่พิมพ์. จำนวนหน้าทั้งหมด.

รัตน์ ภักธวายุ. 2550. ผสมของน้ำตาลในสารละลายยีสต์ภายใต้สภาวะอุณหภูมิสูงของน้ำตาลและกิจกรรมของเอนไซม์อินเวอร์เตสในดอกกล้วยไม้สกุลหวาย. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ. 84 หน้า.

5) เอกสารวิชาการอื่นๆ

ชื่อผู้เขียน หรือหน่วยงาน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่องหรือชื่อหนังสือ. ประเภทของเอกสาร. สถาบันหรือหน่วยงานที่จัดพิมพ์. เมืองที่พิมพ์. จำนวนหน้าทั้งหมด.

ทวีศักดิ์ ชัยบาล. 2544. แมลงศัตรูปลาน้ำจืดในประเทศไทย. เอกสารวิชาการ. กองกัญและสัตววิทยา กรมวิชาการเกษตร, กรุงเทพฯ. 126 หน้า.

6) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ชื่อผู้เขียน. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: ชื่อ Website (วันเดือนปีที่สืบค้นข้อมูล).

กรมวิชาการเกษตร. 2554. เชื้อโรค (Pathogen). (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: http://www.dca.go.th/fielcrops/ipm/th/books/cabi_natural_enemies_1/book_3.html (28 มีนาคม 2555).

Wedmann, S., S. Bradler and J. Rust. 2006. The first fossil leaf insect: 47 million years of specialized cryptic morphology and behavior. (Online) . Available: <http://www.pnas.org/content/104/2/565.full> (December 16, 2009).

รูปแบบการใช้ภาษาอังกฤษในเนื้อเรื่องภาษาไทย

- ชื่อวิทยาศาสตร์ คำขึ้นต้นให้ใช้อักษรตัวใหญ่ และใช้อักษรตัวเอน

Meloidogyne incognita

- ชื่อเฉพาะ ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวใหญ่ทุกตัว

Berdmann, Marschner

- ภาษาอังกฤษทั้งในวงเล็บและนอกวงเล็บ ให้ใช้ตัวเล็ก

completely randomized design, (transition period)

- ตัวย่อ ให้ใช้อักษรตัวใหญ่ทั้งหมด และควรใส่คำเต็มบอกไว้ในการใช้ครั้งแรก

(randomized complete block design, RCBD)

- หัวข้อเรื่อง ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวใหญ่

Abstract, Introduction

- คำแรกที่ตามหลัง คำสำคัญ ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวใหญ่

Keywords: Mango, chlorophyll

การส่งเรื่องเพื่อตีพิมพ์

ให้ส่งต้นฉบับ หรือ Online submission

การตอบรับบทความ

บทความที่ตีพิมพ์ในวารสาร ต้องได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

(JOURNAL OF COMMUNITY DEVELOPMENT AND LIFE QUALITY)

ผู้จัดพิมพ์	เครือข่ายบริหารการวิจัย	Publisher	Research Administrative Network
กำหนดการพิมพ์	วารสารราย 4 เดือน (3 ฉบับ/ปี) ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม	Publication	Tri-annually Issue 1 January-April Issue 2 May-August Issue 3 September-December
วัตถุประสงค์	เป็นวารสารสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่ตีพิมพ์ผลงานวิจัยของนักวิชาการและบุคคลทั่วไปที่มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาชุมชนและเพิ่มคุณภาพชีวิต โดยการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.)	Objective	To be Humanities and Social Sciences journal published the results of research scholars and the general quality and can be used, especially for community development and enhance the quality of life. The journal was supported by the Office of the Higher Education Commission (OHEC)
ที่ปรึกษา	นางสาว อภรณ์ แก่นวงศ์ เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา รศ. นพ. สรณิต ศิลธรรม รองเลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา นาย ขจร จิตสุขุมมงคล รองเลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา นางสาว สุมันทนา จันทโรจวงศ์ ผู้อำนวยการสำนักประสานและส่งเสริมกิจการอุดมศึกษา	Consultants	Aporn Kanvong, Ms. Deputy Secretary-General, OHEC Assoc.Prof.Soranit Siltharm, M.D Deputy Secretary-General Mr.Kajorn Jitsukummongkol Deputy Secretary-General Sumantana Chantarojwong, Ms. Director, Bureau of General Administration
บรรณาธิการ	ศ. ดร. สัญชัย จตุรสิทธิธา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	Editor	Sanchai Jaturasitha, Ph.D., Prof. Chiang Mai University
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	ดร. จารุรินทร์ ภูระย้า สำนักประสานและส่งเสริมกิจการอุดมศึกษา รศ. ดร. ไสว บุรณพานิชพันธุ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	Asst. Editor	Jarurin Pooraya, Ph.D. Bureau of Cooperation and Promotion, OHEC Sawai Buranapanichpan, Ph.D., Assoc. Prof. Chiang Mai University
กองบรรณาธิการ (ฝ่ายวิชาการ)	ศ. นพ. วีระชัย โค้วสุวรรณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผศ. ดร. ภูพงษ์ พงษ์เจริญ มหาวิทยาลัยนเรศวร รศ. ดร. ก้าน จันทร์พรหมมา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ รศ. ดร. สุธรรม นียมवास มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ รศ. มุกดา สุขสวัสดิ์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย	Editorial Board (Academic)	Weerachai Kosuwon, M.D., Prof. Khon Kaen University Pupong Pongcharoen, Ph.D., Asst. Prof. Naresuan University Kan Chantrapromma, Ph.D., Assoc. Prof. Hat Yai University Sutham Niyomwas, Ph.D., Assoc. Prof. Prince of Songkla University Mookda Suksawat, Assoc. Prof. Rajamangala University of Technology Srivijaya

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

(JOURNAL OF COMMUNITY DEVELOPMENT AND LIFE QUALITY)

รศ. ดร. ชิตณรงค์ ศิริสถิตกุล

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

รศ. ดร. อนันต์ ทองระอา

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ผศ. ดร. จิตติมา เจริญพานิช

มหาวิทยาลัยบูรพา

ผศ. ดร. ปฐมทัศน์ จิระเดชะ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผศ. ดร. อริศร เทียนประเสริฐ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผศ. ดร. สุพัฒน์ กู้เกียรติกุล

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

รศ. ดร. นาทัน บาเดนอค

มหาวิทยาลัยเกียวโต

Chitnarong Sirisathitkul, Dr., Assoc. Prof.

Walailak University

Anan Tongraar, Ph.D., Assoc. Prof.

Suranaree University of Technology

Jittima Charoenpanich, Ph.D., Asst. Prof.

Burapha University

Pathomthat Chiradeja, Ph.D., Asst. Prof.

Srinakharinwirot University

Alice Thienprasert, Ph.D., Asst. Prof.

Silpakorn University

Supath Kookiatkoon, Ph.D., Asst. Prof.

Ubon Ratchathani University

Nathan Badenoch, Ph.D., Assoc. Prof.

Kyoto University

กองบรรณาธิการ
สำนักงานและ
การติดต่อ

นางสาวกมลนัฐ จุลรัตน์

กองบรรณาธิการวารสารการพัฒนาชุมชน
และคุณภาพชีวิต เครือข่ายบริหารการวิจัย
ภาคเหนือตอนบน คณะเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จ. เชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์ 0 5394 4097 ต่อ 102

โทรสาร 0 5394 4097 ต่อ 103

E-mail: uppernorth.unrm@gmail.com

Website: [http://j-com-dev-and-life-](http://j-com-dev-and-life-qua.oop.cmu.ac.th)

[qua.oop.cmu.ac.th](http://j-com-dev-and-life-qua.oop.cmu.ac.th)

Editorial Board Kamonnat Junrat, Ms.

(Management) Editorial Board, Journal of Community
Office and Development and Life Quality, Upper
Inquiries Northern Research Administrative Network,
Faculty of Agriculture, Chiang Mai University,
Chiang Mai 50200, Thailand

Tel: 0 5394 4097 ext. 102

Fax: 0 5394 4097 ext 103

E-mail: uppernorth.unrm@gmail.com

Website: [http://j-com-dev-and-life-](http://j-com-dev-and-life-qua.oop.cmu.ac.th)

[qua.oop.cmu.ac.th](http://j-com-dev-and-life-qua.oop.cmu.ac.th)

กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตรวจและแก้ไขบทความที่
เสนอเพื่อการตีพิมพ์ในวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

The Editorial Board claims a right to review and correct
all articles submitted for publishing

บทความหรือข้อความความคิดเห็นใด ๆ ที่ปรากฏในวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต เป็นวรรณกรรมของผู้เขียน
โดยเฉพาะ คณะผู้จัดทำไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย และไม่ใช้ความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยและคณะผู้จัดทำ/บรรณาธิการ

บทบรรณาธิการ

สวัสดีครับผู้อ่านทุกท่าน

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต ได้จัดงานฉลองครบรอบ 3 ปี เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2559 เนื่องในโอกาสที่วารสาร ฯ ได้รับการรับรองคุณภาพจาก TCI ให้อยู่กลุ่มที่ 1 ซึ่งถือว่าแม้อายุน้อย แต่ก็เน้นที่คุณภาพ ในงานนี้ได้รับเกียรติจากผู้อำนวยการสำนักประสาน และส่งเสริมกิจการอุดมศึกษาของ สกอ. ได้ให้เกียรติมาเป็นประธานกล่าวเปิดงาน และได้บรรยายถึงนโยบายของ สกอ. ที่มีต่อการพัฒนาวารสารของพวกเขา นอกจากนี้ยังมีการมอบรางวัลบทความวิจัยดีเด่นของวารสาร ฯ ตั้งแต่ปีที่ 1 – 3 ผลปรากฏว่า SMART Village ได้รับการพิจารณาเป็นบทความดีเด่นในช่วง 3 ปีแรกครับ ดังนั้นสามารถหาอ่านได้ใน ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 ส่วนในช่วงปลายมีการเสวนาของ Best Practice งานวิจัยรับใช้สังคมสู่ตำแหน่งทางวิชาการ From Local to Global Recognition ซึ่งวิทยากรทั้ง 2 คือ รศ.ดร.วรลักษณ์ บุญยสุรัตน์ ผู้ที่ทำให้วัดปงสนุกได้รับรางวัล “Award of Merit” จาก UNESCO ในปี 2551 ส่วน ดร. จเร สุวรรณชาติ ผู้สร้างสรรค์ชุมชนคลองแดนจนได้รับรางวัลจากประเทศ Australia

จากงานดังกล่าว กองบรรณาธิการ มีความมุ่งมั่นที่จะทำให้วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น จึงจะจัดทำเป็นวารสาร 2 ภาษา คือ ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ซึ่งผู้เขียนถ้าเขียนเป็นภาษาอังกฤษมาเลยก็ยิ่งดี แต่ถ้าเขียนเป็นภาษาไทย ทางกองบรรณาธิการจะแปลเป็นภาษาอังกฤษให้ โดยคาดว่าจะเริ่มได้ในปีที่ 5 ฉบับที่ 1 เป็นต้นไป โดยทางวารสาร ฯ ขอเก็บค่าตีพิมพ์ หน้าละ 500 บาท และการตีพิมพ์จะเป็นวารสารอิเล็กทรอนิกส์ (E-Journal) เพื่อที่จะผลักดันให้เข้าสู่ฐานข้อมูล SCOPUS ให้เร็วที่สุดครับ

สำหรับวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 นี้มีบทความวิจัยเด่น ๆ 12 เรื่อง เช่น เกษตรพันธะสัญญา น่าสนใจมาก เพราะในปัจจุบันการเกษตรจะต่างจากอดีต ดังนั้นจึงมีบริษัทเข้ามาเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของเกษตรกรมากขึ้น ลองอ่านดูแล้วจะรู้ว่าลึก ๆ มีผลดีผลเสียอย่างไร นอกจากนี้ยังมีบทความที่เกี่ยวข้องเศรษฐกิจชุมชน ภูมิปัญญาทางอาหารของชาวผู้ไท หรือแม้แต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ สำหรับกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพนั้นเป็นสิ่งที่ต้องปลูกฝังกันตั้งแต่เด็ก ไม่อย่างนั้นจะทำให้สังคมบ้านป่วน นี่เป็นแค่ตัวอย่างของงานวิจัยในฉบับนี้ ยังมีอีกหลายบทความที่มีคุณค่า จึงต้องอ่านด้วยตนเอง ซึ่งต้องขอขอบคุณ ผู้เขียนที่ส่งมาร่วมเผยแพร่สิ่งดี ๆ ให้ผู้อ่านทุกท่านครับ

พบกันใหม่ฉบับหน้าครับ

ศาสตราจารย์ ดร. สันชัย จตุรสิทธา

บรรณาธิการวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

ทางเลือกภายใต้ระบบพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกพืชอินทรีย์ ในจังหวัดนครปฐม

Choices under Contract Farming System of Organic Farmers in Nakhon Pathom Province

ภัทรพรรณ ทำดี^{1/}

Patrapan Tamdee^{1/}

^{1/}ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900

^{1/}Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand

(Received 9 December 2015; Accepted 16 March 2016)

Abstract: This qualitative research aims to explore choices of organic farmers in Nakhon Pathom province in responding to the contract farming system. In-depth interview with 21 households of organic farmers who have experience in organic farming under contract farming system was used in data collecting process. The research showed that these farmers reacted with the system in different ways. Some farmers decided to give up their role in contract farming to emancipate themselves from the exploitation and tried to find the most beneficial choice, while others tried to adjust to survive by negotiating and handling with the companies exploiting them. How these farmers managed the situation depends on the assessment of their resources, both in groups and at a personal level. In order for the farmers to be self-reliant in such systems, they need to be provided with enough resources in knowledge, networks, and essential rules relating to organic farming and contract farming system.

Key Words: contract farming, organic farming, Nakhon Pathom

บทคัดย่อ: การวิจัยเชิงคุณภาพในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทางเลือกในการตอบสนองต่อระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกพืชอินทรีย์ในจังหวัดนครปฐม เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับเกษตรกรที่เคยมีประสบการณ์การทำเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ภายใต้ระบบพันธสัญญาในจังหวัดนครปฐม จำนวน 21 ครัวเรือน ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรต่างมีวิธีการจัดการเพื่อให้ตนเองอยู่รอดในระบบพันธสัญญาในรูปแบบที่แตกต่างกันไป ทั้งการตัดสินใจยุติบทบาทในระบบพันธสัญญาเพื่อปลดแอกตัวเองจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ และแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ให้ผลประโยชน์สูงสุด ในขณะที่เกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งตัดสินใจที่จะปรับตัวเพื่อให้ตนเองอยู่รอดต่อไปในระบบพันธสัญญา โดยพยายามต่อรอง และหาวิธีจัดการกับบริษัทที่เข้ามาเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งการที่เกษตรกรจะตัดสินใจเลือกทางเลือกใดขึ้นอยู่กับการประเมินฐานทรัพยากรที่ตนมีอยู่ทั้งทรัพยากรในระดับกลุ่ม และทรัพยากรในระดับบุคคล หากต้องการส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ใน

ระบบดังกล่าว จึงจำเป็นต้องสนับสนุนทรัพยากรที่เพียงพอต่อการปรับตัว ทั้งในแง่องค์ความรู้ เครือข่าย และกฎระเบียบที่เอื้อประโยชน์ต่อการทำเกษตรในระบบอินทรีย์และระบบพันธสัญญา

คำสำคัญ: เกษตรพันธสัญญา, เกษตรอินทรีย์, นครปฐม

คำนำ

การทำเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทยไม่ใช่เรื่องใหม่ และมีการขยายตัวอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยมีพืชและสัตว์จำนวนมากที่ผลิตในระบบพันธสัญญาเพื่อป้อนเข้าสู่กระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรม (จิรวรรณ และพรสิริ, 2557) ไม่ว่าจะเป็นเกษตรพันธสัญญาแบบประกันรายได้ แบบประกันราคา และแบบประกันตลาด (Shepherd, 2013) ทั้งนี้จุดเด่นที่ทำให้การทำเกษตรในลักษณะนี้เป็นที่นิยมในเกษตรกรหลายกลุ่มเนื่องจากเกษตรกรมีผลผลิตขายแน่นอน และเป็นการประกันรายได้ ประกันราคาสินค้าล่วงหน้า พร้อมทั้งอาจมีการจัดหาวัตถุดิบและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ รวมไปถึงการสนับสนุนสินเชื่อทางการเงินด้วย ผลตอบแทนจึงค่อนข้างแน่นอนและสูงขึ้นไปมีผลตอบแทนต่อไร่สูงกว่า เกษตรกรเองก็มีโอกาสที่จะได้เรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการผลิตผ่านทางบริษัทคู่สัญญาหรือผ่านทางสถาบันการศึกษาซึ่งอยู่ภายใต้การสนับสนุนของบริษัทคู่สัญญาด้วย (สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2557; Sriboonchitta and Wiboonpoongse, 2008)

ในขณะเดียวกัน การทำการเกษตรแบบระบบพันธสัญญานี้มีความเสี่ยงสูง (เบญจพรพรณ และคณะ, 2554) ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่มักจะขาดแคลนเงินทุนที่ต้องใช้จำนวนมาก ทำให้บางส่วนต้องพึ่งพาเงินทุนนอกแบบที่มีดอกเบี้ยสูง ทำให้รายได้ที่เกษตรกรควรจะได้รับจึงไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้ (ยลลดา, 2555) อีกทั้งยัง

สูญเสียความเป็นอิสระในการจัดการพื้นที่การเกษตรของตนเอง เป็นการขัดขวางการพัฒนาความรู้และความสามารถในการตัดสินใจ (Sriboonchitta and Wiboonpoongse, 2008) โดยเกษตรกรมักจะมีสถานะเป็นแรงงานรับจ้าง โดยที่บริษัทไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบด้านสวัสดิการ จึงตกอยู่ในสภาพเปราะบางที่ขาดอำนาจในการต่อรองกับบริษัท ในขณะที่เจ้าหน้าที่องค์กรของรัฐก็ยังไม่สามารถที่จะให้การสนับสนุนด้านข้อมูลที่จะช่วยในการตัดสินใจกับเกษตรกรในด้านการผลิต รวมถึงการเป็นตัวกลางในการทำธุรกิจเกษตรระหว่างเกษตรกร และบริษัทได้ (บุศรา และคณะ, 2549) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจการควบคุมของทางบริษัทควบคุมเกษตรกรผ่านเงื่อนไขเศรษฐกิจสังคมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ (เพ็ญศิริ, 2555) โดยเฉพาะเกษตรพันธสัญญาที่ใช้หลักเกษตรอินทรีย์ในการผลิต ซึ่งเกษตรกรต้องเป็นผู้รับภาระต้นทุนเพื่อให้สามารถส่งผลผลิตได้ตามมาตรฐานในแต่ละขั้นตอน ไม่จำเป็นที่จะเป็นการจัดเตรียมพื้นที่ การปลูก การดูแลโดยใช้ระบบการควบคุมแบบชีวภาพทั้งหมดตลอดจนการเก็บเกี่ยวผลผลิต (ณัฐตากานต์, 2558) จนกลายเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรหลายรายอาจต้องยุติบทบาทของตนเองในระบบพันธสัญญาลงเนื่องจากไม่สามารถแบกรับภาระดังกล่าวได้ นอกจากนั้น เกษตรกรยังเกิดปัญหาสุขภาพความสัมพันธ์กับสังคม ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน รวมทั้งความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น เป็นต้น (จิรวรรณ และพรสิริ, 2557) และไม่อาจกล่าวได้ว่า

การเกษตรในระบบนี้สามารถทำให้เกิดการพัฒนาชนบทโดยภาพรวมได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากเน้นเพียงมิติทางเศรษฐกิจในแง่ของการตลาด หรือเป็นเพียงช่องทางหนึ่งในการช่วยให้เกษตรกรรายย่อยได้มีโอกาสนำสินค้าของตนเองออกสู่ตลาดได้ง่ายขึ้นเท่านั้น (Minot, 2007)

ภายใต้บริบทดังกล่าวซึ่งการช่วยเหลือหรือการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกค่อนข้างมีอย่างจำกัด กระบวนการในการคิด ตีความ การตอบสนอง และต่อรองของเกษตรกรที่มีต่อระบบเกษตรพันธสัญญาจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดอย่างยั่งยืนของเกษตรกรเอง ทั้งนี้เป็นการใช้วิธีคิด Structuration theory ของ Anthony Giddens (1984) ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่มองโครงสร้างและตัวบุคคลในลักษณะกำหนดซึ่งกันและกัน (duality of structure) ซึ่งในที่นี้ระบบเกษตรแบบพันธสัญญาถือเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง ซึ่งถึงแม้ว่าระบบดังกล่าวจะเป็นโครงสร้างที่กำหนดให้เกษตรกรต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดและระเบียบต่างๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ในขณะเดียวกันเกษตรกรหรือพฤติกรรมของเกษตรกรเองก็สามารถทำให้ระบบมีการปรับเปลี่ยนไปได้เช่นกัน โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการ self-reflexivity ของเกษตรกรที่มีต่อระบบเกษตรพันธสัญญา บนพื้นฐานของ resource หรือทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของวัตถุ ทรัพย์สิน ตลอดจนทุนทางสังคมในรูปแบบอื่นๆ ถึงแม้ resource เหล่านี้จะไม่ใช่อำนาจ แต่เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดอำนาจภายในความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ (Giddens, 1984) สิ่งเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่เกษตรกรจะใช้ในการต่อรองกับระบบหรือบริษัท ซึ่งอาจทำได้โดยผ่านผู้นำกลุ่ม หรือผ่านการ

ใช้เครือข่ายกับผู้มีอำนาจ เช่น หน่วยงานราชการที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ การมีเครือข่ายกับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ที่เป็นเกษตรกรในระบบพันธสัญญาเหมือนกัน หรือผ่านการใช้ข้อมูลจากการศึกษาเรียนรู้ และการศึกษาดูงานเพิ่มเติมของเกษตรกร เป็นต้น

กระบวนการดังกล่าวสะท้อนให้เห็น agency ของเกษตรกร ตั้งแต่กระบวนการในการคิด ตีความ และเลือกตัดสินใจที่จะเข้าร่วมในระบบพันธสัญญาหรือไม่ ตลอดจนการประเมินความเสี่ยง โดยเกษตรกรจำเป็นอย่างที่จะต้องแสวงหาข้อมูลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ และพยายามค้นหาวิถีทางที่จะจัดการกับความเสี่ยง ปัญหาข้อจำกัด และผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการผลิต ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในระดับตัวเกษตรกรเอง และระดับกลุ่มของเกษตรกร และในขณะที่เกษตรกรประเมินตัวระบบพันธสัญญา ก็มี การประเมินผู้นำกลุ่ม และกลุ่มที่ตนเองเลือกสังกัดเพื่อเข้าร่วมในระบบพันธสัญญาไปพร้อม ๆ กันด้วย และนำไปสู่ความพยายามในการตอบสนอง ต่อสู้ ต่อรองกับระบบด้วยวิธีการต่างๆ บนพื้นฐานของทรัพยากร ที่ตนเองมีอยู่ ถึงแม้จะรู้ตัวว่าตกอยู่ในสถานการณ์ที่เสี่ยงเปรียบก็ตาม

อุปกรณ์และวิธีการ

การศึกษาในส่วนนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยในโครงการ “กระบวนการจัดการและตอบสนองต่อระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรเพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาระบบเกษตรพันธสัญญาในจังหวัดนครปฐม” ซึ่งศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) แบบรายกรณี (case study) จากเกษตรกรที่เคยผ่านประสบการณ์หรืออยู่ในระหว่างการ

ทำเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ในระบบเกษตรแบบพันธสัญญา ซึ่งหมายถึง การทำเกษตรกรรมในรูปแบบที่มีข้อตกลงกับบริษัทหรือองค์กรในการรับซื้อผลผลิต และข้อตกลงในเรื่องอื่น ๆ โดยจะมีการตกลงทำสัญญากันเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ได้ และเกษตรกรจะเป็นผู้ทำข้อตกลงกับบริษัทโดยตรงหรือทำผ่านกลุ่มเกษตรกรหรือตัวแทนของเกษตรกรรายอื่น ๆ ก็ได้ แต่ต้องไม่ใช่ในลักษณะเป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อผลผลิตไปจำหน่ายต่อ คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการแนะนำกลุ่มตัวอย่าง (snowball technique) ผ่านทางผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชน (key informant) โดยได้ข้อมูลจากเกษตรกรที่เป็นตัวอย่างสำหรับการศึกษาค้างนี้ รวมทั้งสิ้น 21 ครัวเรือน ในเขตจังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นพันธสัญญาแบบประกันราคาผลผลิตทั้งหมดในการผลิตข้าวอินทรีย์ และพืชผักอินทรีย์ เช่น คะน้า กวางตุ้งฮ่องเต้ ผักชีฝรั่ง ผักบุ้ง กะเพรา โหระพา และหน่อไม้ฝรั่ง เป็นต้น โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่เคยมีประสบการณ์ในการเข้าร่วมเกษตรพันธสัญญามากกว่า 10 ปี จำนวน 6 ครัวเรือน ซึ่งในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืชผักอินทรีย์ เช่น ผักบุ้ง โหระพา กะเพรา และหน่อไม้ฝรั่ง และกลุ่มที่มีประสบการณ์น้อยกว่า 10 ปี อีก 15 ครัวเรือน ซึ่งมีทั้งการผลิตพืชผักอินทรีย์หลากหลายประเภท เช่น ผักชีฝรั่ง คะน้า กวางตุ้งฮ่องเต้ และบางรายผลิตข้าวไรซ์เบอรี่อินทรีย์ โดยใน 21 ครัวเรือนนี้ ปัจจุบันได้เลิกทำเกษตรแบบพันธสัญญาไปแล้ว 6 ครัวเรือน (อยู่ในกลุ่มแรก 2 ครัวเรือน และกลุ่มหลังอีก 4 ครัวเรือน) ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาจึงไม่สามารถเปิดเผยชื่อบุคคลหรือชุมชนได้ และเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อบริษัทและองค์กรที่ทำข้อตกลงกับเกษตรกร ข้อมูลชื่อของบริษัทจึง

ถูกปกปิดไว้เช่นกัน โดยครัวเรือนของเกษตรกรที่มีประสบการณ์กับระบบเกษตรพันธสัญญาในการศึกษาค้างนี้จะกระจายอยู่ในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดนครปฐม โดยไม่ได้มีการกำหนดขอบเขตของตำบลหรืออำเภอแต่อย่างใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรูปแบบและลักษณะของระบบพันธสัญญาที่เข้าข่ายตามเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษา และความน่าสนใจของรูปแบบพันธสัญญาเป็นหลัก

การศึกษาค้างนี้เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามเป็นหลัก โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant interview) เพื่อให้เห็นภาพรวมของการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ และทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ถ่ายทอดเรื่องราวประสบการณ์เกี่ยวกับการทำเกษตรภายใต้ระบบพันธสัญญาอย่างเต็มที่ ร่วมกับการสังเกตการณ์ แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ทั้งการสังเกตการณ์ในเชิงพื้นที่ ทั้งการทำเกษตร การอยู่อาศัย และการสังเกตสีหน้าท่าทายน้ำเสียง ตลอดจนพฤติกรรมอื่น ๆ ที่สะท้อนความรู้สึกของเกษตรกรในขณะที่ยกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการใช้ชีวิตภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา โดยมีเครื่องมือการศึกษาที่สำคัญคือ แนวคำถาม และบันทึกภาคสนาม (field note) การใช้เครื่องบันทึกเสียงจะกระทำเมื่อกลุ่มตัวอย่างให้ความยินยอมในการบันทึกเสียงการสนทนาเท่านั้น แนวคำถามสำหรับเกษตรกรในระบบพันธสัญญาประกอบด้วย 4 ส่วน ด้วยกัน ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับ 1) รูปแบบของการทำเกษตรกรรมภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร 2) กระบวนการและเงื่อนไขในการตัดสินใจเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร

3) ความเสี่ยงในมุมมองของเกษตรกรและการประเมินความเสี่ยงในการเข้าร่วมเกษตรกรพันธสัญญา และ 4) วิธีการจัดการและการตอบสนองต่อระบบเกษตรกรพันธสัญญาของเกษตรกร ซึ่งข้อมูลส่วนใหญ่ที่นำมาวิเคราะห์ในการศึกษาส่วนนี้มาจากข้อมูลในส่วนสุดท้าย และใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษา

เกษตรกรซึ่งเป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้จำนวน 21 ครัวเรือน เป็นเกษตรกรซึ่งทำเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ในระบบพันธสัญญาที่เป็นการประกันราคาผลผลิตทั้งหมดซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นการทำพันธสัญญาโดยผ่านกลุ่มตัวแทนของเกษตรกรซึ่งประกอบด้วย กลุ่มของการผลิตประเภทพืชผัก 2 กลุ่ม และกลุ่มของการผลิตทั้งพืชผัก และข้าวไรซ์เบอร์รี่ 1 กลุ่ม ซึ่งทั้ง 3 กลุ่มเคยมีการรวมกลุ่มในลักษณะอื่นมาก่อนหน้านี้แล้ว เช่น กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักในรูปแบบอื่นมาก่อน หรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีการตั้งกรรมการดำเนินการอยู่ก่อนแล้ว แล้วจึงมีการนำกลุ่มเข้าร่วมในระบบพันธสัญญา โดยมีผู้นำกลุ่มเป็นตัวแทนในการติดต่อประสานงานกับบริษัทผู้รับซื้อโดยตรงในการรับเงื่อนไขจากบริษัท และรวบรวมผลผลิตส่งให้กับบริษัท โดยมีการตั้งกฎกติการ่วมกันภายในกลุ่มในกระบวนการผลิต เช่น การกำหนดประเภทพืชผักที่ปลูก การกระจายการกระจายสินค้า การกำหนดรอบการเก็บผลผลิต รวมทั้งวิธีการปฏิบัติหากสมาชิกไม่สามารถส่งผลผลิตตามกระจายสินค้าได้ เป็นต้น ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้เป็นการตกลงกันภายในระหว่างกลุ่มสมาชิกเอง โดยมี 2 กลุ่มที่ผู้นำกลุ่มมีการติดต่อสื่อสารกัน แต่ไม่ได้มีการติดต่อกันในระดับ

สมาชิก ในที่นี้มีเพียง 2 ครัวเรือนที่ระบุว่าไม่มีบริษัทเข้ามาติดต่อทำพันธสัญญาโดยตรงกับเกษตรกรรายย่อยโดยไม่ได้มีการติดต่อผ่านกลุ่ม อีกทั้งยังมีรูปแบบที่เกษตรกรเป็นผู้ติดต่อหาบริษัทเพื่อทำพันธสัญญาด้วย โดยหน่วยงานที่เข้ามาทำพันธสัญญากับเกษตรกรไม่ได้มีเพียงองค์กรธุรกิจเอกชนเพียงอย่างเดียวแต่มีองค์กรรูปแบบอื่นๆ ทั้งในรูปของมูลนิธิ สถาบันการศึกษา และหน่วยงานอิสระ อย่างไรก็ตาม มีเกษตรกรเพียง 7 ครัวเรือนที่ทำเกษตรอินทรีย์ในระบบพันธสัญญาเป็นอาชีพหลักเพียงอย่างเดียว ในขณะที่เกษตรกรรายอื่นๆ ปลูกพืชผักชนิดอื่น ๆ หรือมีอาชีพเสริมของตนเองหรือสมาชิกอื่นๆ ในครัวเรือนนอกเหนือจากการปลูกพืชส่งบริษัทพันธสัญญาเท่านั้น เช่น เลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงกุ้ง ทำนา รับจ้าง รับเหมาก่อสร้าง รับจ้างเย็บผ้า เก็บดอกกล้วยปลุกบานไม่รู้โรย

ทั้งนี้ เกษตรกรต้องเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความเสี่ยงหลากหลายรูปแบบ เช่นเดียวกับผลกระทบต่างๆ ที่มาพร้อมกับความเสี่ยงเหล่านั้น ซึ่งแต่ละรายอาจมีวิธีการในการจัดการที่แตกต่างกันไป ทั้งการจัดการที่เกิดขึ้นในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือทรัพยากรต่างๆ ทั้งที่กลุ่มและเกษตรกรมีอยู่เพื่อใช้เป็นฐานหรือเป็นทุนในการจัดการกับผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้น หลังจากผ่านกระบวนการในการจัดการและต่อรองกับระบบแล้ว จึงเข้าสู่ขั้นต่อไปว่าเกษตรกรจะตัดสินใจที่จะยังคงอยู่ในระบบดังกล่าวต่อไปหรือไม่หรือตัดสินใจที่จะยุติและออกจากระบบ โดยมีวิธีการจัดการและเงื่อนไขในแง่ของทรัพยากร ดังต่อไปนี้

1. การจัดการและตอบสนองของเกษตรกรที่มีต่อระบบเกษตรกรพันธสัญญา

ในท้ายที่สุดแล้ว พบว่า มีเกษตรกรบางส่วนที่ตัดสินใจยุติบทบาทของตนเองภายใต้ระบบดังกล่าว และแสวงหาทางเลือกใหม่ในการทำเกษตรกรรม ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งตัดสินใจว่าจะอยู่บนเส้นทางของเกษตรพันธสัญญาต่อไป โดยเกษตรกรแต่ละกลุ่มต่างก็มีวิธีการจัดการและตอบสนอง ดังต่อไปนี้

1.1 เกษตรกรที่ตัดสินใจยุติการเข้าร่วมในระบบพันธสัญญา

การตัดสินใจยุติบทบาทของตนเองในระบบพันธสัญญา ถือเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการจัดการความ

เสี่ยงและผลกระทบที่ได้รับหลังจากได้เคยเข้าร่วมในระบบดังกล่าว ซึ่งไม่ได้หมายความว่าเกษตรกรเหล่านี้ล้มเหลวจากการทำเกษตรกรรมผ่านระบบพันธสัญญา แต่เป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรได้ตัดสินใจเลือกภายหลังการผ่านการประเมินสถานการณ์แล้ว โดยมีเกษตรกรที่ตัดสินใจยุติบทบาทตนเองในระบบพันธสัญญาจำนวน 6 ครัวเรือน จากกรณีศึกษาทั้งหมด 21 ครัวเรือน (ดังตารางที่ 1)

Table 1 Experience of organic farmers who give up from contract farming system

Case	Type of farming	Experience in the system	Cause of give up	Choice after give up
1	rice	<10 years	losing	middleman (chemicals)
2	vegetable	>10 years	uncomfortable	middleman (chemicals)
3	vegetable	<10 years	uncomfortable	middleman (chemicals)
4	rice & vegetable	<10 years	uncomfortable	middleman (chemicals)
5	rice	<10 years	uncomfortable	middleman/direct sell (chemicals/organic)
6	vegetable	>10 years	losing	middleman (chemicals)

เนื่องจากการทำเกษตรอินทรีย์ถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดของการทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัทผู้รับซื้อ ใน 6 ครัวเรือนนี้ จึงได้เลิกทำเกษตรอินทรีย์ไปแล้ว 5 ครัวเรือน เหลือเพียง 1 ครัวเรือนเท่านั้นที่ถึงแม้จะเลิกทำเกษตรพันธสัญญาแล้วแต่ยังคงมุ่งหน้าทำเกษตรอินทรีย์ต่อไป ซึ่งในที่นี่มีทั้งเกษตรกรที่เข้าร่วมในระบบพันธสัญญามานานกว่า 10 ปี และบางรายเพิ่งเข้าสู่ระบบพันธสัญญาไม่ถึง 5 ปี โดยเกษตรกรรายหนึ่งซึ่งเริ่มทำเกษตรพันธสัญญาในการผลิตข้าวอินทรีย์มายังไม่ถึง 5 ปี ให้เหตุผลในการตัดสินใจออกจากระบบพันธสัญญาเนื่องมาจากต้องการปลดแอกจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ

เนื่องจากเกษตรกรได้ประเมินแล้วว่า หากยังคงทำเกษตรกรรมภายใต้ระบบพันธสัญญากับบริษัทต่อไปแล้วทำให้ตนเองสูญเสียผลประโยชน์ที่ไม่ควรจะเสียไป เช่น ประสิทธิภาพขาดทุน หรือได้รับผลประโยชน์ได้ไม่เต็มที่จากเงื่อนไขที่ไม่ควรจะเกิดขึ้น อันเนื่องมาจากการได้รับข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน ไม่ต่อเนื่อง หรือประเมินแล้วว่าพันธสัญญาดังกล่าวมีเงื่อนไขบางอย่างที่ไม่เป็นธรรม เกษตรกรก็มีสิทธิที่จะตัดสินใจยุติบทบาทของตนเองในระบบพันธสัญญาในทันที ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสัญญา ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้มีการผูกมัดหรือต้องให้เกษตรกรต้องชดเชยค่าเสียหายหากไม่ต้องการจะส่งขายผลผลิตใน

ระบบพันธสัญญาต่อไป ดังเช่นกรณีของบริษัทบางแห่งใช้วิธีสร้างแรงจูงใจแก่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์โดยการทำให้เหมือนไม่ค่อยมีเงื่อนไขใด ๆ ในการปลูกในช่วงแรก เช่น ไม่ต้องตรวจแปลงนา ไม่ต้องเตรียมพื้นที่ แต่ผลที่ตามมาคือ ไม่ได้ราคาผลผลิตตามที่ตกลง โดยไม่มีความชัดเจนในมาตรฐานการตรวจสอบของบริษัทโดยแจ้งเพียงว่าเป็นขั้นตอนภายในของบริษัท นอกจากนั้น ในระหว่างที่ทำการเพาะปลูกยังเริ่มมีการบังคับใช้ทั้งเมล็ดพันธุ์และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ของบริษัท เช่น ตัวยาที่บริษัทระบุว่าใช้ในการป้องกันปัญหาโรคต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น โดยมีราคาค่อนข้างสูง และยังมีเงื่อนไขอื่น ๆ ตามมาเรื่อย ๆ และมีการขู่ถ้าไม่ทำตามข้อตกลงก็จะไม่รับซื้อผลผลิต เนื่องจากมีการระบุไว้ในสัญญาว่า “ให้ปฏิบัติตามกฎของบริษัททุกอย่าง ไม่เช่นนั้นจะไม่รับซื้อ” จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกษตรกรรู้สึกว่าการที่บริษัทไม่เปิดเผยข้อมูลทั้งหมด หรือปกปิดเงื่อนไขสัญญาบางอย่างไว้ไม่ให้เกษตรกรรับทราบเงื่อนไขทั้งหมดตั้งแต่แรก แต่มาเพิ่มเงื่อนไขหลังจากที่เกษตรกรได้เซ็นสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรไปแล้ว ถือเป็นการไม่ซื่อสัตย์ ไม่จริงใจ และเอาเปรียบเกษตรกรซึ่งมีส่วนทำให้เกษตรกรประเมินสถานการณ์และตัดสินใจผิดพลาด จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเลิกทำการเกษตรในระบบพันธสัญญา

อย่างไรก็ตาม การยุติบทบาทในระบบพันธสัญญาของเกษตรกรไม่ได้มีเหตุผลมาจากการถูกเอารัดเอาเปรียบจากบริษัทเสมอไป แต่เป็นเพราะเกษตรกรได้ประเมินแล้วว่าระบบพันธสัญญาไม่ใช่ทางเลือกที่จะให้ผลประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้คำว่าประโยชน์สูงสุดไม่ใช่หมายถึงเฉพาะรายได้เท่านั้นเพราะทางเลือกใหม่นั้นอาจไม่ได้นำมาซึ่งรายได้ที่สูงกว่า แต่เกษตรกรอาจประเมิน

จากผลประโยชน์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่ตัวเงินหรือไม่สามารถประเมินเป็นตัวเงินได้ เช่น ความสบายใจ ความสะดวกสบาย และความรู้สึกเป็นอิสระ ซึ่งพบว่า มีเกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์หลายรายตัดสินใจเลิกผลิตผักในระบบอินทรีย์ส่งให้กับบริษัทถึงแม้ว่าจะเคยอยู่ในระบบพันธสัญญามากกว่า 10 ปี และการติดต่อซื้อขายกับบริษัทมีข้อดีตรงที่รายได้ที่แน่นอน แต่ต้องคอยกังวลกับยอดการสั่งซื้อ เงื่อนไขในการผลิตที่ซับซ้อนมาก และต้องเคร่งครัดในการใช้ผลิตภัณฑ์ของบริษัท ซึ่งบริษัทไม่เคยเปิดเผยข้อมูลทั้งข้อชนิดหรือปริมาณที่ใช้ และไม่สามารถนำไปหาซื้อตามท้องตลาดทั่วไปได้ จำเป็นต้องสั่งซื้อจากบริษัทเท่านั้น ตลอดจนกฎระเบียบอีกมากมาย ถึงแม้ว่ากลุ่มจะเข้มแข็งก็ตาม จึงเป็นเหตุให้เกษตรกรหลายรายตัดสินใจยุติการซื้อขายกับทางบริษัท แล้วหันมาส่งผ่านพ่อค้าคนกลางในระบบตลาดแบบเดิม ซึ่งเป็นการผลิตแบบใช้เคมีแทนถึงแม้ว่าจะต้องเสี่ยงกับราคาผลผลิตที่ขึ้นลงไม่คงที่ก็ตาม

ในขณะที่เกษตรกรอีกส่วนหนึ่งเลือกที่จะก้าวออกจากระบบพันธสัญญาเพราะประเมินแล้วว่าตนเองยังพอมีทุนหรือทรัพยากรเพียงพอที่จะมองหาทางเลือกอื่น ๆ ถึงแม้ว่าจะเป็นทางเลือกที่ยังไม่เคยลอง หรือเป็นทางเลือกใหม่ ๆ ที่ยังคงมีความเสี่ยง แต่เป็นทางเลือกที่เกษตรกรได้ประเมินและตัดสินใจแล้วว่าพร้อมที่จะยอมเสี่ยงแทนทางเลือกเดิมในระบบพันธสัญญา อย่างไรก็ตาม เกษตรกรที่จะเลือกเดินทางนี้ได้จำเป็นต้องมีทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอที่จะเสี่ยงกับทางเลือกใหม่ ๆ ซึ่งไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบของเงินทุนเท่านั้น แต่หมายรวมถึง ความรู้ เครือข่าย สถานะทางสังคมของตนเองและครอบครัวด้วย ดังเช่นเกษตรกรรายหนึ่งที่ตัดสินใจออกจากระบบพันธสัญญาเนื่องจากต้องการ

รักษามาตรฐานในการผลิตข้าวไรซ์เบอร์รี่อินทรีย์ของตนเองไว้แล้วออกมาหาตลาดขายตรงด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเกษตรกรรายนี้เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่รู้จักใช้สื่อ และวิธีการหาข้อมูลจากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย เช่น การค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตรจากอินเทอร์เน็ต การมีเครือข่ายผ่านช่องทางการสื่อสารรูปแบบใหม่ และการหาช่องทางการตลาดผ่านระบบเครือข่าย และสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เป็นต้น

1.2 เกษตรกรที่ตัดสินใจปรับตัวเพื่อให้คงอยู่ในระบบพันธสัญญาต่อไป

ในขณะที่เกษตรกรกลุ่มหนึ่งอาจตัดสินใจติดสินใจกับบทบาทของตนเองในระบบพันธสัญญาลง ในทางกลับกันยังคงมีเกษตรกรจำนวนไม่น้อย (15 ครัวเรือน) ที่ตัดสินใจแล้วว่า จะเลือกทำเกษตรกรรมภายใต้ระบบพันธสัญญาต่อไป ซึ่งไม่ได้หมายความว่า เกษตรกรเหล่านี้ไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ จากระบบพันธสัญญา แต่ได้ประเมินแล้วว่า ความเสี่ยงและผลกระทบดังกล่าวจะอยู่ในระดับที่จัดการได้ หรือพร้อมจะปรับตัวเพื่อให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่ภายใต้ระบบดังกล่าวต่อไป ซึ่งมีทั้งเกษตรกรที่อยู่ในระบบพันธสัญญามาแล้วไม่ต่ำกว่า 10 ปี ซึ่งเป็นเกษตรกรในกลุ่มที่ผลิตพืชผักอินทรีย์ และอีกส่วนหนึ่งเพิ่งเข้าร่วมในระบบพันธสัญญาไม่ถึง 10 ปี ซึ่งเป็นเกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ และพืชผักอินทรีย์ โดยเกษตรกรเหล่านี้มองว่าตนเองเป็น “ผู้เลือก” ไม่ใช่ “ผู้ถูกเลือก” ในระบบ เพราะจากกรณีศึกษาจะเห็นได้ว่า ไม่ใช่มีแต่เฉพาะบริษัทเท่านั้นที่จะเป็นฝ่ายเข้ามาติดต่อเกษตรกรเพื่อชักชวนเข้าร่วมพันธสัญญากับบริษัทเท่านั้น แต่เกษตรกรบางรายตัดสินใจที่จะเลือกบริษัทที่ตนเองจะเข้าร่วมพันธสัญญาด้วย ทั้งนี้โดยการประเมินความเสี่ยงรอบ ๆ ด้าน และความเป็นไปได้ในการผลิตของ

ตนเอง โดยศึกษาวิธีการต่าง ๆ ด้วยตนเองทั้งจากการไปร่วมประชุมอบรม และการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยตนเอง เป็นต้น นอกจากนั้น เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรบางรายยังเลือกทำพันธสัญญากับบริษัทมากกว่า 1 บริษัทในคราวเดียวกัน ซึ่งกลุ่มดังกล่าวได้ผ่านประสบการณ์ในการปรับตัวภายใต้ระบบพันธสัญญามาเป็นเวลากว่า 10 ปี จนเรียกได้ว่าค่อนข้างอยู่ตัว ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเรียกได้ว่ายังอยู่ในช่วงกำลังล้มลุกคลุกคลานหรืออยู่ในช่วงลองผิดลองถูกเนื่องจากเพิ่งมีประสบการณ์กับการทำเกษตรอินทรีย์ในระบบพันธสัญญาในช่วงสั้น ๆ ไม่เกิน 5 ปี ประสบการณ์ในการปรับตัวลองผิดลองถูกที่ยาวนานของกลุ่มนำไปสู่การสร้างและขยายฐานการผลิตจนกระทั่งสามารถส่งผลผลิตขายให้กับบริษัทหลักได้อย่างต่อเนื่องจนอยู่ตัวในระยะหนึ่งแล้ว ประกอบกับการที่กลุ่มสามารถมีกระบวนการผลิตที่ได้รับรองมาตรฐาน GAP โดยมีบริษัทคู่สัญญาเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำในแง่ขั้นตอน อีกทั้งการสนับสนุนเงินทุนบางส่วนในขั้นตอนการจัดการเพื่อให้ได้ใบรับรอง ทำให้กลุ่มไม่ต้องแบกรับภาระต้นทุนในการขอใบรับรองเองทั้งหมด ซึ่งเหมือนเป็นใบเบิกทางสำคัญที่ทำให้บริษัทอื่น ๆ เริ่มติดต่อเข้ามาเพื่อขอซื้อผลผลิตเพิ่มเติม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่มในการแสวงหาตลาดอื่น ๆ เพิ่มเติม ในขณะที่กลุ่มซึ่งอาจยังไม่มีประสบการณ์ในระบบพันธสัญญามากพอแต่ก็พยายามปรับตัวโดยการปรับรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้เข้ากับความต้องการของตลาดแต่ละแห่ง เช่น ตลาดในเมืองหรือในกรุงเทพฯ ผลิตภัณฑ์ที่นำไปจำหน่ายจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตซึ่งเน้นความสะดวกสบาย แสดงถึงความใส่ใจในการเรียนรู้ตลาดของเกษตรกรเพื่อนำมาปรับปรุงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความ

ต้องการของผู้บริโภคมากขึ้น การรู้จักปรับตัวและยืดหยุ่นตามสถานการณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรที่จะยังอยู่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อให้อยู่ในระบบต่อไปได้ โดยไม่จำเป็นต้องยึดติดอยู่กับระบบใดระบบหนึ่ง หรือผลผลิตอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ต้องคอยศึกษาความเป็นไปได้ในการผลิตแต่ละรูปแบบ และเตรียมพร้อมกับเหตุสุดวิสัยต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น โดยเฉพาะภัยธรรมชาติ และสภาพอากาศซึ่งคาดเดาได้ยาก อีกทั้งต้องคอยเก็บสะสมทุนสำรองไว้ใช้ยามจำเป็น

นอกจากศักยภาพในการคัดเลือกบริษัทที่จะเข้าร่วมในระบบพันธสัญญาแล้ว เกษตรกรบางส่วนยังมีศักยภาพในการต่อรองกับบริษัท ในแง่ของราคาซื้อขายผลผลิต ซึ่งในที่นี้เป็นกลุ่มของเกษตรกรที่ทำพันธสัญญากับบริษัทมากกว่า 10 ปี และเป็นการต่อรองโดยผ่านการเจรจาของผู้ในกลุ่มที่ประสานงานกับบริษัทมานาน จนเป็นที่ยอมรับของบริษัท โดยเกษตรกรจะทำการจดบันทึกข้อมูลราคาตลาด ราคาต้นทุนการผลิต และติดตามข่าวสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงแก่บริษัทเพื่อต่อรองบนพื้นฐานของข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้ เช่น ราคาต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น ราคาตลาดที่ปรับตัวเพิ่มสูงขึ้น หรือเงื่อนไขการผลิตอื่น ๆ เช่น สภาพอากาศ ภัยธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้น

ในทางกลับกันบริษัทเองก็มีการต่อรองกับเกษตรกรเช่นกัน แต่เป็นการต่อรองในแง่ของยอดการสั่งซื้อในแต่ละช่วง ขึ้นอยู่กับตลาดที่บริษัทส่งขายเช่นกันซึ่งส่วนใหญ่เป็นตลาดในต่างประเทศที่อาจมีความไม่แน่นอนเนื่องมาจากเหตุสุดวิสัย เช่น สภาพอากาศ หรือภัยธรรมชาติในช่วงนั้น ๆ ของประเทศที่รับซื้อ เกษตรกรเองก็ต้องรู้ให้เท่าทันข้อมูลข่าวสารในส่วนนี้จึงจะ

สามารถตรวจสอบได้ว่าทำไมบริษัทจึงขอลดหรือเพิ่มยอดการสั่งซื้อในช่วงเวลานั้น ๆ ด้วย ซึ่งเกษตรกรก็จะเตรียมความพร้อมในกรณียอดการสั่งซื้อมากน้อยขึ้นลงในแต่ละช่วง โดยการปลูกเผื่อขายที่ตลาดอื่น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขในการรับซื้อน้อยกว่า แต่ราคาผลผลิตจะต้องขึ้นอยู่กับราคาตลาด ถือเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่เกษตรกรในการปรับตัวเนื่องจากเหตุสุดวิสัยบางอย่าง และได้ในช่วงที่ราคาผลผลิตในตลาดปรับตัวขึ้นสูงกว่าราคาที่บริษัทรับซื้อ

อย่างไรก็ตาม การทำพันธสัญญากับบริษัทต่าง ๆ มีความเป็นไปได้ที่เกษตรกรจะเผชิญกับบริษัทที่คิดโกงไม่ซื่อสัตย์ ซึ่งในที่นี้มีเกษตรกรที่รายงานว่าเคยมีประสบการณ์ดังกล่าวอยู่ 3 ครั้งเรือน โดย 2 ครั้งเรือนตัดสินใจที่จะเลิกทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัท และเปลี่ยนไปผลิตพืชผลในรูปแบบอื่นแทน มีเพียงครั้งเรือนเดียวที่ยังคงทำเกษตรพันธสัญญาต่อไป โดยการปฏิบัติของบริษัทที่เกษตรกรเห็นว่าตนเองถูกเอารัดเอาเปรียบ เช่น การเอาผลผลิตจากที่อื่นซึ่งไม่ได้มาตรฐานมาสวมปะปนอยู่ในสินค้าของเกษตรกรซึ่งได้รับรองมาตรฐาน GAP หรือกรณีการไม่จ่ายเงินค่าผลผลิตให้กับเกษตรกรตามกำหนดหรือไม่จ่ายเลยโดยจ่ายเป็นเช็คที่ไม่มีเงินในบัญชี (จ่ายเช็คแดง) การสร้างเงื่อนไขกับเกษตรกรเพิ่มเติมในระหว่างกระบวนการผลิตโดยไม่ได้ตกลงกันได้ตั้งแต่แรก การไม่รับซื้อผลผลิตโดยไม่ชี้แจงเหตุผลที่ชัดเจน และการเลือกปฏิบัติกับเกษตรกรบางรายแตกต่างกัน รวมทั้งกรณีการแข่งขันกันเองของบริษัทผู้รับซื้อโดยแข่งกันลดมาตรฐานและเข้าไปจัดการกับระบบตรวจสอบจนเป็นแรงจูงใจดึงให้เกษตรกรแตกกลุ่มออกไปส่งผลผลิตให้กับบริษัทอื่นทำให้กลุ่มขาดความเหนียวแน่นและก่อให้เกิดความขัดแย้ง จนเมื่อไม่สามารถจัดการกับ

ปัญหาของกลุ่มได้รวมทั้งปัญหาในกระบวนการผลิตอื่นๆ เช่น เกิดโรคในพืช จึงทำให้กลุ่มต้องล้มเลิกไปในที่สุด ซึ่งมีบางบริษัทได้ออกจากพื้นที่ไป แต่ยังคงมีบางบริษัทที่ยังดำเนินกิจการในพื้นที่ต่อไปทั้งในชื่อบริษัทเดิม และบางแห่งมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าของกิจการ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องเตรียมพร้อมที่จะรับมือ และหาวิธีการป้องกันเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายกับตนเอง โดยใช้วิธีการที่พอจะสามารถต่อสู้ได้ ไม่เกินตัว และไม่ทำให้เกิดผลกระทบในระยะยาว โดยเกษตรกรจะไม่ใช้วิธีการฟ้องร้องจัดการกับบริษัทเพราะประเมินแล้วว่าไม่คุ้มค่าทั้งในเรื่องของค่าใช้จ่าย ระยะเวลา และอำนาจในการต่อสู้คดี จึงต้องใช้วิธีการประนีประนอม และยอมได้น้อยลงดีกว่าเสียมากขึ้น โดยเริ่มจากการหยุดส่งผลผลิตให้กับบริษัททันที หลังจากนั้นจึงดูท่าทีของบริษัท เพราะเกษตรกรเองก็พร้อมที่จะเข้าใจหากบริษัทประสบปัญหาจริงๆ เช่น กรณีบางบริษัทขาดทุนจนไม่สามารถจ่ายเงินให้กับเกษตรกรได้ หากบริษัทยังคงติดต่อขอซื้อผลผลิตถึงแม้จะเคยผิดสัญญาโดยการไม่จ่ายค่าผลผลิตก็ตาม แต่สามารถชี้แจงเหตุผลที่ยอมรับได้ เกษตรกรจะยังคงติดต่อซื้อขายกับบริษัทต่อไปเพราะเห็นว่ายังมีโอกาสได้ต้นทุนคืนไม่มากนักน้อย แต่จะไม่ให้เครดิตหรือใช้วิธีกำหนดช่วงเวลาให้เครดิตสำหรับบริษัทที่ไว้ใจได้และซื้อขายกันมานานเท่านั้น และพิจารณาเครดิตเป็นรายต่อรายไป

2. ทรัพยากรที่มีผลต่อการตัดสินใจในการดำรงอยู่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา

จากผลการศึกษา พบว่า มีเงื่อนไขสำคัญมากมายที่จะทำให้เกษตรกรใช้เป็นทรัพยากรในการตัดสินใจว่าตนเองจะสามารถอยู่รอดหรืออยู่ต่อในระบบพันธสัญญาได้หรือไม่ ทั้งเงื่อนไขในระดับกลุ่มตัวแทนของเกษตรกร

เองในกรณีที่เกษตรกรไม่ได้ทำพันธสัญญากับบริษัทโดยตรงแต่เป็นการทำพันธสัญญาผ่านทางตัวแทนกลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นรูปแบบที่พบมากที่สุดในกรณีศึกษาครั้งนี้ ซึ่งเกษตรกรที่ยังคงอยู่ในระบบพันธสัญญาในพื้นี่ล้วนเป็นเกษตรกรที่ทำพันธสัญญาผ่านกลุ่มโดยมีทั้งเกษตรกรในระดับผู้นำกลุ่ม กรรมการกลุ่ม และเป็นเพียงสมาชิกที่ส่งผลผลิตให้กับกลุ่ม นอกจากนั้น ยังต้องประกอบด้วยเงื่อนไขที่เกิดจากระดับของเกษตรกรเองที่จะทำให้เกษตรกรสามารถอยู่ในระบบพันธสัญญาได้อย่างราบรื่นหรือไม่

2.1 ทรัพยากรในระดับกลุ่มตัวแทนเกษตรกร

ทรัพยากรในที่นี้เป็นเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มเกษตรกรที่ทำพันธสัญญากับบริษัทสามารถดำรงความสัมพันธ์กับบริษัทมาได้อย่างต่อเนื่อง นั่นคือ ความเข้มแข็งของกลุ่มซึ่งประกอบด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กันภายในกลุ่ม อีกทั้งการรวมกลุ่มยังเป็นที่มาของการเข้าถึงแหล่งเงินทุนต่างๆ ได้ง่ายกว่า ตลอดจนการมีผู้นำที่เข้มแข็งและเสียสละ ประกอบกับการวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบภายในกลุ่ม มีการช่วยเหลือพึ่งพากันภายในกลุ่มซึ่งจะนำไปสู่ความเหนียวแน่นของกลุ่มและสมาชิก ตลอดจนกลุ่มมีการสร้างเครือข่ายและมีผู้สนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการที่ให้ความช่วยเหลือเกษตรกรในด้านการเกษตร ทั้งในแง่การแก้ไขปัญหาในการผลิต เช่น ปัญหาโรคในพืช และแมลงศัตรูพืช การฝึกอบรมด้านอาชีพเสริมต่างๆ และการสนับสนุนให้มีการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งเกษตรกรค่อนข้างพึงพอใจในการสนับสนุนดังกล่าว นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับบริษัทคู่สัญญาก็เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งซึ่งส่งผลต่อ

ความสำเร็จของกลุ่มได้เช่นกัน อย่างเช่นกรณีของกลุ่มซึ่งทำพันธสัญญากับบริษัทคู่สัญญาเดิมมากกว่า 10 ปี โดยเริ่มต้นจากการที่บริษัทเป็นผู้เข้ามาติดต่อและทำพันธสัญญาต่อเนื่องกันมาโดยไม่มีการเซ็นสัญญากันเป็นลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด ซึ่งนอกจากความสัมพันธ์ในแง่ของการซื้อขายผลผลิตแล้ว กลุ่มยังได้รับการสนับสนุนจากบริษัทคู่สัญญาในการลงทุนสร้างโรงแปรรูปผลิตภัณฑ์ในพื้นที่ โดยให้สิทธิในการบริหารจัดการดูแล และอำนวยความสะดวกด้านเงินทุนส่วนหนึ่ง เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรได้รับใบรับรองมาตรฐานสำหรับเกษตรอินทรีย์ จนในปัจจุบันกลุ่มเกษตรกรสามารถต่อยอดขยายพันธสัญญากับบริษัทอื่น ๆ ออกไปได้มากกว่า 1 บริษัท จึงทำให้เกษตรกรที่เป็นสมาชิกค่อนข้างมีทัศนคติที่ดีต่อบริษัท และเห็นว่าบริษัทดูแลเอาใจใส่ให้ความช่วยเหลือโดยเฉพาะเวลาเกิดปัญหาในระบบการผลิต เช่น บริษัทจะส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาจัดการให้ทุกครั้งเมื่อเกิดโรคในพืช ซึ่งสิ่งที่เกษตรกรเห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสัมพันธ์อันดีและยั่งยืนระหว่างบริษัทกับเกษตรกรก็คือ ความซื่อสัตย์ตรงไปตรงมา ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และความจริงใจของทั้งสองฝ่าย

2.2 ทรัพยากรในระดับเกษตรกรรายย่อย

นอกจากทรัพยากรที่มาจากระดับกลุ่มตัวแทนของเกษตรกรที่เกษตรกรเข้าร่วมในระบบพันธสัญญาแล้ว ทรัพยากรในระดับตัวเกษตรกรเองก็มีความสำคัญไม่แพ้กันซึ่งจะทำให้เกษตรกรสามารถอยู่ในระบบพันธสัญญาได้อย่างราบรื่น ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนจากคนในครอบครัวทั้งในกรณีที่คนในครอบครัวมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย และการช่วยเหลือพึ่งพากันภายในครอบครัว นอกจากนี้เกษตรกรเองก็ต้องมีความใส่ใจ รัก

ที่จะแสวงหาความรู้ และสะสมความรู้และประสบการณ์ของตัวเองเพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อยู่เสมอ ในขณะเดียวกันสถานการณ์ทางสังคมของเกษตรกรเองก็มีความสำคัญเพราะทำให้เกษตรกรได้มีโอกาสเข้าถึงทุนหรือทรัพยากรต่าง ๆ ที่นำไปสู่การมีอำนาจในการตัดสินใจและต่อรองได้ อย่างไรก็ตาม ความซื่อสัตย์สุจริตของเกษตรกรเองก็สำคัญอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับการเตรียมความพร้อมหรือการลดความเสี่ยงโดยการมี “ตลาดล่าง” หรือทางเลือกอื่นในการกระจายผลผลิตนอกเหนือจากตลาดจากระบบพันธสัญญา และสุดท้ายคือ ความพยายามในการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรเป็นอันดับแรกเมื่อต้องเผชิญและจัดการกับปัญหาต่าง ๆ

อภิปรายผล

การ “ล้มเลิก” ที่จะทำเกษตรกรรมภายใต้ระบบพันธสัญญานั้น อาจไม่ใช่ความ “ล้มเหลว” ของเกษตรกรเสมอไป แต่ถือเป็น “ทางเลือก” เพราะเกษตรกรหลายรายไม่ได้ตัดสินใจเลิกทำเกษตรในระบบพันธสัญญาเพียงเพราะประสบภาวะขาดทุนเท่านั้น แต่เป็นการประเมินแล้วว่า ระบบพันธสัญญาไม่ใช่ทางเลือกที่ดีที่สุดของการประกอบอาชีพของตน และความมั่นคงในรายได้ไม่ใช่สิ่งเดียวที่เป็นเหตุผลสำคัญของการอยู่ภายใต้ระบบพันธสัญญา ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงตัวตนหรือ agency ของเกษตรกร ตามวิธีคิดแบบ Structuration theory ของ Giddens (1984) ซึ่งพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและตัวตนของบุคคลในการกำหนดซึ่งกันและกัน โดยในที่นี้เกษตรกรสามารถคิด ตีความ และประเมินสถานการณ์รอบตัวรวมทั้งทรัพยากรที่ตนมีอยู่ผ่านกระบวนการ self-reflexivity ก่อนจะเลือกตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เผชิญ ซึ่งการตอบโต้ของเกษตรกร

ดังกล่าวได้ส่งผลให้บริษัทคู่สัญญาเองก็ต้องมีการปรับตัวเพื่อรักษาความสัมพันธ์ในระบบเอาไว้ต่อไป ซึ่งจากผลการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการตัดสินใจในทางเลือกต่าง ๆ ของเกษตรกร ดังนี้

ความแตกต่างในการคิด ตีความ และเลือกตอบสนองของเกษตรกร

กระบวนการ self-reflexivity ของเกษตรกรที่มีต่อระบบเกษตรพันธสัญญาถือว่ามีความสำคัญ และส่งผลให้เกษตรกรแต่ละรายมีการตัดสินใจตอบสนองต่อระบบพันธสัญญาในรูปแบบที่แตกต่างกันซึ่งสะท้อนถึงการมีตัวตนของเกษตรกร เป็นที่น่าสังเกตว่า เกษตรกรที่ตัดสินใจออกจากระบบพันธสัญญามีทั้งผู้ที่อยู่ในระบบพันธสัญญามามากกว่า 10 ปี และบางรายยังไม่ถึง 5 ปี ซึ่งในที่นี้มีเพียงน้อยรายที่ตัดสินใจออกจากระบบดังกล่าวด้วยเหตุผลเนื่องจากการขาดทุนหรือมีหนี้สิน แต่ส่วนใหญ่ตัดสินใจออกจากระบบดังกล่าวเนื่องจากเห็นว่าทางเลือกอื่นที่ตนมีแนวโน้มจะได้ประโยชน์มากกว่า ซึ่งคำว่า “ประโยชน์” ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงประโยชน์ทางการเงินหรือเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นในแง่ความรู้สึก ซึ่งเกษตรกรมักบอกว่าตนเอง “สบายใจ” กว่าที่จะอยู่อย่างอิสระ และไม่ต้องรู้สึกว่าถูกควบคุม ถึงแม้ต้องเสี่ยงกับราคาตลาดที่ขึ้นลงผันผวนอยู่ตลอดเวลา หรือต้องเสี่ยงกับตลาดใหม่ ๆ ก็ตาม ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเกษตรกรเหล่านี้มีช่องทางในการกระจายผลผลิตของตนเองได้มากกว่าการขายให้กับระบบพันธสัญญา โดยผ่านกลุ่ม เจือ้นไขของกลุ่มกับเจือ้นไขของบริษัทจึงเป็นเรื่องที่แยกออกจากกันได้ยาก เพราะการตัดสินใจไม่ทำพันธสัญญากับบริษัทก็หมายถึงการไม่สังกัดกลุ่มด้วย ดังนั้นความต้องการในการออกจากระบบพันธสัญญาจึงขึ้นอยู่กับความต้องการในการออกจาก

กลุ่มด้วยเช่นกัน ซึ่งเกษตรกรเหล่านี้อาจเห็นว่าตนเองไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาตลาดจากกลุ่มอีกต่อไป แต่สามารถหาตลาดของตนเองได้ ในกรณีศึกษาครั้งนี้ เจือ้นไขของระยะเวลาในการเข้าร่วมในระบบพันธสัญญาหรือประเภทของผลผลิตจึงมีแนวโน้มที่จะเชื่อมโยงกับการตัดสินใจยุติบทบาทหรือเดินหน้าต่อไปในระบบน้อยกว่าการมีเครือข่ายซึ่งนำไปสู่ทางเลือกใหม่ ๆ นั่นเอง

การต่อรองและปรับตัวของเกษตรกรเพื่อคงอยู่ในระบบพันธสัญญาได้อย่างยั่งยืน

สำหรับเกษตรกรที่ตัดสินใจคงอยู่ในระบบต่อไปนั้น ต้องยอมรับว่าไม่เพียงแต่ระบบพันธสัญญาจะเข้ามาเป็นเจือ้นไขสำคัญในการผลิตเท่านั้น แต่หมายถึงรวมถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตของตนเองและครอบครัวด้วย เช่น การต้องทำงานเป็นกลุ่ม หรือมีการรับผิดชอบภายในกลุ่มสมาชิกซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารจัดการภายในทำให้เกษตรกรต้องยอมรับเจือ้นไขทั้งในเรื่องเวลา ความรับผิดชอบที่ตนเองมีส่วนต่อความอยู่รอดร่วมกันของกลุ่มด้วย นอกจากนั้น จะเห็นได้ว่าข้อขัดแย้งระหว่างเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรกับบริษัท พันธสัญญายังคงมีปรากฏให้เห็นไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการปฏิเสธไม่รับซื้อผลผลิตโดยไม่ได้รับรู้เหตุผลที่เกษตรกรรู้สึกว่าจะชัดเจนและยอมรับได้ หรือการขอเครดิตรับผลผลิตไปก่อนแต่ไม่ยอมจ่ายเงินหรือจ่ายเช็คที่ไม่มีเงินในบัญชี ตลอดจนการนำผลผลิตของเกษตรกรรายอื่นที่ไม่ผ่านการรับรองมาตรฐาน GAP มาสวมรวมกับผลผลิตของเกษตรกรซึ่งมีใบรับรองจนเกิดปัญหาผลผลิตไม่ได้มาตรฐานตามมา เป็นต้น ถึงแม้เหตุการณ์เหล่านี้จะไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง หากแต่ละครั้งถือว่าเป็นความขัดแย้งที่มีนัยสำคัญในแง่ของการเรียนรู้ของเกษตรกรในการจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งถือเป็นการคดโกง

ไม่ซื้อสัตย์ของบริษัท สิ่งหนึ่งที่เกษตรกรในระบบพันธสัญญาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้และหาวิธีจัดการด้วยตนเองก็คือ การจัดการกับบริษัทเหล่านี้ โดยประเมินจากฐานทรัพยากรหรือศักยภาพของตนเองในการต่อสู้ เช่น ไม่เลือกวิธีฟ้องร้องเพราะได้ไม่คุ้มเสีย แต่ใช้วิธีกดดันให้เครดิต เป็นต้น หากเกษตรกรต้องต่อรองภายใต้ระบบจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประเมินทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่เพื่อตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมและไม่เกินกำลังความสามารถของตนเอง ถึงแม้ทรัพยากรเหล่านี้จะไม่ใช่อำนาจ แต่เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดอำนาจภายในความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ (Giddens, 1984) ดังนั้นเกษตรกรจึงจำเป็นต้องมีการสะสมทุนหรือทรัพยากรที่จำเป็นที่จะต้องใช้เป็นฐานอำนาจซึ่งไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบของเงินเท่านั้น เช่น การสังกัดหรือมีส่วนร่วมในกลุ่มชุมชนยังเป็นโอกาสของการสร้างความสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายที่นำไปสู่การช่วยเหลือพึ่งพากัน และนำไปสู่โอกาสในการเข้าถึง ความรู้ แหล่งเงินทุนต่าง ๆ

การสะสมทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อเป็นฐานอำนาจของเกษตรกร

เกษตรกรส่วนใหญ่ยอมรับว่า การใช้ชีวิตในปัจจุบันไม่สามารถหยุดนิ่งในการแสวงหาความรู้ได้ ซึ่งในที่สุดความรู้และประสบการณ์เหล่านี้จะเป็นประโยชน์กับเกษตรกรเองทั้งในการประกอบอาชีพ และการใช้ชีวิตในส่วนอื่นๆ ซึ่งในขณะนี้เกษตรกรยังคงค้างมีข้อจำกัดในแง่ของความรู้ในการทำตัดสินใจโดยไม่ใช้สารเคมี โดยเฉพาะความรู้ในการใช้สมุนไพร และการเข้าถึงแหล่งวัตถุดิบ ในขณะที่เกษตรกรที่มีประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าวได้ผ่านการลองผิดลองถูกด้วยตนเอง แต่ยังไม่ได้มีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างเกษตรกรด้วยกันอย่างเป็นระบบ ในขณะที่เกษตรกรบางรายซึ่งส่วนใหญ่ เป็น

เกษตรกรรุ่นใหม่มีช่องทางในการแสวงหาความรู้ดังกล่าว โดยผ่านการค้นคว้าจากอินเทอร์เน็ต ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่สามารถเข้าถึงสื่อเหล่านี้ได้เท่าที่ควร

ในที่นี้ความรู้จึงกลายเป็นทรัพยากรสำคัญทั้งในระดับกลุ่มเกษตรกรและตัวเกษตรกรรายย่อยเองที่จะใช้เป็นฐานของอำนาจในการต่อรองกับบริษัทผู้สัญญา อีกทั้งความรู้ที่มีความจำเป็นสำหรับเกษตรกรในยุคนี้คงไม่ได้มีเพียงความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงทักษะจำเป็นอื่นๆ ที่จำเป็นสำหรับการจัดการในส่วนอื่นๆ ด้วย เช่น ความรู้ในแง่ของการบริหารจัดการกลุ่มของผู้นำซึ่งในที่นี่ยังเป็นการลองผิดลองถูก เรียนรู้จากข้อผิดพลาด และแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไปเป็นเรื่อง ๆ ซึ่งการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบเป็นเรื่องสำคัญ เช่นเดียวกับ การบริหารจัดการเงินทุน และการสะสมทุน ตลอดจนวิธีการจัดการและควบคุมเพื่อให้สมาชิกในกลุ่มสามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ ได้ เนื่องจากจะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงความแตกต่างระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่มีรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มแตกต่างกัน ทั้งในแง่การวางแผนการผลิต การควบคุมมาตรฐานการผลิต และการกระจายยอดการสั่งซื้อให้กับสมาชิก ซึ่งกลุ่มที่เรียนรู้วิธีการจัดการในเรื่องเหล่านี้ได้ดีกว่าจะมีแนวโน้มที่สมาชิกจะเข้าร่วมในระบบพันธสัญญาอย่างต่อเนื่องและมีแนวโน้มจะอยู่อย่างราบรื่นมากกว่า ซึ่งสิ่งเหล่านี้กลุ่มเรียนรู้โดยผ่านประสบการณ์ การลองผิดลองถูก และแสวงหาความรู้จากหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาให้การอบรมเพิ่มเติม

นอกจากนั้น การมี “เครือข่าย” ยังถือเป็นทรัพยากรสำคัญที่จะช่วยให้เกษตรกรเข้าถึงโอกาสต่าง ๆ ได้มากขึ้น ทั้งในแง่ของการเข้าถึงข้อมูล ความรู้ แหล่งทุน

และตลาด เกษตรกรหลายรายใช้ประโยชน์จากการมีเครือข่ายเหล่านี้สร้างตลาดของตนเองเพิ่มเติม เช่น การมีเครือข่ายกับพ่อค้าคนกลาง การมีเครือข่ายกับบริษัท พันธุ์สัญญา การมีเครือข่ายผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ นอกจากนั้น การมีเครือข่ายกับหน่วยงานราชการที่สามารถให้ความช่วยเหลือเกษตรกรในเรื่องของการผลิตและการตลาดก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรสามารถแก้ไขปัญหาอันเกิดจากการผลิต และมีทางเลือกในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น แต่ที่ขาดไม่ได้คือ การช่วยเหลือพึ่งพากันในครอบครัว และเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนนั่นเอง ทฤษฎีการเหล่านี้จะนำมาซึ่งอำนาจที่จะทำให้เกษตรกรดำรงความสัมพันธ์ของตนเองกับบริษัทพันธุ์สัญญาในระดับที่เท่าเทียมกัน โดยไม่ตกอยู่ในฐานะเป็นรองอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัท แต่เป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ในฐานะที่จะต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่าย

ข้อจำกัดบนทางเลือกของเกษตรกร

อย่างไรก็ตาม กระบวนการตอบสนองและทางเลือกของเกษตรกรอาจไม่ได้มีอิสระเสมอไป เนื่องจากมีเงื่อนไขอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรที่ควบคุมได้ยาก เช่น กรณีเกิดภัยธรรมชาติ น้ำท่วม หรือภัยแล้ง ซึ่งอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจแบบเฉพาะหน้าหรือจำเป็นต้องเลือกตัดสินใจตามกลุ่มไป ซึ่งตัดสินใจได้ค่อนข้างยากกว่าเป็นการตัดสินใจอย่างอิสระของเกษตรกรทั้งหมดหรือไม่ นอกจากนั้น จากกรณีศึกษายังพบว่า ถึงแม้เกษตรกรจะอยู่ในฐานะที่สามารถ “ต่อรอง” กับบริษัทได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่เกษตรกรจะสามารถต่อรองได้ทั้งหมด เนื่องจากเงื่อนไขบางอย่างก็เป็นเงื่อนไขที่บริษัทยังต้องเข้มงวดเนื่องจากส่งผลกระทบต่อมาตรฐานการผลิต เช่น การใช้ผลิตภัณฑ์ของบริษัท ทั้ง

ชื่อผลิตภัณฑ์ และปริมาณที่จะใช้ เป็นสิ่งที่บริษัทกำหนดและมีการตรวจสอบโดยละเอียดอย่างเคร่งครัด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่เกษตรกรซึ่งตัดสินใจออกจากระบบพันธุ์สัญญาเพราะเห็นว่าบริษัทค่อนข้างสร้างเงื่อนไข และไม่ได้ให้ข้อมูลเกษตรกรอย่างอิสระ ซึ่งเป็นการจำกัดทางเลือกเกษตรกรอย่างหนึ่งในการจัดการกับต้นทุนในการผลิตของตนเอง เพราะบริษัทไม่เปิดเผยข้อมูลสิ่งเหล่านี้ทำให้ไม่รู้ว่าจะสามารถลดต้นทุนโดยหาซื้อสิ่งเหล่านี้เหล่านั้นในราคาที่ถูกกว่าในท้องตลาดได้หรือไม่ และทำให้เกษตรกรยังคงต้องพึ่งพาบริษัทเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับผลผลิต

สรุป

เกษตรกรต่างมีทางเลือกในการจัดการเพื่อให้ตนเองอยู่รอดในระบบพันธุ์สัญญาในรูปแบบที่แตกต่างกันไป ทั้งในลักษณะการตัดสินใจเติบโตบทบาทของตนเองในระบบพันธุ์สัญญาลงโดยเกษตรกรส่วนหนึ่งตัดสินใจปลดแอกตัวเองจากการถูกเอารัดเอาเปรียบจากบริษัท ในขณะที่บางส่วนพยายามแสวงหาทางเลือกที่ให้ผลประโยชน์สูงสุด และอีกส่วนได้จัดเตรียมทุนและทรัพยากรเพื่อเตรียมพร้อมจะก้าวไปสู่ทางเลือกใหม่ ในขณะที่เกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งหลังจากได้ผ่านการประเมินแล้วจึงตัดสินใจที่จะปรับตัวเพื่อให้ตนเองอยู่รอดต่อไปในระบบพันธุ์สัญญา แต่อยู่ในฐานะที่ตนเองเป็นผู้เลือก ไม่ใช่ผู้ถูกเลือกในระบบ และพยายามต่อรองบนพื้นฐานของข้อมูลที่มีอยู่ ในขณะเดียวกันก็ต้องพยายามหาวิธีจัดการกับบริษัทที่เข้ามาเอารัดเอาเปรียบหรือคดโกงเกษตรกรด้วย ซึ่งการที่เกษตรกรจะตัดสินใจจัดการหรือตอบสนองต่อระบบพันธุ์สัญญาอย่างไรขึ้นอยู่กับ

ทรัพยากรที่จะเป็นฐานในการจัดการทั้งทรัพยากรในระดับกลุ่มเกษตรกร ประกอบไปด้วย การรวมกลุ่มกันเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ที่จำเป็นสำหรับการอยู่รอดในระบบ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและรู้จักการบริหารจัดการเงินทุนเหล่านั้นให้คงอยู่และเกิดประโยชน์ นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับผู้มีผู้นำที่เข้มแข็งและพร้อมจะเสียสละเพื่อส่วนรวม ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีการวางแผนการทำงานในกลุ่มอย่างเป็นระบบ เช่นเดียวกันที่ต้องมีวิธีการจัดการและควบคุมสมาชิกในกลุ่มให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขอย่างเคร่งครัด อีกทั้งยังต้องอาศัยการช่วยเหลือพึ่งพากันและความเหนียวแน่นของกลุ่มและสมาชิก และการสร้างเครือข่ายหรือผู้สนับสนุนจากภายนอกอีกด้วย และทรัพยากรในระดับบุคคลของเกษตรกร ได้แก่ การไม่รู้ การสะสมความรู้ และประสบการณ์ของเกษตรกร ความซื่อสัตย์สุจริตต่ออาชีพและกฎระเบียบที่ดีถือปฏิบัติ การมีตลาดกลางเป็นทางเลือกสำหรับการกระจายผลผลิตเพื่อลดความเสี่ยง สถานภาพทางสังคมของเกษตรกรเอง และการช่วยเหลือพึ่งพากันในครอบครัวและชุมชน ร่วมกับเงื่อนไขและบริบทอื่นๆ ทั้งการคัดเลือกบริษัทที่จะเข้าร่วมพันธสัญญากับเกษตรกร และรูปแบบการทำเกษตรกรรมตามเงื่อนไขในระบบพันธสัญญา เช่น กรณีการทำเกษตรในระบบอินทรีย์ และภายใต้มาตรฐาน GAP เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

หากต้องการส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างราบรื่นในระบบพันธสัญญา จำเป็นต้องสนับสนุนให้เกษตรกรมีทรัพยากรที่เพียงพอต่อการปรับตัวภายใต้ระบบดังกล่าว โดยการส่งเสริมในด้านความรู้ในการแก้ไขปัญหาอัน

เนื่องมาจากการผลิตทั้งในแง่ของการป้องกันและจัดการโรคในพืช หรือการแก้ไขปัญหาในเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ตลอดจนความรู้ในแง่ของการบริหารจัดการกลุ่มเกษตรกรโดยอาศัยฐานข้อมูลจากกรณีศึกษาต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ หรือมีสื่อกลางในการประสานงานระหว่างตลาดต่างๆ ที่เกษตรกรจะสามารถกระจายผลผลิตของตนเองที่เกิดจากยอดการสั่งซื้อได้ และควรกำหนดกลไกในการตรวจสอบบริษัทที่เข้ามาทำพันธสัญญากับเกษตรกรเพื่อคอยกำกับติดตามบริษัทพันธสัญญาเหล่านี้เพื่อไม่ให้บริษัทเหล่านี้ทำธุรกิจด้วยการเอาเปรียบและแสวงหาประโยชน์จากเกษตรกรเพียงฝ่ายเดียว และในกรณีที่เกษตรกรตัดสินใจทำเกษตรกรรมภายใต้เงื่อนไขที่มีความจำเป็นต้องมีการรับรองคุณภาพมาตรฐาน เช่น กรณีของเกษตรกรอินทรีย์หรือมาตรฐาน GAP ควรร่วมกันหาแนวทางในการช่วยเหลือเพื่อแบ่งเบาภาระของเกษตรกร ทั้งในด้านต้นทุน ระเบียบ ขั้นตอน และระยะเวลาของการขอรับการตรวจมาตรฐาน นอกจากนั้น ในกรณีที่เกษตรกรได้รับผลกระทบจากความเสียหายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้อย่างกรณีของปัญหายุ้งฉ่ำหรือภัยธรรมชาติอื่น ๆ รัฐ หรือสถาบันการศึกษาควรให้การสนับสนุนด้านความรู้ หรือทักษะในการประกอบอาชีพอื่น ๆ เพื่อเป็นทางเลือกสำหรับเกษตรกรหรือสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวใช้เป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณเกษตรกรผู้ให้ข้อมูลและผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาครั้งนี้ที่มีน้ำใจและให้ความร่วมมือในการทำวิจัยเป็นอย่างดียิ่งจนทำให้การศึกษานี้สำเร็จลุล่วงไปได้ และขอขอบคุณมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ผู้ให้

ทุนอุดหนุนกลุ่มวิจัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 เพื่อสนับสนุนโครงการวิจัย “กระบวนการจัดการและตอบสนองต่อระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรเพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาระบบเกษตรพันธสัญญาในจังหวัดนครปฐม” ตลอดจนผู้ร่วมวิจัยและผู้ช่วยประสานงานในภาคีวิสาหกิจสังคมวิสาหกิจและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ ที่ร่วมมือร่วมใจ และร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานอย่างเต็มที่

เอกสารอ้างอิง

จิรวรรณ กิจชัยเจริญ และพรสิริ สืบพงษ์สังข์. 2557.

คู่มือการทำเกษตรพันธสัญญา: สิ่งที่เกษตรกรควรรู้และพึงระวัง. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 52 หน้า.

ณัฐธาดา ปันทุกาศ. 2558. การปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบการผลิตผักอินทรีย์ของเกษตรกรบนที่สูง อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 3(3): 299-307.

บุศรา ลิ้มวันตรีกุล พกฤษ์ ยิบมันตะสิริ ช่อผกา ม่วงสุข และประทานทิพย์ กระมล. 2549. เกษตรพันธสัญญา กับโอกาสการพัฒนาของเกษตรกรรายย่อย. หน้า 97-108 ใน: รายงานการประชุมวิชาการ ศวพท. ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

เบญจพรรณ เอกะสิงห์ จิรวรรณ กิจชัยเจริญ และ พรสิริ สืบพงษ์สังข์. 2555. ความเสี่ยงในการเกษตรระบบพันธสัญญาในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน: ผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย ความเชื่อมโยงต่อนโยบายสาธารณะ. ศูนย์วิจัยระบบทรัพยากรเกษตร

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 41 หน้า.

เพ็ญศิริ พันพา. 2555. เกษตรพันธสัญญา: กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.cislampang.com/wp-content/uploads/2012/05/บทความวิจัย-อ.หนึ่ง.pdf> (28 มีนาคม 2558).

ยลลดา ปันเพชร. 2555. มาตรการทางกฎหมายเพื่อนำเกษตรพันธสัญญามาใช้ส่งเสริมการค้าสินค้า การเกษตรภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี, ชลบุรี. 133 หน้า.

สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. 2557. การทำการเกษตรแบบมีสัญญา (Contract Farming). (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา: <http://jpp.moi.go.th/detail.php?section=11&id=72> (28 เมษายน 2558)

Sherpherd, A.W. 2013. An Introduction to Contract Farming. (Online). Available: <http://makingtheconnection.cta.int/sites/default/files/Contract-Farming-Introduction.pdf> (10 April 2015).

Giddens, A. 1984. The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. University of California Press, Berkeley.

Minot, N. 2007. Contract Farming in Developing Countries: Patterns, Impact, and Policy Implications. Case study # 6-3. In: P. Pinstrup - Anderson and F. cheng (eds.). Food Policy for Developing Countris: The Role of Government in

the Global Food System. Cornell University,
Ithaca, New York.

Sriboonchitta, S. and A. Wiboonpoongse. 2008.

Overview of Contract Farming in Thailand:

Lessons Learned. ADB Institute Discussion Paper
No.112 (July, 2008). Asian Development Bank

Institute, Tokyo, Japan.

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม
เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ของประเทศไทย

Factors Influencing Use of Local Agricultural Knowledge and Wisdom to Strengthen
Economic Community in Lower Northeastern, Thailand.

ดลฤดี จันทร์แก้ว¹และวิลินดา สุทธิพร²
Dolruedee Jankeaw¹ and Wilinda Suthiphorn²

¹สาขาวิชาการจัดการทั่วไป คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี 34000

¹General Management Program, Faculty of Business Administration and Management, Ubon Ratchathani Rajabhat University, Ubon Ratchathani 34000, Thailand.

²สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์ คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี 34000

¹Human Resource Management Program, Faculty of Business Administration and Management,
Ubon Ratchathani Rajabhat University, Ubon Ratchathani 34000, Thailand

(Received 26 October 2015; Accepted 19 February 2016)

Abstract: This research aims to study factors influencing the use of local agricultural knowledge and wisdom to strengthen the economic community in the lower northeast. Research is mixed method. The sample is the village master sufficiency 84th Anniversary Commemoration, year 2013. Northeast Region 3 provinces (Nakhon Phanom, Maha Sarakham and Surin). Informant is village elders who know cultural leaders, political leaders, youth leaders, president of group membership and community. The participants were 110 samples. Statistical analysis is frequency, percentage, mean, standard deviation t-test and ANOVA with LSD. In hypothesis testing at a significance level of 0.05 it was found that the factor influencing the knowledge and wisdom of local agricultural knowledge the most to the next generation, followed by the solution of production, combining agriculture and technology, the solution from the market and adaptation of technologies. To strengthen economic community was found that the economic activity in the community, the ability to foster economic community, the allocation of economic resources and production and consumption in the community. Hypothesis tested by sex, age, marital status, education level, no different. By the time in the community and village levels of different economic model.

Keywords: Knowledge, local agricultural wisdom, economic community

บทคัดย่อ: งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้อรรถความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง เป็นการวิจัยแบบผสม กลุ่มตัวอย่าง คือ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา ปี พ.ศ. 2554 เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 จังหวัด (นครพนม มหาสารคาม และสุรินทร์) ผู้ให้ข้อมูล คือผู้ใหญ่บ้าน ผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้นำทางวัฒนธรรม ผู้นำทางการปกครอง ผู้นำเยาวชน ประธานกลุ่ม สมาชิกกลุ่มต่างๆ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตร และชุมชนจำนวน 110 ตัวอย่าง สถิติที่ใช้ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติทดสอบค่าที (t-test) และความแปรปรวนทางเดียว (ANOVA) เปรียบเทียบรายกลุ่มด้วย LSD ทดสอบที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้อรรถความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมเกิดจากการถ่ายทอดความรู้สู่กลุ่มมากที่สุด รองลงมาคือ การแก้ปัญหาจากการผลิต, การผสมผสานการเกษตรและเทคโนโลยี, การแก้ปัญหาจากการทำการตลาด และการปรับตัวในการใช้เทคโนโลยี ในการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนพิจารณาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชน การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจและการผลิตและการบริโภคในชุมชน เมื่อทดสอบจำแนกตามเพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษาไม่แตกต่างกัน ส่วนจำแนกตามระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนและประเภทระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบแตกต่างกัน

คำสำคัญ: อรรถความรู้ ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม เศรษฐกิจชุมชน

คำนำ

การติดตามประเมินผล 3 ปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้ชุมชนไทยมีศักยภาพและความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องสูงขึ้นเกือบเท่าตัวในช่วง พ.ศ. 2549–2552 โดยเฉพาะด้านการถือฤกษ์กันของชุมชนที่มีทิศทางดีขึ้นอย่างชัดเจน แต่การเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างต่อเนื่องยังอยู่ในระดับต่ำ ความสามารถในการบริหารจัดการและพึ่งตนเองขององค์กรชุมชนในระยะยาวกลับอ่อนแอลง ความต่อเนื่องและความยั่งยืนของกิจกรรมการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนไทยยังอยู่ในอัตราที่ต่ำ ซึ่งเป็นประเด็นที่ควรเร่งส่งเสริมให้ชุมชนที่เข้มแข็งแล้วเป็นปึกแผ่น มีความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกัน และให้มี

ศักยภาพในการพึ่งตนเองและเรียนรู้ เช่น การสร้างศักยภาพของชุมชนด้วยการสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้แข็งแรง การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญา และสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อความต่อเนื่องและการพึ่งตนเองของชุมชนได้ในระยะยาว (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2554)

การพัฒนาที่เอื้อต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมอย่างสัมพันธ์กัน ที่ไม่ส่งผลให้ผลิตภาพในระยะยาว (long run productivity) ของทรัพยากรธรรมชาติลดลง และการใช้ทรัพยากรที่สามารถฟื้นฟูได้ (renewable resources) เป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) มีเอกลักษณ์ของการพัฒนาที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด เพื่อให้การสะสมความมั่งคั่ง

**ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม
เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย**

ดำเนินต่อไป (สุภาสินี, 2555) นำมาซึ่งการสร้างฐานเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืนจากการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน ที่ส่งเสริมและพัฒนา กลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ จากภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านในท้องถิ่น (ยศ, 2542) สิ่งเหล่านี้เป็นที่มาของแนวทางการส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สร้างรายได้ หนุนเสริมความสามารถในการแข่งขันและดำเนินธุรกิจได้อย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น การผลักดันให้เป็นสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP (กรมพัฒนาชุมชน, 2554)

โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น อีสาน หรือภูมิปัญญาชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีความหลากหลายของชาติพันธุ์ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง รูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง ชี มูล และสาขาน้ำหอมย่อยอีกหลายสายหล่อเลี้ยงตอนในของที่ราบสูง รวมถึงอิทธิพลอารยธรรมขอมบริเวณอีสานตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เอกวิทย์, 2540) ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์เฉพาะตัว มาสร้างสรรคให้ เกิดรายได้หรือสร้างงานในท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ (วรรณธรรม, 2553) ประกอบด้วยปัจจัยจากการผลิตและการบริโภค การจัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชน

ความเกี่ยวเนื่องในการหาแนวทางพัฒนาประเทศจากนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน ประชาชนพึ่งตนเองได้และครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีมีความสุข (กรมพัฒนาชุมชน, 2554) บนพื้นฐานของอาชีพดั้งเดิมของคนไทย คือเกษตรกรรม ที่

มีมานานและมีการสั่งสมภูมิปัญญาที่สามารถดำรงอยู่จนถึงยุคปัจจุบัน จากองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตร (สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2545) ประกอบด้วย การผสมผสานการเกษตรและเทคโนโลยี การแก้ปัญหาด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การปรับตัวในการใช้เทคโนโลยี และการถ่ายทอดความรู้ สู่อีก รุ่นจึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการใช้อองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน ในการหาข้อสรุปตามแนวคิดเป็นแนวทางให้กับชุมชนอื่นๆ และยังเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจชุมชน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข และเศรษฐกิจชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน

อุปกรณ์และวิธีการ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา จากการประเมินของสำนักงานพัฒนาชุมชน ปี พ.ศ. 2554 เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 3 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดนครพนม มหาสารคาม และสุรินทร์

กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้นำทางวัฒนธรรม ผู้นำทางการปกครอง ผู้นำเยาวชน ประธานกลุ่ม สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน และประชาชนชาวบ้านด้านการเกษตร ประมาณ 10-15 คนต่อจังหวัด (กรมพัฒนาชุมชน, 2554) และประชากรจากหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบเฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา จำนวน 110 ตัวอย่าง

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบมี-ไม่มีโครงสร้าง และแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล สถิติที่ใช้วิธีหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบค่าที (t-test) และความแปรปรวนทางเดียว (ANOVA) เปรียบเทียบความแตกต่างด้วย LSD) เลือกตัวอย่างจากการคำนวณสูตรไม่ทราบประชากรที่แน่ชัด และสำรวจตัวอย่างในการเก็บข้อมูลโดยเลือกตัวอย่างโดยไม่อาศัยความน่าจะเป็น (non probability sampling) เลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ทดสอบคุณภาพเครื่องมือใช้สูตรสัมประสิทธิ์อัลฟา (α -coefficient) เท่ากับ 0.983

ขั้นตอนในการศึกษา

ข้อมูลเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์มี - ไม่มีโครงสร้าง สังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม สัมภาษณ์แบบเจาะลึก นำข้อมูลมาแยกแยะวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จัดหมวดหมู่เพื่อทำการสรุปและ ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ข้อมูลเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลจากแบบสอบถามที่พัฒนามาจากการทบทวนวรรณกรรมเอกสารที่เกี่ยวข้อง สอบถามจากผู้เชี่ยวชาญ และทดสอบคุณภาพเครื่องมือจึงนำไปทดลองใช้ (try out) กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับประชากรที่ต้องการศึกษา จำนวน 30 ชุด เมื่อตรวจสอบปรับปรุงแก้ไขสมบูรณ์จึงนำไปเก็บกับกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษา

กรอบแนวคิด ตัวแปรอิสระ คือ 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน และประเภทระดับหมู่บ้าน

เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ 2) องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตร ประกอบด้วย การผสมผสานการเกษตรและเทคโนโลยี การแก้ปัญหาด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การปรับตัวในการใช้เทคโนโลยี และการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น และ 3) ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย การผลิตและการบริโภคในชุมชน กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของ ตัวแปรตาม คือ การใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลการศึกษา

1.ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 75.5 อายุมากกว่า 51 ปีขึ้นไป ร้อยละ 41.8 สมรสแล้ว ร้อยละ 86.4 การศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 53.6 ส่วนมากมีระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน มากกว่า 31 ปี ร้อยละ 72.7 และเป็นระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบมั่งมีศรีสุข (เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่มียาเสพติด ไม่มีคนจน ไม่มีหนี้นอก ระบบ มีการจัดสวัสดิการชุมชน มีการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม) ร้อยละ 65.5 มีตำแหน่ง / หรือสถานภาพในชุมชนจัดเป็นกลุ่มผู้นำ กลุ่มอาชีพชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และพัฒนาก

2. การใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม

จากการศึกษาข้อมูลการใช้ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม โดยภาพรวม อยู่ใน

ระดับมาก ($\bar{x} = 3.78$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่นมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x} = 4.61$) คือการที่ชุมชนมีการประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลภายในอย่างสม่ำเสมอ การรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือพบปะพูดคุยของ คนในชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้ง่ายชุมชนมีศูนย์การเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ การให้ความรู้ทางด้านเกษตรกรรมผ่านเสียงตามสายในชุมชน และชุมชนมีการเรียนสอนทางด้านเกษตรกรรมในโรงเรียน ตามลำดับ รองลงมาคือ ความสามารถในการแก้ปัญหาด้านการผลิต ($\bar{x} = 4.04$) คือ เกษตรกรในชุมชนมีพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์เป็นของตนเอง เพื่อทำการเกษตร การปรับตัวในการใช้ปุ๋ยชนิด ต่าง ๆ เพื่อบำรุงพืชหรือสุตรอาหารสำหรับเลี้ยงสัตว์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสามารถในการปรับตัวสำหรับการใช้น้ำเพื่อเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ ชุมชนมีการประเมินกระบวนการผลิต ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการทำวัชขึ้นหรือคอกสำหรับสัตว์เลี้ยง เพื่อป้องกันโรคต่าง ๆ ในชุมชน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และความสามารถในการแปรรูปผลผลิตทางด้านเกษตรกรรมไปสูรูปแบบอื่น ๆ ตามลำดับ ความสามารถในการผสมผสานการเกษตรและเทคโนโลยี ($\bar{x} = 3.92$) คือ การส่งเสริมและให้ความรู้ในเรื่องการเลือกที่ดินให้เหมาะสมกับพื้นที่ปลูกเป็นผลดี ชุมชนมีการนำพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ที่ปรับปรุงแล้วมาใช้เพื่อการเกษตร ชุมชนนำหลักวิชาการมาทดลองกับพืชหรือสัตว์ที่ตนดูแล การปรับเปลี่ยนพืชหรือสัตว์เศรษฐกิจในชุมชนโดยใช้เทคโนโลยีในการคัดเลือก / หรือขยายพันธุ์ให้ดียิ่งขึ้น การใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มคุณภาพผลผลิตของการเพาะปลูก หรือการเลี้ยงสัตว์หลังการเก็บเกี่ยว และชุมชนมีการจัดการด้านน้ำเพื่อเกษตรกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ตามลำดับ ความสามารถในการแก้ปัญหาด้านการตลาด

($\bar{x} = 3.81$) คือ เกษตรกรในชุมชนมีการวางแผนการผลิตพืชที่จะเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ในแต่ละฤดูกาล ความสามารถในการปรับเปลี่ยนพืชเศรษฐกิจที่ให้ผลกำไรไปตามฤดูกาล มีการส่งเสริมการขายทางการตลาดส่งผลให้เกษตรกรขายสินค้าได้เพิ่มมากขึ้น เช่น ออกบูธแสดงสินค้า / หรือการทดลองสินค้า มีช่องทางจัดจำหน่ายผลผลิตหลายช่องทาง มีรูปแบบบรรจุภัณฑ์ที่หลากหลายในการเพิ่มยอดขายให้กับผลผลิตทางการเกษตร และมีการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองทางการตลาดกับพ่อค้าคนกลางหรือผู้รับเหมาตามลำดับ และความสามารถในการปรับตัวในการใช้เทคโนโลยี ($\bar{x} = 2.37$) คือ มีการใช้ก๊าซชีวภาพเป็นเชื้อเพลิงในการทำเกษตรกรรม เกษตรกรมีการนำสมาร์ตโฟนมาใช้ในการวางแผนการผลิตทางการเกษตร สมาชิกในชุมชนมีการนำก๊าซชีวภาพที่เกิดจากกระบวนการหมัก อาทิ มูลสัตว์ ที่ผ่านกระบวนการเป็นเชื้อเพลิงมาใช้ในเกษตรกรรม ชุมชนมีการนำไปอัดเชื้อมาเป็นเชื้อเพลิงในการทำเกษตรกรรม และชุมชนนำแผงโซลาร์เซลล์มาใช้ในการเกษตร ตามลำดับ

3. ความคิดเห็นเกี่ยวกับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก ($\bar{x} = 4.33$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x} = 4.45$) คือ สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของชุมชน มีการก่อตั้งกลุ่มอาชีพและดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ มีการวางแผนเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน มีการสร้างความร่วมมือของพหุภาคีในการบริหารก่อให้เกิดรายได้ในชุมชน และมีระบบบริหารจัดการทรัพยากรที่ก่อให้เกิดรายได้ได้อย่างเป็นระบบตามลำดับ รองลงมาคือ ความสามารถในการพึ่งตนเอง

ด้านเศรษฐกิจของชุมชน ($\bar{x}=4.32$) คือ มีสถาบันการออม เพื่อจัดการการเงินในชุมชนและการคมนาคมในชุมชน เป็นไปอย่างสะดวกสบาย สมาชิกในชุมชนได้รับสวัสดิการ จากรัฐอย่างเหมาะสม ชุมชนมีการบริหารจัดการน้ำประปา ให้เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน และระดับ ความสามารถในการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ชุมชน ตามลำดับ การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ($\bar{x}=4.29$) คือ มีการแบ่งปันและร่วมแรงร่วมใจในบริหารจัดการ ทรัพยากรในท้องถิ่น มีการจัดการดินในการเพิ่มผลผลิต ของเกษตรกรในชุมชนเป็นไปอย่างเหมาะสมกับสภาพ ภูมิประเทศ มีการสร้างความร่วมมือของพหุภาคีในการ บริหารจัดการทรัพยากร ชุมชนมีการวางแผนในการจัดสรร ทรัพยากรในท้องถิ่น และการบริหารทรัพยากรในท้องถิ่น ช่วยลดหนี้สิน ตามลำดับ การผลิต และการบริโภคใน ชุมชน ($\bar{x}=4.25$) คือ มีการจัดทำบัญชีต้นทุนภายใน ชุมชน มีการจัดการปัจจัยการผลิต ได้แก่ ดิน น้ำ ป่า ไม้ ใน ชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การเพาะปลูกหรือการเลี้ยงสัตว์เป็นไปอย่างเหมาะสมกับ ชุมชน มีการผลิตปุ๋ยหรืออาหารสัตว์ค่านึงถึงความ หลากหลายทางชีวภาพ และผลผลิตจากการเพาะปลูก และ เลี้ยงสัตว์มีเพียงพอต่อความต้องการในชุมชนและพอขาย ตามลำดับ

4. กระบวนการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญา ท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม เพื่อสร้างความเข้มแข็งทาง เศรษฐกิจชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 2 ประเด็นดังนี้

1) กระบวนการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านเกษตรกรรม ประกอบด้วย

ด้านความสามารถในการผสมผสานการเกษตร และ เทคโนโลยี ชุมชนใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายใน

และภายนอกชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนส่วนหนึ่งมา จากภาครัฐ เครือข่าย และเกษตรกร และยังต้องการเพิ่ม ศักยภาพการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรให้มีประสิทธิภาพ จากการบริหารจัดการร่วมกันระหว่างคนในชุมชน และ รวมถึงการได้รับคำแนะนำจากหน่วยงานภาครัฐ

ด้านความสามารถในการแก้ปัญหาด้านการตลาด ชุมชนใช้กระบวนการการรับรู้ข่าวสารอย่างต่อเนื่องในเรื่อง ของพฤติกรรมผู้บริโภค ความต้องการของตลาด ผ่านการ สัมรวจตลาด สอบถามความต้องการของผู้บริโภค หรือ ได้รับคำสั่งซื้อสำหรับเป็นแนวทางในการผลิตสู่ตลาด และ เข้ารับการปรึกษากับหน่วยงานของภาครัฐในการ แก้ปัญหาด้านการตลาด รวมทั้งการศึกษาราย การเปลี่ยนแปลงในแต่ละฤดูกาลของสภาพแวดล้อมทาง กายภาพของชุมชนที่เกิดขึ้น

ด้านความสามารถในการแก้ปัญหาด้านการผลิต ชุมชนใช้กระบวนการลงมือทดลองผ่านประสบการณ์และ การรับคำแนะนำจากหน่วยงานภาครัฐ เครือข่าย และ เกษตรกรในชุมชน ทำให้เกษตรกรสามารถใช้องค์ความรู้ และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตเกษตรกรรมจากการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกิจกรรม หรือความรู้ใหม่ ๆ เพื่อมาใช้ เป็นแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพเพื่อการผลิตในชุมชน และมีแนวทางในการค้นหาศักยภาพของผลิตภัณฑ์ใน ท้องถิ่นเพื่อการแปรรูปไปสู่รูปแบบอื่นๆ ในการเพิ่มมูลค่า เชิงพาณิชย์ต่อไป

ด้านความสามารถในการปรับตัวในการใช้เทคโนโลยี ชุมชนใช้กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย ได้แก่ ด้านการใช้เชื้อเพลิง เช่น ไม้ฟืน แกลบ กากอ้อย เศษไม้ เป็นส่วนหนึ่งในการทำเกษตรกรรม แต่ในประเด็น อื่นยังต่ำ ได้แก่ องค์ความรู้ในการใช้โซลาร์เซลล์มาใช้ใน เกษตรกรรม หรือการนำไปใช้ดีเซลมาเป็นเชื้อเพลิงในการ

**ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้อรรถความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม
เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย**

ทำเกษตรกรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่ชุมชนมองเห็นถึงการเพิ่มศักยภาพตนเองให้สามารถใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ได้

ด้านความสามารถในการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น ชุมชนใช้กระบวนการจากคำบอกเล่าของคนในครอบครัว ชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน ส่งผลให้องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมหล่นหายไปกับช่วงเวลา และถูกปรับเปลี่ยนไปกับสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

2) กระบวนการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนประกอบด้วย

ด้านการผลิตและการบริโภคในชุมชน ชุมชนใช้กระบวนการอย่างมีรูปแบบเดียวกัน และวิธีการส่วนใหญ่เริ่มจากผู้นำทั้งในชุมชนและจากส่วนราชการ ในการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรในครัวเรือนทั้งในเรื่องของบัญชีครัวเรือน การปลูกผักกินเอง หรือการออมในรูปของสหกรณ์ชุมชน

ด้านกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน ชุมชนใช้กระบวนการที่เกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตร ชุมชน หรือผู้มีวัตถุประสงค์เดียวกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มอาชีพในชุมชน เช่น กลุ่มทอผ้า และมีการบริหารงานอย่างมีส่วนร่วมในชุมชน และการเพิ่มศักยภาพจากการศึกษาดูงาน หรือการได้รับการอบรมจากหน่วยงานภาครัฐ

ด้านการจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ชุมชนใช้กระบวนการปันส่วนของคนในชุมชน แนวคิดนี้เป็นผลมาจากคนในชุมชนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ จึงทำให้เกิดการแบ่งปันผลประโยชน์ที่อยู่บนพื้นฐานของความประนีประนอม ความรักพวกพ้อง

ด้านความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชน เกษตรกรเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน รายได้ส่วนใหญ่จึงมาจากการทำเกษตรกรรม ชุมชนใช้กระบวนการด้วยการบริหารจัดการภายในครอบครัว ส่วนใหญ่จะเน้นไปทางการบริหารจัดการเพื่อการบริโภค ทำให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มเพื่อบริหารจัดการค่าใช้จ่ายที่มีความคล้ายกัน ในชุมชน เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์ หรือกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

4. ผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐาน:

1) ปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกันทำให้อรรถความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมแตกต่าง

2) ปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกันทำให้ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนแตกต่าง

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการใช้อรรถความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม เพื่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน จำแนกตาม เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษาไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนจำแนกตามระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนและประเภทระดับหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 นั่นคือ

แนวทางการใช้อรรถความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม จำแนกตามระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนแนวทางการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

Table 1 Average difference compared to the knowledge and wisdom of local agriculture by living in the community.

Test different pairs by LSD.	By living in the community	$\bar{x}$	1	2	3	4
			3.51	3.90	3.85	3.75
Using the knowledge and wisdom of local agriculture	1. less than 7 years	3.51	-	-.39*	-.35*	-.25
	2. 8–20 years	3.90		-	.04	.15
	3. 21–30 years	3.85			-	.10
	4. more than 31 years	3.75				-

* Statistically significant level at 0.05.

○ ทดสอบวิธี LSD พบว่า ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน มีแนวทางการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านเกษตรกรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จำนวน 2 คู่ คือ กลุ่มระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน ต่ำกว่า 7 ปี มีน้อยกว่า กลุ่มระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน ระหว่าง 8–20 ปี และกลุ่มระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน ระหว่าง 21–30 ปี

○ แนวทางการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านเกษตรกรรมชุมชนจำแนกตามประเภทระดับหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนแนวทางการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

Table 2 Average difference compared to compare strengthened economic community by village-level economic model.

Test different pairs by LSD.	Village-level economic model.	$\bar{x}$	1	2	3
			4.59	4.18	4.37
Strengthening economic community.	1. Enough to eat	4.59	-	.40*	.22
	2. Live well	4.18		-	-.18*
	3. Prosperous	4.37			-

* Statistically significant level at 0.05.

○ ทดสอบวิธี LSD พบว่า ประเภทระดับหมู่บ้าน เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบมีแนวทางการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จำนวน 2 คู่ คือ กลุ่มระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบพออยู่พอกิน มีมากกว่า กลุ่มอยู่ดีกินดี และกลุ่มระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบอยู่ดีกินดี มีน้อยกว่า กลุ่มมีสวัสดิสุข

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า การใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเป็นผลมาจากการถ่ายทอดความรู้สู่อีกกลุ่มในการสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นสอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกพร (2555) ว่าความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ดั้งเดิมที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับวิถีธรรมชาติ แล้วนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัย

**ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม
เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย**

สอดคล้องกับงานวิจัยของวรฤดี (2548) และสุนิตดา (2555) ว่าการใช้ความรู้และภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มาจากการให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาด้านการผลิต การผสมผสานการเกษตรและเทคโนโลยี โดยอาศัยประสบการณ์เดิม ผสมผสานกับการปรับตัวกับเทคโนโลยีใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพทางการเกษตร การเพิ่มผลผลิต การหารายได้มากขึ้น และครอบครัวพึ่งพาตนเองได้ อันดับสุดท้ายคือการแก้ปัญหาทางด้านการตลาด จะส่งผลให้ครอบครัวสามารถสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืน การดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบส่วนใหญ่ ใช้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในครอบครัว เครือญาติ ชุมชนและเครือข่าย รวมการรับทราบสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ (นพวรรณ สุพล และชนวน, 2558) และบูรณาการเป็นการพัฒนาเกษตรแบบครบวงจรเพื่อการพัฒนาคุณภาพทางการเกษตรและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมนึก เศกสรรค์ และพุทธิรักษ์ (2557) ที่มีตัวแบบการจัดการการพัฒนาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ การจัดการตนเอง และครอบครัว (ตัวแบบของคน) และตัวแบบการจัดการพื้นที่ การเกษตร ได้แก่ การจัดการน้ำ การจัดการพืช/สัตว์เลี้ยงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ตัวแบบของงาน)

กระบวนการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนเริ่มจากการสร้างกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน นั่นคือสมาชิกมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของชุมชน ในการสร้างกลุ่ม การปฏิบัติการ การสร้างและขยายเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการทำงานร่วมกัน (สวดิณี, 2554; สมบูรณ์, 2556; สุกัญญาและภัทรพร, 2556) เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่นทำ

ให้ชุมชนรักสามัคคี ห่วงแทนภูมิปัญญาและช่วยเหลือกัน สร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เช่น กลุ่มอาชีพเดียวกัน ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มเกษตรอินทรีย์โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อรายรับ รายจ่ายในครัวเรือนซึ่งเป็นแนวทางในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชน และจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจในชุมชน ทำให้การจัดสรรทรัพยากรเป็นไปในทิศทางของการเอื้อประโยชน์ ประนีประนอม การบริหารจัดการด้านการผลิตและการบริโภคในชุมชนในเรื่องของการจัดทำบัญชีต้นทุน การจัดการปัจจัยการผลิต การแปรรูป การเพาะปลูกในฤดูกาลที่แตกต่าง เพื่อหาแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน (สุกัญญา, 2557) และรวมการจัดการกลุ่มวิสาหกิจในด้านโครงสร้างกลุ่มด้านการเงิน การควบคุมกระบวนการ การตอบสนองและสร้างความน่าเชื่อถือ ต่อสมาชิกในกลุ่มและบุคคลภายนอก ออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์ การบรรจุหีบห่อและการพัฒนาการแปรรูปผลิตภัณฑ์ สนองความต้องการของลูกค้า เพื่อการพัฒนา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้ดีขึ้น มีความยั่งยืนและดำเนินกิจการต่อไปได้ดี

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม เป็นผลมาจากระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนของแต่ละบุคคลที่อยู่มานานมากกว่า 8 ปีขึ้นไป สำหรับการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน มีผลมาจากการจัดระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบของภาครัฐ ระดับพออยู่พอกิน มากกว่ากลุ่มอยู่ดีกินดี และกลุ่มมั่งมีศรีสุข สอดคล้องกับงานวิจัยของปริยาและคณะ (2553) ที่กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของหมู่บ้านชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ซึ่งต่างมีอิทธิพลทางตรงมากกว่าทางอ้อม สำหรับหมู่บ้านชุมชนชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างระดับกองทุนชุมชนและหมู่บ้านชุมชนมีความเข้มแข็งระดับมากส่วนในระดับ

บุคคลครัวเรือนกลุ่มองค์กรชุมชนและเครือข่าย องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งระดับปานกลางแต่ไม่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2554) ที่ทำการส่งเสริมหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เป็นต้นแบบทั้ง 3 ระดับ (พออยู่พอกินอยู่ดีกินดี มั่งมีศรีสุข) การจัดระดับการพัฒนาเป็นผลมาจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ ที่มีอายุมากกว่า 51 ปีขึ้นไป การศึกษาจะอยู่ในระดับประถมศึกษา กลุ่มผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้นำ เป็นกลุ่มอาชีพชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน หรือพัฒนาการรวมทั้งระดับภูมิปัญญาที่ส่งผลทางบวกกับประสิทธิภาพการทำงานทางด้านความคิดสร้างสรรค์และความสัมพันธ์ทางลบในระดับของความเครียด (Avey et al., 2012; Staudinger and Glück, 2011; Bang and Zhou, 2014)

สรุป

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษารุ่นนี้เป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่อายุมากกว่า 51 ปีขึ้นไป สถานภาพสมรสแล้ว การศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา ส่วนมากมีระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน มากกว่า 31 ปี เป็นระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบมั่งมีศรีสุข ตำแหน่งหรือสถานภาพในชุมชนจัดเป็นกลุ่มผู้นำ กลุ่มอาชีพชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และพัฒนาการ

การใช้ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมส่วนใหญ่เริ่มจากการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่น การแก้ปัญหาจากการผลิต การผสมผสานการเกษตรและเทคโนโลยี การแก้ปัญหาจากการทำการตลาด และการปรับตัวในการใช้เทคโนโลยี ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจพิจารณาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน ความสามารถ

ในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชน การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจและการผลิตและการบริโภคในชุมชน

ผลการวิจัยในครั้งนี้สามารถตอบวัตถุประสงค์คือ ทำให้ทราบปัญหา อุปสรรคและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้อองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตและยังคงส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบันซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางในการใช้อองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ สู่ผู้อื่น การแก้ปัญหา ด้านการผลิตภายในชุมชน ความสามารถในการผสมผสานการเกษตรและเทคโนโลยี การแก้ปัญหาด้านการทำการตลาดของผลิตภัณฑ์ในชุมชน และความสามารถในการปรับตัวในการใช้ เทคโนโลยี เพื่อการถ่ายทอดความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมซึ่งส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ การสร้างกิจกรรม การพึ่งพาตนเอง การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจในชุมชน เช่น การสร้างงาน สร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ในชุมชน เป็นต้น รวมทั้งการผลิตและการบริโภคเพื่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชน ในการปรับเปลี่ยนวิธีการให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและทรัพยากร อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้ในระยะยาว

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานพัฒนาชุมชน และชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี นครพนม มหาสารคาม และสุรินทร์ และชุมชนที่ได้อำนวยความสะดวก และอนุเคราะห์ข้อมูล

**ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้อองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรม
เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย**

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีอนุเคราะห์งบประมาณ
และขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ให้ความ
ร่วมมือให้งานวิจัยฉบับนี้ เสร็จสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

กนกพร จิมพลี. 2555. รูปแบบการจัดการความรู้
ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักรสาน :
กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา.
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์, กรุงเทพฯ. 372 หน้า.

กรมพัฒนาชุมชน. 2554. การศึกษาผลสำเร็จของการ
พัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ.
สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนา
ชุมชน, กรุงเทพฯ. 210 หน้า.

ปรียา ไสภณ ชาศรี ศิริสวัสดิ์ สิริศักดิ์ คำผา และสุวิภา
ศรีปัดดา. 2553. ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีผลต่อความ
เข้มแข็งของหมู่บ้านชุมชนชนบท. วารสาร
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม 4(2): 63-73.

ยศ สันติสมบัติ. 2542. ความหลากหลายทางชีวภาพและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
226 หน้า.

วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ. 2553. กระบวนการจัดการ
ชุมชนเข้มแข็ง: รูปแบบ ปัจจัยและตัวชี้วัด. วารสาร
รัฐประศาสนศาสตร์ 8(2): 119-158.

วารุณี พงษ์ภิญโญ. 2548. ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการ
สร้างความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาบ้าน
อัมพวัน หมู่ 8 ตำบลลำราญ อำเภอเมือง จังหวัด

ขอนแก่น. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัย
ราชภัฏเลย, เลย. 213 หน้า.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. 2554. สุขภาพไทย: เอเชีย
เอ กลไกพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อชีวิตและ
สุขภาพ. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ. 123 หน้า.

สุนิดา ชูสวัสดิ์. 2555. ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการสร้าง
ความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโหล๊ะหาร อำเภอบา
บอน จังหวัดพัทลุง. มหาวิทยาลัยหาดใหญ่, สงขลา.
102 หน้า.

สมนึก ปัญญาสิงห์ เศกสรรค์ ยงวิชัย และพุทธรักษ์
ปราบนอก. 2557. ตัวแบบการจัดการการพัฒนาเพื่อ
ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญา
ของเศรษฐกิจพอเพียง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต. 2(1)
มกราคม – เมษายน 2557: 11-22.

สมบุญ ธรรมลังกา. 2556. รูปแบบการเสริมสร้างความ
เข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน
ในจังหวัดเชียงราย. วารสารศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร 15(2): 58-66.

สุกัญญา ดวงอุปมา. 2557. แนวทางการพัฒนาศักยภาพ
การจัดการที่ดีของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัด
กาฬสินธุ์. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพ
ชีวิต. 2(2) พฤษภาคม – สิงหาคม 2557: 133-139.

สุกัญญา ดวงอุปมา และ ภัทรพร ภาระนาถ. 2556. การ
ถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื้อ
กก. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต. 1(3)
กันยายน – ธันวาคม 2556: 195-203.

สุภาสินี ตันติศรีสุข. 2555. การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อ
สิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน. วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัย
ธรรมจริย 6(2): 1-10.

สวาทินี รอดสิน. 2554. ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชน
บ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัด
เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร
มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ. 147
หน้า

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2545. วัฒนธรรมไทย. โอ
เดียนส์ไตร์, กรุงเทพฯ. 198 หน้า

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค:
วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ชาวบ้านไทย.
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมจริย, นนทบุรี. 378 หน้า

Avey, J. B., F. Luthans, S.T. Hannah, D. Sweetman and
C. Peterson. 2012. Impact of employees'
character strengths of wisdom on stress and
creative performance. Human Resource
Management Journal 22(2): 165–181.

Bang, H. Y. and Zhou. 2014. The function of wisdom
dimensions in ego-identity development among
Chinese university students. International Journal
of Psychology 49(6): 434-445.

Staudinger, U. M., and J. Gluck. 2011. Psychological
wisdom research: Commonalities and differences in
a growing field. Annual Review of Psychology 62:
215–241.

การวิเคราะห์ศักยภาพของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเพื่อการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสม

Potential Analysis of Agricultural Officers of Local Administrative Organizations and Rice Farmer Groups for Suitable Development Plan

ชลิดา ทุกษ์สุญญ^{1/} และอวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ^{1/}

Chalida Tooksoon^{1/} and Avorn Opatpatanakit^{1/}

^{1/}ภาควิชาพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ 50000

^{1/}Department of Agricultural Economy and Development, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University, Chiang Mai 50000, Thailand

(Received 16 June 2015; Accepted 18 February 2016)

Abstract: This article presented potential analysis result of agricultural officers of local administrative organizations and rice farmer groups in 2 districts in Tak and suitable design of development plan of rice farmers. This research was also cooperation between 5 agricultural officers of local administrative organizations from 5 sub districts and rice farmer groups involving 114 people from 5 sub districts. Participatory action research were used. Data collection was done by reviewing literature, interview and group meeting. The potential was analyzed by characteristic analysis, similarity/difference analysis and SWOT analysis. It was found that potential of agricultural officers in 5 sub districts was the ability in managing rice production development plan consistent with potential and problems of rice farmers. The limitation of agricultural officers was lack of knowledge and new technologies on rice production. Potential and problems of rice farmer groups had been used for suitable plans by using potential of rice farmer groups as a base for solving problems. Such potential is body of knowledge on rice production that can be passed on and exchanged with one another. This would give rise to suitable plans for developing rice farmers.

Keywords: Potential, agricultural officers of local administrative organization, rice farmer groups, suitable development plan

บทคัดย่อ: บทความนี้ นำเสนอผลการวิเคราะห์ศักยภาพของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 2 อำเภอในจังหวัดตาก และการออกแบบแผนการพัฒนากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่เหมาะสม โครงการวิจัยนี้ เป็นความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 คน จาก 5 ตำบล และกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จำนวน 114 คน จาก 5 ตำบล ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแบบผสมผสาน โดยการทบทวนวรรณกรรม การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่ม วิเคราะห์ศักยภาพโดยการวิเคราะห์คุณลักษณะการวิเคราะห์ความเหมือน/ความแตกต่าง และการวิเคราะห์ SWOT ผลการวิจัย พบว่า ศักยภาพของเจ้าหน้าที่เกษตรใน 5

ตำบล คือ ความสามารถในการจัดทำแผนพัฒนาการผลิตข้าวที่สอดคล้องกับศักยภาพ และปัญหาของเกษตรกร มีข้อจำกัด คือ ขาดความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ด้านการผลิตข้าว ศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวได้ถูกนำมาใช้ในการวางแผนให้เหมาะสม โดยนำศักยภาพที่กลุ่มเกษตรกรมีอยู่มาใช้เป็นฐานในการแก้ไขปัญหา ได้แก่องค์ความรู้ในการผลิตข้าวที่สามารถถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดแผนพัฒนากลุ่มเกษตรกรที่เหมาะสมขึ้น

คำสำคัญ: ศักยภาพ เจ้าหน้าที่เกษตรกรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว แผนพัฒนาที่เหมาะสม

คำนำ

การส่งเสริมการเกษตรในประเทศไทยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อ ส่งเสริมเกษตรกรให้สามารถพัฒนาอาชีพการเกษตร และมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายข้างต้น ในปัจจุบันจึงได้มีการกระจายอำนาจการส่งเสริมการเกษตรสู่ท้องถิ่น ส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการพัฒนาการเกษตรมากขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของภาคเกษตรกร เพื่อพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรให้บรรลุเป้าหมาย คือ การวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่เกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรก่อนดำเนินการพัฒนาเพื่อให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรู้จักตนเองในด้านศักยภาพและปัญหา และนำข้อมูลที่วิเคราะห์ได้มาใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วม ตรงกับความต้องการของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งจะทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรช่วยสร้างความสำเร็จให้กับการพัฒนา โดยอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและเกษตรกร (ชัชวีร์, 2551) เช่นเดียวกับกับกรมส่งเสริมการเกษตร (2557) ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานด้านส่งเสริมการเกษตรของประเทศที่ได้

ปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงและการกิจต่างๆ ให้สามารถปฏิบัติงานบนพื้นฐานของข้อมูล ขับเคลื่อนการดำเนินงานด้วยกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม และใช้วิธีการทำงานรูปแบบ MRCF system คือ ศักยภาพวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเตรียมเข้าทำงานในพื้นที่ โดยเน้นการใช้ข้อมูลแผนที่ (mapping) ประสานและให้บริการเกษตรกรด้วยวิธีการติดต่อสื่อสารและเข้าถึงข้อมูลจากระยะไกล (remote sensing) ใช้วิธีการจัดเวทีชุมชนในการทำงานและร่วมดำเนินการกับเกษตรกร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแบบมีส่วนร่วม (community participation) และเข้าทำงานในพื้นที่ แบบเฉพาะเจาะจง (specific field service) โดยมีเป้าหมายและจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ตรงจุดและยั่งยืน

ดังนั้นเพื่อให้งานส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เจ้าหน้าที่เกษตรกรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงต้องมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่ทั้งในด้านการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านการเกษตรของเกษตรกร การจัดการเรียนรู้ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมแก่เกษตรกรและชุมชน ตลอดจนให้คำปรึกษาในการแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรแก่เกษตรกร อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการเกษตรให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์นั้น เจ้าหน้าที่เกษตรกรของ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้ที่มีศักยภาพทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ และทักษะในการถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรแก่เกษตรกร อีกทั้งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรหรือชุมชนในการพัฒนาการเกษตรให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของเกษตรกร

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น หลายพื้นที่มุ่งเน้นไปสู่การพัฒนา เช่นเดียวกับจังหวัดตากที่สภาพพื้นที่เกษตรกรมีการปลูกข้าว และมีศักยภาพในหลายกลุ่มและบางกลุ่มยังมีปัญหาที่ต้องการการแก้ไข การดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดตาก ให้มีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวมาข้างต้น จึงต้องทราบถึงศักยภาพและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเกษตรที่มีอยู่ของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และศักยภาพและปัญหาที่มีอยู่ของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการวางแผนร่วมกันในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาการผลิตข้าวให้มีประสิทธิภาพ

บทความวิจัยนี้จึงเขียนขึ้นเพื่อศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล ในจังหวัดตาก และศึกษาศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวใน 5 ตำบล ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลมาประกอบการวางแผนพัฒนากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวใน 5 ตำบลให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น โดยมุ่งอธิบายวัตถุประสงค์หรือผลที่ได้จากการวิจัย

อุปกรณ์และวิธีการ

งานวิจัยนี้ ได้ประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive selection) เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติตามปัจจัยที่ต้องการศึกษา และการเลือกด้วยความสมัครใจ ซึ่งมีเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสมัครใจเข้าร่วมจำนวน 5 คน และกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวสมัครใจเข้าร่วมจำนวน 5 กลุ่ม จาก 5 ตำบล ในอำเภอเมืองตาก และอำเภอแม่สอด รวมทั้งหมด 119 คน มีการรวบรวมข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ มีการเก็บข้อมูลแบบผสมผสานทั้ง การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์ และการจัดประชุมกลุ่ม มีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าวิเคราะห์ศักยภาพโดยการวิเคราะห์คุณลักษณะ และการวิเคราะห์ความเหมือน/ความแตกต่าง โดยการจัดแยกประเภทข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่และมีการวิเคราะห์แบบเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ของข้อมูล (successive approximation) เพื่อแยกแยะจัดกลุ่มข้อมูล ทำหัวข้อ (outline) การจัดหมวดหมู่ข้อมูล (grouping) มีการสรุปเนื้อหาผลการวิจัยเป็นการบรรยายประกอบตาราง

ผลการศึกษา

การวิเคราะห์ศักยภาพของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเพื่อการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสมครั้งนี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาศักยภาพและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล ในจังหวัดตาก

2) เพื่อศึกษาศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวใน 5 ตำบล และ 3) การวางแผนพัฒนาเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 5 ตำบลที่เหมาะสม ซึ่งปรากฏผลการศึกษาดังนี้

1. ศักยภาพและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบลในจังหวัดตาก

1.1 ศักยภาพในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล

จากการสำรวจศักยภาพในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้เจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล ประเมินความรู้ ความสามารถที่เป็นจุดแข็งในการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตร และวิเคราะห์ความเหมือนความแตกต่างที่มีอยู่ในคุณลักษณะของข้อมูล พบว่า เจ้าหน้าที่เกษตรทั้ง 5 ตำบล มีศักยภาพในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่เหมือนกันในเรื่อง การร่วมจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล โดยเฉพาะแผนพัฒนาการผลิตข้าวที่เป็นปัญหา และความต้องการของชุมชน โดยเจ้าหน้าที่เกษตรทั้ง 5 คน มีการจัดทำทะเบียนเกษตรกร เก็บพื้นฐานข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตร มีการเก็บรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานด้านการผลิตข้าวในระดับหมู่บ้าน / ครัวเรือนเกษตรกร รวมทั้งข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเก็บรวบรวมไว้ในรูปเล่มรายงาน และไฟล์ข้อมูล เพื่อให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล และข้อมูลบางส่วนเผยแพร่ในเว็บไซต์ขององค์กร มีการให้บริการปรึกษาปัญหาการผลิตข้าวและปัญหาด้านการเกษตรอื่นๆ แก่เกษตรกร เช่นการจัด

คลินิกเกษตรเคลื่อนที่ รวมทั้งการให้บริการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการผลิตข้าวแก่เกษตรกรโดยการจัดนิทรรศการทางการเกษตรของตำบล มีการประกวดผลิตผลการเกษตร การประกวดข้มเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ส่วนการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว นั้น เจ้าหน้าที่เกษตรทั้ง 5 คน มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่เกษตรกรในพื้นที่มากน้อยต่างกันขึ้นอยู่กับแผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีและงบประมาณ

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่เกษตรทั้ง 5 คน มีการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรแตกต่างกันคือ เจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรบริหารส่วนตำบลวังประจวบ และเทศบาลตำบลหนองบัวใต้ ที่จัดทำแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตรไว้ในบริเวณพื้นที่ของหน่วยงาน เพื่อให้เกษตรกรและผู้สนใจเข้ามาเรียนรู้หรือศึกษาดูงานได้ เจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรบริหารส่วนตำบลวังประจวบ และตำบลแม่ปะ มีการพัฒนาเกษตรกรที่มีความรู้ความสามารถให้เป็นวิทยากรเกษตร เนื่องจากในพื้นที่ตำบลวังประจวบ และตำบลแม่ปะ มีเกษตรกรที่มีความสามารถด้านการผลิตข้าว และได้รับรางวัลจากหน่วยงานด้านการเกษตร ทำให้เจ้าหน้าที่เกษตรมีแนวคิดในการสร้างวิทยากรเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความสามารถขึ้นมา และมีการส่งเสริมการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรบริหารส่วนตำบลวังหินใต้ได้มีการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นกัน โดยเกษตรกรได้รับรางวัลจากการประกวดหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนั้นเทศบาลตำบลหนองบัวใต้ และองค์กรบริหารส่วนตำบลวังประจวบ ยังมีการส่งเสริมให้เกษตรกรและสมาชิกในครัวเรือนมีการรวมกลุ่มในการผลิตข้าว เพื่อรวมพลังในการพัฒนาอาชีพของตนเอง

การวิเคราะห์ศักยภาพของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
และกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเพื่อการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสม

Table 1 Potential of agricultural extension of agricultural officers of local administrative organizations in 5 sub districts

Potential Agricultural officers	Agricultural officers of Wang Pra Chop subdistrict	Agricultural officers of Nong Bua Nur subdistrict	Agricultural officers of Nong Bua Tai subdistrict	Agricultural officers of Wang Hin subdistrict	Agricultural officers of Mae Pa subdistrict
Potential of agricultural extension	-The cooperation in the preparation of agricultural development plans for district - To prepare and update the agricultural basic data - The learning management and technology transfer on rice production to farmers - The counseling clinic in agriculture - Development of the learning process by setting the demonstration - Development of farmer lecturers - Have promoted and developed the local wisdom - Encourage farmers and households for a group	- The cooperation in the preparation of agricultural development plans for district - To prepare and update the agricultural basic data - The learning management and technology transfer on rice production to farmers - The counseling clinic in agriculture - - - -	- The cooperation in the preparation of agricultural development plans for district - To prepare and update the agricultural basic data - The learning management and technology transfer on rice production to farmers - The counseling clinic in agriculture - Development of the learning process by setting the demonstration - - - Encourage farmers and households for a group	- The cooperation in the preparation of agricultural development plans for district - To prepare and update the agricultural basic data - The learning management and technology transfer on rice production to farmers - The counseling clinic in agriculture - - - Have promoted and developed the local wisdom -	- The cooperation in the preparation of agricultural development plans for district - To prepare and update the agricultural basic data - The learning management and technology transfer on rice production to farmers - The counseling clinic in agriculture - - Development of farmer lecturers - Have promoted and developed the local wisdom -

1.2 ข้อจำกัดในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล

จากการสำรวจข้อจำกัดในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล และวิเคราะห์ความเหมือนความแตกต่างที่มีอยู่ในคุณลักษณะของข้อมูล พบว่า เจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีข้อจำกัดในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่เหมือนกันในเรื่องการขาดความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ด้านการผลิตข้าว ซึ่งปัจจุบันเทคโนโลยีทางการเกษตรก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว จึงต้องเรียนรู้ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีอยู่เสมอ ในการจัดอบรมของหน่วยงานเพื่อให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ มักไม่ค่อยเปิดอบรมในหลักสูตรด้านการเกษตร ทำให้เจ้าหน้าที่ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเอง

ข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่เกษตรทั้ง 5 ตำบล ที่แตกต่างกัน คือ จากปัญหาของหน่วยงานเกี่ยวกับอัตราค่าจ้างของเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ไม่เพียงพอ ส่งผลให้เจ้าหน้าที่เกษตรต้องทำงานหลายด้านทำให้ไม่มีเวลาในการติดตาม และประเมินผลการทำงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการขาดปัจจัยทางกายภาพที่เอื้อต่อการทำงานในพื้นที่ เช่น เครื่องมืออุปกรณ์การสื่อสาร ยานพาหนะ ค่าน้ำมันรถ เป็นต้น ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีผลต่อความสำเร็จในการปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่เป็นอย่างมาก

1.3 การใช้ข้อมูลด้านศักยภาพและข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่เกษตรช่วยในการวางแผนพัฒนาให้เหมาะสม

จากการวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล พบว่า ศักยภาพและ

ข้อจำกัดช่วยในการวางแผนพัฒนาการเกษตรมีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น ดังนี้

1) ศักยภาพด้านการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านการเกษตรของเกษตรกรในพื้นที่นั้น เจ้าหน้าที่เกษตรสามารถนำข้อมูลพื้นฐานด้านการผลิตข้าวในระดับหมู่บ้าน/ครัวเรือนของเกษตรกรที่เจ้าหน้าที่เกษตรได้เก็บรวบรวมไว้อย่างเป็นปัจจุบัน มาใช้ประกอบการวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว

2) ศักยภาพด้านการร่วมจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล เป็นความสามารถของเจ้าหน้าที่เกษตรในการร่วมกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ซึ่งสามารถนำมาใช้ในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการผลิตข้าวของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

3) ศักยภาพด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว นำมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาร่วมกันทั้งในด้านการทำหน้าที่เป็นวิทยากร หรือการจัดหาวิทยากรเกษตรกรและคลังความรู้ของตำบล

4) ศักยภาพด้านการให้บริการปรึกษาปัญหาด้านการผลิตข้าว เจ้าหน้าที่เกษตรสามารถใช้ศักยภาพด้านนี้ร่วมวิเคราะห์ปัญหาการผลิตข้าวของกลุ่มเกษตรกร และแนวทางแก้ไขปัญหา เพื่อจัดทำเป็นแผนปฏิบัติการในการวางแผนพัฒนาให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น

5) ข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่เกษตรในการขาดความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ด้านการผลิตข้าว ทำให้เกิดแนวทางในการวางแผนพัฒนาในด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมในองค์ความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ด้านการเกษตร โดยจัดหาวิทยากรที่มีความรู้

ความเชี่ยวชาญในเทคโนโลยีนั้น ๆ มาถ่ายทอดให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่และกลุ่มเกษตรกร

6) เจ้าหน้าที่เกษตรทำงานหลายด้าน และยังขาดปัจจัยทางกายภาพที่เอื้อต่อการทำงานในพื้นที่ เช่น เครื่องมืออุปกรณ์การสื่อสาร ยานพาหนะ ค่าน้ำมันรถ เป็นต้น จึงต้องมีการวางแผนพัฒนาโดยการจัดการความรู้ในการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กลุ่มเกษตรกร และหน่วยงานร่วมอื่นๆ เพื่อให้สามารถเพิ่มศักยภาพการผลิตข้าว ภายได้เงื่อนไขข้อจำกัดการส่งเสริมการเกษตรหรือจำนวนเจ้าหน้าที่น้อยและจำกัดด้านปัจจัยต่าง ๆ ในการทำงานร่วมกับชุมชน

2. ศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวใน 5 ตำบล

2.1 ศักยภาพของกลุ่มเกษตรกร

ในกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการประชุมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวทั้ง 5 กลุ่ม จาก 5 ตำบล เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่ม โดยให้กรรมการกลุ่มของแต่ละกลุ่มประเมินศักยภาพที่เป็นจุดแข็งของตนเอง เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรได้มองเห็นและเข้าใจพร้อมกันเกี่ยวกับศักยภาพของกลุ่มโดยทั่วไป ซึ่งพบว่าทั้ง 5 กลุ่มมีความสามารถในการบริหารกลุ่ม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานในกลุ่ม ศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าว

ชุมชนบ้านสะแกเครือ กลุ่มปลูกข้าวหอมมะลิบ้านประจักษ์ และศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านแม่ปะเหนือ มีสมาชิกกลุ่มที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการผลิตข้าว จากประสบการณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา ดังนั้นข้าวที่ผลิตได้จึงมีปริมาณค่อนข้างสูงและมีคุณภาพดี มีตลาดในเครือข่ายรองรับ นอกจากนั้นกลุ่มเกษตรกรยังมีทุนมนุษย์ที่สำคัญในเรื่ององค์ความรู้ในการผลิตข้าว โดยศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านสะแกเครือมีองค์ความรู้เรื่องการผลิตข้าวโดยไม่ใช้สารเคมี แต่ได้รับผลผลิตข้าวเป็นที่น่าพอใจ เป็นศูนย์ ฯ ที่ได้รับการรับรองการผลิตข้าว (GAP) ในปีพ.ศ.2556 และได้รับรางวัลการประกวดกลุ่มข้าวจากกรมส่งเสริมการเกษตรในปีพ.ศ. 2553 เช่นเดียวกับศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านแม่ปะเหนือที่ได้รับการรับรองการผลิตข้าว (GAP) เช่นกัน และยังมีความสามารถในการป้องกันกำจัดแมลง บั่วและศัตรูพืชอื่นๆ อย่างถูกวิธีโดยไม่ใช้สารเคมี กลุ่มผู้ปลูกข้าวหอมมะลิบ้านประจักษ์ เป็นกลุ่มที่มีองค์ความรู้ด้านการผลิตข้าวเช่นเดียวกัน โดยมีองค์ความรู้ในการผลิตน้ำหมักชีวภาพสูตรต่าง ๆ เพื่อใช้กับนาข้าว และได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดี

Table 2 Potential of 5 rice farmer groups in Tak province

Rice Farmer Group Potential	Community rice seed centers Ban Sakae Keur	Ban Pak Huay Klang rice group	Nong Bua Tai rice group	Ban Prajamrak Homnil rice group	Community rice seed centers Mae Pa Nua
Strengths	- The division of roles and functions in the group - Members have knowledge and skills	- The division of roles and functions in the group -	- The division of roles and functions in the group -	- The division of roles and functions in the group - Members have knowledge and	- The division of roles and functions in the group - Members have knowledge and skills

Table 2 (Continued)					
Rice Farmer Group Potential	Community rice seed centers Ban Sakae Keur	Ban Pak Huay Klang rice group	Nong Bua Tai rice group	Ban Prajamrak Homnil rice group	Community rice seed centers Mae Pa Nua
	in rice production - Rice production is high, good quality and market for grain continues	-	-	skills in rice - production	in rice production - Rice production is high, good quality and market for grain continues

2.2 ปัญหาในการผลิตข้าวของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวใน 5 ตำบล

จากการระดมความคิดกลุ่มเกษตรกรโดยใช้เทคนิค mind map ทำให้ทราบถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และ

แนวทางที่กลุ่มจะต้องทำการพัฒนา ซึ่งก็คือการแก้ไข ปัญหาของกลุ่ม ดังแสดงในตารางที่ 3

Table 3 The problem analysis and guideline of solve problem of the rice issue in the area of 5 rice group

Rice farmer Group	Main problem	Cause of problem	Main research question	Guidelines of the solution
Community rice seed centers Ban Sakae Keur	Problem on straw in the rice paddy	Stubble is plenty of cause for stubble burning	How do decompose rice stubble?	The microorganisms production to decompose rice stubble
Ban Pak Huay Klang rice group	The problem of high cost from using chemicals	The use of chemical fertilizers and pesticides in the paddy fields	How do to reduce the use of chemicals in rice production?	The production of non turn the compost pile to replace chemical fertilizers
Nong Bua Tai rice group	The problem of high rice production cost	The use of chemical fertilizers and pesticides in the paddy fields	How do to reduce the cost of rice production?	-The no flip compost pile production to reduce the cost of chemical fertilizers
Homnil rice group	The lack of nutrients in the soil, rice yield per rai is low	Increasing the times per year in rice production	How do to increase mineral in soil?	The production of non turn the compost pile to soil improvement in rice fields
Community rice seed centers Mae Pa Nua	Rice insect pests, burning thrips, rice gall midge in rice paddy	The terrain is suitable for the breeding of gall midge	How do prevent and get rid of gall midge?	The prevention and elimination the gall midge properly

3. การวางแผนพัฒนากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 5 ตำบลที่เหมาะสม

จากผลการวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 5 กลุ่ม รวมทั้งแนวทางการแก้ไขปัญหากลุ่มเกษตรกรพบว่าสามารถนำมาใช้ประกอบการวางแผนพัฒนากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่เกษตรและกลุ่มเกษตรกร โดยใช้ศักยภาพและปัญหาเป็นฐานในการพัฒนาแผนการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพปรากฏการณ์การศึกษา คือ 1) ศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านสะแกเครือ จัดทำแผนการผลิตจุลินทรีย์เพื่อใช้ย่อยสลายตอซังในนาข้าว 2) กลุ่มปลูกข้าวบ้านปากห้วยกลาง จัดทำแผนการผลิตปุ๋ยหมักจากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร 3) กลุ่มปลูกข้าวบ้านหนองบัวได้ จัดทำแผนการผลิตปุ๋ยหมักแบบไม่กลับกอง 4) กลุ่มปลูกข้าวหอมมะลิบ้านประจักษ์ร์ จัดทำแผนการผลิตปุ๋ยหมักแบบไม่กลับกอง และ 5) ศูนย์ข้าวชุมชนบ้านแม่ปะเหนือ จัดทำแผนการป้องกันและกำจัดแมลงบั่วอย่างถูกวิธี

อภิปรายผล

1. ศักยภาพและข้อจำกัดในการส่งเสริมการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล ในจังหวัดตาก

ศักยภาพของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน 5 ตำบล ในจังหวัดตาก ที่ช่วยสนับสนุนให้การวางแผนพัฒนาการผลิตข้าวมีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น คือ ความสามารถในการจัดทำแผนพัฒนากลุ่ม

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่สอดคล้องกับศักยภาพ ปัญหา และความต้องการของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในพื้นที่ในขั้นตอนต่างๆ คือ การประเมินศักยภาพ การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการ การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อจัดทำเป็นแผนพัฒนาการผลิตข้าว และศักยภาพด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรของเจ้าหน้าที่เกษตร ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรทั้งในด้านการทำหน้าที่เป็นวิทยากร หรือการจัดหาวิทยากรเกษตรกรและคลังความรู้ของตำบล โดยมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในการจัดทำแผนชุมชนของกรมส่งเสริมการเกษตรที่ปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่ โดยเน้นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเกษตรกรโดยใช้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือเพื่อให้เกษตรกรสามารถวิเคราะห์ วางแผน และบริหารจัดการภายในชุมชนเพื่อสามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงกับความต้องการของชุมชน (คณะกรรมการหลักสูตรและคณะทำงานผลิตวิทยากรส่งเสริมการเกษตรและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2555) ส่วนข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่เกษตรในด้านการขาดความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆ ด้านการเกษตรทำให้เกิดแนวทางในการวางแผนการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม โดยจัดหาวิทยากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเทคโนโลยีนั้นๆ มาถ่ายทอดให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่เกษตรและกลุ่มเกษตรกร เพื่อการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ศิริขวัญ (2546) ที่รายงานว่าปัจจัยที่ส่งผลให้การวางแผนชุมชนมีคุณภาพ คือ การเชื่อมประสานกับภาคีการพัฒนาต่างๆ นับว่าเป็นปัจจัยสนับสนุนด้านหนึ่งของการจัดทำและการเชื่อมโยงแผนชุมชน ซึ่งในปัจจุบันพบว่า หน่วยงานการวิจัยและพัฒนาได้มี

บทบาทเพิ่มขึ้นในการเชื่อมโยงงานวิจัยลงสู่พื้นที่ รวมทั้ง การบูรณาการความร่วมมือของภาครัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการ ตอบสนองการแก้ปัญหาเฉพาะพื้นที่ พร้อมทั้งมีวิทยากร กระบวนการ และเจ้าหน้าที่ ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง แผนชุมชน ซึ่งต้องอาศัยทั้งแนวคิด ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจของวิทยากรกระบวนการ ที่นับว่าเป็นปัจจัย เชื้อที่ทำให้เกิดการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาชุมชน

2. ศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ใน 5 ตำบล

การวิเคราะห์ศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเกษตรกร ผู้ปลูกข้าวทำให้กลุ่มมีความเข้าใจสภาพของกลุ่มทั้งใน แง่ศักยภาพ และปัญหา และตระหนักในการที่จะร่วม แก้ไขปัญหาของกลุ่ม รวมทั้งเกิดความเชื่อมั่นใน ศักยภาพที่มีอยู่ของกลุ่ม ซึ่งสามารถนำข้อมูลดังกล่าว มาใช้เป็นฐานในการวางแผนพัฒนาการผลิตข้าว คือ ศักยภาพด้านการบริหารจัดการกลุ่มและการแบ่งบทบาท หน้าที่การทำงานในกลุ่ม นำมากำหนดแผนในการเรียนรู้ จากกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ใน พื้นที่ ในการศึกษากระบวนการทำงาน การแก้ไขปัญหา รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การผลิตปุ๋ยคอก/ปุ๋ยหมัก การ ผลิตน้ำส้มควันไม้ การผลิตสมุนไพรไล่แมลงศัตรูพืช เป็น ต้นที่สามารถใช้เป็นแบบอย่างได้ ศักยภาพด้านทักษะใน การผลิตข้าว นำมากำหนดแนวทางในการจัดทำแผนตาม ศักยภาพด้านการผลิตข้าวที่มีอยู่ของแต่ละกลุ่ม ศักยภาพด้านทุนมนุษย์ คือ องค์ความรู้ในการผลิตข้าว ซึ่งมีกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวสามารถเป็นวิทยากร เกษตรกรถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาในการผลิตข้าว ที่ประสบความสำเร็จให้แก่กลุ่มอื่นๆ และแลกเปลี่ยน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดทำ

แผนพัฒนาท้องถิ่นของกรมการพัฒนาชุมชน (2553) ที่ กล่าวว่า การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น เป็นการนำผลการ วิเคราะห์ศักยภาพชุมชนและปัญหา ผสมผสานกับ ความคิดสร้างสรรค์ รวมทั้งกรอบสถานการณ์ภายนอกมา กำหนดเป็นแนวทางในการพัฒนาของแต่ละชุมชนที่เป็น รูปธรรม

3. การวางแผนพัฒนากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 5 ตำบลที่เหมาะสม

จากการวิเคราะห์ศักยภาพ และปัญหาของกลุ่ม เกษตรกร เพื่อนำไปสู่การวางแผนพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว 5 กลุ่ม และเจ้าหน้าที่เกษตร ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 ตำบล โดยนำศักยภาพ ที่กลุ่มเกษตรกรมีอยู่มาเป็นฐานในการแก้ไข้ปัญหา และ ใช้ศักยภาพและข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่เกษตรที่มีอยู่ สนับสนุนการวางแผนพัฒนาให้มีความเหมาะสม มากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดการกำหนดกิจกรรมการแก้ปัญหา ของกลุ่มผู้ปลูกข้าวที่สอดคล้องกับศักยภาพ และปัญหา รวมทั้งตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเกษตรกร โดย เน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นแผนพัฒนาที่ เหมาะสมจึงต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของทั้งเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องและชุมชน เป็นแผนพัฒนาที่สอดคล้องกับ ศักยภาพและปัญหาของกลุ่มเกษตรกร และใช้ข้อมูลด้าน ศักยภาพและข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่ช่วยหนุนเสริมให้ แผนมีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น และขับเคลื่อน แผนพัฒนาให้ไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ซึ่งสอดคล้องกับสุพิมล และ คณะ (2557) ที่ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการป้องกันและแก้ไข้ปัญหาการดื่มสุราในชุมชน หมู่บ้านหนองเต่าคำใหม่ โดยมีจุดมุ่งหมายให้ชุมชนมี การเรียนรู้ ตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาว่าร่วมกัน มี

แนวทางในการแก้ปัญหา ภายใต้การนำของผู้นำชุมชน
เกิดการทำงานเชิงระบบ มีโครงการและกิจกรรมรองรับ
ต่อเนื่อง ยั่งยืน ใช้หลักศาสนาสามัคคีธรรมกับวัฒนธรรม
ประเพณี ท้องถิ่นตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประสาน
เชื่อมโยงกับเครือข่ายต่าง ๆ ให้มีส่วนร่วมและเกิดการ
เรียนรู้ร่วมกัน

สรุป

จากผลการวิจัยผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ศักยภาพ
ของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
5 ตำบลในจังหวัดตาก เป็นความสามารถที่มีอยู่ในตัว
ของเจ้าหน้าที่เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ใน
การปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ โดยสามารถทำ
ให้เกษตรกรเกิดการพัฒนาการประกอบอาชีพของตนเอง
และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และ ศักยภาพของกลุ่ม
เกษตรกรผู้ปลูกข้าว 5 กลุ่มในจังหวัดตากเป็น
ความสามารถในการผลิตข้าวและความสามารถในการ
บริหารจัดการกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแต่ละกลุ่ม
การวางแผนพัฒนาการผลิตข้าวที่เหมาะสมเกิดจากการมี
มีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวและเจ้าหน้าที่
เกษตรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ได้ร่วมกันคิด
ร่วมกันเรียนรู้ในการวิเคราะห์ศักยภาพและปัญหาของ
ตนเอง แล้วนำข้อมูลที่ได้มากำหนดทิศทางที่จะนำไปสู่
การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ โดยนำศักยภาพที่กลุ่ม
เกษตรกรมีอยู่มาเป็นฐานในการแก้ไขปัญหา และใช้
ศักยภาพและข้อจำกัดของเจ้าหน้าที่เกษตรที่มีอยู่ช่วย
สนับสนุนการวางแผนพัฒนาการผลิตข้าวให้มีความ
เหมาะสมมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการใช้ข้อมูลด้านศักยภาพและ
ปัญหา เพื่อวางแผนพัฒนาการผลิตข้าวแบบมีส่วนร่วม
ของเจ้าหน้าที่เกษตรและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว โดยมี
การสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่เกษตรกับ
กลุ่มเกษตรกรให้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเพื่อ
พัฒนาการผลิตข้าวของกลุ่ม ปัญหาที่พบในหลาย ๆ
พื้นที่ คือ เกษตรกรมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนา
น้อย ดังรายงานวิจัยของ นรา และจิรวรรณ (2557) ที่
พบว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนา
องค์การบริหารส่วนตำบลน้อยมาก แสดงให้เห็นว่า
ประชาชนยังไม่ให้ความสำคัญในเรื่องการจัดทำ
แผนพัฒนาท้องถิ่นเท่าที่ควร หรือประชาชนอาจจะเข้าใจ
ว่า ตนเองได้เลือกผู้แทนเข้าไปบริหารท้องถิ่นของตนแล้ว
ภารกิจในการบริหารและการดำเนินงานใด ๆ รวมถึงการ
จัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ก็จะต้องเป็นหน้าที่ฝ่ายบริหาร
ขององค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด
จึงไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น
มากนัก ดังนั้นแนวทางในการทำงานร่วมกันระหว่าง
เจ้าหน้าที่กับเกษตรกรจึงมีความจำเป็นที่เจ้าหน้าที่
เกษตรจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ และสร้างความเข้าใจ
ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่เกษตร และเกษตรกร
อย่างต่อเนื่องถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมใน
กระบวนการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร เพื่อให้เกิด
แผนพัฒนาที่มีคุณภาพและเหมาะสมกับชุมชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. 2553. คู่มือแนวทางการขับเคลื่อนกระบวนการแผนชุมชน. สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน, กรุงเทพฯ. 25 หน้า.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2557. นโยบายและแนวทางการดำเนินงานส่งเสริมการเกษตรปีงบประมาณ พ.ศ. 2557. กองแผนงาน กรมส่งเสริมการเกษตร, กรุงเทพฯ. 16 หน้า.
- คณะกรรมการหลักสูตรและคณะทำงานผลิตวิชาการส่งเสริมการเกษตรและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. 2555. แนวทางการศึกษาวิชาการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม หลักสูตรเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร. กรมส่งเสริมการเกษตรและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, กรุงเทพฯ. 67 หน้า.
- ชัชวีร์ นฤทุม. 2551. การพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ. 148 หน้า.

- นรา ศีรีวงษา และจีรวัฒน์ เจริญสุข. 2557. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสว่าง อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด. วารสารการเมืองการปกครอง 4(2): 296-313.
- ศิริขวัญ อุทา. 2546. กระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในจังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 100 หน้า
- สุพิมล ขอผล จินตวีร์พร เป้นแก้ว ธนัทธนีร์ สโบล สมพร สิทธิสงคราม สายัณห์ ชัยศรีสวัสดิ์ สุมาลี ชัยศรีสวัสดิ์ และประจวบ นน่อศักดิ์. 2557. การใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการดื่มสุราในชุมชนหมู่บ้านหนองเต่าคำใหม่ตำบลป่าไร่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 2(3): 313-324..

การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืนของครัวเรือนเกษตรกรตามหลักปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาบ้านโนนสง่า ตำบลหนองกุง
อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

The Promoting and Development of Potentiality of Farming Households based on
Sufficiency Economy Philosophy: A Case Study of Non Sa-nga Village,
Nong Kung, Mueang Subdistrict, Kalasin Province

สุกัญญา ดวงอุปมา^{1/} ภัทรพร ภาระนาค^{2/} และปาริณา แอนเดอร์สัน^{1/}
Sukanya Duanguppama^{1/}, Phattharapron Pharana^{2/}, and Parina Andersson^{1/}

^{1/}สาขาวิชาการจัดการ คณะเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ กาฬสินธุ์ 46000

^{2/}สาขาวิชาการบัญชี คณะเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์ กาฬสินธุ์ 46000

^{1/} Department of Management, Faculty of Society Technological, Kalasin University, Kalasin, Thailand 46000

^{2/} Department of Accounting, Faculty of Society Technological, Kalasin University, Kalasin, Thailand 46000

Corresponding author. E: mail address: sukanya.joo@hotmail.com

(Received 8 July 2015: Accepted 8 February 2016)

Abstract: This study aimed to investigate how to promote sustainable development of farming households based on sufficiency economy philosophy at Non Sa-nga village, Nog Kung, Mueang Subdistrict, Kalasin province. The study employed participatory action research to examine local context, potentials, problems and limitations, and people's understanding of sufficiency economy. The results showed that the village's geography is sandy loam plain. Most villagers are farmers with average educational level of primary school. They lived in a close-knit community. They had their own culture. The problems in community were lack of continuous promotion in occupational group, while the limitation of the people were lack of area for setting up occupational group and lack of water for agriculture. The villagers thought sufficiency economy is necessary for living. They planned for daily expense, saving discipline, effective resource consumption, knowledge with moral, news update, learning by doing, and implementation of sufficiency economic in daily life. The results also suggested that there should be the promotion and development of organic fertilizer production, household vegetables growing, farming, local market for people in community to sell their products, and living through sufficiency economic which benefits both villagers and community.

Keyword: Potential development, sufficiency economic

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืนของบ้านโนนสง่า ตำบลหนองกุง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เกี่ยวกับบริบทชุมชน ศักยภาพ ปัญหา ข้อจำกัดและเศรษฐกิจพอเพียงใน

ทักษะของชาวบ้านโนนสง่า โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า หมู่บ้านเป็นที่ดอนสลับที่ลุ่ม ดินร่วนปนทราย ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา อยู่กันแบบเครือญาติ มีกลุ่มสวัสดิการชุมชน มีวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน ปัญหาขาดการส่งเสริมการจัดกลุ่มอาชีพอย่างต่อเนื่องและพื้นที่จัดตั้งกลุ่ม และขาดน้ำเพื่อการเกษตร ชาวบ้านมองว่าเศรษฐกิจพอเพียงจำเป็นในการดำเนินชีวิต มีการวางแผนใช้จ่าย สร้างวินัยในการออม ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและ มีความรู้และคุณธรรม ติดตามข่าวสารในปัจจุบัน เรียนรู้จากการปฏิบัติ และประเมินผล มีการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ควรส่งเสริมและพัฒนากลุ่มปศุสัตว์ภาพ การปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ สร้างตลาดชุมชนขายสินค้าและผลิตผล ส่งเสริมการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน

คำสำคัญ: การพัฒนาศักยภาพ เศรษฐกิจพอเพียง

คำนำ

ปัจจุบันการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพชุมชนเพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง มีความเป็นอยู่อย่าง พอมีพอกินมีชีวิตครอบครัวที่มีความสุข และสามารถยืนหยัดต่อไปได้ไม่สมควรการณ์ที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเป็นการสร้างฐานความมั่นคงให้กับครัวเรือน ชุมชน และสังคมและประเทศชาติ ภายใต้การใช้ชีวิตตาม แนวความคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามทางสายกลาง พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน ภายใต้เงื่อนไข ความรู้ รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต อดทน สติปัญญา และแบ่งปัน (จิรายุ, 2551) ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิตในปัจจุบันและสามารถสร้างความมั่นคงในชีวิตครอบครัว ชุมชนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (people's participation) จึงไม่ใช่แค่เพียงแค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอแนะความคิดเห็นเท่านั้น แต่คนในชุมชนร่วมกันแสดงความคิดเห็นร่วมกันปรึกษาหารือ เพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน มีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันซึ่งมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน รวมทั้งมี การนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณา กำหนดนโยบายและการตัดสินใจของ

คนในชุมชน โดยยึดหลักนิติ ธรรมและความโปร่งใส การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ในการบริหารจัดการ และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง (นันทิยา และณรงค์, 2546)

บ้านโนนสง่า หมู่ที่ 3 ตำบลหนองกุง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนเป้าหมายในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อศึกษาหาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนา ศักยภาพภายใต้หลักแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักแนวคิดที่มีคุณค่า สามารถทำให้ครัวเรือน ชุมชน มีพออยู่ พอกิน พึ่งพาตนเองช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน สังคมและเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาปรับปรุงการวางแผนกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนบ้านโนนสง่า กำหนดยุทธศาสตร์การพึ่งพาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านโนนสง่าสู่ความยั่งยืนต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) โดยมีขั้นตอน และวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขอบเขตของการวิจัยพื้นที่ทำการวิจัยได้แก่ บ้านโนนสง่า หมู่ที่ 3 ตำบลหนองกุง อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

ในการศึกษาวิจัย ครั้งนี้มีลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และศึกษาเอกสารและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ทำการสำรวจ สัมภาษณ์ สังเกต แจกแบบสอบถาม จัดประชุมกลุ่มย่อย และจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อหาแนวทางการพัฒนาร่วมกันระหว่างนักวิจัยและคนในชุมชน

ประชากร ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ชาวบ้านโนนสง่า หมู่ที่ 3 ตำบลหนองกุง อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ จำนวน 560 คน 161 ครัวเรือน (สุโขทัย, 2556) และสุ่มตัวอย่างโดยเป็นการกำหนดแบบเจาะจง (purposive sampling) (บุญชม, 2535)

เครื่องมือในการวิจัย แบบสอบถามแผนที่เดินดิน ปฏิทินการใช้แรงงานและการเพาะปลูก แผนที่ความคิด (mind map) สังเกตและการสัมภาษณ์ จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

วิธีการการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนและวิธีการ ดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1) ดำเนินการจัดทำแบบสอบถาม ตามจำนวนของกลุ่มตัวอย่างพร้อมกับตรวจสอบ ความถูกต้อง ครบถ้วน และความสมบูรณ์ของเอกสาร ดำเนินการลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง โดยทำการเริ่มเก็บข้อมูลแบบสอบถาม จากนั้นทำการตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วน และความสมบูรณ์ของแบบสอบถามที่ได้รับตอบกลับคืน และดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์มาเพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2) ดำเนินการจัดทำแผนที่เดินดิน ปฏิทินการใช้แรงงานและการเพาะปลูก แผนที่ความคิด ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลในลักษณะสามเส้า (Triangulation) ทั้งเอกสารมือสอง การสัมภาษณ์ชาวบ้าน

และที่ มนักวิจัย จากการสรุปการจัดเวที ประชาคมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วม

3) ประชุมกลุ่มย่อย ดำเนินการบันทึกการประชุมและสรุปเป็นมติที่ประชุม

4) การสังเกตและการสัมภาษณ์ ดำเนินการรวบรวมข้อมูลมาเขียนเป็นรายงานเพื่อเตรียมคืนข้อมูลในการจัดเวทีต่อไป

5) จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ดำเนินการบันทึกรายงานจากการจัดเวทีตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมตลอดจน (การคืนข้อมูลโดยนักวิจัย และตรวจสอบ โดยชาวบ้านโนนสง่า)

การจัดทำข้อมูล

1) จัดตั้งทีมในการจัดบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ตรวจสอบข้อมูลปฏิทินการใช้แรงงานและการเพาะปลูก ลงพื้นที่โดยการสังเกต สัมภาษณ์ และแจกแบบสอบถามกับคนในชุมชนตามช่วงระยะเวลาที่เหมาะสม

2) เติญชวนผู้ คนในชุมชนแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับบริบทชุมชน

3) ประชุมกลุ่มย่อยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ระดมสมอง รวบรวมองค์ความรู้

4) วิเคราะห์ปัญหา ศักยภาพ และข้อจำกัดของชุมชน

5) จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแนวทางการพัฒนาชุมชน

6) เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผลข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

1) แบบสอบถาม ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย ค่าร้อยละ (percentage)

2) ค่าเฉลี่ย (mean)

3) แผนที่เดินดิน สังกัด การสัมภาษณ์ ปฏิทินการใช้แรงงานและการเพาะปลูก แผนที่ความคิด ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสรุปความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน

4) ประชุมกลุ่มย่อยและจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยทำการคืนข้อมูลให้กับคนในชุมชน

Figure 1 The public hearing and sharing

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ผลการวิเคราะห์บริบทชุมชนพื้นที่บ้านโนนสง่า

1.1 ลักษณะทางกายภาพของบ้านโนนสง่า ห่างจากตัวเมืองกาฬสินธุ์ ประมาณ 9 กิโลเมตร ติดถนนสายกาฬสินธุ์-สหัสขันธ์ มีเขตพื้นที่ทั้งหมด 2,524 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร 2,451 ไร่ พื้นที่ตั้งหมู่บ้าน 73 ไร่ มีพื้นที่ติดกับหมู่บ้านต่างๆ คือ ทิศเหนือ จรด บ้านหนองสอ ทิศใต้ จรด บ้านโคกสำราญ หมู่ที่ 6 และบ้านนาลาดวน หมู่ที่ 7 ทิศตะวันออก จรด บ้านหนองกุงเหนือ และหนองกุงใต้ หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 ทิศตะวันตก จรด บ้านคำไผ่ หมู่ที่ 2 มีลักษณะพื้นที่ตอนล่างที่ลุ่ม ลักษณะดินร่วนปนทราย มีลักษณะของพื้นที่ลาดต่ำลงมาจากทิศใต้ของหมู่บ้าน สภาพคุณภาพของดินต่ำ เนื่องจากการใช้สารเคมี มีแหล่งน้ำในการทำเกษตรมีคลองชลประทานที่ใช้ทำการเกษตร มีครัวเรือนทั้งหมด 161 ครัวเรือน

5) เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแผนที่เดินดิน สังกัด และการสัมภาษณ์ ปฏิทินการใช้แรงงานและการเพาะปลูก แผนที่ความคิด โดยมีข้อสรุปหรือข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชนบ้านโนนสง่า ดังภาพที่ 1-2

Figure 2 The potential development of the Non Sa - nga village on household vegetable growing

1.2 ลักษณะทางชีวภาพของชุมชนบ้านโนนสง่า มีพื้นที่ถือครองในการทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่บุคคล ซึ่งมีพื้นที่ในการทำการเกษตรเฉลี่ยประมาณ 10-20 ไร่ / ครัวเรือน มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อย ข้าว ยางพารา มะม่วงสามฤดู มีปริมาณผลผลิตแต่ละชนิด เช่น มันสำปะหลังเฉลี่ยประมาณ 2-3 ตัน / ไร่ อ้อย เฉลี่ยประมาณ 1-2 ตัน/ไร่ ข้าวส่วนใหญ่ปลูกข้าวเหนียว รองลงมาคือข้าวหอมมะลิ เฉลี่ยประมาณ 500-800 / กิโลกรัม / ไร่ ลักษณะการปลูกเป็นการปลูกข้าวนาปี ยางพาราเฉลี่ยประมาณ 300 กิโลกรัม / ไร่ / ปี มะม่วงสามฤดู มีการปลูกและนำผลผลิตส่งขายในหมู่บ้านและพื้นที่ใกล้เคียงตลอดทั้งปี พืชผักสวนครัว เช่น ชะอม ขิง ข่า ตะไคร้ เป็นต้น ซึ่งชะอม เป็นผักที่ทุกครอบครัวมีการปลูกได้ในบริเวณบ้านซึ่งเดิมมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาส่งเสริมให้ปลูกและมารับซื้อจนถึงชุมชนแต่ปัจจุบันไม่มีพ่อค้ามารับซื้อเหมือนเดิม ทำให้ชาวบ้านขาดรายได้และขาดการส่งเสริมทางการตลาดตลอดจนมีการเลี้ยงสัตว์ตามวิถีชีวิตคนชนบท

1.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจของบ้านโนนสง่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำไร่ ทำนา เป็นอาชีพหลัก และสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน ส่วนอาชีพเสริม ได้แก่ การรับจ้างทั่วไป มีการเข้ามารับจ้างทำงานในตัวจังหวัด เช่น ก่อสร้าง ขยายดินค้า และไปทำงานต่างประเทศ อดีตมีการรวมกลุ่มอาชีพทำปุ๋ยหมักชีวภาพสร้างรายได้เสริม แต่ปัจจุบันเลิกกิจการเนื่องจากขาดการบริหารจัดการที่ดีและขาดการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง และไม่มีพื้นที่ตั้งกลุ่มทำปุ๋ยหมักชีวภาพ

1.4 ด้านสังคมและวัฒนธรรมบ้านโนนสง่า มีจำนวนครัวเรือน 161 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 560 คน มีการอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ วัฒนธรรมประเพณีในชุมชนที่ยึดถือ คือ ประเพณี “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ผู้นำมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน มีปราชญ์ชุมชนด้านการเกษตร ด้านการปลูกมะม่วงสามฤดู ระดับการศึกษาของคนในชุมชนส่วนใหญ่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และปริญญาตรี ตามลำดับ มีการรวมกลุ่มกันในชุมชน เช่น อาสาสมัครชุมชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ชาติพันธุ์ของคนในชุมชนบ้านโนนสง่า คือ ลาว ช่วงอายุที่มากที่สุดประมาณ 45-60 ปี

ส่วนที่ 2 ความสัมพันธ์ของบริบทชุมชนบ้านโนนสง่า

บ้านโนนสง่ามีความความสัมพันธ์ในบริบทชุมชนคือพื้นที่ตั้งหมู่บ้านที่ติดกับถนนซึ่งเป็นเส้นทางผ่านไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัดกาฬสินธุ์ มีพื้นที่ถือครองในการทำเกษตรเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ลักษณะพื้นที่ดินดอนลุ่มที่ลุ่มทำลักษณะดินร่วมปนทราย ปริมาณน้ำใช้ในการเกษตรน้อยเพราะต้องอาศัยแคว่น้ำฝนเป็นหลัก ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในการทำเกษตรทำให้คุณภาพของดินต่ำ ส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรค่อนข้างต่ำ มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นอาชีพหลัก ได้แก่

มันสำปะหลัง อ้อย ข้าว ยางพารา มะม่วงสามฤดู เนื่องจากสภาพพื้นที่เหมาะสมในการทำเกษตร คือ การปลูกมะม่วงสามฤดู มีการนำผลผลิตขายตลอดทั้งปีสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี มีการปลูกพืชผักสวนครัวที่สำคัญ เช่น ชะอม เป็นผักเศรษฐกิจที่เสริมสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนแต่ขาดการส่งเสริมการตลาด และการบำรุงรักษา ส่วนกลุ่มอาชีพที่จะสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนคือการรวมกลุ่มอาชีพทำปุ๋ยหมักชีวภาพ แต่ปัจจุบันเลิกกิจการเนื่องจากขาดการบริหารจัดการที่ดีและขาดการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องกับไม่มีพื้นที่ตั้งกลุ่ม แต่มีคนในชุมชนมีความชำนาญทางด้านการทำปุ๋ยหมักชีวภาพเนื่องจากมีประสบการณ์มายาวนาน และด้านการรวมกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ยังไม่เป็นรูปธรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรมมีการอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญซึ่งยังยึดถือวิถีชีวิตของคนในชนบทมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันผลผลิตทางการเกษตรให้กับเพื่อนบ้านและอยู่กันอย่างอาศัยพึ่งพากันซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีผู้นำที่เป็นบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน มีปราชญ์ชุมชนด้านการเกษตร การปลูกมะม่วงสามฤดู การปลูกผักชะอม และการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ

ส่วนที่ 3 ศักยภาพ ปัญหาข้อจำกัดของชุมชนบ้านโนนสง่า

ศักยภาพของชุมชนบ้านโนนสง่า

บ้านโนนสง่ามีศักยภาพในการประกอบการอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ มันสำปะหลัง อ้อย ยางพารา การทำสวนมะม่วงสามฤดู และการปลูกผักชะอมซึ่งเป็นอาชีพเสริมรายได้นอกเหนือจากการทำนา ทำไร่ และคนในชุมชนมีประสบการณ์ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ

ปัญหาของชุมชนบ้านโนนสง่า

บ้านโนนสง่าขาดการรวมกลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพและกลุ่มอาชีพอื่นอย่างเป็นรูปธรรมเนื่องจากขาดผู้นำกลุ่มและ

ขาดการส่งเสริมการตลาด ความรู้ ทักษะ ขาดอุปกรณ์ เครื่องมือในการสร้างและผลิตภัณฑ์ ตลอดจนการบรรจุหีบห่อ

ข้อจำกัดของชุมชนบ้านโนนสง่า

บ้านโนนสง่ามีข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ทำการเกษตร ที่มีลักษณะเป็นที่ดอนมากกว่าที่ลุ่มพื้นที่สูงน้ำน้อย เป็นสาเหตุที่ทำให้ปริมาณน้ำใช้ในการทำการเกษตรไม่เพียงพอ ต่อความต้องการของคนในชุมชนทำให้ผลผลิตทางการเกษตรน้อย ไม่มีพื้นที่จัดตั้งกลุ่มอาชีพ อาทิ กลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพ ที่ประสบปัญหาไม่มีที่ดินทำให้องค์กรต้องมีการหยุดดำเนินการ

ส่วนที่ 4 เศรษฐกิจพอเพียงในทัศนะของชุมชนบ้านโนนสง่า

จากการศึกษาชาวบ้านโนนสง่าจำนวน 161 ครัวเรือนพบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 98 คน (ร้อยละ 60.87) และเพศหญิง จำนวน 63 คน (ร้อยละ 39.13) อายุ 45-54 ปี จำนวน 130 คน (ร้อยละ 80.75) รองลงมาอายุ 55 ปีขึ้นไป จำนวน 31 คน (ร้อยละ 19.25) ตำแหน่งหัวหน้าครอบครัว จำนวน 161 คน (ร้อยละ 100) ระดับการศึกษาประถมศึกษา จำนวน 135 คน (ร้อยละ 83.85) รองลงมาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 20 คน (ร้อยละ 12.42) และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 6 คน (ร้อยละ 3.73) อาชีพเกษตรกร จำนวน 150 คน (ร้อยละ 93.17) รองลงมาอาชีพรับจ้าง จำนวน 11 คน (ร้อยละ 6.83) ชาวบ้านโนนสง่ามีความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านการดำเนินชีวิตตามหลักความพอประมาณพบว่า ชาวบ้านโนนสง่ามีความเข้าใจในเรื่องปริมาณการบริโภคของตัวเอง อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.37$) รองลงมา คือระดับรายได้ที่ได้รับ ($\bar{x} = 4.04$) ด้านการดำเนินชีวิตตาม

หลักความมีเหตุผล มีความเข้าใจในเรื่อง การยึดหลักประชาธิปไตยในการทำงานร่วมกับเพื่อนบ้านและคนในครอบครัว อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.49$) รองลงมา คือ การวางแผนการใช้จ่ายของตัวเองในชีวิตประจำวัน ($\bar{x} = 3.05$) และการใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างคุ้มค่าและประหยัด ($\bar{x} = 2.50$) ด้านการดำเนินชีวิตโดยการสร้างภูมิคุ้มกันพบว่า ชาวบ้านโนนสง่า มีความเข้าใจในเรื่องการสร้างครอบครัวให้อบอุ่นเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันเบื้องต้น อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.54$) รองลงมา คือ เรื่องการหมั่นฝึกสมาธิให้มั่นคง เพียรธรรมและตั้งมั่นอยู่ในหลักศีลธรรม เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับตนเอง ($\bar{x} = 3.30$) และ เรื่องการสร้างวินัยในการออม เช่น การฝากเงินออมทรัพย์ สลากออมทรัพย์ ฯลฯ ถือเป็นภูมิคุ้มกันตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ($\bar{x} = 3.00$) ตามลำดับ ด้านการดำเนินชีวิตตามหลักด้านความรู้ และคุณธรรมพบว่า ชาวบ้านโนนสง่ามีความเข้าใจในเรื่องการเพิ่มพูนความรู้ โดยการติดตามข่าวสารรู้เท่าทันสถานการณ์ในปัจจุบัน อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.55$) รองลงมา คือ มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ใช้คุณธรรม นำความรู้ ($\bar{x} = 3.85$) และการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และประเมินผลการทำงาน ($\bar{x} = 3.37$) ตามลำดับ ด้านความเข้าใจต่อหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า ชาวบ้านโนนสง่ามีความเข้าใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมากที่สุด จำนวน 100 คน รองลงมา คือ ความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมาก จำนวน 31 คน และความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง จำนวน 30 คน ตามลำดับ

การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืนของครัวเรือนเกษตรกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
: กรณีศึกษามูลนิธิบ้านโนนสง่า ตำบลหนองกุง อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

Table 1 Non Sa-nga Villag Opinion toward his majesty self-sufficient philosophy

Villagers' General Data	Number (person)	Percentage
1. Gender		
1.1) Male	98	60.87
1.2) Female	63	39.13
2. Age		
2.1) 45-54	130	80.75
2.2) above 55	31	19.25
3. Family order		
3.1) Head of the house	161	100
4. Qualifications		
4.1) Primary certificate	135	83.85
4.2) Junior high school certificate	20	12.42
4.3) Senior high school certificate / vocational certificate	6	3.73
5. Occupations		
5.1) Agriculturist	150	93.17
5.2) Labor	11	6.38
Total	161	100

Table 2 Opinion toward his majesty self-sufficient philosophy application

The application of his majesty self-sufficient philosophy	$\bar{x}$ (average)	Level
1. Living life under self-sufficient principles		
1.1) The understanding of self-consumption volume	4.37	High
1.2) Income rates	4.04	High
2. Living life under sensible principles		
2.1) Working under democracy principles	4.49	High
2.2) Daily expenses planning	3.05	Medium
2.3) Effective and economic resources usage	2.50	Medium
3. Living life with alerts		
3.1) Alerts establishment	3.54	High
3.2) Meditation and moral application	3.30	Medium
3.3) Saving habit establishment	3.00	Medium

Table 2 (Continued)

The application of his majesty self-sufficient philosophy	$\bar{x}$ (average)	Level
4. Knowledge and morality		
4.1) Knowledge acquisition	4.55	Highest
4.2) Living life by concerning morality over knowledge	3.85	High
4.3) Learning by doing and evaluating outcome	3.37	High

Table 3 Level of his majesty self-sufficient philosophy application

Level of his majesty self-sufficient philosophy application	Number (Person)	Percentage
1. High	100	62.11
2. Medium	30	18.63
3. Low	31	19.26

จากผลการศึกษา พบว่าชาวบ้านโนนสง่าได้นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจำนวน 10 ครุฑเรือน ซึ่งนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ ทำนา ทำสวน และประกอบอาชีพอยู่บนพื้นฐานความพออยู่ พอกิน และพอประมาณ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและได้รับการยกย่องเป็นครอบครัวต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงของบ้านโนนสง่า สิ่งที่ได้จากคือทำให้ครอบครัว กินดี อยู่ดี และมีสุข และสามารถแบ่งปันความสุขให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ส่วนใหญ่แต่ละครอบครัวนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน รองลงมาคือ ใช้ในการศึกษาเล่าเรียน และนำไปใช้ในกิจกรรมร่วมกับครอบครัว มีความรอบรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการเกษตรรู้จักการวางแผน หมั่นตรวจสอบความสมบูรณ์เหมาะสมเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรตลอดจนวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการประกอบอาชีพ มีความได้เนื้อเชื้อใจซึ่งกันและกัน เช่น ในขณะที่ยาผลผลิตทางการเกษตรไม่เอาเปรียบผู้ซื้อ ไม่ขโมยข้าวของของคนอื่น มีความอดทนในการ

ประกอบอาชีพ อาทิ เช่น การเลี้ยงสัตว์ มีความเพียรอดทน การปลูกผักหรือทำนาจะต้องมีความอดทนเช่นเดียวกันมีการชักชวนแนะนำให้ผู้อื่นทำการเกษตรและใช้ชีวิตอย่างพอเพียงแบ่งปันความรู้ เช่น การบอกต่อผู้อื่นให้ลองปลูกผักสวนครัวเพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ผลผลิตทางการเกษตรที่ขี้ผักและพันธุ์ข้าวให้แก่เพื่อนบ้าน ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ถ้าเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนก็แบ่งปันให้กับญาติพี่น้องในชุมชนต่อไป

ส่วนที่ 5 แนวทางส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพ

ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงบ้านโนนสง่า

เนื่องจากอดีตบ้านโนนสง่าเคยมีการรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มอินทรีย์เพื่อจำหน่ายแต่ในปัจจุบันนั้นไม่มีพื้นที่ในการจัดตั้งกลุ่ม และผู้นำขาดภาวะผู้นำตลอดจนไม่มีการบริหารจัดการที่ดี จึงเห็นควรมีการจัดตั้งกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ เพื่อเป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนและคนในชุมชนหาพื้นที่ในการจัดตั้ง เครื่องมือและอุปกรณ์ในการดำเนินการกลุ่ม ส่งเสริมความเป็นผู้นำและหลักการบริหารจัดการที่ดี แก่กลุ่มในการบริหารจัดการต่อไป

เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกพืชสวน และมีเกษตรบางรายที่ทำการปลูกมะม่วงสามฤดูเป็นอาชีพเสริมรายได้ ควรส่งเสริมการปลูกมะม่วงสามฤดู เนื่องจากเป็นมะม่วงที่ให้ผลผลิตตลอดทั้งปี สามารถสร้างรายได้เสริมเป็นอย่างดี

เนื่องจากชาวบ้านโนนสง่ามีการปลูกพืชผักสวนครัวหลากหลายชนิดและมีผลผลิตตลอดเกือบทั้งปี ควรมีการพัฒนาส่งเสริมการตลาด ในการหาแหล่งจำหน่ายขายสินค้าทางการเกษตร รวมถึงการส่งเสริมการตลาด ส่งเสริมการขายให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

เนื่องจากชาวบ้านโนนสง่ามีการปลูกต้นชะอมเป็นจำนวนมากตามบริเวณบ้านเรือน ซึ่งแต่เดิมมีการส่งเสริมการปลูกชะอมเพื่อการจำหน่ายสร้างเป็นรายได้เสริม แต่ปัจจุบันขาดการส่งเสริมการตลาดและการบำรุงรักษาดินชะอม ควรส่งเสริมการปลูกชะอมอย่างต่อเนื่องให้ชาวบ้านปลูกและบำรุงรักษา ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมให้กับครัวเรือนมากขึ้น

เนื่องจากบ้านโนนสง่ามีการประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ดำเนินชีวิตตามวิถีชนบท และมีครอบครัวที่ดำเนินกิจกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 10 ครัวเรือน ที่ดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต และการพออยู่พอกิน สามารถพึ่งพาตนเองและสามารถแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านได้ อยู่อย่างมีความสุข แบบพอประมาณตามศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิตให้กับคนในชุมชนบ้านโนนสง่าได้เป็นอย่างดี ควรมีการส่งเสริมการดำรงชีวิตอย่างพออยู่พอกิน และพอเพียง และควรส่งเสริมการเป็นครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดกับทุกครอบครัวในชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของครัวเรือนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

เนื่องจากบ้านโนนสง่าตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบกับบ้านโนนสง่ามีความพร้อมทางด้านผลผลิตทางการเกษตรที่มีตลอดทั้งปี ควรมีการสร้างตลาดชุมชนในการขายพืชผลทางการเกษตร โดยไม่ต้องมีค่าขนส่งแต่ละครั้งเพราะขายในบริเวณหมู่บ้าน ประกอบกับการขายพืชผัก ผลไม้ชนิดต่าง ๆ ที่เป็นผลผลิตของคนในชุมชนบ้านโนนสง่าเป็นต้น

อภิปรายผล

บ้านโนนสง่าเป็นหมู่บ้านที่เหมาะสมในการทำ การเกษตร การทำนา ทำไร่ และทำสวน ปลูกพืชผักสวนครัว ที่ก่อให้เกิดรายได้ให้กับครัวเรือน มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภค ตามวิถีชีวิตแบบท้องถิ่น ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่จะต้องรักษาและส่งเสริมให้คงอยู่ในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ พหล และสุรัชย์ (2557) พบว่า หมู่บ้านที่พื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นที่เนินหรือที่ดอน เป็นสวนผลไม้ ปลูกไม้ดอก และเลี้ยงสัตว์ โครงการอบรมที่เหมาะสม ได้แก่ การผลิตปุ๋ย และสารอินทรีย์ การขยายพันธุ์พืช การบำรุงรักษาไม้ผล การตัดแต่งกิ่ง การจัดการศัตรูพืช การเก็บรักษาผลผลิต การผลิตอาหารสัตว์ การขยายพันธุ์สัตว์ และการจัดการศัตรูพืชและการเก็บรักษาผลผลิต

ปัญหาของชุมชนบ้านโนนสง่า กลุ่มอาชีพ เนื่องจาก การจัดตั้งกลุ่มอาชีพจำเป็นต้องมีพื้นที่ตั้ง ความรู้ทักษะ ด้านการบริหารจัดการ และควมมีภาวะผู้นำของผู้นำกลุ่ม ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนเรื่องของการบริหารจัดการกลุ่มที่ดีให้กับกลุ่มเพื่อให้ดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุกัญญา (2557) พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนประสบผลสำเร็จและสามารถ ยืนหยัดต่อไปได้ จำเป็นจะต้องศึกษาบริบทและ สภาพการณ์ของวิสาหกิจชุมชน จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส อุปสรรคที่เกิดขึ้น ตลอดจนการศึกษาศาภาพปัญหา และ

ศักยภาพที่แท้จริงของวิสาหกิจชุมชน โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งตลอดจนการพัฒนาภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อจำกัดของชุมชนบ้านโนนสง่า เนื่องจากมีพื้นที่ทำการเกษตรที่เหมาะสมน้อยทำให้ผลผลิตทางการเกษตรน้อยตลอดจนข้อจำกัด เรื่องน้ำที่ใช้ในการทำการเกษตร เนื่องจากในพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่เป็นที่ดอน แหล่งน้ำอื่นไม่สามารถใช้ทำการเกษตรได้อย่างเพียงพอ จึงทำให้มีผลผลิตทางการเกษตรน้อย สอดคล้องกับแนวคิดของ ศุภย์ศึกษา และพัฒนาชุมชนนครศรีธรรมราช (2556) พบว่ามีสภาพพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดิน แหล่งน้ำ จำนวนประชากร และความสัมพันธ์แบบเครือญาติในชุมชน การมีจิตสำนึก และจิตสาธารณะต่อชุมชน ให้ชุมชนมีแนวโน้มระดับเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นฐานเศรษฐกิจ ที่สำคัญของชุมชน

บ้านโนนสง่ามีการประยุกต์ใช้แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต ใช้ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัว เป็นแนวทางในการศึกษาเล่าเรียนตลอดจนการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงส่งผลให้บ้านโนนสง่ามีการพัฒนาทางด้านการทำนา ทำไร่ ทำสวน และการดำเนินชีวิตพออยู่ พอดี พอกิน และพอประมาณ สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถแบ่งปันความรู้ และผลผลิตทางการเกษตรให้กับคนในชุมชนซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของครัวเรือน และชุมชนบ้านโนนสง่าต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ ขนิษฐา และคณะ (2554) พบว่า การดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ผู้ให้ข้อมูลทุกระดับได้รับ

ความสุขให้กับตนเองและครอบครัว มีความสุขในระดับที่มากพอที่จะไม่ต้องการอะไรเพื่อตัวเอง และครอบครัว มีความภูมิใจ อิ่มเอิบใจจนอยากจะให้ หรือ แบ่งปัน ผู้อื่น การดำเนินชีวิต และคุณค่าหรือคุณประโยชน์ จากการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงหรือจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

แนวทางส่งเสริม และพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืนตามแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบ้านโนนสง่า 1) ควรส่งเสริมการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นกับทุกครอบครัวในชุมชนบ้านโนนสง่า โดยอาศัยการแบ่งปันความรู้แนวทางปฏิบัติจากครอบครัวต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของบ้านโนนสง่าต่อไป 2) ควรมีการจัดตั้งกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ ส่งเสริมการปลูกมะม่วงสามฤดู สร้างตลาดชุมชนในการวางขายสินค้าและผลผลิตทางการเกษตรของคนในชุมชน 3) ส่งเสริมการปลูกชะอมอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมการเป็นครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นกับทุกครอบครัวของชุมชนบ้านโนนสง่า เพื่อเป็นแบบอย่าง และแนวทางในการดำรงชีวิตอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น รวมทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ลำยอง และฉัตรชัย (2550) พบว่า มีครัวเรือนที่มีลักษณะอาชีพเกษตรกรรม อาชีพเกษตรผสมผสาน ภูมิลำเนาครัวเรือนเป็นคนในชุมชน มีกิจกรรมที่พึงพึงทรัพยากรในชุมชน มีลักษณะการรวมกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มสวัสดิการสังคมทุกหมู่บ้าน ศักยภาพและความสามารถของกิจกรรมที่จะนำไปสู่การพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ทุกหมู่บ้านมีศักยภาพและความสามารถที่จะพัฒนาได้

สรุป

แนวทางส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืนตามแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบ้านโนนสง่า จากการศึกษาทำให้ทราบแนวทางการส่งเสริมศักยภาพ ข้อมูลปัญหา ข้อจำกัดของชุมชน ตลอดจนการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และควรส่งเสริมการปลูกมะม่วงสามฤดู การปลูกชะอม ภายใต้อาคารที่พื้นที่ของชุมชนที่เหมาะสมกับการทำการเกษตร และการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด ส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ ฝึกอบรมทักษะความรู้ในการทำปุ๋ยชีวภาพ การบริหารจัดการกลุ่มแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การส่งเสริมการตลาด การพัฒนาภาวะผู้นำ ส่งเสริมการสร้างตลาดชุมชนขายสินค้าผลผลิตทางการเกษตร เพื่อเสริมสร้างรายได้ ก่อให้เกิดความรักและสามัคคีของคนในชุมชน และที่สำคัญควรได้รับการส่งเสริมการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ความพอประมาณในการดำรงชีวิต ความมีเหตุผล ความสามัคคีของคนในชุมชน ความรู้ กิจกรรมทางการเกษตร การวางแผนการทำงาน ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการผลิตผลทางการเกษตรของคนในชุมชน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครัวเรือน และชุมชน ในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นรูปธรรมและพัฒนาศักยภาพอย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน ที่สนับสนุนทุนการวิจัยที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการทำวิจัย ตลอดจน คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ที่ได้กรุณาใช้เวลาอันมีค่าในการให้คำแนะนำ ปรึกษาในด้านต่าง ๆ และความรู้อันมีค่าที่เป็นประโยชน์ต่อ

การทำงานวิจัย และที่สำคัญที่สุดคือ ชาวบ้านโนนสง่า ตลอดจนทีมนักวิจัยท้องถิ่นทุกท่าน ที่ได้สละเวลาอันมีค่า และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้ และประโยชน์จากวิจัยเล่มนี้คณะผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชา พระคุณบิดา มารดา ตลอดจนบูรพาจารย์และผู้มีพระคุณที่ให้การอบรมสั่งสอนประสิทธิ์ประสาทวิชา ซึ่งคณะผู้วิจัยจะนำความรู้ที่ได้รับไปพัฒนาการทำงานให้ดียิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์ต่อตนเองสังคม และประเทศชาติต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ชนัญญา กาญจนรังษีชนันท์ กาญจนารอดแก้ว ประไพ ศิวะสิริธา วิลาศ พรหมพิริยะ พนาสนธิ์ ศยามล ลัคนาสถิตย์ และรังสรรค์ หังสนาวิน. 2554. ประโยชน์สุขจากเศรษฐกิจพอเพียง. (ระบบออนไลน์) แหล่งข้อมูล: http://www.cdd.go.th/cddwarehouse/pdf/r_01.pdf. (16 กรกฎาคม 2556).
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. 2551. คำปรารภ ในคำเพื่อเสนอ: ประมวลพระบรมราชโองการและพระราชดำริเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง มูลนิธิพระดาบส, กรุงเทพฯ. 408 หน้า.
- นันทิยา นุदानุวัตร และณรงค์ นุदानุวัตร. 2546. การพัฒนาองค์กรชุมชน คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, อุบลราชธานี. 203 หน้า.
- บุญชม ศรีสะอาด. 2535. การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2 สำนักพิมพ์สุวิทย์วิทยาศาสตร์, กรุงเทพฯ. 168 หน้า.
- พล ศักดิ์คัทสน์ และสุรัชย์ กังวล. 2557. ตัวชี้วัดและการจัดกลุ่มหมู่บ้านชนบทเพื่อความเหมาะสมในการจัดฝึกอบรมโครงการเกษตร. วารสารการพัฒนารัฐบาลและคุณภาพชีวิต 2(3): 285-293.

สุขไธ ดอนกระสินธุ์. 2556. แผนพัฒนาหมู่บ้านโนนสง่า. บ้าน
โนนสง่า ตำบลหนองกุง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์.
50 หน้า

लयอง ปลั่งกลาง และจัตริย์ นิยะบุญ. 2550. การศึกษา
เพื่อพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการพัฒนา
ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. (ระบบออนไลน์).
แหล่งข้อมูล:

[http://managementaru.ac.th/ctour/images](http://managementaru.ac.th/ctour/images/pdf/article/article6.pdf)
[/pdf/article/article6.pdf](http://managementaru.ac.th/ctour/images/pdf/article/article6.pdf) (16 สิงหาคม 2556).

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนนครศรีธรรมราช. 2556. เต็ม

พลังความฝัน สร้างสรรค์พัฒนาชุมชนวิถีชีวิต

เศรษฐกิจพอเพียง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล:

<http://www.cdd.go.th/cddwarehouse/research.php> (3
สิงหาคม 2556).

สุกัญญา ดวงอุบลม. 2557. แนวทางการพัฒนาศักยภาพการ
จัดการที่ดีของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์.

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 2(2): 133-
139

วิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาอาหารของชาวผู้ไทในจังหวัดอุดรธานี

Phu Tai Wisdom cultural cuisine in Udonthani

นวรรตน์ บุญภิละ^{1/}

Navarat Boonphila^{1/}

^{1/}สาขาสังคมศาสตร์ สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

^{1/}Social Science Department, General Education School, UdonThani Rajabhat University, UdonThani

(Received 29 October 2015: Accepted 29 February 2016)

Abstract: The objective of the study “Phu Tai Wisdom cultural cuisine in Udonthani” was to study and classify the local food of Phutai local community. This research was a qualitative research using the technique of participatory action research in order to study a wide variety of the food types including ingredients and local cooking methods of Phutai local community. The information would be collected and stored in AIC database. The population of this study was a group of Phutai community housewives in Tonnalup sub-district, Baan Dung district, UdonThani. The study based on data from the local wisdom of Phutai ethnic food found that the uniqueness of Phutai food wisdom showed their identity. It can be classified into categories as follows;1) a meat dish including boiled/curry/soup/spicy minced meat/chili paste 2) dessert or sweets including boiled sweet coconut milk. The food wisdom identity could be separated into the dessert: “Com with sticky rice” and the meat dish: “Spicy chicken soup”.

Keyword: Phu Thai, Wisdom cuisine

บทคัดย่อ การวิจัยเรื่อง วิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาอาหารของชาวผู้ไทในจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและจำแนกประเภทอาหารพื้นบ้านท้องถิ่นของผู้ไทในจังหวัดอุดรธานี การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และใช้เทคนิคการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษาความหลากหลาย ประเภท ชนิดรวมถึงส่วนประกอบและความรู้ในวิธีการทำอาหารท้องถิ่นของชาวผู้ไท เพื่อนำไปสู่การจัดระบบฐานข้อมูล โดยการศึกษา แนวคิด AIC แนวคิดการจัดระบบฐานข้อมูล โดยมีประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ กลุ่มสตรีแม่บ้านถ่อนนาฉบับ อำเภอบ้านดุง ในจังหวัดอุดรธานี จากข้อมูลภูมิปัญญาพื้นถิ่นด้านอาหารของชาวผู้ไท พบว่า ภูมิปัญญาอาหารของชาวผู้ไทที่เป็นเอกลักษณ์แสดงออกถึงความเป็น อัตลักษณ์เฉพาะของชาวผู้ไท สามารถจำแนกประเภทอาหารพื้นบ้านท้องถิ่นได้ดังนี้ คือ 1. อาหารคาว ได้แก่ ประเภทต้ม,แกง/ประเภทอ่อม/ประเภทซุบ/ป่นประเภทลาบ/ประเภทน้ำพริก/แจ่ว 2. อาหารหวานหรือขนมหวาน ได้แก่ ประเภทหนึ่ง/ประเภทบวด/ประเภทน้ำกะทิอาหารของชาวผู้ไทที่เป็นเอกลักษณ์แสดงออกถึงความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชาวผู้ไทอาหารหวาน คือ ข้าวต้มหมากสาละ (ข้าวต้มข้าวโศดสาละ) อาหารคาว คือ ต้มข้าวไก่

คำสำคัญ: ชาวผู้ไท, ภูมิปัญญาอาหาร

คำนำ

ชาวผู้ไทมีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยหลายครั้งและตั้งถิ่นฐานทั้งในจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง ได้มีการแบ่งชาวผู้ไท เป็น 2 กลุ่ม ตามลักษณะการแต่งกายและบริเวณที่ตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ผู้ไทขาว ผู้ไทดำ

กลุ่มผู้ไทขาวตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของเวียดนามต่อพรมแดนของประเทศจีน ได้แก่ เมืองไล เมืองบาง เมืองมุน เมืองเจียน มีการใช้ธรรมเนียมต่าง ๆ อย่างชาวจีนโดยเฉพาะการแต่งกายในพิธีศพนิยมนุ่งขาวห่มขาว ส่วนผู้ไทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจัดเป็นผู้ไทดำ อยู่บริเวณ เมืองแง เมืองควาย เมืองคุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด เมืองซา มีผิวพรรณคล้ายผู้ไทขาวแต่คล้ายว่าเล็กน้อย นิยมแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายย้อมครามเข้ม และอาศัยแม่น้ำดำเป็นแหล่งทำมาหากิน สังเกตได้จากลักษณะธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติเป็นเกณฑ์หลัก เช่น การแต่งกาย พิธีศพ ทั้งสองกลุ่มใช้ภาษาพูดแบบเดียวกัน (นพดล, 2548)

ชาวผู้ไทส่วนใหญ่ ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นบรรพบุรุษล้วนแต่อพยพมาจากเมืองวังทั้งสิ้น แต่เดิมผู้ไทที่อยู่ในเมืองวังในอดีตนั้นเมื่อมีภูมิลำเนาอยู่ในเมืองแงซึ่งอยู่ตอนใต้ของประเทศจีนในแคว้นสิบสองจุไทยมาก่อน ชาวผู้ไทแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ ผู้ไทดำ และผู้ไทขาว ผู้ไทดำ เป็นผู้ไทแท้ ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน 8 เมือง คือ เมืองแง เมืองตุง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด เมืองซาง และเมืองคาย ลักษณะของชาวผู้ไทดำเป็นคนผิวขาวกิริยาอาการ

คล้ายชาวลาวชอบรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก การแต่งกายผู้ชายนุ่งกางเกงขาแคบใช้ผ้าด้ายตาเม็ลตงาสีดำ หรือนุ่งผ้าขาวม้าด้ายสีขาว สวมเสื้อด้ายสีดำเครื่องประดับของชายมีกำไลมือและแหวน ผู้หญิงนุ่งซิ่นใส่เสื้อผ้าสีดามีกำไลเงินกับต่างหูเป็นเครื่องประดับประจำตัวอยู่เสมอผู้หญิงที่ยังไม่มีสามีจะเกล้ามวยผม เมื่อมีสามีแล้วก็จะเกล้าผมสูงเครื่องนุ่งห่มส่วนใหญ่ใช้สีดำหรือสีเข้ม ๆ ด้วยลักษณะการแต่งกายนี้เองจึงเรียกชื่อว่า “ผู้ไทดำ” ผู้ไทขาวต้นกำเนิดเป็นจีนแซ่ฟอ อพยพเข้ามาจากเมืองสินเจา ใกล้เมืองกว๋างตุ้ง อพยพมาอยู่ร่วมกับพวกผู้ไทที่ เมืองไล เมืองเจียน เมืองมุน และเมืองบาง รวม 4 เมือง ต่อมาจีนแซ่ฟอได้เป็นเมือง จึงเรียกว่า สิบสองผู้ไท หรือสิบสองจุไทนอกจากนี้ยังมีชนชาติอื่นรวมอยู่บ้าง เช่น ข่าเย้า พม่า เป็นต้นผู้ไทขาวนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าสีขาว โดยเฉพาะเมื่อมีการทำศพจะนุ่งห่มด้วยเครื่องแต่งกายขาวล้วนอยู่จนครบ 3 ปีด้วยลักษณะการแต่งกายนี้เองจึงเรียกชื่อว่า “ผู้ไทขาว” (ปณัฏฐ, 2553)

ในสังคมไทยเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย ทั้งสภาพบริบทของพื้นที่และกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน สมาชิกในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม การสร้างสรรค์องค์ความรู้ การสะสม และถ่ายทอดภูมิปัญญากลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่แต่ละแห่ง ทั้งด้านภาษา วัฒนธรรม ประเพณี การแต่งกาย รวมไปถึงแบบแผนอาหารการกินและการเลือกสรรในชีวิตประจำวัน ที่ผู้คนต่างหันมาให้ความสนใจกันมากขึ้น ในขณะที่อาหารท้องถิ่นหลายประเภทถูกพัฒนาปรุงแต่งให้เข้ากับกระแสของความเป็นสากล ทำให้เป็นที่รู้จัก

และมีชื่อเสียงในวงกว้างทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะความเข้าใจในความจริงที่ว่า อาหารพื้นบ้านท้องถิ่นไทยหลายชนิด เป็นอาหารเพื่อสุขภาพ ที่มีส่วนผสมของสมุนไพร ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อภาวะโภชนาการของมนุษย์รวมทั้งการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ในขณะที่มีความหลากหลายทั้งองค์ประกอบ ประเภท วิธีการทำให้ความหมาย สีสัน ความน่ารับประทาน ที่มาที่ไปของอาหาร ความสะอาดที่มีต่อผู้บริโภค ซึ่งใช้ทรัพยากรวัตถุดิบ ในท้องถิ่นมาเป็นเครื่องปรุงที่มีแบบฉบับเฉพาะตัว ที่เป็นผลมาจากการใช้ความรู้และแฝงไปด้วยระบบคุณค่าแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ขณะที่อีกด้านหนึ่งภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ แม้ว่าอาหารท้องถิ่นจะกลายเป็นจุดสนใจของผู้บริโภคเพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลให้มีการส่งเสริมวัฒนธรรมด้านอาหารไทย ซึ่งสะท้อนจากปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างมากมาย ทั้งในรูปการส่งเสริมงานวิจัย การจัดงานรณรงค์หรืองานมหกรรมอาหาร 4 ภาค เป็นต้น หากแต่อาหารพื้นบ้าน ของท้องถิ่นไทย มีหลากหลายรูปแบบ และหลากหลายประเภท อาหารพื้นบ้านบางอย่างเป็นที่รู้จักของผู้บริโภคโดยทั่วไป หากแต่ยังมีอาหารอีกหลายประเภทที่ผู้คนอาจจะไม่รู้จักและเริ่มสูญหายไปจากท้องถิ่น ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้ชีวิตของผู้คนสมัยใหม่ที่มีความรีบเร่ง ชับช้อน ไม่ค่อยมีเวลาในการประกอบอาหารด้วยตนเอง รวมไปถึงการขายตัวของวัฒนธรรมอาหารตะวันตกหรืออาหารฟาสต์ฟู้ด ที่มาพร้อมกับความสะดวก รวดเร็วทันใจ และแสดงถึงความโอ้อาทันสมัย ทำให้อาหารพื้นบ้านท้องถิ่นบางชนิดกลายเป็นสิ่งที่เริ่มจะไร้คุณค่า เกิดการสูญเสีย องค์ความรู้และลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นลงไปอย่างน่าเสียดายซึ่งสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องหันกลับมาสร้าง

ความเข้าใจ จัดระบบองค์ความรู้ เพื่อเป็นข้อมูลที่จะได้รับการอนุรักษ์และสานต่อคู่กับท้องถิ่นในสังคมไทยต่อไป

จังหวัดอุดรธานี เป็นอีกพื้นที่หนึ่งจังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรม รวมถึงองค์ความรู้ในการประกอบอาหาร ซึ่งมีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน เกิดการคิดค้น สืบทอด ประดิษฐ์ และผสมผสานเป็นอาหารพื้นบ้านท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยในหลายชุมชนมีภูมิปัญญาชาวบ้านที่ผลิตอาหารเป็นที่ขึ้นชื่อทั้งด้านรสชาติ คุณค่าทางโภชนาการ และความน่ารับประทาน โดยอาหารบางชนิดมีรูปแบบการทำที่ซับซ้อน แก่หอม ต้ม นึ่ง ย่าง บางชนิดเป็นอาหารพื้นบ้านที่มีวิธีการประกอบง่าย ๆ ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นตามฤดูกาล หากแต่มีอาหารพื้นบ้านบางประเภทเริ่มหายสาบสูญไปที่ละเล็กละน้อย เนื่องจากการขาดความสนใจของผู้คนสมัยใหม่ที่จะช่วยสานต่อความรู้ในด้านอาหารของท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเด็ก และเยาวชนสมัยใหม่ ทั้ง ๆ ที่ความสำคัญของอาหารพื้นบ้านนอกจากจะเป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กับระบบชีวิตของชุมชนแล้ว ยังเป็นเครื่องแสดงถึงภูมิปัญญา และสร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน ซึ่งสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดระบบความรู้และสานต่อ เพื่อรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมและเป็นสื่อในการเรียนรู้ของผู้คนในท้องถิ่นและผู้สนใจ ร่วมกันนำไปพัฒนาปรับปรุง ผสมผสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านอาหารการกินให้คงอยู่ต่อไป ดังนั้น ผู้วิจัยมีเชื้อสายชาวกูไท และอาศัยอยู่ในจังหวัดอุดรธานี จึงมี

คำถามว่า อาหารพื้นบ้านท้องถิ่นของชาวผู้ไท ใน จังหวัดอุดรธานีมีความหลากหลายมากน้อยเพียง มี ประเภทใดบ้าง องค์ความรู้เกี่ยวกับส่วนประกอบของ อาหาร หลักวิธีการทำอาหารท้องถิ่นของชุมชนต่าง ๆ มีวิธีการทำอย่างไร และ เพื่อจัดเก็บรวบรวมข้อมูล ภูมิปัญญาอาหารของชาวผู้ไท ในจังหวัดอุดรธานี

อุปกรณ์และวิธีการ

1.ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ชาวผู้ไท บ้านถ่อนนาแลบ อำเภอนาคู จังหวัดอุดรธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ใช้วิธี เลือกแบบเจาะจง จากกลุ่มสตรีแม่บ้านชุมชนผู้ไท บ้านถ่อนนาแลบ อำเภอนาคู จังหวัดอุดรธานี จำนวน 30 คนซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถในการประกอบ อาหารท้องถิ่น 10 คน

2.เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ มาจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ศึกษาข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับอาหารพื้นบ้านท้องถิ่นผู้ไท โดยนำมาพัฒนาเป็นแบบสอบถามแบบสัมภาษณ์ แบบ บันทึกรวบรวมคำถามสนทนากลุ่ม และเวทีถอดองค์ความรู้ ในการประกอบอาหารของชาวผู้ไท

1. ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่ที่ทำการวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวกับการทำอาหาร พื้นบ้าน และข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2. แบบสัมภาษณ์ (interview) มี 2 แบบดังนี้

2.1 แบบ สัมภาษณ์ แบบ มี โครงสร้าง (structured interview) เพื่อใช้สัมภาษณ์ตามแนวทางแบบ

สัมภาษณ์ที่กำหนดไว้แต่ละประเด็นคำถามโดยการ สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ ของการวิจัยเช่น ข้อมูลที่เกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เป็นภูมิปัญญาโดยเน้น ภูมิปัญญาอาหารของผู้ไท

2.2 แบบสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้าง (non – structured interview) เพื่อใช้สัมภาษณ์เจาะลึก กลุ่มผู้รู้แบบเปิดกว้างให้กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความ คิดเห็นและมีจุดสนใจในการสัมภาษณ์เรื่องภูมิปัญญา อาหารของชาวผู้ไท

3. แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (focus group) ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการนี้ในการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลกลุ่มและเป็นการตรวจสอบข้อมูลโดยการกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่อาศัย อยู่ในพื้นที่ คือ กลุ่มสตรีแม่ บ้านชุมชนผู้ไท บ้านถ่อนนาแลบ ตำบลบ้านถ่อนนาแลบ อำเภอนาคู จังหวัดอุดรธานี ของการวิจัยต่อไปร่วมกับข้อมูลที่ได้จาก วิธีอื่น

4. แบบการสังเกต (observation) แบ่งเป็น 2 ชุดดังนี้

4.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมผู้วิจัยเข้าไปพัก อาศัยอยู่กับชุมชนโดยร่วม ทำกิจกรรมสังเกตซักถาม ข้อมูล การจดบันทึก

4.2 แบบ สังเกต แบบ ไม่ มี ส ่วน ร่ว ม (non-participant Observation) ผู้วิจัยใช้ แบบ สังเกต กิจกรรมในชุมชนอยู่ภายนอกไม่เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน (ทรงคุณ, 2549)

4.3 การวิจัยเชิงทดลอง โดยการวิเคราะห์ เนื้อหาภูมิปัญญาดั้งเดิม วิเคราะห์ หาแนวทางการคง ความ เป็นอัตลักษณ์ รูปแบบของภูมิปัญญาด้านอาหาร ฐานภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยการจัดเวที

ผลการศึกษา

1. วิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวล้านนา

ลักษณะทางวัฒนธรรมของชาวล้านนาเป็นแบบครอบครัวขยาย ในสมัยอดีตก่อน 30 ปีมาแล้ว ของชาวล้านนาที่แต่งงานแล้วจะอยู่กับพ่อแม่ หรือพ่อตาแม่ยายเสียก่อน ช่วงระยะ 2-3 ปี แล้วจึงค่อยแยกครอบครัวออกไป ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงคือ หลังจากแต่งงานอยู่กับพ่อแม่สักระยะหนึ่งจึงออกรับงาน ชาวล้านนาที่มีลักษณะความเป็นอยู่แบบครอบครัวใหญ่ในบ้านเดียวกันเป็นกลุ่มคนทำงานที่มีความขยันขันแข็ง มัธยัสถ์ ทำงานได้หลายอาชีพเช่น ทำนาทำไร่ ค้าวัว ค้าควาย นำกองเกวียนบรรทุกสินค้าไปขายต่างถิ่นเรียกว่า 'นายฮ้อย' ชาวล้านนาเป็นกลุ่มที่พัฒนาได้เร็วกว่าคนอื่นมีความรู้ความเข้าใจและมีความเข้มแข็งในการปกครอง มีหน้าที่ที่สวดย ผิดพรอนดี ภิรมย์มารยาทเข้มข้มข้อยมีอัธยาศัยไมตรีในการต้อนรับแขกแปลกถิ่นจนเป็นที่กล่าวขวัญถึง ความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวชาวล้านนาก็เหมือนกับครอบครัวไทยทั่วไป คือ ในครอบครัวหนึ่ง ๆ ก็จะมีพ่อเป็นใหญ่ที่สุด รองลงมาคือ แม่ พี่คนโต และรองลงไปตามลำดับ

การอบรมสั่งสอนเรื่องการหาอยู่หากิน ในอดีตนั้นจะมีการอบรมสั่งสอนโดยประสบการณ์ตรง คือ ให้ลงมือปฏิบัติ โดยมีพ่อแม่หรือปู่ย่าคอยอบรมสั่งสอน ซึ่งเป็นการสั่งสอนโดยตรงและบางทีก็อาจให้ช่วยงานซึ่งเป็นการสั่งสอนโดยอ้อม เช่น พาไปตัดไม้ไผ่มาจักสาน ทำให้รู้ชนิดของไม้ที่เหมาะสมแก่การจักสานภาชนะต่าง ๆ ส่วนลูกสาวก็อาจให้ช่วยทอหูก ช่วยจับนึ่งจับน้ำไป

หากินส่วนผู้ชายที่ทำอะไรเป็นหลายอย่างตั้งแต่เป็นหนุ่ม เช่น ถางไม้ สร้างบ้าน ไถนา สร้างแอก จักสาน ชาวล้านนาที่สามารถทำอยู่ทำงานเป็นตั้งแต่เป็นหนุ่มโสดจะเป็นที่หมายปองของผู้ที่มีลูกสาว แม้กระทั่งผู้ใหญ่ชมความสามารถก็มักจะทำนองว่า “ ใ้...เอ็ดอะเป้นพอเอาลูกเอาเมียแล้ว ” (ใ้...ทำงานเป็นพอเอาลูกเอาเมียแล้ว) ช่วงใกล้จะแต่งงานเป็นอีกช่วงหนึ่งที่บรรดาลูก ๆ จะได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักการครองเรือนเป็นพ่อบ้านแม่บ้าน ในวันแต่งงานผู้ชายจะได้รับการอบรมก่อนจะเข้าพวงวั้น คือ ฝ่ายลูกสาว (ญาติฝ่ายเจ้าสาว) จะ “ เสรียน ” คือ กล่าวสั่งสอนในทุก ๆ ด้านให้เป็นพ่อเรือนที่ดีมีความขยันมานะพยายามในการสร้างครอบครัว เป็นต้น

ในปัจจุบันการอบรมสั่งสอนได้เปลี่ยนแปลง เพราะการศึกษาเจริญมากขึ้นลูกหลานส่วนใหญ่มุ่งมั่นในการศึกษาเพื่ออาชีพอื่นที่ดีกว่า

วัฒนธรรมการกิน แหล่งที่มาของอาหารการกิน ชาวล้านนาเป็นคนที่พิถีพิถันในเรื่องการเลือกทำเลที่จะตั้งหมู่บ้านจะต้องเป็นที่ราบใกล้ภูเขาหรือแหล่งน้ำ ในอดีตแหล่งอาหารอยู่ใกล้บ้าน ทั้งสัตว์บกสัตว์น้ำ เก้ง หมูป่า กระรอก กระแต หาได้ง่าย และมีกินบ่อย พืชผักต่าง ๆ ก็มีมาก ทั้งพืชบ้าน พืชสวน พืชป่า ดังมีผญาคำสอนบทหนึ่งว่า “อย่าไปเก็บดอกหวานบ้านเพิ่นมาบ้านเฮ่อเจ้ายืนงอยชานเก็บดอกกะเจียวอิมฮื้อ” (อย่าไปเก็บดอกหวานบ้านอื่นมาบ้าน ให้เจ้ายืนที่ชานเก็บดอกกระเจียวอิมฮื้อ) ซึ่งให้เห็นว่าสมัยก่อนดอกกระเจียวก็เก็บที่ริมรั้วติดกับชานบ้าน แสดงว่าอุดมสมบูรณ์มาก เรื่องการกินชาวล้านนาเป็นผู้ที่กินง่าย ไม่ค่อยพิถีพิถันในเรื่องการกินขอให้มีความสุขเหนียวไว้ในกระติบกับ “หน่อไม้เค็ม” (หน่อไม้หมักเกลือโรยข้าวสารนิด ๆ) ที่อยู่

ในให้กินกับข้าวเหนียวอ้อมท้องแล้วอยู่ได้ ทำงานได้ หรือข้าวเหนียวคลุกเกลือหรือ “จ้ำปลาแดก” อึ่งอ่าง กบ เขียด เป็นต้น

การกินข้าว แต่ก่อนต้องพร้อมกัน เมื่อทุกคนนั่งวง ล้อมพาข้าว(ขันโตก)แล้วให้สามีเริ่มก่อนเดี๋ยวนี้ ลดลง เพราะต่างมีธุระลูกที่รีบไปโรงเรียน สามีก็ติดธุระ ก็นุญาติลูกเมียกินก่อน นาน ๆ เข้าก็เลยถือเป็นเรื่อง ธรรมดาไป แต่ก็ยังมีแบบเดิมให้เห็นอยู่ไม่มากการ เปลี่ยนแปลงนี้เริ่มมีมาประมาณ 30 ปีมาแล้ว อีก ประการหนึ่งที่เปลี่ยนไป คือ เดิวนี้นี้มีความเจริญขึ้น มาก หญิงชายมีสิทธิ์เท่าเทียมกัน ทั้งสามีภรรยาต่างมี บทบาทในครอบครัวเท่ากัน ช่วยกันทำมาหากินไม่มีใคร ยิ่งหย่อนกว่ากัน เช่น ทั้งสามีภรรยาต่างเป็น ข้าราชการ แต่อย่างไรก็ตามภรียาก็ยังให้ความนับถือ สามีอยู่ ถึงแม้ลด พฤติกรรมบางอย่าง แต่ด้านอื่นยังไม่ เปลี่ยนแปลง เช่น การให้ความห่วงใย เชื้ออาหาร ปรนนิบัติ ก็ยังมีเหมือนเดิม (กระทรวงสาธารณสุข, 2540)

อุปนิสัยในการกินข้าวผู้ไท มีอุปนิสัยในการกิน แบบเรียบง่ายและในการกินอาหารก็เหมือนอีสานทั่วๆ ไป คือกินข้าวเหนียว นั่งกินกับพื้น ไม่มีช้อนกลาง ช้อน 2-3 คัน เปลี่ยนกันใช้บางครั้งครอบครัวก็กินใน ห้องครัว บางครอบครัวก็กินที่ระเบียงหน้าบ้าน ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างบางครั้งครอบครัวที่มีฐานะดีหน่อยก็มีโต๊ะอาหาร (บางทีกินข้าวเจ้า) คือ พยายามปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหาร ชาวผู้ไทมีความเชื่อ เกี่ยวกับอาหารที่จะต้อง “คะล้า”(เป็นภาษาถิ่นแปลว่า ผิดจารีต) เพราะมีความเชื่อว่าอาหารบางชนิดกินเข้าไป แล้วจะทำให้ผิดต่อโรค โดยเฉพาะ “แม่อยู่คำ”

(ผู้หญิงที่กำลังอยู่ไฟ) จะกินแต่ข้าวจี หน่อข้าว ผักต่าง ๆ ปูจี กบ เขียด ยังพอกินได้แต่ในปัจจุบันนี้ได้รับการ อบรมด้านโภชนาการ ความเชื่อก็เปลี่ยนไปบ้างแล้วแต่ กระต่ายและแก้ง ในปัจจุบันก็ยังกินไม่ได้ ซึ่งถ้ากินเข้าไปแล้วจะ“ผิดกรรม”

แหล่งที่มาของอาหารการกิน ชาวผู้ไทจะเลือก ทำเลที่ตั้งหมู่บ้านหรือชุมชนเป็นที่ราบใกล้ภูเขาหรือ แหล่งน้ำ “ฮั้นภูเฮ้อได้กะแตะกะเฮาะ เลาะฮิมให้ยเฮ้อได้ ผักตำเป๊ะผักหนามลงเนอน้ำเฮ้อได้ป่าปู่จ้งหอย” (ฮั้นภู ให้ได้กระแตกระรอก เลาะริมห้วยให้ได้ผักหนาม ลงน้ำ ให้ได้ปลา ปู กุ้ง หอย) ปลาที่มีกินบ่อยตอนหน้าฝน หน้าแล้งก็อาศัยการทอดแห แหล่งนั้นน้สานด้วยด้ายที่ แม่บ้านปั่นให้ เส้นใหญ่ทะอะทะ ห้วนลงไปจะจม ข้าว ไม่ค่อยจะทันปลาใหญ่ กบ เขียด อึ่งอ่าง ในหน้าฝนมี มากมาย คิ่นฝนตก กบ เขียด อึ่งอ่าง ร้องก็ออกไป จับ แต่ไม่ได้มากเพราะไฟที่จะส่องก็ใช้ไฟ “กะบ้อง” (ได้) แสงไม่สว่างเห็นไม่ไกล

พืชผักต่างๆ จะมีมาก ทั้งพืชบ้าน พืชสวน พืช ป่า พืชบ้านได้แก่ ผักกุ่ม กระถิน ตำลึง ฯ ล ฯ พืชสวนก็ มี ยอดบวม ยอดผักทอง ผือก มัน เป็นต้น พืชป่าก็มี ผักหวาน เห็ดต่าง ๆ ที่กินได้ หน่อไม้ ดอกกระเจียว เป็นต้น

อาหารจำพวกเนื้อ ไม่ว่าจะเป็นไก่ หมู วัว ควาย สมัยอดีตไม่ค่อยได้กินหมู เป็ด ไก่ วัว ควาย มีมากมาย แต่ไม่มีใครฆ่ากิน อาจจะเป็นเพราะเคร่งศีลธรรมก็ได้ นาน ๆ ที่ เช่น มีงานบุญ บุญจุน บุญพระเวส ฆ่าที่ หนึ่ง ผู้ที่ฆ่าขายก็หายาก ฆ่าแล้วก็ไม่ค่อยมีผู้ซื้อ สมัยก่อนเนื้อวัวควายราคาถูกมาก ซื้อมา 10 บาทได้เนื้อ 1 หาบ หมูโตเต็มทีตัวละ 200 บาท ไก่ ตัวใหญ่ตัวละ 5 บาท ในสมัยปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ผู้คนมาก

ขึ้นของกินก็หายาก ระบบการซื้อขายเข้ามา ผู้คนจึงหาซื้อกันที่ตลาดเป็นส่วนมาก แต่ผู้ที่ยืนยันหาจริง ๆ ก็หาได้พอกินพอขายด้วย

การปรุง ผู้ปรุง การปรุงอาหารก็ตามหลักการปรุงอาหารทั่ว ๆ ไป คือ จะขาดปลาแดกไม่ได้ และอาหารผู้ไทจะออกไปทางรสจัด ๆ การปรุงก็แบบง่าย ๆ ไม่ต้องกำหนดมาตรฐาน ส่วนอาหารบางชนิด เช่น ก้อยเนื้อ ก้อยปลา การปรุงไม่ต้องใช้ไฟเลย กินกันดิบ ๆ แต่ใส่เครื่องเทศครบ หอมน่ากินมาก จนมีคำพูดล้อกันเล่นว่า เวลาปรุงก้อยห้ามสูบบุหรี่ หรือเอาตะเกียงมาใกล้กลัวเนื้อจะสุก ส่วนผู้ปรุงอาหารนั้นส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของผู้หญิง มีผู้ชายมาช่วยบ้างบางครั้ง เช่น การปรุงก้อยส่วนมากจะเป็นผู้ชาย

จากสถานการณ์ข้างต้น จะเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้กำลังจะถูกกลืนและมีโอกาสขาดผู้สืบทอดในคนรุ่นต่อไป เนื่องจากในปัจจุบันสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยซึ่งมีการสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงชีวิตของคนในชุมชน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงคงอยู่ได้อย่างยั่งยืนคู่กับชุมชนสังคมได้ สืบต่อไปจึงเป็นจิตสำนึกที่ทุกคนในสังคมชุมชนท้องถิ่นต้องสำรวมให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปกป้องรักษามรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้เจริญมั่นคงอย่างยั่งยืนสืบต่อไป

อภิปรายผล

จากการศึกษาและจัดระบบฐานข้อมูลภูมิปัญญาอาหารของชาวผู้ไทบ้านถ่อนนาถับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาคี และกลุ่มแม่บ้านที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านอาหารพื้นบ้าน เข้ามาร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถอด

องค์ความรู้ ภายใต้งิจกรรมเชิงปฏิบัติการด้านกระบวนการและเทคนิคในการทำอาหารของชาวผู้ไท รวมถึงการผสมผสานปรับปรุงให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ซึ่งกลายเป็นเอกลักษณ์หรือภูมิปัญญาของชุมชน อันจะนำไปสู่การจำแนกประเภท ส่วนประกอบ กระบวนการและขั้นตอนการประกอบอาหารและเทคนิคเฉพาะของชาวผู้ไท ซึ่งจะนำไปสู่การจัดระบบฐานข้อมูลภูมิปัญญาอาหารของชาวผู้ไทบ้านถ่อนนาถับ มีผลดังนี้

อาหารคาว คือ อาหารคาวประกอบด้วยรส เค็ม หวาน เปรี้ยว และเผ็ด มีวิธีปรุงที่หลากหลาย เช่น วิธีต้ม วิธีแกง บั๊ญย่าง ซึ่งถ้าเป็นเครื่องปรุงน้ำพริกแกงเผ็ดจะใช้พริกแห้ง หอม กระเทียม ข่า ตะไคร้ ผิวมะกรูด เกลือ ปลาร้าเป็นหลักแล้วอาจจะเพิ่มหรือลดเครื่องเทศต่าง ๆ ตามชนิดของแกงซึ่งอาหารคาวที่รับประทานกันโดยทั่วไปของชนชาวผู้ไทบ้านถ่อนนาถับ ตำบลบ้านถ่อนนาถับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานีนั้น จะแบ่งออกได้ 5 ประเภท ตามลักษณะวิธีการปรุง คือ แบ่งออกเป็นประเภทต่างได้ดังนี้

1. ประเภทต้ม / แกง

ต้ม คือ กิริยาที่เอาของเหลว เช่น น้ำ ใส่ในภาชนะ แล้วทำให้ร้อน ให้เดือด ดังนั้นคำว่า ต้ม ในเรื่องของการทำอาหาร คือ วิธีการทำอาหารให้สุก โดยการนำอาหาร (วัตถุดิบและเครื่องปรุง) ใส่ในภาชนะ พร้อมกับน้ำ นำไปตั้งไฟให้เดือด (หรือจะนำน้ำใส่ภาชนะให้ความร้อนจนน้ำเดือด แล้วค่อยใส่อาหารลงไปต้มก็ตามแต่) จนสุกตามต้องการ อาจแค่พอสุก หรือต้มจนเปื่อยก็ได้ เช่น ต้มข้าวไก่ เป็นต้น

แกง เป็นกับข้าวประเภทที่เป็นน้ำ มีชื่อต่าง ๆ ตามวิธีปรุงและเครื่องปรุง เช่น แกงหน่อไม้ แกงหอยใส่ไก่บ้าน เป็นต้น

2. ประเภทอ่อม/หมก

อ่อม เป็น อาหารประเภทแกงแต่มีนํ้าน้อยมีผักพื้นเมืองหลายชนิดนิยมใช้กับเนื้อ ไก่และปลาหรือเนื้อกบ เนื้อเขียดหรือเนื้อสัตว์อื่นๆ แต่เน้นที่ปริมาณผัก

หมก เป็น อาหารประเภทหนึ่งที่ใช้ใบตองห่อนิยมใช้กับเนื้อปลา ไก่ แมลง กบ เขียด ผักและหน่อไม้ หมกหรือห่อหมกของภาคอีสานจะไม่ใส่กะทิ

3. **ประเภทซุบ/ป่น/ป็น** เป็นอาหารที่ทำให้แปลกละเอียด ด้วยการตำ เช่น ซุบหมากหมี่ ซุบเห็ดกระด้าง เป็นต้น

4. **ประเภทลาบ/บั้ง ลาบ** เป็น อาหารประเภทยำที่มีเนื้อมาสับละเอียดหรือหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ บาง ๆ ปูรงรสด้วย น้ำปลาร้า พริก ข้าวคั่ว ต้นหอม ผักชี เช่น ลาบเทา เป็นต้น บั้ง เป็นวิธีทำให้อาหารแห้งสุกด้วยไฟโดยการวางอาหาร บนตะแกรงเหนือไฟอ่อน ๆ เช่น บั้งปลาแห้ง บั้งเนื้อแห้ง ฯลฯ

5. ประเภทน้ำพริก

แจ่ว คือ น้ำพริกของชาวอีสานนิยมใส่ปลาร้าสับหรือน้ำปลาร้า เพราะมีขั้นตอนการทำที่ไม่ยุ่งยาก

อาหารหวาน อาหารหวานหรือขนมหวาน จะมีความหวานนำ หรือมีความหวานจนรู้สึกในลิ้นของผู้รับประทานการทำอาหารหวานหรือขนมหวานเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาและฝึกฝน ต้องใช้ศิลปะ และความอดทน ความพิถีพิถันในการประกอบอาหารหวานขนมหวานแท้ ๆ ต้องมีกลิ่นหอม หวาน มัน มีความประณีตที่เกิดขึ้นตั้งแต่การเตรียมส่วนผสม จนกระทั่งวิธีการทำอาหารหวานหรือขนมหวาน สามารถจัดแบ่งเป็นชนิดต่าง ๆ ได้ตามลักษณะของเครื่องปรุง ลักษณะกรรมวิธีในการทำ และลักษณะการหุงต้ม แบ่งออกเป็นประเภทต่างได้ดังนี้

1. **ประเภทหนึ่ง** คือ การใช้ความร้อนจากไอน้ำในลังถึงส่งผ่านขึ้นมาเพื่อทำให้ขนมสุก ไม่ใส่น้ำจนเต็มหรือน้อยเกินไป น้ำที่ก่าล้งดี การใช้ไฟของการหนึ่งต้องคำนึงถึงลักษณะของวัตถุดิบขนมด้วยเช่น ถ้าเป็นขนมที่มีลักษณะเนื้อเหนียวและเป็นชิ้นก็ควรต้องใช้ไฟที่แรงเช่น ไข่มะอึ (ขนมพืคทองหนึ่ง) ข้าวต้มข้าวโพดสาละ เป็นต้น

2. **ประเภททอด** คือ ต้มกับน้ำตาลและกะทิ เช่น บวดมัน 5 นาที เป็นต้น

สรุป

ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเล็กน้อย ส่วนที่เปลี่ยนแปลงก็คือ การกินสุก ๆ ดิบ ๆ ลดลงประมาณร้อยละ 5-10 เนื่องจากการรณรงค์ไม่ให้กินสุก ๆ ดิบ ๆ โดยเฉพาะปลา อีกประการหนึ่ง การปรุงอาหารในปัจจุบันนี้ถูกหลักโภชนาการมากขึ้น เนื่องจากได้รับความรู้จากลูกหลานที่เล่าเรียนมาและได้รับการอบรมด้านโภชนาการจากหน่วยงานสาธารณสุขประจำอำเภอและตำบลมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างไม่มากนักน้อย บางครอบครัวที่มีฐานะดีหน่อยก็มีโต๊ะอาหาร แต่ในปัจจุบันนี้ได้รับการอบรมด้านโภชนาการ ความเชื่อก็เปลี่ยนไปบ้างแล้วแต่กระต่ายและแก๊งนี้ในปัจจุบันแม้จะอยู่ไฟก็ยังกินไม่ได้ ซึ่งถ้ากินเข้าไปแล้วจะ “ผิดกรรม” คือวิงเวียนปวดศีรษะ เจ็บไข้ไปทันที ต้องหายา (สมุนไพร) มาแก้ (กมลภรณ์ และคณะ, 2544) การศึกษาภูมิหลังขององค์ความรู้ ขั้นตอน และวิธปฏิบัติในการรักษาข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์สำหรับใช้กำหนดยุทธศาสตร์หรือแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาการรักษาโรคกระดูกให้อยู่กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนและเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้

ภูมิปัญญาด้านการรักษาของหมอน้ำมนต์ออกสู่สาธารณชนทั่วไปให้รับยอมรับทั่วไป(วรวัฒน์, 2557) เช่นเดียวกับภูมิปัญญาด้านอาหารที่ต้องอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

จากการวิเคราะห์ภูมิปัญญาด้านอาหารของชนชาติผู้ไทบ้านถ่อนนาลับ พบว่า ยังคงรักษาความเป็นอัตลักษณ์ของตนไว้ได้ แม้การเคลื่อนไหวทางสังคม และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำหรับชาวผู้ไท บ้านถ่อนนาลับ ตำบลถ่อนนาลับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ก็เช่นกัน มีการอพยพจากชุมชนเดิมมาเข้าสู่ชุมชนเมือง ย่อมต้องมีการปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงให้ได้ แต่ถึงอย่างไรคนในชุมชนก็

ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางภาษาและประเพณีดั้งเดิมไว้ได้หลายอย่าง โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านอาหาร ทั้ง คาว หวาน ให้อยู่คู่ไปกับโลกยุคโลกาภิวัตน์นี้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า ภูมิปัญญาอาหารของชาวผู้ไทที่เป็นเอกลักษณ์แสดงออกถึงความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ้านถ่อนนาลับ จำแนกแยกออกเป็น อาหารคาวและอาหารหวาน ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ตัวอย่างภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้านชาวผู้ไท ประเภทอาหารคาว ดังภาพที่ 1 - 6

และตัวอย่างภูมิปัญญาด้านอาหารพื้นบ้านชาวผู้ไท อาหารหวาน ดังภาพที่ 7 – 10

Figure 1 Mimosa bamboo shoot soup hangle curry

Figure 2 Young wicker curry soup

Figure 3 Chicken spicy soup

Figure 4 Jackfruit soup

Figure 5 Passion Spirogyra

Figure 7 Sweet potatoes in sweet coconut milk

Figure 9 Steamed sweet corn with coconut milk

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีที่สนับสนุนทุนในการทำวิจัย และชาวผู้ไทบ้านถ่อนนาถับ ตำบลถ่อนนาถับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี และนักศึกษาที่เข้าร่วมการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ที่ให้ความร่วมมือในการทำวิจัยครั้งนี้ มีความสำคัญและยังคงอยู่คู่กับสังคมพื้นที่ต่อไป

ขอขอบพระคุณ ผอ.ประเวช - คุณแม่ปราณี บุญภิละ คุณยุทธชัย โคสาดิ นายธีระพัฒน์ – นางสาวธัญภรณ์ ปุราณสาร ที่คอยให้กำลังใจโดยตลอด

Figure 6 Fossil Mushroom Soup

Figure 8 Thai pandan short vermicelli in palm-sugar coconut milk

Figure 10 Steamed pumpkin

เอกสารอ้างอิง

- กมลภรณ์ คงสุขวิวัฒน์,รุจิราภ อรรถดิษฐ์, ศุภนิจ ม่วงอ้อย, รัชนุช จุฑามณี. 2544. รายงานวิจัย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน กรณีศึกษาอาหารพื้นบ้าน ไทยภาคเหนือ. ทิศทางการพิมพ์. นครสวรรค์. 110 หน้า.
- กระทรวงสาธารณสุข. 2540. แผนงานโภชนาการ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2544-2549. กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข.กรุงเทพฯ.
- ทรงคุณ จันทจร. 2549. เอกสารประกอบการสอน วิชาการวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรมขั้นสูง. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. หน้า 54-56.
- ปิ่นฉัตร หมอยาดี. 2553. การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท

บ้านสร้างค้อ จังหวัดสกลนคร: รายงานการวิจัย
ฉบับย่อ. สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,นนทบุรี. 38
หน้า.

วรวัฒน์ ทิพย์จ้อย.2557.ภูมิปัญญาของหมอน้ำมนต์
พื้นบ้านในการรักษาโรค กระจุกจากอุบัติเหตุ
ศึกษาเฉพาะประเภัรฐิร ผลาพฤษ.วารสารการ
พัฒนา ชุมชนและคุณภาพชีวิต. 2(2)189 -
202.

การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัด

ชัยภูมิ: กรณีศึกษา มอหินขาว

Development of a Community Participatory Model for Chaiyaphum Ecotourism

Management: A Case Study of Mor Hin Khao

ภาควรรณ ปัทมสุวรรณ^{1/}

Phakawan Puttamasuwan^{1/}

^{1/}สาขายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย จ.เลย 42000

^{1/} Department of Regional Development Strategies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University, Loei 42000, Thailand

(Received 9 September 2015; Accepted 10 February 2016)

Abstract: The purposes of this research were 1) to study the problem for managing ecotourism Mor Hin khao Chaiyaphum 2) to study the involvement of communities in the management of ecotourism Mor Hin khao Chaiyaphum and 3) to study the participatory community model for managing ecotourism Mor Hin khao Chaiyaphum. This study was conducted by employing participatory action research and the data was collected using several methods, including an area survey and workshop with trader community leaders, villagers and party network. The data was investigated and evaluated by applying content analysis, as detailed in this paper, The research of the study were as follows the community and the participant that relate to have sharing think, share plan, share solve a problem, share start to do, and share decide, there is the opinion freely exchange to learn, be born possession conscious, love and cherish the tourist attraction, the community has the attentiveness goes along in operating, there is the administration administrates to apportion income type gain throughout, participating in every side will then is the important factor to bring about to manage develop the tourist attraction permanently.

Keywords: Community, participatory, ecotourism, tourism, management

บทคัดย่อ: การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพและปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ และ 3) สร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสำรวจพื้นที่ สอดแนมกลุ่ม สัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมเชิงปฏิบัติการกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน ชาวบ้านและภาคีที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา นำเสนอเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องมีการร่วมมือ ร่วมวางแผน

ร่วมแก้ปัญหา ร่วมลงมือทำ และร่วมตัดสินใจ มีการแสดงความคิดเห็นอย่างมีอิสระแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดจิตสำนึกความเป็นเจ้าของ และรักแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนมีความกระตือรือร้นให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน มีการจัดการบริหารแบ่งปันผลประโยชน์รายได้อย่างทั่วถึง การมีส่วนร่วมทุกฝ่ายจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แหล่งท่องเที่ยว การจัดการ

คำนำ

จังหวัดชัยภูมิมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ที่สามารถกระตุ้น ส่งเสริม และพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองต่อการเปิดประเทศสู่ความเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้ มอหินขาวจังหวัดชัยภูมิเป็นพื้นที่ใหม่ที่ เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นอย่างยิ่ง โดยเมื่อปี พ.ศ. 2544 ผู้นำชุมชนและชาวบ้านในพื้นที่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวโดยเฉพาะชุมชนบ้านวังคำแคน ได้ร่วมกับหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่นโรงเรียนสตรีชัยภูมิ ร่วมกันสำรวจพื้นที่มอหินขาวแล้วมีความเห็นร่วมกันว่าควรทำการอนุรักษ์สถานที่แห่งนี้เพื่อเตรียมการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดชัยภูมิ ได้มีการประสานงานกับกรมทรัพยากรธรณี ป่าไม้ ชัยภูมิ และหัวหน้าอุทยานแห่งชาติภูแลนคา องค์การบริหารส่วนตำบลท่าหินโงมและองค์การบริหารส่วนตำบลขี้สากทอง ทำการสำรวจข้อมูลพื้นที่เพื่อผนวกมอหินขาวเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติภูแลนคา จนมอหินขาวเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2549 – 2551 จังหวัดชัยภูมินิยามดีเงินงบประมาณจังหวัดแบบบูรณาการ สนับสนุนโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบยั่งยืน มอหินขาว เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1 ได้เปิดพื้นที่มอหินขาวอย่างเป็นทางการเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรณีวิทยาแห่งใหม่ของจังหวัดชัยภูมิ

มอหินขาวถึงแม้จะมีการพัฒนาด้านโครงสร้างระบบสาธารณูปโภคและอุปโภคต่าง ๆ รวมทั้งแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดชัยภูมิ แต่การจัดการด้านการท่องเที่ยว ที่ผ่านมามีชุมชนในพื้นที่และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนยังไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานและ บุรณาการให้เกิดประโยชน์สูงสุด การท่องเที่ยวในพื้นที่ ยังไม่เกิดประโยชน์และส่งผลแก่ชุมชนอย่างเต็มที่ ไม่มีการกระจายรายได้ลงสู่ชุมชน ผู้ประกอบการและประชาชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต่างคนต่างจัดการในรูปแบบของตัวเอง ขาดความรู้และประสบการณ์ขาดกระบวนการ แนวทางในการนำสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง อีกทั้งชุมชนในพื้นที่รอบ ๆ บริเวณแหล่งท่องเที่ยวไม่ได้ให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวและพัฒนาด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวในมอหินขาว ไม่มีการประสานงานพัฒนาร่วมกันกับหน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้อง ชุมชนขาดความร่วมมือร่วมกัน ขาดความเอื้อเฟื้ออาทร สมาชิกในชุมชนต่างคนต่างอยู่ ต่างทำมาหากิน มุ่งความอยู่รอดของตนเอง ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบที่รัดกุม ไม่มีส่วนร่วมทางความคิดและตัดสินใจ ไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินการ ไม่มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และประเมินผล ตลอดจนหาแนวทางในการ

แก้ปัญหา หรือส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวมอหินขาวร่วมกัน ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว สินค้าทางการเกษตรไม่มีทิศทางในการจัดจำหน่ายออกสู่นักท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดปัญหาด้านรายได้ต่ออาชีพของชาวบ้าน

หากชุมชนในพื้นที่มีความรู้สึกในการเป็นเจ้าของซึ่งมีความรัก ความหวงแหน พึ่งพิง และใช้ประโยชน์ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวอยู่แล้ว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนแก่ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวได้ โดยชุมชนจะต้องพัฒนานตนเองให้เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนเอง เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ และมีการปลูกฝังเจตคติและค่านิยมที่ดี ในการอนุรักษ์พื้นที่และทรัพยากรทางธรรมชาติ ควบคู่ไปกับการเจริญเติบโตของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อที่จะคงสภาพความสมบูรณ์ต่อไป

ดังนั้นรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น เป็นแนวทางและวิธีการที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะต้องสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ โดยใช้กรอบแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้ง 4 ด้าน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545) คือ ด้านพื้นที่ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านกิจกรรม และด้านการมีส่วนร่วม เป็นหัวข้อหลักในการพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวมอหินขาว ซึ่งสามารถช่วยแก้ปัญหาได้ โดยกระบวนการจัดการต้องสอดคล้องกับนโยบายเชิงภาครัฐ โดยมุ่งเป้าหมายเพื่อการพัฒนา และอนุรักษ์ และชี้ให้ชุมชนทราบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่

ยังคงทรัพยากร ทางธรรมชาติให้เป็นอยู่อย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนในพื้นที่อย่างทั่วถึง

จากปัญหาและแนวทางในการพัฒนาข้างต้นผู้วิจัยชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง ต่างมีความเห็นร่วมกันว่าควรมีการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ เนื่องจากยังไม่มีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ ไม่มีการควบคุมดูแลกลุ่มนักท่องเที่ยวที่อาจจะก่อปัญหาและส่งผลเสียต่อแหล่งท่องเที่ยวรวมถึงทรัพยากรทางธรรมชาติในพื้นที่อาจส่งผลต่อความเสื่อมโทรมในอนาคต ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาวิธีที่จะต้องพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นในทุกชั้นตอน ตามแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1980) ในประเด็นเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ร่วมกับหน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลจากการวิจัยก่อให้เกิดประโยชน์ภายในท้องถิ่นทั้งด้านรายได้ คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมถึงการจัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

อุปกรณ์และวิธีการ

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ สมาชิกชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวทั้งสิ้น 100 คน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

- 1) กลุ่มผู้ประกอบการบนมอหินขาว จำนวน 10 คน

2) สมาชิกชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ตำบลท่าหินโงม อำเภอเมืองจังหวัดชัยภูมิ จำนวน 90 คน

กลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่างโดยการเลือกตามความเหมาะสมของกิจกรรมการวิจัยดังนี้ 1) ศึกษาสภาพและปัญหา การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จาก ผู้ประกอบการจำนวน 10 คน 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จากผู้ประกอบการบนมอหินขาว และสมาชิกชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวจำนวน 100 คน 3) รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จากตัวแทนกลุ่มผู้ประกอบการในพื้นที่ท่องเที่ยวมอหินขาว ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน และตัวแทนภาคีที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวจังหวัดชัยภูมิ จำนวน 30 คน 4) การประเมินผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จากตัวแทน กลุ่มผู้ประกอบการ กลุ่มสมาชิกชุมชน และภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว จำนวน 10 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1) เครื่องมือและวิธีการศึกษาชุมชน ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) โดยใช้วิธีการผสมผสาน ทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ มีการเก็บข้อมูลแบบผสมผสานศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก สทนากลุ่ม ประชุมระดมความคิดเห็น

2) เครื่องมือและขั้นตอนดำเนินงานมี 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพและปัญหา การจัดการ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว ขั้นตอนที่ 2 สร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว ขั้นตอนที่ 3 การทดลองใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว และขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาสภาพและปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และประเด็นการสนทนากลุ่มผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวจำนวน 10 คน เกี่ยวกับสภาพและปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว พบว่าสภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว ยังไม่เป็นระบบ ไม่มีความเหมาะสม ในด้านที่พัก ผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว มีการจัดการด้านที่พักแบบต่างคนต่างทำ ไม่มีมาตรฐานในด้านราคาที่ตั้งกัน อุปกรณ์เดินที่ที่พักมีสภาพเก่าชำรุด อีกทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว นักท่องเที่ยวไม่ทราบข้อมูลในการติดต่อการจองที่พัก ในด้านปัญหาการจัดการท่องเที่ยวพบว่า ผู้ประกอบการยังขาดการประชาสัมพันธ์ที่พักทั้งราคา โปรโมชั่นส่วนลด กิจกรรม และที่อยู่ที่สามารถติดต่อให้กับนักท่องเที่ยวทราบ และปัญหาจากอุปกรณ์ที่พักเริ่มมีสภาพเสื่อมโทรมเก่า และชำรุดไม่เหมาะสมแก่การนำมาใช้งาน ปัญหาจากร้านค้าที่มีสภาพเก่าชำรุดอาจส่งผลให้เกิดอันตรายแก่นักท่องเที่ยวเวลาเข้าไปใช้บริการได้รวมไปถึงห้องน้ำที่ไม่มีการทำความสะอาดปล่อยให้ห้องน้ำสกปรก

2. ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ศึกษาตามกรอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้ง 4 ด้าน รวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามจากผู้ประกอบการบนมอหินขาว และสมาชิกชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จำนวน 100 คน และข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มผู้ประกอบการ จำนวน 10 คน สมาชิกชุมชน และกลุ่มภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

รวมจำนวน 20 คน และการสนทนากลุ่มภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่ตัวแทนจากองค์การภาครัฐ จำนวน 10 คน

ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดชัยภูมิ กรณีศึกษามอหินขาวในส่วนนี้รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากผู้ประกอบการบนมอหินขาว และสมาชิกชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จำนวน 100 คน ดังตารางที่ 1

Table 1 The participating of the community

Participating of the community	$\bar{x}$	S.D	Importance level
Participating of thought and decision	0.89	0.675	Least
Participating of participation in the operation	0.91	0.740	Least
Participating of receive benefits	1.02	0.563	Least
Participating of evaluation	0.79	0.454	Least
Total	0.90	0.608	Least

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวในภาพรวมอยู่ในระดับต่ำ ($\bar{x} = 0.90$) และเมื่อพิจารณารายด้านพบว่ามีความเฉลี่ยต่ำทุกด้าน โดยส่วนใหญ่ชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ($\bar{x} = 1.02$) รองลงมา ได้แก่ มีส่วนร่วมในการดำเนินการ ($\bar{x} = 0.91$) และมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ ($\bar{x} = 0.89$) โดยข้อที่มี

ค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดคือ มีส่วนร่วมในการประเมินผล ($\bar{x} = 0.79$)

ส่วนเชิงคุณภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ มีรายละเอียดในแต่ละด้านดังนี้

ด้านพื้นที่ พบว่า แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐจะสนับสนุนงบประมาณในแต่ละปี แต่ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และยังไม่เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนในพื้นที่อย่างที่เป็นควรจะเป็น นอกจากนี้ยังขาดการประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ทำให้ประชาชนไม่ทราบข้อมูลข่าวสารในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ ไม่มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ บนมอหินขาว บ้านส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสในการเสนอความคิดเห็นในการวางแผน ปฏิบัติ ติดตามและประเมินผล หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ค่อยเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่ควร

ด้านสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนยังคงมีส่วนร่วมในระดับน้อย เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ยังไม่

ทราบถึงบทบาทหน้าที่ในการมีส่วนร่วมในด้านสิ่งแวดล้อม อุทยาน และหน่วยงานที่มีส่วนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว ขาดการชักจูงโน้มน้าวให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ไม่มีการประสานงานชักจูงผู้นำชุมชนหรือประชาชนในพื้นที่ให้เกิดความสนใจหรือคล้อยตามให้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมทั้งในพื้นที่มอหินขาวและบริเวณรอบ ๆ แหล่งท่องเที่ยวประชาชนในพื้นที่ยังไม่เห็นถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมและทราบว่าทุกคนต้องมีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม อีกทั้งผู้ประกอบการในพื้นที่มุ่งเน้นแต่การประกอบอาชีพบางส่วนขาดจิตสำนึกไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม

ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวไม่มีการพัฒนากิจกรรมให้เป็นรูปธรรม ยังขาดการบูรณาการกิจกรรมให้ไปในทิศทางเดียวกันและยังขาดการมีส่วนร่วมจากภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านการท่องเที่ยวหลายกิจกรรมชุมชนยังไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่หน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านการท่องเที่ยวยังขาดการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง ประชาชนพื้นที่บางส่วนยังไม่ทราบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมถือเป็น การส่งเสริมชุมชนได้ประโยชน์ทั้งชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว

สรุปว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวมอหินขาว ก่อนการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาวพบว่า อยู่ในระดับน้อยที่สุด เนื่องจากไม่มีหน่วยงานหรือนักวิจัยเข้ามาให้ความรู้แก่ชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวหน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวจัดการแต่พื้นที่ท่องเที่ยวอย่างเดียว ชุมชนไม่ได้มีการแสดงความ

คิดเห็นหรือแม้กระทั่งการวิเคราะห์และกำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งร่วมดูแลรักษา หรือแม้แต่การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวที่ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมเลย แม้ชุมชนจะได้รับผลประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวที่ทำถนนผ่านแต่ชุมชนก็ได้รับผลกระทบในเรื่องของขยะที่นักท่องเที่ยวทิ้งรอบ ๆ บริเวณแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการขายแรงงานในแหล่งท่องเที่ยวทั้งการขายสินค้าในพื้นที่ที่มีการเข้ามาขายสินค้าจากคนนอกพื้นที่ อีกทั้งโครงการต่าง ๆ ที่พัฒนาในพื้นที่ชาวบ้านยังไม่มีส่วนร่วมหรือรับรู้ถึงการปฏิบัติงานและความก้าวหน้าของโครงการนั้น ๆ

3. เพื่อการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง

การจัดเวทีประชุมระดมความคิดเห็น เพื่อสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วยตัวแทนภาคีที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว จังหวัดชัยภูมิ ตัวแทนกลุ่มผู้ประกอบการในพื้นที่ท่องเที่ยวมอหินขาว ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน รวมทั้งสิ้นจำนวน 30 คน การดำเนินการในขั้นตอนนี้นำผลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก การสนทนากลุ่ม มาวิพากษ์ในที่ประชุม โดย ผู้ประกอบการและภาคีที่เกี่ยวข้องในด้านการท่องเที่ยว ได้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว ดังนี้

1. ด้านพื้นที่ มี 3 กิจกรรม ดังนี้ 1) กิจกรรมพัฒนาจุดชมวิว 2) กิจกรรมปรับปรุงภูมิทัศน์ร้านค้า และ 3) กิจกรรมประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว

2. ด้านสิ่งแวดล้อม มี 3 กิจกรรม ดังนี้ 1) กิจกรรมปรับภูมิทัศน์ในพื้นที่มอหินขาว 2) กิจกรรมการทำแนวกันบริเวณห้ามเข้า และ 3) กิจกรรมจัดการขยะ

3. ด้านกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยว มี 4 กิจกรรม ดังนี้ 1) กิจกรรมเดินทำศึกษาธรรมชาติ 2) กิจกรรมกางเต็นท์พักแรม 3) กิจกรรมนวดเพื่อสุขภาพ และ 4) กิจกรรมปั่นจักรยาน เที่ยวชมความงามรอบมอหินขาว

4. ด้านการมีส่วนร่วม มี 4 กิจกรรม ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการให้บริการนักท่องเที่ยว ได้แก่ บริการคำแนะนำเที่ยวโดยยุวมัคคุเทศก์ 2) การมีส่วนร่วมในการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร 3) การมีส่วนร่วมในการขายของที่ระลึก และสินค้าชุมชน และ 4) การมีส่วนร่วมในกลุ่มแม่บ้านวังคำแคน

4. การทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ

ในส่วนนี้เป็น การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ลงมือดำเนินการตามแผนปฏิบัติการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ได้จากการจัดประชุมรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ ให้สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการ โดยผ่านการคัดกรองจากคณะกรรมการ ตั้งแต่ 5 กุมภาพันธ์ - 31 พฤษภาคม 2558 เป็นเวลา 4 เดือน ดังนี้

4.1 ทดลองใช้รูปแบบการมีส่วนร่วม

1) **ด้านพื้นที่** ในด้านนี้ชุมชนมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการในพื้นที่รวมถึงชุมชนในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวร่วมกัน เพื่อส่งเสริมและประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวให้ประชาชนได้รับทราบรับรู้เพิ่มขึ้น ผู้ประกอบการในพื้นที่มีนักท่องเที่ยวรู้จักเพิ่มขึ้น

ร้านค้ามีภูมิทัศน์ที่ดีขึ้นน่าเยี่ยมชมและซื้อสินค้าจุดท่องเที่ยวมอหินขาวที่น่าเที่ยวและพักผ่อนทำกิจกรรมต่างๆ มีดังนี้ กิจกรรมพัฒนาจุดชมวิว สร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจุดชมวิวในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการทำความสะอาดบริเวณจุดชมวิว ตัดหญ้าและวัชพืช เก็บขยะ สร้างที่นั่งพักผ่อนให้กับนักท่องเที่ยว ปรับภูมิทัศน์จุดชมวิวที่มีความสวยงามแต่ถูกบดบังปกคลุมด้วยหญ้าและวัชพืชทำให้ความสวยงามไม่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวกลับมาเป็นจุดท่องเที่ยวอีกหนึ่งแห่งที่นักท่องเที่ยวต้องมาแวะพักผ่อนและชมความงามของทัศนียภาพโดยรอบเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนถ่ายรูปแบบมีสมาชิกชุมชน, ผู้ประกอบการและเจ้าหน้าที่อุทยาน ได้เข้าร่วมกิจกรรมรวมจำนวน 35 คน ในส่วนของกิจกรรมปรับปรุงร้านค้าและร้านอาหาร สร้างการมีส่วนร่วมโดยให้สมาชิกในชุมชน ผู้ประกอบการร้านค้าและร้านอาหารร่วมกันซ่อมแซมร้านค้าให้แข็งแรง เก็บกวาดขยะหน้าร้าน ขุดลอกร่องน้ำด้านหลังร้านค้า ให้สะอาด และมีสภาพน่าเข้ามาใช้บริการ จัดระเบียบร้านค้าปรับปรุงภูมิทัศน์ร้านค้าและร้านอาหารให้เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้นเหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ มีสมาชิกชุมชน ผู้ประกอบการ ได้เข้าร่วมกิจกรรม รวมจำนวน 20 คน และกิจกรรมประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว ได้สร้างการมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว โดยการให้เยาวชนและนักศึกษาในชุมชนมีส่วนร่วม ในการให้คำแนะนำ และให้ความรู้ด้านสื่อสังคมออนไลน์ให้กับผู้ประกอบการ ในการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ในการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวให้นักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยว โปรโมชันด้านที่พัก กิจกรรมพร้อมราคา การ

ติดต่อ การจองที่พัก มีเยาวชนและนักศึกษาในพื้นที่จำนวน 10 คน ให้คำแนะนำ และให้ความรู้ด้านสื่อสังคมออนไลน์ให้กับผู้ประกอบการในพื้นที่ท่องเที่ยว

2) ด้านสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนโดยให้ผู้ประกอบการและประชาชนชุมชนที่อยู่รอบบริเวณแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวมีการอนุรักษ์ช่วยกันดูแลรักษาปกป้องสิ่งแวดล้อมมีจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนโดยรอบ โดยการแนะนำโครงการจัดการขยะเบื้องต้นแก่ผู้ประกอบการในพื้นที่เพื่อให้เป็นแนวทางในการลดขยะมูลฝอยในพื้นที่ มีการใช้ซ้ำหรือนำไปรีไซเคิลเพื่อให้เกิดมูลค่ารายได้แก่ผู้ประกอบการอีกทางหนึ่ง กิจกรรมปรับภูมิทัศน์มอหินขาวเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน การปรับภูมิทัศน์ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว จึงจำเป็นต้องได้รับการมีส่วนร่วมของชุมชนเข้ามาร่วมในการพัฒนา โดยกิจกรรมนี้มีชาวบ้านในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการออกเก็บขยะในพื้นที่รอบแหล่งท่องเที่ยวเพื่อช่วยให้อบอุ่นบริเวณแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวรวมถึงบริเวณหมู่บ้านทางขึ้นสู่มอหินขาว สะอาดตามนามองเป็นที่พึงพอใจกับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวมอหินขาวมีสมาชิกชุมชนและผู้ประกอบการ รวมจำนวน 30 คนได้เข้าร่วมกิจกรรมในส่วน กิจกรรมทำแนวกันบริเวณห้ามเข้า โดยชาวบ้านวังคำแคนที่เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 10 คน ร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูแล่นคาที่ดูแลในส่วนของมอหินขาวร่วมกันทำบริเวณแนวกันตามกลุ่มหินในแหล่งท่องเที่ยว และตามจุดที่อันตราย เพื่อป้องกันไม่ให้นักท่องเที่ยวนำรถมาจอด หรือเดินผ่านบริเวณนี้ และมีการตรวจตราแนวรั้วป้องกันที่ชำรุดในจุดอันตรายต่างๆ เพื่อทำการซ่อมแซมในทุกวันเสาร์และอาทิตย์ตลอด

ระยะเวลาโครงการ เพื่อป้องกันไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าไปในบริเวณห้ามเข้าและในจุดที่เป็นอันตราย และกิจกรรมจัดการขยะ ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้แก่ผู้ประกอบการ โดยการอบรมให้ผู้ประกอบการรู้จักแยกขยะในพื้นที่ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผู้ประกอบการ ผู้ประกอบการมีจิตสำนึกที่ดีมีการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน ลดการใช้ถุงพลาสติกในแหล่งท่องเที่ยวสามารถลดปริมาณขยะตกค้างในพื้นที่ได้อีกช่องทางหนึ่งเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวมีปริมาณขยะจากนักท่องเที่ยวในปริมาณมาก โดยการจัดอบรมให้ความรู้ในเรื่องของการคัดแยกขยะ การจัดเก็บขยะ และการกำจัดขยะ โดยผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิได้เป็นวิทยากรในการแนะนำให้ความรู้เรื่องการจัดการขยะ มีผู้ประกอบการร้านค้าที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 8 คน

3) ด้านกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยว ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน โดยให้ผู้ประกอบการ สมาชิกชุมชน และ ยุวมัคคุเทศก์ที่เป็นเยาวชนในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว โดยการพัฒนากิจกรรมที่สอดคล้องกับแหล่งท่องเที่ยวและรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เน้นการเรียนรู้ธรรมชาติเพื่อสร้างแรงจูงใจในการท่องเที่ยวในพื้นที่มอหินขาวให้นักท่องเที่ยวได้รับความเพลิดเพลินมีความสุขในกิจกรรมที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว โดยมีการจัดกิจกรรมเดินเท้าศึกษาธรรมชาติ กิจกรรมกางเต็นท์พักแรม กิจกรรมปั่นจักรยานเที่ยวชมความงามรอบมอหินขาว และกิจกรรมนวดเพื่อสุขภาพ เพื่อพัฒนากิจกรรมให้มีทิศทางและเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมในแหล่ง

ท่องเที่ยวมอหินขาว เกิดมูลค่ารายได้แก่ผู้ประกอบการ และเกิดประโยชน์ต่อชุมชนในพื้นที่อย่างทั่วถึง ซึ่งขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้ กิจกรรมเดินเท้าศึกษาธรรมชาติ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนากิจกรรมเดินเท้าศึกษาธรรมชาติ เพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้ท่องเที่ยวโดยการศึกษาเส้นทางธรรมชาติ อย่างมีทิศทาง การเดิน ก่อน-หลัง โดยมียุวมัคคุเทศก์ ที่เป็นเยาวชนในพื้นที่บ้านวังคำแคน อายุระหว่าง 15-20 ปี จำนวน 15 คน เป็นไกด์นำเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวมอหิน ขาว ในส่วนของกิจกรรมกางเต็นท์พักแรม ได้สร้าง กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนโดยให้ผู้ประกอบการใน พื้นที่และยุวมัคคุเทศก์มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม จำนวน 25 คน เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือ ความสามัคคีภายในกลุ่มภายในครอบครัวเป็นการสร้าง มิตรภาพกับเพื่อนใหม่ ๆ ที่เจอบนมอหินขาว เพื่อเป็น แนวทางในการดำเนินธุรกิจด้านที่พักแรมด้วยเต็นท์ และ กิจกรรมนวดเพื่อสุขภาพ กิจกรรมนี้ผู้ที่มีส่วนร่วม เป็น กลุ่มสตรีในพื้นที่ ตำบลท่าหินโงม อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ที่สนใจเรื่องการนวดแผนไทย การนวดแผน ไทยเพื่อสุขภาพเป็นภูมิปัญญาของคนในชุมชนมาตั้งแต่ โบราณ การนวดแผนไทยมีคุณค่ามากมายหากรู้จัก ขั้นตอนและฝึกฝนในการนวด ผู้ที่จะทำการนวดแผนไทย จึงจำเป็นต้องเรียนรู้และฝึกหัดให้เกิดความชำนาญเพื่อ จะได้ เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพของผู้ถูกนวดด้วย เนื่องจากในช่วงเทศกาลท่องเที่ยวมีนักท่องเที่ยวเข้ามา เยี่ยมชมมอหินขาวจำนวนมากและเคยมีชาวบ้านที่เคย เรียนนวดได้ทดลองนวดแผนไทยเพื่อผ่อนคลายให้กับ นักท่องเที่ยวปรากฏว่านักท่องเที่ยวให้การตอบรับอย่างดี จึงได้มีการจัดการอบรมเรื่องการนวดแผนไทยขึ้นมาเพื่อ ชาวบ้านสามารถเรียนและฝึกฝนนำไปประกอบอาชีพได้

โดยมีชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมจำนวน 10 คน เป็นกิจกรรม อบรมระยะสั้น เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านวัง คำแคนมีความรู้ มีทักษะ และสามารถเพิ่มรายได้จากการ นวดในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว ให้กับครอบครัวได้อีกช่องทางหนึ่ง และกิจกรรม บัณฑิตจักรยานเที่ยวชมความงามรอบมอหินขาว ได้สร้าง กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยให้ผู้ประกอบการนำ จักรยานมาให้เช่ายืมสำหรับนักท่องเที่ยวจะได้ปั่นเที่ยว ชมความงามบริเวณแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวเป็นการ สร้างรายได้ให้ทั้งผู้ประกอบการและชาวบ้านซึ่งเป็น ลูกหลานของผู้ประกอบการในพื้นที่อีกทางหนึ่ง โดย ผู้ประกอบการเข้าร่วมในกิจกรรมจำนวน 5 คน

4) ด้านการมีส่วนร่วม ได้สร้าง กระบวนการมีส่วนร่วมให้ทุกฝ่ายทั้งชุมชน ผู้ประกอบการ และเจ้าหน้าที่อุทยานรวมทั้งภาคีที่เกี่ยวข้องกับการ ท่องเที่ยวร่วมมือมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการ ท่องเที่ยว ที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว แหล่งท่องเที่ยวเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทใน การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและ ทางอ้อม ชุมชนมีส่วนร่วมในการให้บริการนักท่องเที่ยว ได้แก่ บริการนักท่องเที่ยว ด้านอาหาร และมีส่วนร่วมใน การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เพื่อนำไปขายเป็น ฝากของที่ระลึกในแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งมีการจัดตั้ง กลุ่มแม่บ้าน เพื่อบริหารจัดการให้สินค้าสามารถเพิ่ม มูลค่าเพิ่มรายได้ ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักผลิตภัณฑ์ใน ชุมชน โดยกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการให้บริการ นักท่องเที่ยว โดยยุวมัคคุเทศก์จะพานักท่องเที่ยวเที่ยว ชมความงามในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว ตามเส้นทางที่

ได้กำหนดไว้ ให้ความรู้ในเรื่องราวของ ประวัติและความ
 เชื้อจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ให้นักท่องเที่ยวได้รับ
 ทราบ มีการให้บริการและอำนวยความสะดวกแก่นัก
 ท่องเที่ยว ในทุกวันเสาร์และอาทิตย์ตั้งแต่เวลา
 10.00 น. - 15.00 น. ในส่วนของกิจกรรมการมีส่วนร่วมใน
 การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ได้สร้างกระบวนการมี
 ส่วนร่วมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ โดยให้
 สมาชิกชุมชนได้มีบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบใน
 การทำงานร่วมกันจากการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทาง
 การเกษตร ให้ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่รูปแล้ว สามารถ
 เปรียบเทียบให้กับสมาชิกในชุมชนได้ โดยมีสมาชิกชุมชน
 เข้าร่วมในกิจกรรมจำนวน 20 คนได้มีการจัดกิจกรรม
 อบรมให้ความรู้ด้านการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรเพื่อ
 เป็นของฝากของที่ระลึกในแหล่งท่องเที่ยว โดยกลุ่ม
 แม่บ้านจากเทศบาลสีล่องร่วมกับกลุ่มอาสาพัฒนาสังคม
 จังหวัดชัยภูมิ จัดอบรมให้ความรู้การแปรรูปผลิตภัณฑ์
 ทางทางการเกษตรจากสับปะรด และการมีส่วนร่วมในกลุ่ม
 แม่บ้านวังคำแคน มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อให้สมาชิกได้เข้า
 มามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ส่งเสริมและ
 สนับสนุนชุมชน เพื่อแก้ปัญหาและผลกระทบจากการไม่
 มีมีส่วนร่วมในแหล่งท่องเที่ยว จึงได้ดำเนินการจัดตั้ง
 กลุ่มขึ้นเพื่อมุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองของสมาชิกภายใน
 ชุมชน บนพื้นฐานหลักการของการมีส่วนร่วมได้มีการ
 จัดตั้งกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ โดยใช้ชื่อกลุ่มแม่บ้านวัง
 คำแคนมีสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มเบื้องต้นจำนวน 35 คน อีก
 ทั้งกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการขายของที่ระลึกและ
 สินค้า ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้ชุมชนได้รับ
 ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากผลผลิตในการดำเนินการแปรรูป
 ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ได้แก่ มีส่วนร่วมในการรับ
 ผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวมอ

หินขาว มีส่วนร่วมในการประกอบอาชีพในแหล่ง
 ท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว ขายของที่ระลึกในแหล่ง
 ท่องเที่ยว นำผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากการเกษตรไปฝาก
 ขายในแหล่งท่องเที่ยว

4.2 ประเมินผลรูปแบบการมีส่วนร่วมเป็น

การระดมความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วมโดยมีตัวแทน
 สมาชิกในชุมชน ตัวแทนจากกลุ่มผู้ประกอบการและภาคี
 ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนี้ คือ ตัวแทนสมาชิกชุมชน ตัวแทน
 เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดชัยภูมิ ตัวแทน
 พัฒนาสังคม ตัวแทนเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูแล่นคา
 ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลท่าหินโงม ตัวแทน
 ผู้ประกอบการ รวมทั้งสิ้นจำนวน 10 คน เพื่อประเมินผล
 รูปแบบที่ได้

1) ด้านพื้นที่ จากการประเมินความพึง

พอใจของชุมชน ผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยวมอหิน
 ขาวและเจ้าหน้าที่อุทยาน ต่อการนำรูปแบบการมีส่วน
 ร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว
 ไปทดลองปฏิบัติ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการ ได้แก่
 ผู้ประกอบการ สมาชิกชุมชน และเจ้าหน้าที่อุทยาน
 แห่งชาติภูแล่นคา มีความพึงพอใจ เพราะผลจากการจัด
 โครงการส่งผลให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีการเปลี่ยนไปในทาง
 ที่ดีขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านพฤติกรรมและด้าน
 การมีส่วนร่วม ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของการมีส่วน
 ร่วม มีจิตอาสา มีความสามัคคี รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม
 มีความตระหนักถึงผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่
 เกิดการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ ชาวบ้านร่วมกัน
 ทำงานเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยไม่หวังผล รู้จักทำ
 ประโยชน์ต่อชุมชน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน มีการพัฒนา
 ศักยภาพของผู้ประกอบการ มีความรู้ มีความเข้าใจ เกิด
 กระบวนการทางด้านความคิดและวางแผน มีความ

ชำนาญจากเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการพัฒนาในการประกอบธุรกิจ

2) **ด้านสิ่งแวดล้อม** จากการประเมินความพึงพอใจของชุมชน ผู้ประกอบการ และเจ้าหน้าที่อุทยาน ต่อการนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดชัยภูมิ กรณีศึกษามอหินขาว ไปทดลองปฏิบัติ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการได้แก่ ผู้ประกอบการ สมาชิกชุมชน และเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูแล่นคา มีความพึงพอใจ ที่เป็นเช่นนี้เพราะโครงการนี้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมสร้างความร่วมมือทุกภาคส่วน มีการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการพัฒนา มีการรณรงค์พัฒนาชุมชนร่วมกัน เสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อส่วนรวม มีการทำงานร่วมกันหลากหลายกลุ่มคน ร่วมคิดร่วมทำ ชุมชนตระหนักในปัญหาและมีพฤติกรรมมีส่วนร่วมในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม มีจิตสำนึกรักษาสีเขียวในแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนโดยรอบ ปลูกฝังให้ชุมชนตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้รับความรู้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทิ้งขยะ นำขยะมาแปรรูปเพื่อเพิ่มประโยชน์เพิ่มรายได้

3) **ด้านกิจกรรม** จากการประเมินความพึงพอใจของผู้ประกอบการ เจ้าหน้าที่อุทยาน และสมาชิกชุมชนต่อการนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดชัยภูมิ กรณีศึกษามอหินขาวไปทดลองปฏิบัติ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการได้แก่ ผู้ประกอบการ สมาชิกชุมชน และยุวมัคคุเทศก์ที่เป็นเยาวชนในพื้นที่ มีความพึงพอใจ ที่เป็นเช่นนี้เพราะโครงการนี้ส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน สร้างจิตสำนึกที่ดีแก่เยาวชน เปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในพื้นที่ พัฒนามาตรฐานของกิจกรรมท่องเที่ยวให้ดียิ่งขึ้น ใช้เวลาว่างให้

เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น และสามารถนำมาใช้กับงานในชีวิตประจำวันได้ ส่งเสริมกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวให้มีการพัฒนาเป็นแบบแผนของกิจกรรมในพื้นที่ มีจิตบริการให้กับนักท่องเที่ยว มีความซื่อสัตย์ไม่เอาัดเอาเปรียบนักท่องเที่ยว มีทักษะทางสังคม เกิดการเรียนรู้ นำความรู้ที่ได้ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

4) **ด้านการมีส่วนร่วม** จากการประเมินความพึงพอใจของชุมชน ผู้ประกอบการ และภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ต่อการนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มอหินขาว จังหวัดชัยภูมิ ไปทดลองปฏิบัติ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการได้แก่ ผู้ประกอบการ สมาชิกชุมชน ยุวมัคคุเทศก์ที่เป็นเยาวชนในพื้นที่ และเจ้าหน้าที่อุทยาน รวมทั้งภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวร่วมมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ ที่เป็นเช่นนี้เพราะโครงการนี้ส่งเสริมเครือข่ายสร้างความเข้มแข็งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชุมชนมีการบริหารงานในรูปแบบกลุ่ม มีคณะกรรมการมีความพร้อม เปิดรับการพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญก้าวหน้า ส่งเสริมสนับสนุนผลผลิตทางการเกษตรให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นมีการร่วมคิดร่วมวางแผนร่วมแก้ปัญหาพร้อมลงมือทำและร่วมตัดสินใจในการจัดการ สมาชิกภายในกลุ่มมีการแสดงความคิดเห็นอย่างมีอิสระแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการรับผลประโยชน์ร่วมกัน ส่งเสริมและพัฒนาธุรกิจ ได้รับผลประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว

อภิปรายผล

จากการศึกษา รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จังหวัดชัยภูมิ กรณีศึกษามอหินขาวการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาวต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน และภาคที่เกี่ยวข้องในพื้นที่และในจังหวัด มิใช่จากบุคคลภายนอกพื้นที่ ปัญหาหรือความต้องการ จากการจัดเวทีประชุมระดมความคิดเห็น สนทนากลุ่ม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทศนคติ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว โดยการลงมือปฏิบัติจริงและมีการติดตามผลการปฏิบัติและการประเมินผลทุกขั้นตอน ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ในการมีส่วนร่วม ทั้ง 4 ด้านได้แก่ ด้านพื้นที่ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านกิจกรรม และด้านการมีส่วนร่วม เกิดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีโอกาสเข้าร่วมปรึกษาร่วมค้นหาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ มีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว มีส่วนร่วมในการประกอบอาชีพในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว และมีส่วนร่วมในการประเมินผล ร่วมในการแสดงความคิดเห็นร่วมในการตรวจสอบความก้าวหน้าในการทำงาน เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว และชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในทุก ๆ กิจกรรมได้ การที่ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนามีการแสดงออกถึงความคิด ความต้องการเพื่อผลประโยชน์ที่ต้องการโดยการเน้นที่การให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชน สอดคล้องกับ Williams (1976) ได้ให้แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม หมายถึงกระบวนการให้ประชาชนเข้ามา

มีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชน ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ฌปักษ์ และสุรินทร์ (2557) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดร่วมกัน มีการกำหนดแผนความร่วมมือเพื่อพัฒนาศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกันหลายฝ่าย เพื่อการกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชนและยังสอดคล้องกับการศึกษาของ บุญเลิศ (2541) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการท่องเที่ยวว่า เป็นแนวคิดการกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาสู่ท้องถิ่น โดยที่ประชาชนท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วม หรือเป็นความพยายามที่จะให้มีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจากส่วนล่างสู่ส่วนบน ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ประชาชน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และเจรจาต่อรองผลประโยชน์กับรัฐบาลได้ และชุมชนท้องถิ่นคือผู้รู้ปัญหาและความต้องการของตนได้ดีกว่าผู้อื่น เป็นผู้จัดการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยตนเอง โดยไม่ต้องอาศัยความคิดริเริ่มจากภายนอก หรือรัฐบาลเลย หลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อยู่ที่ความรู้ ความเป็นอยู่ และความต้องการของชุมชนในท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับหน่วยงานและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อได้เรียนรู้ร่วมกันและตัดสินใจร่วมกันเพื่อประโยชน์ของชุมชน

สรุป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จำเป็นว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนโดยรอบแหล่งท่องเที่ยวมอหินขาว โดยกระบวนการมีส่วนร่วมช่วยปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้นในระยะยาว และทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่อนุรักษ์ประเภทต่าง ๆ และลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติลง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว ประชาชนและองค์กรในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น เกิดการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย

ผลการศึกษาวิจัยจึงมีประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยิ่งในการมีส่วนร่วมของชุมชนมีการพัฒนาตนเองให้เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานของรัฐ เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมอหินขาว เกิดการพัฒนาและสร้างมูลค่าแก่ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ เกิดความตระหนักในคุณค่าทรัพยากรการท่องเที่ยว สร้างแรงจูงใจให้ทุกฝ่ายทั้งสมาชิกชุมชน ผู้ประกอบการเจ้าหน้าที่อุทยาน ยุวมัคคุเทศก์ เด็ก และเยาวชน และภาคที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว มีบทบาทต่อการจัดการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนควบคู่ไปกับการเจริญเติบโตของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ท่องเที่ยวมอหินขาวต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบทางการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดชัยภูมิ กรณีศึกษามอหินขาว ผู้ประกอบการและชุมชนยังขาดความรู้ในด้านการจัดการท่องเที่ยว หน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ควรกำหนดนโยบาย การให้การสนับสนุน โดยเฉพาะการให้ความรู้ในการประกอบอาชีพแก่ชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว สามารถทำได้ทั้งในพื้นที่ท่องเที่ยวและชุมชนซึ่งขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติควรถ่ายทอดข้อมูลให้กับผู้สนใจ อีกทั้งการจัดการกลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มแม่บ้านเพื่อส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชนสู่แหล่งท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญสามารถเป็นแนวปฏิบัติในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2545. แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ.
- ณภัฏ รัตนวรรณกร และสุรินทร์ มหาวรรณ. 2557. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากทุนทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 บ้านต่อแพ ตำบลแม่เฒ่าอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 2 (2): 179-187.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2541. การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

Cohen, J.M. and N.T Uphoff. 1980. Participation's
Place in Rural Development: Seeking Clarity
Through Specificity. World Development 8 (3):
213-235.

Williams, E.1976. Participation Management:
Concepts, Theory, and Implementation, Georgia
State University, Atlanta.

การเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

Empowering Local Guides in Nong Han Kumphawapi Wetland,
Udon Thani Province

พลอยระดา ภูมิ^{1/} วรวัฒน์ ทิพจ้อย^{1/} และณัฐนันท์ สุวรรณวงค์^{1/}
Poirada Phumee^{1/}, Worawat Tibjoi^{1/} and Nuttanun Suwannawong^{1/}

^{1/}สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีอุดรธานี 41000

^{1/}Office of General Education, Udon Thani Rajabhat University, Udon Thani, 41000, Thailand

(Received 15 September 2015; Accepted 1 February 2016)

Abstract: The purposes of the study were 1) to study how to develop potentials of local guides and 2) to study level of knowledge and satisfaction of a local guide in NonghanKhumphawapi wetland, Udon Thani Province. A short-term course on developing potentials of local tourist guides on was offered. Participants were 31 representatives from the community in the area. Data was collected from questionnaire and project assessment. The statistics applied were the mean and the percentages. The result revealed that the participants shown the overview of awareness at a high level. The level of knowledge in each item found; 1) role of local guide, 2) resource conservation, environmental conservation and ecological, and 3) safety of tourists and laws for the tourism industry, has most level (78.92, 78.00 and 84.30 %, respectively). The knowledge of sustainable tourism was at the high level (65.00%). And local knowledge had middle level (47.40%). Satisfaction assessment of activity was at the middle level ($\bar{x}=3.49$).

Keywords: Local guide tourist, empowering

บทคัดย่อ: การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและ 2) ศึกษาระดับความรู้และความพึงพอใจของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี กิจกรรมที่ใช้ คือ การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหลักสูตรระยะสั้น มีผู้เข้าร่วมโครงการซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนจำนวน 31 คน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบประเมินผลความรู้ และแบบประเมินโครงการ สถิติที่ใช้ คือ ค่าเฉลี่ยและค่าร้อยละผลการศึกษาพบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการ มีระดับการรับรู้ภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยแยกในแต่ละประเด็น พบว่า 1) บทบาทหน้าที่ของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น 2) การอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ และ 3) ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและกฎหมายสำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีระดับความรู้อยู่ในระดับมากที่สุด (ร้อยละ 78.92, 78.00 และ 84.30 ตามลำดับ) ส่วนความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีระดับความรู้อยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 65.00) และ

ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น มีระดับความรู้อยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 47.40) การประเมินความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรม พบว่า ในภาพรวมมีระดับความความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}=3.49$)

คำสำคัญ: มัคคุเทศก์ท้องถิ่น, การเสริมสร้างศักยภาพ

คำนำ

ปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศอันจะนำมาซึ่งรายได้และช่วยกระจายรายได้สู่พื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือชุมชนท้องถิ่น จากนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่เน้นให้การท่องเที่ยวมีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ และเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจก่อให้เกิดการสร้างงานและเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย โดยเน้นการประสานงานระหว่างเครือข่ายภาครัฐกับภาคเอกชน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554)

จากการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวตามนโยบายของภาครัฐ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นตัวชี้วัดระดับเศรษฐกิจของประเทศที่สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยในการประชาสัมพันธ์ประเทศไทย และท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรม พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นอยู่เทศกาลต่างๆ และความงามของธรรมชาติในประเทศ โดยผู้ที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจความประทับใจในสิ่งต่างๆ เหล่านั้นก็คือมัคคุเทศก์ซึ่งต้องมีการพัฒนาคุณภาพ ศักยภาพ และมาตรฐานให้ทันต่อยุค

สมัยปัจจุบันและปริมาณให้เพียงพอต่อความต้องการในธุรกิจการท่องเที่ยว

จังหวัดอุดรธานี มีพื้นที่ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง เช่น มรดกโลกบ้านเชียง อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ป่าคำชะโนด วัดป่าบ้านค้อ อุทยานแห่งชาตินาแก-น้ำโสม วนอุทยานภูฝอยลม เป็นต้น และในปัจจุบันทางจังหวัดได้มีการส่งเสริม และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดอีกแห่งหนึ่ง คือ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ซึ่งเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีความสวยงามคือ ทะเลบัวแดง ลำน้ำปาว นอกจากนี้ยังมีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม ในหลายพื้นที่ที่อยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ได้แก่ วัดพระมหาธาตุเจดีย์บ้านดอนแก้ว วัดศรีนคราราม ตำนานความรักผาแดง-นางไอ่คำ ศาลหลักเมือง ประเพณีแข่งเรือยาว ประเพณีลอยกระทง ประเพณีฮีตสิบสองสิบสีของชนอีสาน เป็นต้น ซึ่งเป็นมรดกของชุมชน และสะท้อนถึงวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้ประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตื่นตัวในเรื่องของการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด โดยมีการรวมกลุ่มระหว่างชุมชนในพื้นที่ และมีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีจัดทำแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนเพื่อการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี อย่างยั่งยืน ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2555 - 2557) (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, 2555) เพื่อเป็นกรอบ และทิศทางในการพัฒนาพื้นที่

ทั้งหมด โดยให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาที่จะเข้ามายังพื้นที่มากที่สุด และได้รับผลกระทบน้อยที่สุด

ทั้งนี้แผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว ในยุทธศาสตร์ที่ 3 เรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของประชาชน และชุมชนรอบพื้นที่หนองหานภายใต้กลยุทธ์การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวและทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมทั้งเรื่องการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ชุมชนให้ความสำคัญ และกำหนดในแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนในครั้งนี้ด้วย ดังนั้นเพื่อให้ความต้องการของชุมชนประสบความสำเร็จและเห็นผลตามแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนผู้วิจัยจึงต้องการเสริมสร้างศักยภาพของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้มีศักยภาพทางด้านการบริการข้อมูลการท่องเที่ยว ส่งเสริมให้ความรู้และพัฒนาความพร้อมของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนามัคคุเทศก์ท้องถิ่นในอนาคต ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถดำเนินการด้านการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ และเป็นการสร้างมาตรฐานให้กับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับ ดังนั้น การเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานีจึงมีความจำเป็นเพื่อทำให้เกิดการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย

อุปกรณ์และวิธีการ

1.ลักษณะของงานวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research) โดยอาศัยเทคนิคการ

วิจัยแบบผสมผสาน (mixed methods) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณด้วยการจัดกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

2.ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรกลุ่มเป้าหมายคือ ประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คัดเลือกตัวแทนโดยให้ผู้นำชุมชน คือ องค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลตำบล หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เป็นผู้ทำการคัดเลือกตัวแทนเข้าร่วมโครงการจำนวน 31 คน จากตัวแทนชุมชนทั้งหมด 5 พื้นที่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ได้แก่ 1) เทศบาลตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี 6 คน 2) เทศบาลตำบลเซแล อำเภอกุมภวาปี 8 คน 3) เทศบาลตำบลเชียงแห อำเภอกุมภวาปี 6 คน 4) ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม 5 คน และ 5) กลุ่มทะเลบัวแดง ไฮมสเตย์บ้านเดียม เทศบาลตำบลเชียงแห อำเภอกุมภวาปี 6 คน

3.เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้

3.1 หลักสูตรการอบรมระยะสั้น เรื่อง การเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานีโดยมีเนื้อหาการอบรม ดังนี้ 1) หลักการมัคคุเทศก์เบื้องต้น 2) มาตรฐานมัคคุเทศก์ท้องถิ่น 3) แนวปฏิบัติในการเป็นมัคคุเทศก์ที่ดี 4) ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว 5) ภาษาอังกฤษสำหรับการท่องเที่ยวเบื้องต้น 6) มัคคุเทศก์กับสิ่งแวดล้อม 7) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ทั่วไป และ 8) การระดมความคิดเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น และสร้าง

แนวทางในการพัฒนามัคคุเทศก์ท้องถิ่นและแนวปฏิบัติ
ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (ตารางที่ 1)

Table1 Action plans of local guide empowering training in Nong Han Khumphawapi wetland, Udon Thani Province

Topic	Method	Hours
1. The principle basic guide.	- Training, lecture. - Question and answer.	2
2. Standard of local guide	- Training, lecture. - Question and answer.	2
3. Guidelines for being a good guide	- Training, lecture. - Question and answer.	1
4. Tourism history and culture.	- Training, lecture. - Folk music events (northeastern-style singer or Mholam) Story tourist attraction in the area. - Training narrative attraction in the area for a reason. - Question and answer.	3
5. Basic English for Guide.	- Training, lecture. - English conversation	6
6. Green guide	- Training, lecture. - Group activities.	2
7. Tourism and Guide law.	- Training, lecture. - Question and answer.	2
8. Brainstorming about local tourist attraction and establish guidelines for local guides development and incoming guidelines.	- Group activities. - Travel route presentation. - Discussion. - Conclusion	3
Total 8 topic		21

3.2 แบบประเมินผลความรู้มัคคุเทศก์ท้องถิ่น
ก่อนและหลังการอบรม มีเนื้อหา ดังนี้ 1) หลักการ
มัคคุเทศก์เบื้องต้น 2) มาตรฐานมัคคุเทศก์ท้องถิ่น
3) แนวปฏิบัติในการเป็นมัคคุเทศก์ 4) ประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว 5) ภาษาอังกฤษสำหรับ

การท่องเที่ยว 6) มัคคุเทศก์กับสิ่งแวดล้อม 7) กฎหมาย
การท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ทั่วไป

3.3 แบบประเมินโครงการเสริมสร้างศักยภาพ
มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี
ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมโครงการ
ตอนที่ 2 ความพึงพอใจต่อโครงการพัฒนาและเสริมสร้าง

ศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเพิ่มเติม

4.ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

4.1 การศึกษาข้อมูลพื้นที่

ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับงานวิจัยด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี และศึกษาความต้องการของชุมชนร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

4.2 การสร้างหลักสูตร

การจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน

กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี โดยการหารือระหว่างทีมนักวิจัย และตัวแทนชุมชนเพื่อหาแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพด้านการนำเที่ยวในท้องถิ่น ทำให้คณะผู้วิจัยออกแบบหลักสูตรการฝึกอบรมฯ เป็นแบบระยะสั้น จำนวน 21 ชั่วโมง ซึ่งเป็นหลักสูตรที่มีความรู้เฉพาะพื้นที่เท่านั้น และผู้เข้าอบรมสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการนำเที่ยวในพื้นที่เท่านั้น และเสนอหลักสูตรที่ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ ให้ได้รับทราบและส่งตัวแทนเข้าร่วมการอบรม

4.3 การใช้หลักสูตร

โดยนำหลักสูตรไปใช้ในการฝึกอบรมให้กับกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น 31 คน ณ ศาลาวัดบ้านเดี่ยว ตำบลเซียงแหง อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

(Figure 1 - 6)

Figure 1 Training activities of standard of local guide and guidelines for being a good guide

Figure 2 Training activities of tourism history and culture

Figure 3 Training activities of basic English for guide

Figure 4 Training activities of green guide

Figure 5 Training activities of tourism and guide law

Figure 6 Activities to participation of training by brainstorming about local tourist attraction and establish guidelines for local guides development and incoming guidelines

4.4 การวัดระดับความรู้และการประเมิน

โครงการ

1) ระดับความรู้และความพึงพอใจของผู้

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น โดยใช้แบบทดสอบความรู้/แบบประเมินผลความรู้สำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นซึ่งผู้เข้าร่วมการอบรมแล้วจะต้องผ่านการประเมินความรู้ในระดับร้อยละ 66 ขึ้นไป จึงจะเป็นผู้มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เกณฑ์ที่ใช้ในการวัดระดับความรู้ดังนี้ (อรุณา และคณะ, 2554)

ระดับคะแนน	ระดับความรู้
ร้อยละ 76.00 ขึ้นไป	มากที่สุด
ร้อยละ 66.00 – 75.99	มาก
ร้อยละ 46.00 – 65.99	ปานกลาง
ร้อยละ 36.00 – 45.99	น้อย
ต่ำกว่าร้อยละ 35.99	น้อยที่สุด

2) การวัดระดับความพึงพอใจของผู้

ผู้เข้าร่วมโครงการโดยใช้แบบประเมินโครงการ เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	ระดับความพึงพอใจ
4.51 – 5.00	มากที่สุด
3.51 – 4.50	มาก
2.51 – 3.50	ปานกลาง
1.51 – 2.50	น้อย
1.00 – 1.50	น้อยที่สุด

ผลการศึกษา

1.ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมโครงการ

ผู้เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 46 – 50 ปี รองลงมา คือ 51 – 55 ปี และ 41 – 45 ปี ส่วนใหญ่มีอาชีพ ค้าขาย รองลงมา คือ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกเทศบาลตำบล ประมง แม่บ้าน นักการเมืองท้องถิ่น และข้าราชการ

2.การเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

ผู้วิจัย ใช้กิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่องการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุมชนน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เพื่อเป็นการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและการพัฒนาความพร้อมของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวอย่างถูกต้อง

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีระดับความรู้อยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 70.72) และจากผลการทดสอบในแต่ละประเด็นความรู้ พบว่า ประเด็นความรู้ด้านบทบาทหน้าที่ของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและกฎหมายสำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีระดับความรู้อยู่ในระดับมากที่สุด (ร้อยละ 78.92, 78.00 และ 84.30 ตามลำดับ) ส่วนประเด็นความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีระดับความรู้อยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 65.00) และประเด็นความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น มีระดับความรู้อยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 47.40)

ผลการประเมินความรู้และทักษะหลังการเข้าร่วมอบรม พบว่าส่วนใหญ่ ผ่านเกณฑ์การประเมินความรู้และทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในระดับมาก โดยมีผู้ผ่านเกณฑ์การประเมิน 23 คน ไม่ผ่าน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 74.17 ของผู้ที่ผ่านการอบรม

3. ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการ

การวัดระดับความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พบว่าในภาพรวมมีระดับความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.49$) เมื่อประเมินโครงการรายประเด็นพบว่าประเด็นที่มีระดับความความพึงพอใจมาก คือ ความเหมาะสมของเนื้อหา ($\bar{x} = 3.81$) ความพึงพอใจต่อโครงการอบรมในครั้งนี้ ($\bar{x} = 3.71$) กิจกรรมที่ใช้ในการอบรมภาคบรรยาย ($\bar{x} = 3.68$) วิทยากรที่ให้การอบรม ($\bar{x} = 3.68$) และความเหมาะสมของเอกสารการอบรม ($\bar{x} = 3.65$) ส่วนประเด็นที่มีระดับความความพึงพอใจปานกลาง คือสื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรม ($\bar{x} = 3.45$)

สถานที่ที่ใช้ในการอบรม ($\bar{x} = 3.29$) กิจกรรมที่ใช้ในการอบรมการฝึกปฏิบัติ ($\bar{x} = 3.26$) สิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดอบรม ($\bar{x} = 3.23$) และความเหมาะสมของเวลาในการอบรม ($\bar{x} = 3.16$)

อภิปรายผล

ผลการประเมินความรู้และทักษะหลังการเข้าร่วมอบรม พบว่าส่วนใหญ่ ผ่านเกณฑ์การประเมินความรู้และทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากผู้เข้าร่วมอบรมในครั้งนี้เป็นผู้ที่ทางหน่วยงานในพื้นที่ทำการคัดเลือกให้เข้าร่วมอบรม ซึ่งถือเป็นบุคคลที่มีความพร้อมในระดับหนึ่ง ดังนั้นจึงทำให้ผลการทดสอบระดับความรู้ของผู้เข้าร่วมอบรมมีผลการทดสอบอยู่ในระดับมาก และนอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมอบรมบางส่วนเคยได้รับการอบรมในเรื่องมัคคุเทศก์ท้องถิ่นจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและบางส่วนยังทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นอีกด้วย แต่มีบางส่วนที่ไม่ผ่านการอบรมในครั้งนี้ ทั้งนี้เนื่องจาก กลุ่มผู้เข้าร่วมอบรมบางส่วนมีอายุที่มาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของอรจนา และคณะ (2554) ที่พบว่าอายุและระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน ทำให้ความสามารถในการพัฒนาทักษะในด้านต่างๆ แตกต่างกันไปด้วย ดังจะเห็นได้ชัดจากอายุทั้งผู้ที่อยู่ในวัยเด็กและวัยชรา ที่อาจสรุปได้ว่า เป็นตัวแปรที่ทำให้ทักษะในการสื่อสาร เช่น การพูด การอ่าน การเขียน และการทำความเข้าใจกับข้อมูลที่ได้รับแตกต่างกันตามประสบการณ์ถึงแม้ว่าผู้เข้าอบรมจะเป็นผู้ที่ผ่านการคัดเลือกจากหน่วยงานให้เข้ามาเป็นตัวแทนในการอบรมในครั้งนี้ และได้ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น แต่จากการที่ไม่ผ่านการประเมินในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้มัคคุเทศก์จะผ่านการอบรมมาแล้ว

หากไม่มีการแสวงหาความรู้และทักษะใหม่ ๆ ในงานที่ตัวเองได้ทำ ย่อมส่งผลให้ความรู้และทักษะที่บุคคลนั้นมีไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ที่จะต้องตามให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ทั้งพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวสมัยใหม่ ค่านิยมของนักท่องเที่ยว กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ภาษาในการสื่อสาร เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ อรจนา และคณะ (2554) ที่พบว่าถึงแม้ มัคคุเทศก์ ส่วนหนึ่งจะเคยผ่านประสบการณ์การเป็นมัคคุเทศก์มาแล้ว แต่ผลการอบรมมัคคุเทศก์ก็แสดงให้เห็นว่า ความรู้และทักษะใหม่ ๆ ต้องมีการพัฒนาตลอดเวลา ถึงแม้ว่าจะเคยเรียนรู้มาแล้วก็ตาม จึงทำให้ผู้เข้าร่วมกล่าวถึงประโยชน์จากการอบรมว่าสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงานได้อย่างแท้จริง

จากผลการทดสอบในประเด็นความรู้ พบว่า ประเด็นความรู้ด้านบทบาทหน้าที่ของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและกฎหมายสำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีระดับความรู้อยู่ในระดับมากที่สุดทั้งนี้เนื่องจากความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นคือ ความสำคัญของมัคคุเทศก์ คุณลักษณะของมัคคุเทศก์บุคลิกภาพภายนอกบุคลิกภาพภายในบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ สิ่งที่มัคคุเทศก์พึงปฏิบัติสิ่งที่มัคคุเทศก์ไม่ควรปฏิบัติเป็นสิ่งที่ผู้เข้าร่วมอบรมให้ความสำคัญเป็นพิเศษ (พิมพรรณ, 2553) จึงส่งผลต่อระดับคะแนนที่อยู่ในระดับมากที่สุดประกอบกับบุคคลที่เข้าร่วมอบรมมีความพร้อม เพราะบางคนทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และเคยได้รับการอบรมในเรื่องมัคคุเทศก์ท้องถิ่นมาบ้างแล้ว

ส่วนประเด็นความรู้ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีระดับความรู้อยู่ในระดับมาก หากพิจารณาตามความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนแล้ว การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึงการท่องเที่ยว รวมถึงการจัดบริการอื่นๆ ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต โดย (1) ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ชนบทธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว (2) ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ชนบทธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรมวิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว (3) ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน (4) ต้องขึ้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว (อรณัฐ และโชคชัย, 2557) ซึ่งตามความหมายจะพบว่าการเรียนรู้เรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องมีความรู้ทางวิชาการมากพอสมควร โดยผู้เข้าร่วมโครงการในครั้งนี้ ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 46 – 55 ปี (ร้อยละ 54.84) และจัดเป็นบุคคลที่อยู่ในวัยของการใช้เหตุผล การคิดวิเคราะห์ อีกทั้งมัคคุเทศก์ ส่วนหนึ่งเคยผ่านประสบการณ์การเป็นมัคคุเทศก์มาแล้ว นอกจากนี้กลุ่มที่เข้าร่วมโครงการซึ่งมาจากอาชีพที่หลากหลายก็เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนนั้นหมายถึงความสมัครใจที่จะมาทำหน้าที่มัคคุเทศก์ท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ในการเผยแพร่ข้อมูลที่สำคัญของชุมชนไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตของชุมชนและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติรวมถึงการใช้ธรรมชาติเพื่อการยังชีพอันเหมาะสมสิ่งเหล่านี้จะสามารถเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้มัคคุเทศก์ท้องถิ่นสามารถถ่ายทอดความรู้สู่ผู้มาเยือนชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติที่

มีต่อมวลมนุษยนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจและการปรับพฤติกรรมให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเหมาะสมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป (อรจนา และคณะ, 2554)

ในประเด็นความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นพบว่ามีความรู้ในระดับปานกลาง ซึ่งถือเป็นระดับความรู้ที่ผู้เข้าร่วมอบรมมีน้อยกว่าด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ คือ “ทะเลบัวแดง” และจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชนในระดับประเทศและระดับโลก ดังนั้นจึงทำให้ผู้เข้าร่วมการอบรมละเลยถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นมรดกที่สำคัญของชุมชนที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ เช่นการศึกษาของปริวรรต (2555) ที่ทำการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม พบว่าชาวบ้านมีภูมิปัญญาตามวิถีชีวิตของชาวภูไทที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองและมีการส่งเสริมโครงการกินข้าวเช้าเสียนในบ้านแฝดในปี 2542 และในปี 2546 ชุมชนได้จัดทำโฮมสเตย์ในหมู่บ้านแต่ผลล้มเหลวเพราะไม่มีสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก และหมู่บ้านไม่เป็นที่รู้จักของสังคม จนในปี พ.ศ. 2547 – 2548 มีการพัฒนาบ้านภูเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และสามารถประกวดหมู่บ้านได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP ในปี พ.ศ. 2549 ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและมีชื่อเสียงได้ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ แต่ก่อนที่จะมีการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงได้นั้นชาวบ้านบางส่วนได้มองข้ามและไม่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของชุมชนที่สามารถ

พัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นอกจากการนี้การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนส่วนใหญ่ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่จับต้องได้และสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ทะเลบัวแดงที่ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของประเทศ ซึ่งสอดคล้องจากการศึกษาของประโยชน์ (2558) ที่ชุมชนมองถึงความสำคัญของทรัพยากรที่สามารถสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้กับชุมชนได้ คือ พื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ นอกจากนี้จากการศึกษาของงามนิจ (2556) ที่พบว่า ประชาชนทั่วไปไม่ให้ความสำคัญในการจัดเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะองค์ความรู้ภายในตัวบุคคลที่จับต้องไม่ได้ (Tacit Knowledge) มีเพียงคนแก่ คนแก่ ที่เห็นความสำคัญและมีความห่วงใยในความรู้ของตนจึงใช้การบอกเล่าถ่ายทอดเฉพาะในครอบครัวหรือเครือญาติ ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนที่มีความเสี่ยงต่อการสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโครงการพบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางโดยเฉพาะกิจกรรมที่ใช้ในการอบรมความเหมาะสมของเวลาในการอบรมสถานที่ที่ใช้ในการอบรมสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดอบรมและสื่อ / อุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรม มีระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องจากกิจกรรมในการจัดการอบรมเป็นกิจกรรมหลักสูตรระยะสั้น หัวข้อในการอบรมมีกิจกรรมที่แน่นเกินไป และมีความยากของหลักสูตร โดยเฉพาะหัวข้อด้านภาษา ซึ่งทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในการอบรมถึงความยากในการเรียนรู้ ประกอบกับอายุของผู้เข้าร่วมอบรมที่ส่วนใหญ่

เป็นผู้มีอายุมาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อรจนา และคณะ (2554) ที่พบว่า อายุที่แตกต่างกัน ทำให้ความสามารถในการพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ แตกต่างกันไปด้วย

ส่วนของสถานที่ที่ใช้ในการอบรมสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดอบรมและสื่อ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรม จากการที่ผู้วิจัยใช้ศาลา ของวัดบ้านเดิมที่มีความไม่พร้อมของสถานที่ในการจัดเป็นสถานที่อบรมทางด้านวิชาการ ทั้งสิ่งอำนวยความสะดวก ความสะอาด และสื่อ/อุปกรณ์ในการจัดการอบรม แสงที่ส่งเข้าห้องประชุม ที่มากจนทำให้มองภาพจากการฉายเอกสารไม่ชัด รวมทั้งอากาศที่ร้อนอบอ้าว ซึ่งจากการศึกษาของ นางจุฑามาศ และคณะ (2555) ได้ทำการศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมการทำสมุนไพรของ ศูนย์กสิกรรมสมุนไพรไทยเขาสวนอินทร์ตำบลป่ายุบ ในอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดระยอง และการจัดกิจกรรมได้ใช้ห้องประชุมที่มีความพร้อมส่งผลให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความพึงพอใจในระดับมาก ในประเด็นด้านสถานที่ / สภาพแวดล้อมสิ่งอำนวยความสะดวก / วัสดุ อุปกรณ์ ที่มีความเหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้ สถานที่ฝึกอบรมสะอาด สะดวกสบาย สถานที่สำหรับทำกิจกรรมต่างๆทั้งนี้เนื่องจากการจัดอบรมได้ทำในห้องเช่นเดียวกับการศึกษาของ อรจนาและคณะ (2554) ที่ศึกษาการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลป่าไผ่อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ด้านสถานที่ฝึกอบรมผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านสถานที่สะอาดและมีความเหมาะสม

สรุป

จากการฝึกอบรมการเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ ซึ่งถือเป็นตัวแทนชุมชนใน 5 พื้นที่ ที่อยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี เป็นโครงการที่สามารถเสริมสร้างศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้กับผู้เข้ารับการอบรม โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่ผ่านเกณฑ์การประเมิน นอกจากนี้ผู้ที่เข้าร่วมอบรมในครั้งนี้ยังได้รับความรู้เบื้องต้นในการเป็นมัคคุเทศก์ที่มีประสิทธิภาพ ได้รับทราบเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วมอบรมทุกท่าน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานในระดับท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล ควรมีการกำหนดนโยบายด้านการอบรมผู้นำเที่ยวในแผนปฏิบัติการของหน่วยงาน เพื่อให้สามารถจัดกิจกรรมลงสู่ชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เทศบาลนครอุดรธานี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ควรมีการกำหนดคุณสมบัติ เกณฑ์การนำเที่ยว สำหรับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน กุมภวาปี ให้ฝ่ายการอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในแต่ละฤดูกาลท่องเที่ยว ก่อนเปิดฤดูกาลในแต่ละปี เพื่อเสริมสร้างทักษะ และความพร้อมให้กับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ ให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2 ข้อเสนอแนะในการดำเนินโครงการ

2.1 ควรมีการจัดอบรมในลักษณะนี้อีก เพราะจะทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบเกี่ยวกับการประกอบอาชีพมัคคุเทศก์

2.2 ควรมีการต่อยอดจากการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ เพื่อให้บุคคลที่มีความพร้อมในการพัฒนาศักยภาพมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ให้ได้รับการอบรมหลักสูตรที่สามารถได้ไปประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายต่อไป

2.3 ควรมีการการจัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีเพราะได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย จากเครือข่ายบริหารการวิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชุมชน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ภายใต้โครงการถ่ายทอดเทคโนโลยี / นวัตกรรมจากผลการวิจัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2555

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2554. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติพ.ศ. 2555-2559. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล:
www.tica.or.th/images/plan_tourism2555-2559/2555-2559.pdf (30 เมษายน 2555).
งามนิจุ กุลกัน. 2556. การจัดการองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตำบลอ้อมกู่ อำเภอปาก

เกร็ดจังหวัดนันทบุรี. วารสารกระแสวัฒนธรรม 14 (25): 18-30.

นางจุศุศรมย์ สุวรรณพิมล สมจิต โยธะคง และพรสุลีย์ นิลวิเศษ. มปป. ความพึงพอใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรมการทำสมุนไพรของศูนย์กสิกรรมสมุนไพรไทย เขาขุนอินทรีตำบลปายูนในอำเภอวังจันทร์ จังหวัดระยอง. การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 2. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. นนทบุรี. 12 หน้า.
ประโยชน์ ส่งกลิ่น. 2558. การจัดการการท่องเที่ยวท้องถิ่นกรณีศึกษาการจัดการท่องเที่ยวบ้านชะชอม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารการเมืองการปกครอง (ประชาสังคม-การบริหารท้องถิ่นและการปกครองท้องถิ่น-นโยบายของรัฐ) 5(1): 105-117.
ปวิวรรต สมนึก. 2555. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม. วารสารคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 8(1): 1-36.
พิมพ์พรรณ รังสิกรพูน. 2553. การจัดการมัคคุเทศก์ท้องถิ่นโดยชุมชนบนพื้นที่สูงตำบลทุ่งสมออำเภอเขาค้อจังหวัดเพชรบูรณ์. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, เพชรบูรณ์. 73 หน้า.
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี. 2555. รายงานผลการศึกษาระบบสารสนเทศโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งน้ำห้วยหลวง – หนองหานกุมภวาปีจังหวัดอุดรธานีโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี; อุดรธานี, หน้า 22 – 91.

อรจนา จันทระประยูร, วราภรณ์ดวงแสง, อนุวัตเชื้อเย็น,
วลัยลดาถาวรมงคลกิจ, วัชรวิวรรณศศิณและนาย
วิวัฒน์ประสานสุข. 2554. การพัฒนาศักยภาพ
มัคคุเทศก์ท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลป่าไผ่อำเภอสัน
ทรายจังหวัดเชียงใหม่. งบประมาณวิจัยของคณะ
พัฒนาการท่องเที่ยวประจำปี 2554, มหาวิทยาลัย
แม่โจ้, เชียงใหม่, หน้า 31 – 49.

อรณัฐ โกศล และโชคชัย สุทธาเวศ. 2557. การจัดการ
ด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพื่อรองรับการเข้าสู่
ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. วารสารการเมืองการ
ปกครองประเด็นปัญหาปัจจุบันในอาเซียน, ปีที่ 4
ฉบับที่ 1 กันยายน 2556-กุมภาพันธ์; มหาสารคาม,
หน้า 220 – 232.

การพัฒนารูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนตามพระบรมราโชวาทของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว: โรงเรียนพังงูปิตายาคม

Activity Patterns Development of Students' Moral Promotion According to Speeches of His Majesty the King: Case Study of Phang Ngu Pittayakom School

พระครูวิชัยคุณวัตร ชาสมบัติ^{1/}

Phrakhruwichaikhunnawat Chasombati^{1/}

^{1/} สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย จังหวัดเลย 42000

^{1/} Department of Regional Development Strategies, Loei Rajabhat University, Loei 42000, Thailand

(Received 8 July 2015; Accepted 24 December 2015)

Abstract: The objectives of this research were (1) to study their practice of the 9 morals precepts of students in Phang Ngu Pittayakom School. (2) to create moral activities of students. (3) to carry out and evaluate moral promotion of students in Phang Ngu Pittayakom School. This study used both quantitative and qualitative methods. The sample for quantitative data was the 250 students at Phang Ngu Pittayakom School. The target group for qualitative data was: administrators, teachers, parents, students and monks. The instruments used for data collection were questionnaire, in-depth interview, and focus group. Quantitative data were analyzed by using percentage and frequency. Analyze qualitative data by using content analysis. The research results showed that (1) the students' practice of the 9 morals precepts at Phang Ngu Pittayakom School was at the moderate level. (2) Development of moral promotion activities has led to three models; academic activity, religious practical activity, and recreational activity. (3) The students' practice of the 9 morals precepts at Phang Ngu Pittayakom School was improved after carry out the moral promotion.

Keywords: Practice of moral, activity patterns development

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสภาพการปฏิบัติตามคุณธรรมพื้นฐาน 9 ประการของนักเรียนในโรงเรียนพังงูปิตายาคม (2) เพื่อสร้างรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียน (3) เพื่อทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนในโรงเรียนพังงูปิตายาคม เป็นการศึกษาเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ด้านเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนโรงเรียนพังงูปิตายาคม จำนวน 250 คน ด้านเชิงคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้ปกครอง นักเรียน และพระสงฆ์ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ประเด็นการสนทนากลุ่ม และประชุมระดมความคิดเห็น สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ได้แก่ ค่าร้อยละและความถี่ และวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา สรุปผลการวิจัย มีดังนี้ (1) ผลการศึกษาสภาพการปฏิบัติตามคุณธรรมพื้นฐาน 9

ประการ ของนักเรียนในโรงเรียนพังกุพิทยาคม ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง (2) ผลการสร้างรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียน ได้รูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนในโรงเรียน 3 รูปแบบ คือรูปแบบกิจกรรมด้านวิชาการ รูปแบบกิจกรรมด้านปฏิบัติศาสนา และรูปแบบกิจกรรมด้านนันทนาการ (3) ผลการทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบกิจกรรมพบว่าเกิดผลดีต่อนักเรียนทั้ง 9 ด้าน

คำสำคัญ: การปฏิบัติตนตามคุณธรรม การพัฒนารูปแบบกิจกรรม

คำนำ

สภาพสังคมในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและหลากหลาย อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้แนวคิด วิถีชีวิต ค่านิยมของบุคคลเกิดความเปลี่ยนแปลง เบี่ยงเบนไปจากหลักศีลธรรมจริยธรรมที่ดีงาม ระบบสังคมที่เคยดีงามของไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อันสืบเนื่องมาจากการให้ความสำคัญในเศรษฐกิจซึ่งเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าการพัฒนาสังคมในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจ จึงทำให้เกิดปัญหาความย่ำแย่ของศีลธรรมและจริยธรรม ส่งผลไปยังปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยเฉพาะปัญหา และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเด็ก และเยาวชน เช่น การไม่มีความรับผิดชอบ ไม่มีระเบียบวินัย พฤติกรรมเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย ทั้งปัญหาการเรียน ปัญหาครอบครัว ปัญหายาเสพติด ปัญหาการตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร เป็นต้น (วารี, 2541) สภาพปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากประชาชน และเยาวชนในสังคมมีคุณธรรมและจริยธรรมลดลง แนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหาคือ จะต้องปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ให้กับเยาวชน เพื่อให้เขาเจริญเติบโตเป็นบุคคลที่พึงปรารถนาของสังคม (สมพร, 2542)

การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมสำหรับเยาวชน ควรมีการสร้างความร่วมมือของหน่วยงาน สถาบัน องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ สถาบันทางสังคมในชุมชนที่สำคัญประกอบด้วย สถาบันครอบครัว (บ้าน) สถาบันศาสนา (วัด) สถาบันการศึกษา (โรงเรียน) สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่มีความสำคัญมากที่สุดหน่วยหนึ่งของสังคม เพราะเป็นจุดศูนย์กลางของการปฏิบัติหน้าที่ทั้งในด้านสถาบันการศึกษา สถาบันทางเศรษฐกิจ และสถาบันทางการเมือง (ต๋นัย, 2546) สถาบันครอบครัวมีความเกี่ยวข้องกับสถาบันศาสนา เพราะวัดเป็นสถาบันเดียวในประเทศไทยที่นอกจากจะเป็นสถานประกอบศาสนกิจแล้ว ยังเป็นสถานที่ให้การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม แก่บุตรหลานในชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญในการช่วยป้องกันและแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้กับเด็ก และเยาวชน เพราะการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญที่มุ่งพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตและสามารถเอื้อหนุนการพัฒนาประเทศได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น การส่งเสริมให้สถาบันทางสังคมได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน (บ-ว-ร) เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งรวมถึงการส่งเสริมคุณธรรม ถือว่ามีความสำคัญมาก

เพราะสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของทุกคน การพัฒนาให้นักเรียนมีคุณธรรมสามารถพัฒนาขึ้นได้โดยอาศัยหลักการปรับพฤติกรรม (Kalish, 1981) จะต้องนำจริยธรรมมากำหนดให้เป็นพฤติกรรม แล้วจัดเป็นกิจกรรมให้นำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เพราะจริยธรรมไม่อาจทำได้ด้วยการสอนแต่เพียงอย่างเดียว กิจกรรมเป็นหัวใจของการพัฒนา (ชัยพร, 2526)

ทางโรงเรียนพังงุพิทยาคม ตำบลพังงุ อำเภอนหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ได้จัดกิจกรรมให้กับนักเรียน โดยมีโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการแข่งขันทักษะทางวิชาการ โครงการวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมจริยธรรมในคาบเรียนที่ 6 ทุกวันศุกร์ อย่างไรก็ตามยังพบปัญหานักเรียนมีพฤติกรรมที่ขาดความรับผิดชอบ ขาดความมีระเบียบวินัยในตนเอง ขาดการมีส่วนร่วมเคารพต่อผู้ใหญ่ การอบรมนักเรียนทุกวันเช้า ๆ ดังกล่าวยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนักเรียนให้เป็นไปในทางที่ดีและไม่ยั่งยืน ผลที่เกิดขึ้นก็ส่งผลถึงการขาดสมาธิในการเรียนอีกด้วย สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดมาจากผู้ปกครองไม่เห็นความสำคัญ ไม่เห็นประโยชน์ของการจัดกิจกรรม มีทัศนคติแคบไม่เปิดโอกาสให้ครูและนักเรียนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมอย่างเต็มที่ (สัมภาษณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียน, 05/03/2556) กิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียนพังงุพิทยาคมที่เคยปฏิบัติมาแต่เดิมเป็นรูปแบบกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมกับสภาพ ความแตกต่างทางสติปัญญา ภาวะทางจิตใจ ความพร้อมของเด็กและเยาวชน และขาดการมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรวมถึงภาคีทั้งหลายด้วย

แนวทางที่ผู้วิจัยเห็นว่าสมควรนำมาเป็นกรอบในการเสริมสร้างคุณธรรม คือ คุณธรรมพื้นฐาน 9 ประการ

ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งประกอบด้วย พากเพียร อดทน เสริมสร้างคนดี มีน้ำใจ ใฝ่ประหยัด ซื่อสัตย์สุจริต พอเพียง เรียงร้อยไม่ตรี หวังดีมีเมตตา รู้รักสามัคคี ซึ่งเป็นคุณธรรมที่เหมาะสม และจำเป็นสำหรับนักเรียน อีกทั้งคณะครู ผู้ปกครองโรงเรียนพังงุพิทยาคม มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ควรมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมและพัฒนาแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียน โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างและส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนที่จะเป็นกำลังในการพัฒนาสังคมต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรคือ นักเรียนโรงเรียนพังงุพิทยาคมที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 จำนวน 734 คน กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม คือ นักเรียนโรงเรียนพังงุพิทยาคม กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างได้จากการเปิดตารางของเครซี และมอร์แกน (Krejcie and Morgan (1970) อ้างโดย ภัทธริรา, 2552) ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 250 คน การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีสุ่มแบบแบ่งชั้นตามชั้นปีของนักเรียน โดยใช้แบบสอบถามเพื่อสอบถามเกี่ยวกับสภาพการปฏิบัติตามคุณธรรมขั้นพื้นฐาน 9 ประการ ลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ ค่าร้อยละความถี่

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. โดยใช้แบบสอบถามเพื่อสอบถามเกี่ยวกับสภาพการปฏิบัติตามคุณธรรมขั้นพื้นฐาน 9 ประการ ลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามมาตรา

ส่วนประมาณค่าแบบ 4 ตัวเลือก เกี่ยวกับคุณธรรม 9 ประการของนักเรียนตามพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้น

2. ประเด็นสัมภาษณ์เจาะลึก

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

นักเรียนที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง จำนวน 152 คน คิดเป็นร้อยละ 60.80 มีอายุอยู่ในช่วง 14 – 15 ปี จำนวน 101 คน คิดเป็นร้อยละ 40.40 ศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาต้นจำนวน 151 คน คิดเป็นร้อยละ 60.40 เป็นสมาชิกชุมนุมคอมพิวเตอร์ จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 18.40 พักอยู่ร่วมกับบิดามารดา จำนวน 191 คน คิดเป็นร้อยละ 76.40 ผู้ปกครองประกอบอาชีพเกษตรกรรม จำนวน 121 คน คิดเป็นร้อยละ 48.40 และส่วนใหญ่ของนักเรียนไม่ทราบรายได้ของครอบครัว

จำนวน 112 คน คิดเป็นร้อยละ 44.80 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

2. พฤติกรรมการปฏิบัติตนตามคุณธรรมของนักเรียนในโรงเรียนพั่งพิทยาคม ตำบลพั้ง อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

จากการศึกษาการปฏิบัติตนตามคุณธรรมของนักเรียนในโรงเรียนพั่งพิทยาคม ตำบลพั้ง อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พบว่าการปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในภาพรวมส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 68.40

และอยู่ในระดับสูงเพียงร้อยละ 16.00 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 1)

Table 1 Results of students' practice for the 9 moral at Phang Ngu Pittayakom School

The level of compliance with the basic ninth overall moral	Frequency	Percentage
High	40	16.00
Middle	171	68.40
Low	93	15.60
Total	250	100.00

ส่วนการศึกษากการปฏิบัติตนตามคุณธรรมของนักเรียนในโรงเรียนพั่งพิทยาคม รายด้านรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

1) ด้าน پاکเพียร อดทน การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้าน پاکเพียร อดทน พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 56.80 ในระดับสูงเพียงร้อยละ 21.60 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 2)

Table 2 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani: fortitude to persevere

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	54	21.60
Middle	142	56.80
Low	54	21.60
Total	250	100.00

2) **ด้านเสริมสร้างคนดี** การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้านเสริมสร้างคนดี พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 46.40 ในระดับสูงเพียงร้อยละ 30.40 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 3)

Table 3 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani: strengthening people

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	76	30.40
Middle	116	46.40
Low	58	23.20
Total	250	100.00

3) **ด้านมีน้ำใจ** การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้านมีน้ำใจ พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 52.40 ในระดับสูงเพียงร้อยละ 24.00 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 4)

Table 4 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani: consideration

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	60	24.00
Middle	131	52.40
Low	59	23.60
Total	250	100.00

4) **ด้านไม่ประหยัด** การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้านไม่ประหยัด พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 64.40 ในระดับสูงเพียง ร้อยละ 19.20 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 5)

Table 5 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani: thrifty

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	48	19.20
Middle	161	64.40
Low	41	16.40
Total	250	100.00

5) **ด้านซื่อสัตย์ สุจริต** การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้านซื่อสัตย์ สุจริต พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 71.20 ในระดับสูงเพียง ร้อยละ 8.00 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 6)

Table 6 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani: integrity

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	20	8.00
Middle	178	71.20
Low	52	20.80
Total	250	100.00

6) **ด้านความพอเพียง** การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้านความพอเพียง พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 59.20 ในระดับสูงเพียง ร้อยละ 24.80 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 7)

Table 7 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani: sufficiency

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	62	24.80
Middle	148	59.20
Low	40	16.00
Total	250	100.00

7) **ด้านเรียบง่ายไม่ตรี** การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้านเรียบง่ายไม่ตรี พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 56.00 ในระดับสูงเพียง ร้อยละ 24.40 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 8)

การพัฒนารูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนตามพระบรมราโชวาทของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว: โรงเรียนพังงพิทยาคม

Table 8 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani: friendship

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	61	24.40
Middle	140	56.00
Low	49	19.60
Total	250	100.00

8) **ด้านหวังดีมีเมตตา** การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้านหวังดีมีเมตตา พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 58.40 ในระดับสูงเพียง ร้อยละ 18.00 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 9)

Table 9 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani; mercy

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	45	18.00
Middle	146	58.40
Low	59	23.60
Total	250	100.00

9. **ด้านรู้จักสามัคคี** การปฏิบัติตนตามคุณธรรม 9 ประการ ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในด้านรู้จักสามัคคี พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 64.40 ในระดับสูงเพียง ร้อยละ 24.40 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด (ตารางที่ 10)

Table 10 Results of study their practice the 9 moral of students at Phang Ngu Pittayakom School at Phang Ngu subdistrict, NongHan district, UdonThani: unity

The level of compliance	Frequency	Percentage
High	65	24.40
Middle	146	64.40
Low	39	12.20
Total	250	100.00

อภิปรายผล

1. ผลการศึกษาการปฏิบัติตนตามคุณธรรมพื้นฐาน 9 ประการ ของนักเรียนในโรงเรียนพังกุพิทยาคม ตำบลพังก อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี จากการศึกษาพบว่า

1.1 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้าน پاکเพียรอดทน พบว่านักเรียนสมาธิสั้นทำอะไรไม่จริงจัง ขาดความอดทน ไม่มีความพยายาม ไม่สนใจในการเรียน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในสังคมปัจจุบันเป็นสังคม social network เทคโนโลยีการสื่อสารและสิ่งล่อใจ อย่างอื่นมาเป็นเครื่องล่อใจ ทำให้นักเรียนไม่ตั้งใจเรียน ไม่มีการเตรียมตัวก่อนเรียน ไม่ชอบทำการบ้าน ชอบลอกการบ้านเพื่อน

ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ พรทิพา (2547) ที่ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการปฏิบัติตามคุณธรรม 9 ประการ ของนักศึกษาระดับอาชีวศึกษาพบว่า นักศึกษาระดับอาชีวศึกษา มีระดับการปฏิบัติตามคุณธรรมในด้านความ پاکเพียรอดทน นั้นมี สมาธิสั้น ขาดความอดทน ไม่มีความพยายาม ไม่สนใจในการเรียน ไม่มีการเตรียมตัวก่อนเรียนโดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นที่ต้องได้รับการยอมรับจากเพื่อน และการได้รับความไว้วางใจจากผู้ใหญ่ การปฏิบัติตามคุณธรรมจะคำนึงถึงสภาพการณ์และกฎเกณฑ์

1.2 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้านเสริมสร้างคนดี พบว่านักเรียนให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ยังคงต้องมีผลประโยชน์เป็นสิ่งตอบแทนและทำตามเพื่อนส่วนใหญ่เป็นหลัก ชอบตั้งกลุ่มตามความนิยมของยุคสมัย นักเรียนมีโลกส่วนตัวมากจึงไม่สนใจว่าใครจะดีจะชั่ว ที่เป็นเช่นนี้เพราะนักเรียนมีความเห็นแก่ตัวสูง ถูก

พ่อแม่ผู้ปกครองตามใจจนไม่สนใจผลการกระทำในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม

ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ พรทิพา (2547) ที่ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการปฏิบัติตามคุณธรรม 9 ประการ ของนักศึกษาระดับอาชีวศึกษาพบว่า คุณธรรมในด้านเสริมสร้างคนดีนั้น นักศึกษาระดับอาชีวศึกษามีโลกส่วนตัวสูงจึงไม่สนใจว่าใครจะดีจะชั่วถูกพ่อแม่ผู้ปกครองตามใจจนไม่สนใจผลการกระทำในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมการให้ความร่วมมือในกิจกรรมยังต้องมีสิ่งตอบแทน

1.3 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้านมีน้ำใจ พบว่านักเรียนไม่มีน้ำใจ ไม่ชอบช่วยเหลือ ไม่มีการให้อภัย ชอบอาฆาต และดื่งบุคคลภายนอกเข้ามาทำร้ายนักเรียนภายในบริเวณโรงเรียน ไม่เอื้อเฟื้อต่อวัสดุอุปกรณ์ในโรงเรียน อีกทั้งยังพาดนายนอกโรงเรียนเข้ามาขโมยของในโรงเรียน ที่เป็นเช่นนี้เพราะนักเรียนขาดความเห็นอกเห็นใจ ไม่รู้จักการให้อภัย และพ่อแม่ผู้ปกครองไม่ใส่ใจกับนักเรียนเท่าที่ควร

ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ พรทิพา (2547) ที่ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการปฏิบัติตามคุณธรรม 9 ประการ ของนักศึกษาระดับอาชีวศึกษาพบว่า คุณธรรมด้านมีน้ำใจนั้นนักศึกษาระดับอาชีวศึกษาไม่มีน้ำใจ ไม่ชอบช่วยเหลือ ทำลายวัสดุอุปกรณ์ อีกทั้งยังพาดนายนอกเข้ามาขโมยของในสถานศึกษา

1.4 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้านไม่ประหยัด พบว่าการเก็บออมโดยการวางแผนเพื่อบริโภคของนักเรียนมีน้อย มีการแจกจ่ายอุปกรณ์การศึกษาทุกอย่างอาหารฟรี ค่ารถมาโรงเรียนฟรี แต่นักเรียนยังต้องขอเงิน

พ่อแม่เพื่อมาใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย อุปสรรคการเรียนรู้ ทั้งของส่วนตนและส่วนรวม จะไม่รู้จักรู้ใช้ให้คุ้มค่า

ผลการศึกษาค้นคว้านี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ รสนันท์ (2550) ศึกษาพฤติกรรมการออมเงินของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยให้ความหมายของพฤติกรรมนี้ว่า หมายถึง การเก็บหอมรอมริบ การสะสมเงิน การลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น หรือการมีรายได้รู้จักใช้จ่ายเงิน ไม่ใช่จ่ายเงินอย่าง สบายสบาย แบ่งได้ 2 ด้าน คือ 1) พฤติกรรมการออมเงิน คือ การคำนึงถึงคุณค่า ประสิทธิภาพ และประโยชน์สูงสุดจากการใช้จ่าย และเป็นการใช้จ่ายในสิ่งที่เหมาะสมแก่สถานภาพ และความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน 2) พฤติกรรมสนับสนุนให้ผู้อื่นออมเงิน หมายถึง การสนับสนุนให้เพื่อนนักเรียนออมเงิน

1.5 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้านซื่อสัตย์สุจริต พบว่านักเรียนในโรงเรียนจะต้องเพิ่มคุณธรรมด้านนี้อีกมาก เพราะมีบางคนบางกลุ่มที่ติดนิสัยมาจากทางบ้าน ชอบหยิบยืมของของผู้อื่นของเพื่อนและของครูรวมถึงของแม่ค้าที่มาขายอาหารในโรงเรียน บางคนชอบสร้างเรื่องแล้วกลับเกลื่อนว่าเป็นคนอื่น กลุ่มอื่นทำ เพื่อผลประโยชน์แก่ตนและกลุ่มของตน

ผลการศึกษานี้ได้ผลสอดคล้องกับแนวคิดของ พรทิพา (2547) ที่ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการปฏิบัติตามคุณธรรม 9 ประการ ของนักศึกษาระดับอาชีวศึกษา ได้สรุปว่า นักศึกษาระดับอาชีวศึกษาขาดความซื่อสัตย์สุจริต ชอบหยิบยืมของของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยส่วนใหญ่เห็นว่าการหยิบยืมของของผู้อื่นมาเป็นของตนเป็นเรื่องที่ถูกต้อง

1.6 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้านความพอเพียง พบว่านักเรียนในโรงเรียน ส่วนใหญ่ติดแนวคิด

บริโภคนิยม เนื่องจากนักเรียนได้รับการสนับสนุนงบประมาณด้านการศึกษาจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด ที่สนับสนุนให้แจกฟรีทุกอย่าง เสื้อผ้า ชุดนักเรียน ชุดพละ ชุดลูกเสือ รองเท้า ถุงเท้า กระเป๋ามีแจกทุกปี และนิสัยเดิมของเด็กกลุ่มใหม่ที่ไม่ได้รับการปลูกฝังจากที่บ้านให้รู้จักนำอุปกรณ์ที่ใช้แล้วกลับมาซ่อมใช้ใหม่ จึงไม่มีการบำรุงรักษาสິงของ และชอบทำตัวเป็นเผด็จการทางความคิด เนื่องจากมีโลกส่วนตัวสูง

ผลการศึกษาค้นคว้านี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เพ็ญพรรณ (2553) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี พบว่า นักเรียนในโรงเรียนส่วนใหญ่ติดแนวคิดบริโภคนิยม ทำตัวฟุ่มเฟือย และไม่ได้รับการปลูกฝังจากที่บ้านให้รู้จักนำอุปกรณ์ที่ใช้แล้วกลับมาซ่อมใช้ใหม่ จึงไม่มีการบำรุงรักษาสິงของ และมีโลกส่วนตัวสูง

1.7 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้านเรียบง่ายไม่ตรี พบว่านักเรียนในโรงเรียนพังงุพิทยาคมมีโลกส่วนตัวมากเกินไป เอาตัวเองเป็นหลัก มีอัตตาสูง ขาดความหวังดีต่อผู้อื่น มีความอิจฉาในความสำเร็จของเพื่อนโดยเฉพาะกลุ่มนักเรียนผู้หญิงยังมีนิสัย ชอบเอาวัดเอาเปรียบคนอื่น คอยฉวยโอกาส ชอบซ้ำเติม แบ่งพรรคแบ่งพวกเป็นกลุ่มต่าง ๆ

ผลการศึกษาค้นคว้านี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ถวิลวัลย์ (2543) ได้ศึกษาความมีน้ำใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์ จังหวัดนครปฐม พบว่า ความมีน้ำใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์ โดยรวมและรายด้านเพิ่มขึ้นหลังเข้าร่วมโครงการพัฒนาความมีน้ำใจ

1.8 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้านหวังดีมีเมตตา พบว่านักเรียนไม่ค่อยเห็นอกเห็นใจคนอื่น ขาดการเอื้อเฟื้อคนอื่น เอาแต่ประโยชน์ตนเป็นหลัก ไม่ค่อยเห็นการแบ่งปันเพื่อความสุขแก่คนอื่น ชอบทะเลาะวิวาท ซึ่งเป็นการทำลายความสุขของนักเรียนในโรงเรียน

ผลการศึกษารั้งนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระบำรุง (2554) ที่ได้วิจัย พบว่านักศึกษามีความเมตตาอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะนักศึกษาจะมีความเห็นอกเห็นใจ สงสาร เมื่อเพื่อนได้รับความทุกข์ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนักศึกษาได้รับการปลูกฝังหลัก คุณธรรม จริยธรรมจากครอบครัว และการเรียนการสอนของวิทยาลัย

1.9 การปฏิบัติตามคุณธรรมด้านรู้จักสามัคคี นั้น พบว่านักเรียนโรงเรียนพังกุพิทยาคม ที่มีจิตสาธารณะ ชอบช่วยเหลืองานโรงเรียน ทำงานกลุ่ม การร่วมกันทำงาน มีเพียงส่วนน้อย แต่ที่จะต้องเต็มเต็มก็คือภาวะผู้นำ และการยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นที่มีความคิดเห็นต่างกัน เพราะส่วนใหญ่แล้วมีอัตราที่สูงมาก การร่วมกิจกรรมจะเลือกเฉพาะที่ตัวเองได้รับผลประโยชน์ชัดเจนเป็นรูปธรรม

ผลการศึกษานี้ได้ผลสอดคล้องกับแนวคิดของ ภิญโญ (2526) ที่ได้กล่าวไว้ว่า กิจกรรมช่วยให้นักเรียน นักศึกษาได้เรียนรู้โดยการกระทำ (learning by doing) ช่วยให้นักเรียนมีความรู้สึกมั่นคงในทางใจ (security) เพราะมีโอกาสทำงานร่วมกัน เป็นหมู่คณะ เกิดความสามัคคีกลมเกลียว และมีโอกาสแสดงความสามารถให้เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม โดยการร่วมมือจัดกิจกรรมนักเรียนนักศึกษา

2. ผลการสร้างรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนได้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบกิจกรรมด้านวิชาการ รูปแบบกิจกรรมด้านปฏิบัติศาสนา และรูปแบบ

กิจกรรมด้านนันทนาการ ซึ่งรูปแบบกิจกรรมที่ได้ทั้ง 3 รูปแบบนี้ เป็นรูปแบบที่เหมาะสมมาจากความต้องการของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ครูและบุคลากร ตัวแทนผู้ปกครอง ตัวแทนนักเรียน และพระสงฆ์ จึงอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบทั้ง 3 นี้ เป็นรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของโรงเรียน โดยโรงเรียนและเพื่อโรงเรียน ซึ่งเป็นไปตามความต้องการที่ระบุว่า ปัญหาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนสามารถเกิดมาได้จากหลายสาเหตุ ดังนั้น โรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชนต้องพยายามค้นหาสาเหตุ ร่วมกันแก้ไขปัญหให้ตรงจุด ตลอดจนการจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน อีกทั้งการพัฒนาหลักสูตรในกระบวนการเรียนการสอนควรมีการ ปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเด็กในระดับมัธยมศึกษา

สรุป

ผลการพัฒนารูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบกิจกรรมด้านวิชาการ รูปแบบกิจกรรมด้านปฏิบัติศาสนา และรูปแบบกิจกรรมด้านนันทนาการ

1) รูปแบบกิจกรรมด้านวิชาการ มี 5 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมร่วมมือปฏิบัติสมาธิ ภาวนา ก่อนเข้าเรียนเข้า-บ่าย กิจกรรมบูรณาการ คุณธรรม กับทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ กิจกรรมครูและนักเรียนรักชาติ 5 กิจกรรม ประหยัด ออม ถนอมใช้ สิ่งของทั้งส่วนตัวและส่วนรวม อย่างเห็นคุณค่า กิจกรรมครูเยี่ยมบ้านนักเรียน

2) รูปแบบกิจกรรมด้านปฏิบัติศาสนา มี 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรม ครู ผู้ปกครองและนักเรียนชวนกันเข้าวัด

3) รูปแบบกิจกรรมด้านนันทนาการ มี 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมวัยใสเสียงดีมีคุณธรรม โดยการจับนักเรียนทั้งหญิงและชายที่เข้าร่วมกิจกรรมฝึกร้องทำนองสรภัญญะภาษาอีสานในหัวข้อคุณธรรม 9 ประการ กิจกรรมนิทานคุณธรรม โดย พ่อ แม่ ผู้ปกครอง พระภิกษุ ครู และตัวแทนนักเรียนผลัดเปลี่ยนกันเล่านิทานตามโอกาสและสถานที่ที่เหมาะสม กิจกรรมฟังงูพิทยาคมมีดีที่ต้องอวด โดยการร่วมมือขอชวนແ່ในเทศกาลต่าง ๆ ได้แก่ แห่เทียนพรรษา แห่ต้นผึ้ง วันออกพรรษา แห่องค์จัน และผ้าป่า รวมถึงขบวนพาเหรด การแข่งขันกีฬา และการสวนสนาม ลูกเสือ เนตรนารี มีการถือป้ายโปสเตอร์คุณธรรม 9 ประการตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ประเมินความพึงพอใจของผู้บริหารโรงเรียน ครูและบุคลากร ตัวแทนผู้ปกครอง ตัวแทนนักเรียน และพระสงฆ์ ต่อพฤติกรรมนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการพัฒนารูปแบบกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมของนักเรียนในโรงเรียน พบว่าความคิดเห็นส่วนใหญ่เห็นว่าโครงการนี้สามารถทำให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีความประพฤติที่ดีขึ้น สามารถประพฤติตนให้อยู่ในระเบียบวินัย รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ ไม่เอาเปรียบผู้อื่น รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ สืบทอดประเพณีท้องถิ่นให้อยู่คู่สังคมไทยต่อไป

พรทิพา วิชาภากร. 2547. พฤติกรรมการปฏิบัติตาม
คุณธรรม 9 ประการของนักศึกษาในระดับ

อาชีวศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา บัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา วิทยาลัย ครูเลย.	ภัทราพร เกษสังข์. 2552. การวิจัยทางการศึกษา. โดย: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ราชภัฏเลย
พระบำรุง ปญญาพล. 2554. ปัจจัยที่มีผลต่อการ ปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมของนักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร. (เอกสารอัดสำเนา)	รสนันท์ วัฒนคร. 2554. พฤติกรรมประหยัดและเก็บออม เงินของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในเขต กรุงเทพมหานคร. (เอกสารอัดสำเนา)

การพัฒนารูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุขดี เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

Development of Parent Education SUKDEE Model to Promote Appropriate Child Rearing Knowledge toward Sexuality

หนึ่งฤทัย ชัยดารา¹

Nouengruethai Chaidara¹

¹สาขาวิชาการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร 10100

¹ Division of Early Childhood Education, Faculty of Education, Srinakharinwirot University, Bangkok 10100, Thailand.

(Received 4 November 2015; Accepted 10 February 2016)

Abstract: The purposes of this study were to create the instructional model and to study the effectiveness of the parent education SUKDEE model to promote appropriate knowledge of child rearing that is appropriate to child sex. The research process had three phases. Phase 1: Creating the parent education SUKDEE model by synthesizing of various research papers. Phase 2: Investigating of the effectiveness of parent education SUKDEE model. A one group pretest-posttest design was used with 18 parents. Phase 3: Extending the results of parent education SUKDEE model with early childhood teachers. The findings of this study were as follows: parent education SUKDEE model consisted of S: Stimulus, U: Understanding, K: Knowledge, D: Doing, E: Self efficacy and E: Empowerment. The findings of the investigation of Parent Education SUKDEE Model included; 1) After the experiment, parents have a better understanding of parenting their children appropriate to their child sex; this was significantly higher than before the experiment at the .01 level. 2) Parents showed high satisfaction in using parent education SUKDEE model. 3) Early childhood education teachers who implemented the model reported that the parent education SUKDEE model was very appropriate.

Keywords: Parent education SUKDEE model, appropriate child rearing knowledge toward sexuality

บทคัดย่อ: การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างและศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุขดี SUKDEE เพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ โดยมีกระบวนการวิจัย 3 ระยะ ดังนี้ ระยะที่ 1 สร้างรูปแบบ SUKDEE โดยการสังเคราะห์เอกสาร งานวิจัย ต่าง ๆ ระยะที่ 2 ประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบ SUKDEE โดยดำเนินการวิจัยเชิงทดลองแบบ One group pretest-posttest design กับผู้ปกครอง 18 คน ระยะที่ 3 ขยายผลรูปแบบ SUKDEE แก่ครูปฐมวัย ผลการศึกษาค้นคว้าได้ดังนี้ รูปแบบ SUKDEE ประกอบด้วย S: Stimulus, U: Understanding, K: Knowledge, D: Doing, E: Self efficacy และ E: Empowerment ผลการประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบ SUKDEE พบว่า 1) หลังการทดลอง

ผู้ปกครองมีความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ สูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .012) ผู้ปกครองมีความพึงพอใจต่อการใช้รูปแบบSUKDEEอยู่ในระดับมาก 3) ครูปฐมวัยที่ทดลองใช้รูปแบบSUKDEEเห็นว่าเป็นแบบมีความเหมาะสมในระดับมาก

คำสำคัญ: การให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสฤติ, การอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

คำนำ

ในปัจจุบัน สังคมไทยเผชิญวิกฤติความเสื่อมถอยด้านคุณธรรม จริยธรรมมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย เมื่อย้อนไปในอดีตจะพบว่าลักษณะวิถีชีวิตและการดำเนินชีวิตของคนในสมัยก่อนค่อนข้างเรียบง่ายไม่มีการแข่งขันกัน แต่จะมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและมีลักษณะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ทำให้สถาบันครอบครัวมีความเข้มแข็งปัญหาพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนไม่มีความรุนแรงแรงอย่างในปัจจุบันแต่เมื่อมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านต่างๆมากขึ้น ส่งผลโดยตรงต่อสถาบันครอบครัวและโครงสร้างของครอบครัวจะเปลี่ยนไป จากเดิมที่ผู้เป็นพ่อจะเป็นผู้รับผิดชอบในการทำมาหาเลี้ยงครอบครัวส่วนผู้เป็นภรรยาจะอยู่เลี้ยงดูลูกและทำงานบ้านเปลี่ยนเป็นทั้งพ่อและแม่ต่างก็ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว ทำให้บทบาทของแม่จากเดิมก็เปลี่ยนไปด้วยมีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูน้อย และส่วนใหญ่ในปัจจุบันแม่จะจ้างคนอื่นมาเลี้ยงดูลูกแทน ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการโดยรวมของเด็กการขัดเกลาทางด้านจิตใจและพฤติกรรมจะขึ้นอยู่กับผู้ที่ให้การดูแลซึ่งไม่ใช่บุคคลที่เป็นพ่อแม่ พฤติกรรมการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว เป็นแบบต่างคนต่างอยู่สัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกในครอบครัวมีความเปราะบางจนนำไปสู่ปัญหาทางสังคมที่เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะปัญหาพฤติกรรมทางเพศที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น สังเกตได้จากข่าวบนหน้า

หนังสือพิมพ์เกือบทุกฉบับจะมีข่าวเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศที่มีการแสดงออกไม่เหมาะสมที่ผิดแปลกจากธรรมชาติเรียกว่า พฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ ที่แสดงออกถึงเพศตรงข้ามกับเพศสภาพของตนเอง หรือเรียกกันว่า พฤติกรรมผิดเพศ ดังนั้น การแก้ปัญหาที่ต้นเหตุของปัญหาต่างๆด้วยการอบรมเลี้ยงดูและสร้างรากฐานของชีวิตตั้งแต่แรกเริ่มให้มีความเข้มแข็ง คือการอบรมเลี้ยงดูเด็กในระดับปฐมวัยเพราะพัฒนาการที่ดีของเด็กเริ่มต้นจากครอบครัว เด็กจะเติบโตมีคุณภาพและมีบุคลิกเช่นไร ส่วนหนึ่งย่อมมาจากสภาพของครอบครัว และวิธีการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว เป็นสำคัญ (ศิริกุล และปราณี, 2550)

สภาพแวดล้อมและการเลี้ยงดู นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะผลของการเลี้ยงดูผิดวิธีทางจิตวิทยาทำให้เด็กโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่มีความวิปริตแปรปรวนในด้านบุคลิกภาพ รักร่วมเพศชายมักจะเกิดจากการเลี้ยงดูของแม่เป็นสำคัญ แม่ที่มีพฤติกรรมหวงลูกจนเกินเหตุ ซักจูงให้เอนเอียงมาทางผู้หญิง ลดความเป็นผู้ชายของลูกลงผูกมิตรกับลูกเพื่อต่อต้านพ่อเมื่อมีเรื่องไม่พอใจกับพ่อ ทำให้ลูกนิยมชมชอบแม่แต่ฝ่ายเดียว จนกลายเป็นผู้หญิงตามแม่ไป สำหรับรักร่วมเพศในหญิงก็ทำนองเดียวกัน แม่รักลูกชายมากกว่าผู้หญิง ซึ่งขัดแย้งกับลูกหญิงต่อหน้าพ่อทำให้ลดความเป็นผู้หญิงของลูกลงเพราะลูกเห็นแม่นิยมลูกชาย ตนจึงพยายามเป็นผู้ชาย

บ้าง ซึ่งอันนี้ก็มีส่วนทำให้เกิดเอกลักษณ์ทางเพศที่
ผิดปกติได้ (พิมพ์สุรงค์, 2551)

เอกลักษณ์ทางเพศที่ผิดปกติ แสดงออกเป็น
พฤติกรรมตรงข้ามกับเพศตัวเองอาจเกิดจากการเลี้ยงดูที่
ไม่เหมาะสมหรือผิดเพศ วิธีที่ดีที่สุดสำหรับการ
แก้ปัญหาเอกลักษณ์ทางเพศ คือ คนในครอบครัวต้อง
เลี้ยงเด็กให้เหมาะสมกับเพศของเขา โดยเฉพาะช่วงอายุ
3-6 ปีพอควรใกล้ชิดเด็กผู้ชาย แม่ใกล้ชิดเด็กผู้หญิง
ส่งเสริมกิจกรรมตามเพศ และไม่ส่งเสริมให้แสดงออกผิด
เพศใดๆ (พนม, 2551)

ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของอีริคสัน ได้
บ่งชี้อย่างชัดเจนถึงอิทธิพลของการอบรมเลี้ยงดู
ของผู้ปกครองที่มีผลต่อจิตสังคมของเด็กตามระยะ
ของพัฒนาการว่าในระยะปฐมวัยเด็กต้องการสร้าง
ความรู้สึกไว้วางใจหากผู้ปกครองให้โอกาสเด็กให้
เด็กได้คิดริเริ่ม ให้เด็กมีความมั่นใจ เด็กจะ
เจริญเติบโตด้วยความมั่นใจในตน และความเป็น
มิตรด้วย ผู้ปกครองนอกจากดูแลร่างกายให้
เจริญเติบโตแล้ว ยังเป็นผู้สร้างความเป็นคนที่
สมบูรณ์ให้กับเด็ก และสังคม ผู้ปกครองที่ดีเท่านั้น
จึงมีโอกาสสร้างเด็กที่ดีให้กับสังคมได้
(กุลยา, 2542) สรุปได้ว่า การให้ความรู้ผู้ปกครอง
นั้นช่วยผู้ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอบรม
เลี้ยงดูเด็กตลอดจนการดำเนินชีวิตในครอบครัวใน
วิถีทางที่ถูกต้องเหมาะสมและเอื้อต่อการพัฒนา
เด็กให้มีคุณภาพ

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าให้ความรู้
ผู้ปกครองแบบสุจริตเพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการ
อบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ ผู้ปกครองสามารถเลี้ยงลูกให้
ถูกเพศและถ้าหากลูกผิดเพศก็ให้ยอมรับและเลี้ยงลูกให้

ถูกต้องตามเพศของเด็กเพื่อให้เด็กเกิดความรู้สึกที่ดีต่อ
เพศของตนเองซึ่งจะส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมที่พึง
ประสงค์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของสังคม

อุปกรณ์และวิธีการ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ 1) ผู้ปกครองเด็ก
ปฐมวัย ระดับชั้นอนุบาลสอง ในโรงเรียนสังกัดสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ และโรงเรียนใน
สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ 2) ครูปฐมวัย
ซึ่งปฏิบัติงานด้านการสอนในระดับปฐมวัย ประกอบด้วย
ครูประจำศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ครูผู้สอนชั้นอนุบาลหนึ่ง
สอง ครูผู้สอนชั้นอนุบาลสอง ในภาคเรียนที่ 1/2557 ของ
โรงเรียนในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาเชียงใหม่ และโรงเรียนในสังกัดองค์การ
บริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

1) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในระยะที่ 1 เป็นระยะที่ผู้วิจัย
ได้ทำการเก็บข้อมูลเชิงลึกศึกษานำร่องเพื่อนำมาศึกษา
ก่อนการสร้างรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุ
จริต คือการสัมภาษณ์เชิงลึกจาก ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัด
การศึกษาปฐมวัย ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมวิทยา อาจารย์
ในสาขาการศึกษาปฐมวัย กลุ่มพ่อแม่ที่ลูกมีพฤติกรรม
เอกลักษณ์ทางเพศที่ผิดปกติ รวมถึงผู้ที่มีเอกลักษณ์ทาง
เพศที่ผิดปกติที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับในสังคม
จำนวน 10 คน 2) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในระยะที่ 2 เป็นระยะ
ที่ใช้ในขั้นตอนการทดลองใช้รูปแบบการให้ความรู้กับ
ผู้ปกครองแบบสุจริต ได้แก่ ผู้ปกครองเด็กปฐมวัย
ระดับชั้นอนุบาลสอง โรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย ใน
สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ผู้วิจัยทำการ

เลือกผู้ปกครองเด็กปฐมวัยระดับอนุบาลสองแบบเจาะจง จำนวน 18 คน 3) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในระยะที่ 3 เป็นระยะขยายผลการใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริตได้แก่ครูปฐมวัยซึ่งปฏิบัติงานด้านการสอนในระดับปฐมวัย ชั้นอนุบาลสอง ในสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 10 คน เลือกโดยพิจารณาจากครูปฐมวัยที่มีประสบการณ์ในการสอนมาไม่น้อยกว่า 5 ปี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ประกอบไปด้วย

1) คู่มือประกอบการใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริตSUKDEE เพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ2) แผนการความรู้ผู้ปกครองแบบสุจริต SUKDEE เพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ3) แบบวัดความรู้ความเข้าใจของผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ 4) แบบประเมินความเหมาะสมของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย5) แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

วิธีการดำเนินการ

แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1 การสร้างรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริตSUKDEE เพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

การดำเนินการในระยะที่ 1 เป็นการวิเคราะห์ตำราเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ เพื่อสร้างกรอบรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต และกรอบความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ โดยผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบยืนยันกรอบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุ

จริต จากนั้นนำข้อมูลที่ได้สร้างเครื่องมือประกอบการใช้รูปแบบและนำรูปแบบเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบการให้ความรู้กับผู้ปกครอง แผนการจัดกิจกรรมการให้ความรู้กับผู้ปกครอง และหาคุณภาพเครื่องมือ นำเครื่องมือที่ปรับปรุงแล้วไปศึกษานำร่อง (pilot) กับกลุ่มตัวอย่าง

ระยะที่ 2 การประเมินประสิทธิภาพรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต เพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

การดำเนินการในระยะที่ 2 นี้ เป็นการประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยการดำเนินการ 3 ขั้นตอน คือ นำรูปแบบไปทดลองใช้ดำเนินการวิจัยเชิงทดลองแบบ Onegroup pretest – posttest design กับกลุ่มตัวอย่าง 18 คน ทำการทดลองเป็นเวลา 7 สัปดาห์ ติดตามผลหลังการทดลอง 1 เดือน ให้ผู้ปกครองประเมินความพึงพอใจที่มีต่อการใช้รูปแบบและประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบเพื่อศึกษาข้อบกพร่องทำการแก้ไขปรับปรุงรูปแบบ

ระยะที่ 3 การขยายผลรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต SUKDEE เพื่อส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

การดำเนินการในระยะที่ 3 เป็นการขยายผลการใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ ด้วยการประเมินทดลองซ้ำ คือ ผู้วิจัยอบรมการใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริตแก่ครูปฐมวัยที่สอนเด็กปฐมวัย จำนวน 10 คน จาก 5 โรงเรียน โดยแบ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ โรงเรียนในสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ เป็นเวลา 3 วัน โดยให้ครูปฐมวัยที่ได้รับการอบรม ทดลองใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบ

การพัฒนารูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต
เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

สุจริต เป็นเวลา 1 เดือน ติดตามผลหลังการทดลองอีก 1 เดือน หลังการทดลองให้ครูปฐมวัยประเมินผลการใช้รูปแบบ ผู้วิจัยทำการแก้ไขปรับปรุงรูปแบบเป็นรูปแบบฉบับสมบูรณ์

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาในระยะสังเคราะห์และสร้างรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริตเพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ ในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศที่พัฒนาขึ้น ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ

- 1) ขั้นกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของปัญหา (S: Stimulus)
- 2) ขั้นสร้างความเข้าใจ (U: Understanding)
- 3) ขั้นสร้างองค์ความรู้ (K: Knowledge)
- 4) ขั้นถ่ายทอดความรู้สู่การปฏิบัติ (D: Doing)
- 5) ขั้นยอมรับความสามารถของตนเอง (E: Self efficacy)
- 6) ขั้นเสริมพลังอำนาจ (E: Empowerment)

รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต SUKDEE เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญมีความเหมาะสมอยู่ในระดับ มาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.13 ดังตารางที่ 1

Tablet 1 Respectability of SUKDEE model

ExpertsNo.	Σx	$\bar{X}$	S.D	Decision
1	149	4.97	0.18	Maximum
2	110	3.76	0.55	Max
3	121	4.03	0.32	Max
4	120	4.00	0.26	Max
5	120	4.00	0.26	Max
Total	620	4.13	0.31	Max

ความสอดคล้องขององค์ประกอบของรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ 5 คน ผลการประเมินแต่ละรายการมีค่าสูง

กว่า 0.50 และได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ตั้งแต่ 0.80 – 1.00 ดังตารางที่ 2

Tablet 2Index of Item – Objective congruence of SUKDEE model

List	1	2	3	4	5	Σ_x	IOC
1.	1	1	1	1	1	5	1.00
2.	1	1	1	1	1	5	1.00
3.	1	1	1	1	1	5	1.00
4.	1	0	1	1	1	4	0.80
5.	1	1	1	1	1	5	1.00
6.	1	1	1	1	1	5	1.00
7.	1	0	1	1	1	4	0.80
8.	1	1	1	1	1	5	1.00
9.	1	0	1	1	1	4	0.80
10.	1	0	1	1	1	4	0.80

IOC = 0.80 – 1.00

ความสอดคล้องของแบบวัดความรู้ผู้ปกครองกับ
วัตถุประสงค์ของรูปแบบการให้ความรู้ผู้ปกครองแบบ
สุขดี ตามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ 6 คน ผลการประเมิน
พบว่าข้อสอบจำนวน 30 ข้อ ได้ค่า (IOC) ตั้งแต่ 0.67 –
1.00นำไปวิเคราะห์หาค่าความยากง่าย (P) มีค่า P อยู่

ระหว่าง 0.20–0.80 และมีค่าอำนาจการจำแนก (D)
อยู่ระหว่าง 0.33–0.50 ถือว่าข้อสอบแต่ละข้อมีอำนาจ
การแจกแจงอยู่ในเกณฑ์ที่ดีถึงดีมาก และมีค่าความเชื่อ
มั่น (r) เท่ากับ 0.80 แสดงว่า แบบวัดความรู้ชุดนี้มีค่า
ความเชื่อมั่นสูง ดังตารางที่ 3

Tablet 3 Respectability on test of knowledge

Efficiency	ItemObjective Congruence	Difficulty	Discrimination	Reliability
Measureeducate	IOC	P	D	r
Parents	0.67 – 1.00	0.20–0.80	0.33–0.50	0.80

ในขั้นนำร่อง คณะแนวความรู้ความเข้าใจของ
ผู้ปกครองหลังจากการใช้รูปแบบการให้ความรู้ผู้ปกครอง
แบบสุขดี เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรม
เลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ สูงกว่าก่อนการใช้รูปแบบสุขดีผล
ของคะแนนช่วงติดตามผล พบว่าผู้ปกครองส่วนใหญ่มี
คะแนนสูงขึ้น มีเพียง 2 คน ที่มีคะแนนช่วงติดตามผล
ลดลงจากเดิม

**ผลการศึกษาในระยะทดสอบรูปแบบการให้
ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุขดี เพื่อส่งเสริมความรู้
ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ**

1. ผู้ปกครองที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีคะแนนความรู้
ความเข้าใจหลังจากการใช้รูปแบบการให้ความรู้กับ
ผู้ปกครองแบบสุขดี เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจใน
การอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ สูงกว่าก่อนการใช้รูปแบบ
สุขดี มีค่า $t = 17.86$ เมื่อทดสอบโดย t-test for dependent

การพัฒนารูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต
เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

sample แล้วแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ผลของคะแนนช่วงติดตามผล พบว่าผู้ปกครองส่วนใหญ่ยังคงมีคะแนนเท่ากับคะแนนที่วัดหลังการ

ทดลองทันที (posttest) และมีจำนวน 3 คนที่คะแนนเพิ่มขึ้น มีเพียง 2 คน ที่มีคะแนนช่วงติดตามผลลดลงดังตารางที่ 4

Tablet 4 The results of the test phase SUKDEE model

Time	n	x	$\bar{x}$	t
Pretest	18	379	21.06	17.08**
Posttest	18	418	23.22	
Follow	18	419	23.28	

หลังการใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต ผู้ปกครองมีความพึงพอใจต่อรูปแบบดังนี้ ด้านผู้ฝึกมีค่าเฉลี่ยรวม 4.28 อยู่ในระดับ มาก ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยรวม 4.12 อยู่ในระดับมาก ด้าน

ผลลัพธ์การเรียนรู้ มีค่าเฉลี่ยรวม 4.08 อยู่ในระดับ มาก โดยภาพรวม ผู้ปกครองมีความพึงพอใจต่อรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต อยู่ในระดับพึงพอใจมากดังตารางที่ 5

Tablet 5 Satisfaction parents for SUKDEE model

List	$\bar{x}$	SD	Satisfaction level
Coaches	4.28	0.67	Max
Learning activities	4.12	0.70	Max
Learning outcomes	4.08	0.83	Max
Total	4.16	0.73	Max

ผลการศึกษาในระยะขยายรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต SUKDEE เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ

ผลการประเมินความเหมาะสมของแต่ละองค์ประกอบของรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุจริต SUKDEE

ตามความคิดเห็นของครูปฐมวัย มีค่าตั้งแต่ 3.90 – 4.50 และเมื่อดูค่าเฉลี่ยแล้วอยู่ที่ 4.18 จึงถือว่าองค์ประกอบของรูปแบบ SUKDEE ในทุกประเด็นการพิจารณา มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากดังตารางที่ 6

Tablet 6 Respectability of SUKDEE model by teachers

Teacher No.	Σx	$\bar{x}$	S.D	Decision
1.	101	4.04	0.20	Max
2.	104	4.16	0.37	Max
3.	99	3.96	0.45	Max
4.	103	4.12	0.33	Max
5.	112	4.48	0.51	Max
6.	113	4.52	0.51	Max
7.	104	4.16	0.37	Max
8.	106	4.24	0.44	Max
9.	102	4.08	0.28	Max
10.	104	4.16	0.37	Max
Total	1048	4.19	0.38	Max

คะแนนความรู้จักความเข้าใจของผู้ปกครองหลังจากการใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุขดี เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ ในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ สูงกว่าก่อนการใช้รูปแบบสุขดี เมื่อทดสอบโดย t-test for dependent sample แล้ว แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01หลังการใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุขดี ครูปฐมวัยมีค่าความพึงพอใจต่อรูปแบบ ดังนี้ ด้านผู้ฝึก(วิทยากร) มีค่าเฉลี่ยรวม

4.08 ความพึงพอใจในด้านนี้อยู่ในระดับ มาก ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ค่าเฉลี่ยรวม 4.70 ความพึงพอใจในด้านนี้อยู่ในระดับ มาก ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ค่าเฉลี่ยรวม 4.36 ความพึงพอใจในด้านนี้อยู่ในระดับ มาก โดยภาพรวม ครูปฐมวัยมีความพึงพอใจต่อรูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุขดี อยู่ในระดับพึงพอใจมาก ดังตารางที่ 7

Tablet 7 Satisfaction teachers for SUKDEE model

List	$\bar{x}$	SD	Satisfaction level
TheCoaches	4.08	0.36	Max
Learning activities	4.70	0.55	Max
Learning outcomes	4.36	0.47	Max
Total	4.16	0.73	Max

อภิปรายผล

ระยะที่ 1 สร้างและพัฒนารูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุขดี เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการ

อบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ ผู้วิจัยพบว่า ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องตรงกันว่ารูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุขดี SUKDEE มีความเหมาะสมในการนำไปจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจแก่

ผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ เนื่องจาก
รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุชาติ SUKDEE มี
หลักการและแนวคิดในการอบรมเลี้ยงดูลูกภายใต้ 2L คือ

LOVE การให้ความรัก ความเข้าใจในสภาพของ
ลูกที่เป็นอยู่

LEARN การเรียนรู้และเข้าใจพัฒนาการของเด็ก
ปฐมวัยในทุกๆด้าน

ดังนั้น การใช้รูปแบบการให้ความรู้กับผู้ปกครอง
แบบสุชาติ SUKDEE จึงมีความเหมาะสมในการนำไปใช้
เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้
ถูกเพศ ตรงกับทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของอีริคสัน
ได้บ่งชี้อย่างชัดเจนถึงอิทธิพลของการอบรมเลี้ยงดูของ
ผู้ปกครองที่มีผลต่อจิตสังคมของเด็กตามระยะของ
พัฒนาการว่าในระยะปฐมวัยเด็กต้องการสร้างความรู้สึก
ไว้วางใจจากผู้ปกครองให้โอกาสเด็กให้เด็กได้คิดริเริ่ม ให้
เด็กมีความมั่นใจ เด็กจะเจริญเติบโตด้วยความมั่นใจใน
ตนเองและความเป็นมิตรด้วย (กุลยา, 2542)

ระยะที่ 2 การทดสอบการใช้รูปแบบการให้ความรู้
กับผู้ปกครองแบบสุชาติเพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจใน
การอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ ผู้วิจัยพบว่าผู้ปกครองกลุ่ม
ตัวอย่าง มีความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูก
เพศ หลังการทดลอง สูงกว่าก่อนการทดลอง และมีค่า
ความรู้ที่คงที่ หลังจากการทดลองผ่านพ้นไป 1 เดือน คิด
เป็นร้อยละ 88.89 ของจำนวนผู้ปกครองกลุ่มตัวอย่าง
ทั้งหมด

ในระยะที่ 3 การขยายผลใช้รูปแบบการให้ความรู้กับ
ผู้ปกครองแบบสุชาติ SUKDEE เพื่อส่งเสริมความรู้ความ
เข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศ ผู้วิจัยพบว่า ครู
ปฐมวัยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของ
รูปแบบสุชาติ ค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 4.18 อยู่ในระดับเหมาะสม

มาก จากการทดลองในชั้นขยายผลพบว่า ผู้ปกครองกลุ่ม
ตัวอย่าง มีความรู้ความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูก
เพศ หลังการทดลอง สูงกว่าก่อนการทดลอง และมีค่า
ความรู้ที่คงที่ หลังจากการทดลองผ่านพ้นไป 1 เดือน คิด
เป็นร้อยละ 80.00 ของจำนวนผู้ปกครองกลุ่มตัวอย่าง
ทั้งหมด

สรุป

ครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการหล่อหลอม
และขัดเกลาในเรื่องของการรับรู้ทางเพศ บทบาททางเพศ
และลักษณะพฤติกรรมการแสดงออกของแต่ละเพศ โดย
พ่อแม่จะต้องมีวิธีการเลี้ยงดูให้เหมาะสมกับเพศของ
ตนเอง เช่นการแต่งกาย การใช้ภาษาท่าทาง รวมทั้งการ
ปลูกฝังลูก เกี่ยวกับการมีจริยธรรม มีจิตสำนึก มีหน้าที่
ระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ และผู้ปกครองต้อง
ประพฤติตนเป็นแบบอย่างของความเป็นเพศที่เหมาะสม
ขณะเดียวกันพ่อแม่ควรมีความรู้และทักษะในการพูดคุย
เรื่องเพศและปลูกฝังค่านิยมทางเพศที่เหมาะสม พ่อแม่
น่าจะเป็นด้านแรก เพราะเด็กอายุ 4-5 ขวบ จะซึมซับ
ได้ดี ต้องปลูกฝังตั้งแต่อายุน้อย

ผู้ปกครองไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ หรือผู้ทำหน้าที่เป็น
ผู้ปกครอง เป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการ
เจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กทั้งทางร่างกาย
อารมณ์-จิตใจ สังคมและสติปัญญา ดังนั้น พ่อแม่
ผู้ปกครองจึงต้องมีความรู้ ความเข้าใจและตระหนักถึง
บทบาทหน้าที่ของตนในการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริม
พัฒนาการเด็กได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้เด็กได้พัฒนา
อย่างเต็มตามศักยภาพและเหมาะสมกับวัย

ผู้ปกครองเป็นคนสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก
เพราะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด สามารถที่จะ

ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของเด็กได้แก่ ความต้องการในการดำรงชีวิตอยู่ ความต้องการด้านความรักและความอบอุ่นนอกจากนั้นเด็กยังได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมภายในครอบครัว เด็กจะมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพอย่างไรขึ้นอยู่กับกรอบเลี้ยงดูทางบ้านเป็นสำคัญ เมื่อคุณภาพของเด็กมีผลมาจากการอบรมเลี้ยงดูของผู้ปกครองเป็นอย่างมากเช่นนี้ การให้ความรู้แก่ผู้ปกครอง จะช่วยพัฒนาเด็ก และลดปัญหาต่างๆที่เกี่ยวกับตัวเด็กซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเด็ก ตลอดจนการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศเพราะเด็กเป็นทรัพยากรบุคคลอันสำคัญยิ่งที่จะต่อยอดไปเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ส่งผลต่อแนวทางการจัดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้เกิดผลสัมฤทธิ์และเกิดความยั่งยืน ควรเริ่มจากการพัฒนาตั้งแต่ระดับฐานราก(ทศพร, 2556)

จากเหตุผลที่กล่าวมา เป็นการยืนยันและสนับสนุนว่าการจัดกิจกรรมการให้ความรู้กับผู้ปกครองแบบสุชาติมีความเหมาะสมในการนำไปใช้ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจของผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกเพศซึ่งสอดคล้องกับ นักจิตวิทยาและนักพฤติกรรมศาสตร์ อาวุโส (Triandis and Triandis, 1968 อ้างโดย ดวงเดือน, 2528) ต่างเห็นพ้องกันว่า การพัฒนาคุณภาพประชาชนเพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญอย่างยั่งยืนต้องพัฒนาบุคลิกภาพ(ทั้งจิตใจภายในและพฤติกรรมที่แสดงออกภายนอก) เป็นสำคัญ และจะพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง ต้องเริ่มต้นที่การอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัว ดังนั้นการพัฒนาดามารดาให้ใช้วิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพเด็กจึงเป็นเรื่องจำเป็นจัดเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา

ประเทศที่ต้องดำเนินการควบคู่กับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจและสังคมด้านอื่นๆปัจจุบันการพัฒนาคุณภาพคนถูกระบุให้เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการเสริมสร้างรากฐานทางสังคมให้เข้มแข็งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8,9 และ 10

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจาก คณะครู ผู้ปกครองระดับปฐมวัย จากโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา เชียงราย เขต1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต5 และ คณะครู ผู้ปกครองระดับปฐมวัย จากโรงเรียนในสังกัด องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ที่ให้ความร่วมมือในการวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กุลยา ตันติผลาชีวะ. 2542.การศึกษาสำหรับผู้ปกครองเด็กปฐมวัย. เอกสารประกอบการศึกษาวิชา ปว. ถม การศึกษาผู้ปกครองเด็กปฐมวัย. คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ ฯ.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน. 2527. จิตวิทยาการปลูกฝังวินัยแห่งตน. วารสารแนะแนว 18(9): 58-71.
- ทศพร ศิริสัมพันธ์. 2556. ชุมชนเข้มแข็ง สังคมน่าอยู่เศรษฐกิจยั่งยืน ด้วยงานวิจัย. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 1(2): 1-5.
- พนม เกตุมาน. 2551. การสอนเพศศึกษาตามพัฒนาการทางเพศ.กรุงเทพฯ: คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล.12 หน้า.

พิมพ์สุรางค์ เศรษฐบุญเสริมศักดิ์. 2551.คุณภาพชีวิต
ของผู้ติดเชื้อ HIV และผู้ป่วยเอดส์ใน
กรุงเทพมหานคร.วารสารสาธารณสุขศาสตร์ 38
(ฉบับพิเศษ): 91-103.

ศิริกุล อิศรานุรักษ์ และปราณี สุทธิสุนทร. 2550.
การอบรมเลี้ยงดูเด็ก. วารสารสาธารณสุขและ
การพัฒนา.5(1): 105 – 108.

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการส่งเสริมวัฒนธรรมสุขภาพ กรณีศึกษาลุ่มน้ำลี่ จังหวัดลำพูน

The Development Community Learning Process for Cultural Health Promotion: A Case Study LI Watersheds, Lamphun Province

สามารถใจเตี้ย^{1/} สิวาลี รัตนปัญญา^{1/} รพีพร เทียมจันทร์^{1/}

สมชาย แสงวงศ์^{2/} และพັນนภา อูสาห์ใจ^{3/}

Samart Jitae^{1/}, Siwalee rattanapunya^{1/}, Rapeeporn Tamjun^{1/},

Somchai Sangwong^{2/} and Punapa Ausajai^{3/}

^{1/}ภาควิชาสาธารณสุขศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

^{1/}Department of Public Health, Faculty of Science and Technology, Chiang Mai Rajabhat University, Thailand

^{2/}โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านแม่ป๋อก อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน

^{2/} Mae Pok Health Promoting Hospital, Li District, Lamphun Province, Thailand

^{3/}โรงเรียนธีรการุณย์บ้านโฮ่ง อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

^{3/} Theerakambhongs School, Banhong District, Lamphun Province, Thailand

(Received 6 July 2015; Accepted 22 January 2016)

Abstract: The objectives of this study was to develop learning program for healthcare culture promotion .The study was designed by mixed methods. The number of sample size was 321 household and 49 stakeholders living in Li watershed. Data collected by questionnaires, in depth interview, focus group, documentary research and stakeholder group operational seminar were analyzed by content and thematic analysis. The results indicated that the community learning activities (learning source survey and SWOT) and analysis of the situation is reflected in the use of health culture. The policy recommendations for healthcare culture utility were people should establish the participation process, applied to the health care planning and learning source promotion, and community rules on the concept of cultural health, which will affect the development of healthcare knowledge. Moreover, the healthcare culture promotes people's health that relies on beliefs, faith, and local resources.

Key word: Cultural health, community learning activities, Li watershed

บทคัดย่อ: การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนในการสร้างเสริมวัฒนธรรมสุขภาพ ใช้กระบวนการวิจัยแบบผสมผสานวิธี กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลี่ จังหวัดลำพูนและผู้มีส่วนได้เสียจำนวน 49 คน รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การวิจัยเอกสาร และกระบวนการ

สัมมนาเชิงปฏิบัติการกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์กระบวนการทัศน์และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการศึกษา พบว่า กิจกรรมการเสริมสร้างการเรียนรู้ชุมชนทั้งการสำรวจแหล่งวัฒนธรรมสุขภาพ และการวิเคราะห์สภาพการณ์ได้สะท้อนทางเลือกในการใช้ประโยชน์วัฒนธรรมสุขภาพ และนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการใช้ประโยชน์วัฒนธรรมสุขภาพที่มุ่งเน้นการก่อเกิดกระบวนการมีส่วนร่วม และการวางแผนการสร้างเสริมกิจกรรมและแหล่งเรียนรู้ในชุมชนภายใต้กฎเกณฑ์ชุมชนและแนวคิดวัฒนธรรมสุขภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมสุขภาพ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมสุขภาพเป็นศาสตร์ในการดูแลสุขภาพของประชาชนที่อาศัยความเชื่อ ความศรัทธาและทรัพยากรในท้องถิ่น

คำสำคัญ: วัฒนธรรมสุขภาพ การเรียนรู้ชุมชน กลุ่มน้ำลี้

คำนำ

การแพร่หลายของวาทกรรมการแพทย์สมัยใหม่ที่เน้นในเรื่องความถูกต้องของระบบการแพทย์สมัยใหม่ในลักษณะอำนาจเชิงเดี่ยวทำให้ระบบคิดของวัฒนธรรมสุขภาพถูกปฏิเสธ ถึงแม้จะมีการปฏิบัติและสืบทอดจากรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลาน ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวเป็นการถ่ายทอดผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติซึ่งการดูแลสุขภาพชุมชนน่าจะใช้แนวทางนี้เป็นแนวทางในการดูแลสุขภาพประชาชนโดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา (Busisiwe, 2005) เช่นเดียวกับพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูนที่ปัจจัยหลักของการเกิดโรคมาจากการที่ประชาชนไม่ให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมสุขภาพตนเองและสมาชิกในครอบครัว วิธีการดำรงชีวิตยังมุ่งเน้นการหารายได้ให้เพียงพอกับรายจ่ายถึงแม้จะเกิดความเสี่ยงต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจ (สามารถ และชวลิต, 2556) รวมถึงการพัฒนาสาธารณสุขูปโภคโดยเฉพาะการจัดหาระบบประปาหมู่บ้านในพื้นที่ต้นน้ำซึ่งเป็นชุมชนกะเหรี่ยงยังไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ (คณะกรรมการลุ่มน้ำลี้, 2554) ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคมประชาชนไม่สามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์แม่น้ำลี้และคลองส่งน้ำตามธรรมชาติได้อย่างเท่าเทียมกันโดยเฉพาะพื้นที่ตอนบนที่มีกษายายพื้นที่เพื่อ

การเกษตรเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากการผลิตพืชเพื่อการบริโภค (ข้าว และพืชผักสวนครัว) เป็นพืชเชิงพาณิชย์ (ข้าวโพด และลำไย) ทำให้ประชาชนบางส่วนเกิดความขัดแย้งและต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งน้ำในพื้นที่ (วิชัย, 2550)

จากสภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้กำลังเผชิญกับสภาพปัญหาความเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจทั้งจากการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลี้ อย่างไรก็ตามในชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำลียังมีแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาที่เป็นแนวทางเสริมสร้างสุขภาพกายขวัญกำลังใจ (สุขภาพจิต) ทั้งการตอกเส้น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การใช้สมุนไพรพื้นบ้าน และอาหารพื้นบ้านซึ่งเป็นกระบวนการที่ประชาชนใช้เพื่อการเสริมสร้างสุขภาพกายและกำลังใจเมื่อประสบปัญหาสุขภาพ และปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทำให้ท้อแท้ หดท้อกำลังใจ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และบริบทแวดล้อมทั้งด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และประวัติศาสตร์ของสังคมนั้น ทั้งนี้กระบวนการจะเชื่อมโยงกับครอบครัว และญาติมิตรที่ต้องพึ่งพาเกื้อกูลและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

ภายใต้สังคมและสิ่งแวดล้อมที่กำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของวิถีการดำเนินชีวิตที่แฝงอยู่ในรูปแบบพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ของการรักษา โดยให้ความสำคัญกับความเชื่อและการให้คุณค่าของสัญลักษณ์นิยม (Symbolism) ซึ่งกุศโลบายนี้ได้ก่อเกิดการเสริมสร้างกำลังใจให้กับผู้คนให้มีความหวังจากการช่วยเหลือของสิ่งที่ตนศรัทธา นอกจากนี้กระบวนการเหล่านี้ยังเป็นระบบอำนาจของชุมชนที่ใช้ขัดเกลา และควบคุมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและเป็นแหล่งกำเนิดคุณค่าที่ทำให้คนเข้ามามีความสัมพันธ์กัน ซึ่ง วรวัธน์ (2557) กล่าวว่า การรักษาของหมอพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน มีวิวัฒนาการมาจากการต้องการช่วยเหลือคนในครอบครัว ญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านในยามเจ็บป่วย เนื่องจากในอดีตการคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวก ฐานทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนยังไม่ได้เท่าที่ควร การเดินทางไปรักษายังสถานพยาบาลของรัฐต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ดังนั้นการเข้าใจระบบคุณค่าและระบบอำนาจของชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะระบบวัฒนธรรมสุขภาพเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และพัฒนามาในบริบทของชุมชนที่ชุมชนมีระบบคุณค่าและระบบอำนาจของตัวเองสามารถจะกำหนดความสัมพันธ์ต่างๆ ในชุมชนได้ แต่องค์ความรู้เหล่านี้ยังไม่สามารถนำสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริงรวมถึงการรวบรวมองค์ความรู้ดังกล่าวข้างต้นยังไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งที่เป็นระบบที่ไม่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีขั้นสูง เสียค่าใช้จ่ายน้อยและยังเป็นกระบวนการที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการ ผู้ใช้บริการและญาติ การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อการส่งเสริมวัฒนธรรมสุขภาพบนฐานการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน อันจะนำไปสู่การเชื่อมโยงการเรียนรู้วัฒนธรรมสุขภาพเพื่อให้เกิด

เป็นแนวทางการบูรณาการร่วมกับการดูแลสุขภาพเบื้องต้นที่เหมาะสมและสอดคล้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยฉบับนี้ใช้กระบวนการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (mixed method) แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระยะ

ระยะที่ 1 การสำรวจและรวบรวมข้อมูลรูปแบบวัฒนธรรมสุขภาพมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 วิธีการศึกษาวิจัยเป็นการศึกษาจากเอกสาร (documentary studies) โดยการทบทวนวรรณกรรมแบบเรียงร้อยถ้อยคำ (narrative review) จากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมสุขภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำลี่ โดยใช้กรอบการวิจัยเอกสารตามประเด็นกายบำบัด จิตบำบัด สมุนไพรพื้นบ้านบำบัด และอาหารพื้นบ้านบำบัด

1) การรวบรวม ประมวลผล วิเคราะห์และสรุปข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและร่วมจัดทำเอกสารรายงานข้อมูลเบื้องต้น ทั้งนี้ได้เอกสารที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น

1.1) เอกสารบันทึกของประชาชน ได้แก่ สมุดบันทึกของหมอพื้นบ้านด้านสมุนไพร สมุดบันทึกของหมอพื้นบ้านด้านพิธีกรรม

1.2) เอกสารของหน่วยงานด้านสาธารณสุข ได้แก่ รายงานผู้ป่วย รายงานประจำปี

1.3) เอกสารงานวิจัย ได้แก่ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัยที่ตีพิมพ์ เผยแพร่ในวารสารวิชาการ

2) เกณฑ์สำหรับการคัดเลือกเอกสารมาใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

2.1) ความจริง (authenticity) โดยคณะผู้วิจัยทำการคัดเลือกเอกสารที่เป็นเอกสารที่แท้จริง (Origin) โดยการตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับหน่วยงานที่เขียนเอกสารว่ามีความน่าเชื่อถือหรือไม่ อย่างไรก็ตามถึงข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารนั้นสอดคล้องกับข้อมูลในบริบทอื่นๆ ที่เกิดขึ้น ณ ช่วงเวลาที่มีการเขียนเอกสารนั้นอย่างไร

2.2) ความถูกต้องน่าเชื่อถือ (credibility) โดยคณะผู้วิจัยทำการคัดเลือกเอกสารด้วยการพิจารณาว่าเอกสารนั้นจะต้องไม่มีข้อมูลที่ผิดพลาด บิดเบือนหรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง

2.3) การเป็นตัวแทน (representativeness) โดยคณะผู้วิจัยทำการพิจารณาว่าเอกสารดังกล่าวมีความเป็นตัวแทนหรือไม่ โดยการเป็นตัวแทนระดับแรก คือ การที่เอกสารนั้นสามารถใช้แทนหรือเป็นแบบฉบับที่แทนเอกสารประเภทเดียวกันได้หรือไม่ และระดับที่สอง คือ ข้อมูลในเอกสารที่จะนำมาวิเคราะห์นั้นจะต้องเป็นข้อมูลที่เป็นตัวแทนของประชากรได้

2.4) ความหมาย (meaning) โดยคณะผู้วิจัยทำการคัดเลือกเอกสารที่มีความชัดเจนและสามารถที่จะเข้าใจได้ง่าย คณะผู้วิจัยทำการตรวจสอบเอกสารในเบื้องต้นด้วยการพิจารณาข้อมูลคร่าวๆ ว่าเอกสารที่นำมาพิจารณานั้นมีข้อมูลใดที่เป็นนัยสำคัญหรือจะสร้างความหมายให้กับกรณีวิจัยหรือไม่

3) การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ตีความหมายข้อมูล ด้วยวิธีการวิเคราะห์หากระบวนทัศน์ (thematic analysis) เพื่อทำความเข้าใจข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมที่ 2 การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม ประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบวัฒนธรรม

สุขภาพครอบครัวและประเด็นลักษณะ กระบวนการ เป้าหมาย และการถ่ายทอดองค์ความรู้ การศึกษานี้ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วยหมอพื้นบ้านจำนวน 2 ท่าน ประชาชนทั่วไป จำนวน 5 ท่าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จำนวน 3 ท่าน เจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล 1 ท่าน และเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลประจำอำเภอ 1 ท่าน

ระยะที่ 2 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชน

การศึกษาระยะนี้ใช้กระบวนการสัมมนาเชิงปฏิบัติการกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder group operational seminar) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เรียนรู้ถึงรูปแบบวัฒนธรรมสุขภาพที่เป็นจุดเด่นของพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ สภาพปัญหา และร่วมกันเสนอแนะแนวทางในการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมสุขภาพประกอบด้วย

กิจกรรมที่ 1 การสำรวจแหล่งวัฒนธรรมสุขภาพ

การฝึกการจัดทำแผนที่แสดงสถานที่แหล่งวัฒนธรรมสุขภาพในชุมชนทั้ง 4 ด้าน โดยการนำข้อมูลจากศึกษาระยะที่ 1 มากำหนดจุดในแผนที่ (แหล่งบุคคล 1 แหล่ง และแหล่งสถานที่ 1 แหล่ง) และเขียนคำอธิบายลักษณะของแหล่งวัฒนธรรมสุขภาพนั้น รวมถึงร่วมกับตัวแทนชุมชนศึกษาประสบการณ์จากแหล่งวัฒนธรรม ทั้ง 2 แหล่งในการบูรณาการองค์ความรู้วัฒนธรรมสุขภาพร่วมกับการบริการสุขภาพปฐมภูมิ โดยการเล่าเรื่อง

กิจกรรมที่ 2 การวิเคราะห์สภาพการณ์

การวิเคราะห์สภาพการณ์ (SWOT) โดยร่วมกับชุมชนวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมสุขภาพเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้

1) กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมการวิเคราะห์สภาพการณ์ ประกอบด้วย ตัวแทนจากหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชน ตัวแทนหมอฟันบ้าน ตัวแทนประชาชน และตัวแทนอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

2) เครื่องมือ แบบบันทึกการสัมมนาเชิงปฏิบัติการผู้มีส่วนได้เสีย

ระยะที่ 3 การประเมินผลกระบวนการเรียนรู้ชุมชน โดยการสรุปร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการผู้มีส่วนได้เสีย

ผลการศึกษา

การสำรวจและรวบรวมข้อมูลรูปแบบวัฒนธรรมสุขภาพตามประเด็นกายบำบัดจิตบำบัดสมุนไพรพื้นบ้านและอาหารพื้นบ้านพบว่า

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 70 อายุเฉลี่ย 47.44 ปี มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 60 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ในปัจจุบันไม่มีอาการเจ็บป่วย เคยเข้ารับบริการสุขภาพในสถานบริการสุขภาพในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา เคยใช้วัฒนธรรมสุขภาพแก้ไขปัญหาค่าเจ็บป่วย ตามคำแนะนำของหมอเมือง เรียนรู้วัฒนธรรมสุขภาพในการรักษาความเจ็บป่วยจากบิดา-มารดา และเข้าร่วมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมสุขภาพของหมู่บ้านในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมา

กายบำบัด มีรูปแบบวัฒนธรรมสุขภาพที่เด่นชัดและมีการใช้อย่างต่อเนื่อง คือ

1. การบีบนิ้ว จะใช้เมื่อประชาชนมีอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย ทั้งนี้การบีบนิ้วโดยทั่วไปจะให้

ลูกหลานและคนในครอบครัวเป็นผู้บีบนิ้วให้โดยไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน

2. การตอกเส้นโดยการนวดตอกเส้นหมอนวดจะใช้ไม้ขนาดเล็กๆ ตอกไปทั่วร่างกายโดยไม้ที่ใช้ตอกนั้นส่วนใหญ่ทำจากไม้มะขาม ส่วนไม้ที่ใช้ตี (แทนส้อม) เป็นไม้เกร็ดเนื่องจากมีเสียงไพเราะน่าฟังในขณะที่ลงมือนวดตอกเส้น ข้อดีของการนวดตอกเส้นประการหนึ่งก็คือแรงกดลงไปตามเส้นจะสม่ำเสมอมากกว่าเพราะว่าไม่เมื่อยมือ

3. การเป่า ใช้รักษาโรค เช่น ภูสวด แผลง สัตว์กัดต่อย โดยหมอฟันบ้านหรือผู้อาวุโสจะมีคาถาเฉพาะอาการแต่ละโรค แผลง และสัตว์เมื่อเสกคาถาแล้ว มักจะมีการเสกน้ำมันเพื่อให้ผู้ใช้บริการนำไปทาบริเวณที่เป็นโรค แผลง สัตว์กัดต่อย หรือใช้ดื่ม ทั้งนี้การสืบทอดคาถาจะสืบทอดเฉพาะคนในครอบครัว

การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก สรุปได้ว่ากายบำบัดจะมีการใช้เฉพาะชุมชนที่หมอเมืองอาศัยอยู่เท่านั้น ประชาชนทั่วไปยังไม่นิยมใช้การตอกเส้นมากนักเนื่องจากยังเกิดความกังวลด้านความปลอดภัยส่งผลต่อการสืบทอดองค์ความรู้ของหมอฟันบ้าน ส่วนการเป่ามีการจดบันทึกคาถาที่เกี่ยวข้องเพื่อให้บุตรหลานได้นำไปใช้

พิธีกรรมตามแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาด้านสุขภาพ เช่น

1. การดูมือ เป็นการวิเคราะห์สาเหตุของความเจ็บป่วย หมอฟันบ้าน (ร่างทรง) จะเป็นผู้ประกอบพิธีและมักจะแนะนำให้ใช้ไก่ต้มหรือหัวหมู ของหวาน เมี่ยง บุหรี่ และเหล้าขาวไปเลี้ยงผี

2. การส่งเคราะห์ เกิดจากความเชื่อของประชาชนที่เกิดเหตุการณ์ไม่ปกติขึ้นกับตนเองหรือผู้ใกล้ชิดต่างก็

เชื่อกันว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดจากเคราะห์ได้เข้ามาสู่ผู้นั้น ทั้งนี้เคราะห์ที่เกิดขึ้นนั้นเชื่อว่าเป็นจากภูตผีปีศาจหรือภูตเทวดากระทำจึงต้องทำการส่งเครื่องเซ่นไปให้เพื่อให้เคราะห์นั้นหมดสิ้นหรือเบาลงไป

3. การสืบชะตา พิธีกรรมนี้จะประกอบพิธีในงานขึ้นบ้านใหม่ วันสงกรานต์ (วันขึ้นปีใหม่เมือง 16 เมษายน) การฉลองสัญญาบัตร พัดยศพระสงฆ์ การทำบุญทอดผ้าป่า ปลุกเสกพระ (หน่วยงานราชการผู้จัดงาน มักจะมีการสืบชะตา) หรือมีปรากฏการณ์ที่ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านขวัญเสีย (การเกิดโรคระบาดหรือมีประชาชนเสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุ) หรือกรณีป่วยหนัก

4. การเลี้ยงผี การเลี้ยงผีมักจะเลี้ยงในตอนพลบค่ำ (ภาษาล้านนาเรียกว่า สะลุ่มสะลิม) ทำโดยใครก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะให้ผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวเป็นผู้กระทำพิธี โดยการเลี้ยงจะนำของเลี้ยงไปเลี้ยงผี ณ บริเวณที่ผีสิงสถิตอยู่ (หมอผีจะเป็นผู้บอก)

การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก สรุปได้ว่าประชาชนในพื้นที่ยังคงความเชื่อ ความศรัทธาสืบเนื่องจากรวมชาติเหล่านี้และผสมผสานเข้าสู่วิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งนี้กลุ่มจิตบาบัดจะใช้เมื่อประชาชนประสบอุบัติเหตุ เสียขวัญ หรือเกิดความเจ็บป่วยที่รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย โดยจะมีหมอเมืองเป็นผู้กำหนดขั้นตอนและวิธีการ (พิธีกรรม) นอกจากนี้บางพิธีกรรม เช่น การสืบชะตา การส่งเคราะห์ การถอนชืดจะนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นผู้ประกอบพิธี

สมุนไพรพื้นบ้าน การใช้สมุนไพรพื้นบ้านเป็นการถ่ายทอดตำรับยาสมุนไพรจากบรรพบุรุษ โดยใช้สมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่นนำมาปรุงเป็นยา โดยการปรุงยาสมุนไพรจะให้ความสำคัญกับวันที่จะเก็บสมุนไพร

และปรุงยาสมุนไพร โดยทั่วไปหมอสมุนไพรจะใช้วันอาทิตย์ และวันอังคารเป็นวันเก็บสมุนไพรจากป่า (ม่อนยา) หมอสมุนไพรจะนำสมุนไพรที่เก็บได้ล้างทำความสะอาด ฟึ่งแดดให้แห้งหลังจากนั้นจะนำสมุนไพรมาสับเป็นชิ้น ฟึ่งแดดอีก 7 วันถึงจะเก็บใส่ภาชนะหรือถุงกระสอบ ในพื้นที่ลุ่มน้ำล้นมีหมอสมุนไพรพื้นบ้านหลายท่านและศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านบ้านสันตติ์ตำอำเภอบ้านโฮ่งที่ปรุงยาสมุนไพรขาย นอกจากนี้ประชาชนที่พอจะมีความรู้จะเข้าป่าเพื่อหาสมุนไพรมาปรุงเองเป็นตำรับยาต้มซึ่งจะใช้รักษาอาการปวดเมื่อย บำรุงกำลัง และรักษาอาการเจ็บป่วยเรื้อรังบางอาการ เช่น เบาหวาน และความดันโลหิตสูง ทั้งนี้ในพื้นที่ลุ่มน้ำล้นตอนบน (เขตอำเภอกู่แก้วและอำเภอลี้สภาพป่าไม้บางแห่งยังอุดมสมบูรณ์)

การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก สรุปได้ว่าการใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านเป็นกระบวนการรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาที่เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน รวมถึงสร้างความตระหนักให้ประชาชนในพื้นที่รู้จักการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น แต่ในปัจจุบันกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะพื้นที่ป่า รวมถึงการขยายพื้นที่ของเทศบาลตำบลที่ก้าวกระโดดและถูกล้ำพื้นที่ป่าธรรมชาติ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการสูญหายของพืชสมุนไพรพื้นบ้าน

อาหารพื้นบ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นตำรับแกงที่มีปลาร้าและกะปิเป็นส่วนประกอบหลักของเครื่องแกงและมีผักพื้นบ้านที่หาซื้อได้ตามตลาดสดในหมู่บ้าน ปลุกเองในครัวเรือน และบางพื้นที่สามารถหาวัตถุดิบได้ตามป่าธรรมชาติ เช่น

กลุ่มผักป่า เช่น ผักหวานป่า ผักสาบ ผักพ้อคำดี
เมี่ยง ผักชะอมป่า

กลุ่มเห็ดป่า เช่น เห็ดไข่ห่าน เห็ดหิน (สาหร่ายมูก
หยก) เห็ดถ่มมอด (เห็ดแครง, เห็ดตีนตุ๊กแก)

การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก สรุปได้ว่า
องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับตำรับอาหารพื้นบ้านที่มี
หลากหลายทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน รวมถึง
กระบวนการการเสาะแสวงหาวัตถุดิบในการปรุงอาหารซึ่ง
จะอาศัยการจดจำจากประสบการณ์ของบิดา มารดาหรือ
ญาติผู้ใหญ่ ดังเช่น เมื่อเข้าป่าเพื่อหาเห็ดป่าจะมีการฝึก
ให้ลูกหลานสังเกตสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่พบเห็ดชนิด
นั้น (ภาษาถิ่น เรียกว่า กอนเห็ด)

รูปแบบวัฒนธรรมสุขภาพทั้ง 4 ลักษณะจะเห็นได้
ว่าประชาชนให้ความสำคัญกับความเชื่อและการให้
คุณค่าของสัญลักษณ์นิยม (Symbolism) เป็น
ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทโดยทั่วไป เป้าหมาย
ของการใช้มักจะมีมุ่งหวังให้หายหรือบรรเทาอาการเจ็บป่วย
และมักจะให้การตอบสนองโดยการเลี้ยงขอบุคุณ ซึ่งเป็น
กุศโลบายหนึ่งในการเสริมสร้างกำลังใจให้กับประชาชน
ให้มีความหวังจากการช่วยเหลือของสิ่งที่ตนศรัทธา
บางครั้งอาจจะแฝงด้วยผลประโยชน์ที่เป็นสิ่งของ หรือเงิน
ที่ผู้ประกอบพิธีเก็บจากเครื่องเช่นสังเวยต่าง ๆ ซึ่งสิ่ง
เหล่านี้เป็นความพึงพอใจของผู้รับบริการและเมื่อเทียบกับ
ค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพที่มุ่งแต่การใช้เทคโนโลยี
ระดับสูงสิ่งที่ต้องจ่ายไปนั้นน้อยมาก

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชน

การศึกษานี้ได้กำหนดกิจกรรมในการสร้าง
กระบวนการเรียนรู้ชุมชนที่สะท้อนการใช้วัฒนธรรม
สุขภาพตามแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาที่
ผสมผสานองค์ความรู้จากการสังสมประสบการณ์การ

แก้ไขปัญหาคือความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตนเอง สมาชิกใน
ครอบครัว และชุมชนเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพ
ประกอบด้วย

1) กิจกรรมการสร้างแผนที่แหล่งวัฒนธรรม สุขภาพในชุมชน

การสำรวจข้อมูลร่วมกับชุมชน พบว่า ในพื้นที่กลุ่ม
น้ำลี่มีแหล่งวัฒนธรรมสุขภาพที่โดดเด่นในการใช้
วัฒนธรรมสุขภาพเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพประชาชน
และเผยแพร่องค์ความรู้แก่ผู้สนใจทั่วไป คือ

พ่อหนานอินสม สิริถิตัน อายุ 64 ปี หมอพื้นบ้าน
ที่ได้รับรางวัลระดับประเทศ หมอไทยดีเด่นแห่งชาติ
พ.ศ. 2557 จากกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและ
การแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข พ่อหมออินสม
เล่าให้ฟังว่า พ่อหมอมีสืบทอดในวัยเด็กได้ติดตามคุณปู่
และคุณตาซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านโดยคุณปู่เป็นหมอด้าน
ไสยศาสตร์ (คาถา) ส่วนคุณตาเป็นหมอพิธีกรรม
หมอกายและหมอสุมไพโร พ่อหมออินสมเป็นทั้งหมอ
และเป็นทั้งปราชญ์ชาวบ้าน ท่านได้สร้างตำรับตำราไว้
มากมาย อาทิ ตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนา เล่ม 1-4
ตำราคู่มือเกี่ยวกับสมุนไพรฐานโรค หลักการวินิจฉัย และ
องค์ความรู้เกี่ยวกับโรค ตำราระบบโรคและกระบวนการ
ดูแลรักษาสุขภาพ คู่มือการรักษาลมะเอ็งคุด คู่มือการ
รักษาโรคลมผัดเดือน คู่มือการรักษากลุ่มโรคไข้ คู่มือการ
รักษากลุ่มโรคสันนิบาต คู่มือการรักษากลุ่มโรคปัด
(อาการแพ้) เป็นต้น

พ่อหมออินสมยังได้ช่วยเหลือทางราชการทั้งใน
ระดับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล สำนักงาน
สาธารณสุขจังหวัด จนถึงกระทรวงสาธารณสุข ช่วย
สนับสนุนการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านภาคเหนือ
17 จังหวัดจัดระบบข้อมูลสมุนไพร จังหวัดลำพูน รวบรวม

และแปลคำภีร์ไบเบิลและสมุดข่อยภาษาล้านนา
เปรียบเทียบภาษาล้านนากับภาษาไทยภาคกลาง เป็นต้น

แหล่งการเรียนรู้พหุหมอนิสมเป็นแบบอย่างด้าน
ตัวบุคคลที่ได้พัฒนาองค์ความรู้วัฒนธรรมสุขภาพให้
เกิดการยอมรับของประชาชนทั่วไป นอกจากนี้พหุหมอ
บุญสมยังมีแนวคิดในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ผู้สนใจ
ทั่วไปได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติ พหุหมอให้สัมภาษณ์ว่า
“ผู้คนในปัจจุบันมีการเจ็บป่วยที่หลากหลาย หลายคน
เป็นโรคมากกว่า 2 โรค การได้แนวทางการรักษาแบบ
พื้นบ้านที่ไม่ต้องพึ่งเครื่องมือราคาแพงจะช่วยให้คน
เหล่านั้นหายจากความเจ็บป่วยได้ และที่สำคัญเป็นการ
ช่วยเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพพื้นบ้านไม่ให้สูญหายไป
กับคนรุ่นเก่า”

ศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านบ้านสัน ต๊อบเต่า

“การถ่ายทอดความรู้ด้านพืชผักพื้นบ้าน สมุนไพร
ใกล้ตัวที่มีอยู่ทั่วไปในชุมชนให้กับเยาวชน และผู้สนใจ
ทั่วไปได้เรียนรู้ และสามารถนำมาประกอบอาหารพื้นบ้าน
ที่หลากหลายรับประทาน” เป็นปณิธานที่กลุ่มผู้ริเริ่ม
ก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรพื้นบ้านบ้านสันต๊อบเต่าตั้ง
ไว้ แต่การดำเนินงานช่วงที่ผ่านมากระบวนการถ่ายทอด
องค์ความรู้ยังเป็นแบบลองผิด ลองถูกไม่ประสบ
ความสำเร็จอย่างที่ตั้งปณิธานไว้ ทั้งที่ในพื้นที่มี
องค์ความรู้วัฒนธรรมสุขภาพที่หลากหลายจาก
โรงพยาบาลบ้านโฮ่ง และหมอพื้นบ้าน จากสภาพปัญหา
ดังกล่าวข้างต้นการดำเนินกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ได้
ปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินกิจกรรมที่มุ่งเน้นวิถีการบริโภคที่
เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดย
ก่อเกิดการจัดการความรู้ในชุมชนที่เหมาะสมผ่าน
กระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

มุ่งเน้นการพัฒนาแนวทางการผลิตพืชผักพื้นบ้านใน
ชุมชนทั้งการผลิตและการบริโภคสู่ความมั่นคงด้าน
อาหารและจิตสำนึกของผู้คนต่อคุณค่าของอาหาร
พื้นบ้าน

แหล่งวัฒนธรรมสุขภาพทั้ง 2 แห่งทั้งตัวบุคคลและ
สถานที่ดังกล่าวข้างต้นอาจจะเป็นปัจจัยกำหนดการคง
อยู่ของวัฒนธรรมสุขภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ ภายใต้
สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคม และ
แบบแผนการดูแลรักษาความเจ็บป่วยตามแบบแพทย์
แผนปัจจุบันที่บางครั้งไม่สามารถรักษาความเจ็บป่วยให้
หายขาดได้ การดำเนินกิจกรรมของแหล่งวัฒนธรรมได้
สะท้อนให้เห็นความห่วงหาพันห่วยใยและเต็มใจในการ
ถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านบางท่านเพื่อให้
วัฒนธรรมสุขภาพดำรงอยู่และก่อเกิดแนวทางการ
ประยุกต์ใช้เพื่อการดูแลสุขภาพของประชาชนต่อไป

2) กิจกรรมการวิเคราะห์สภาพการณ์ (SWOT) วัฒนธรรมสุขภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้

การสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อ
ร่วมกันวิเคราะห์สภาพการณ์วัฒนธรรมสุขภาพในพื้นที่
ลุ่มน้ำลี้ จำนวน 1 ครั้ง ดำเนินกิจกรรมเมื่อ 20 มีนาคม
2558 พบว่า

จุดแข็ง

1. การคงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ความเชื่อ
ที่สืบทอดต่อกันมาไว้เป็นอย่างดี ส่งผลต่อการใช้
วัฒนธรรมสุขภาพในวิถีชีวิตประจำวันควบคู่ไปกับการ
ดูแลสุขภาพด้วยแพทย์สมัยใหม่
2. ปัญหาความเจ็บป่วยที่ไม่สามารถแก้ไขได้จาก
การแพทย์แผนปัจจุบันอย่างทันต่อความ ต้องการของคน
ที่ป่วยทั้งทางกายและใจ จึงหันไปพึ่งพาเกี่ยวกับสิ่งลี้ลับ

นับถือญาติพี่น้องหรือแม้แต่การรับประทานอาหารตามความเชื่อ

3. มีการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่นโดยเฉพาะการรับประทานอาหารพื้นบ้าน

4. การยอมรับต่อวัฒนธรรมสุขภาพของชุมชนในการบำบัดรักษาความเจ็บป่วย จากคำบอกเล่าหรือประสบการณ์ตรงของประชาชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

5. หมู่บ้านส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านที่ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันซึ่งถ้าหากนำพืชผักพื้นบ้าน และสมุนไพรพื้นบ้านมาปลูกเพิ่มเติมแล้วช่วยกันดูแลรักษาจะส่งผลต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมสุขภาพ

6. การมีแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมสุขภาพทั้งตัวบุคคลและสถานที่

จุดอ่อน

1. การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร มักมีความเชื่อตามที่ได้รับรู้โดยเฉพาะวิทยุชุมชนจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้สมุนไพรของประชาชนอย่างยิ่ง

2. สังคมเปลี่ยนไปวิถีชีวิตเปลี่ยน การดูแลสุขภาพต้องการความรวดเร็ว เช่น การไปหาหมอแผนปัจจุบันจึงยาเข็มเดียวหาย ประชาชนบางส่วนมีเจตคติต่อวัฒนธรรมสุขภาพเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้เมื่อเทียบกับการแพทย์สมัยใหม่

3. หมอพื้นบ้านมีจำนวนน้อย ลูกหลานไม่สืบทอดองค์ความรู้

อุปสรรค

1. การจัดบริการสุขภาพที่ผสมผสานวัฒนธรรมสุขภาพร่วมกับการสาธารณสุขสมัยใหม่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน

2. การเข้ามาของเทคโนโลยีสารสนเทศที่เพิ่มขึ้นทำให้เยาวชนบางคนไม่ได้รับการปลูกฝังเรื่องความเหมาะสมของวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมอื่นจึงทำให้รับสิ่งต่างๆ เข้ามาอย่างง่ายดาย

3. การขยายพื้นที่เขตเมืองได้ส่งผลต่อความไม่เข้มแข็งของชุมชนที่เปลี่ยนผ่านจากชุมชนชนบทเป็นชุมชนกึ่งเมืองทำให้ประชาชนมองข้ามวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นวิถีชีวิตที่แท้จริงของตนเองไป

4. การปฏิบัติตามแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาที่ผู้ที่ประกอบพิธีกรรมด้านจิตบำบัดจะต้องเป็นผู้ที่ผ่านการบวชอุปสมบทแล้วเท่านั้น บางครั้งการถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลอื่นทั่วไปไม่สามารถกระทำได้ส่งผลให้การถ่ายทอดองค์ความรู้จำกัดเฉพาะเครือญาติสายตรงเท่านั้น

โอกาส

1. การดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องของหน่วยงานด้านสาธารณสุข การพัฒนาชุมชนและด้านวัฒนธรรมทำให้ชุมชนกลุ่มน้ำลี่ยังคงความเป็นตัวตนของวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้ และในปัจจุบันแนวโน้มการปลูกฝังสำนึกรักบ้านเกิด/ท้องถิ่นทำให้เยาวชนในพื้นที่ได้รับการป้อนเพาะเป็นต้นกล้าทางวัฒนธรรมโดยครอบครัวและโรงเรียนแต่ละแห่ง

2. การยกย่องและให้รางวัลหมอพื้นบ้านและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจากหน่วยงานระดับจังหวัดและระดับชาติเป็นการสร้างตัวตนให้เป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไปอันจะนำไปสู่การเผยแพร่และการใช้ การยอมรับวัฒนธรรมสุขภาพ

3. การสนับสนุนของหน่วยงานราชการในการจัดตั้งชมรมหมอพื้นบ้านกลุ่มน้ำลี่

จะเห็นได้ว่าในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ประชาชนยังให้ความสำคัญต่อการใช้วัฒนธรรมสุขภาพที่เชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นโดยเฉพาะสมุนไพรพื้นบ้าน รวมถึงข้อกังวลในการสืบทอดองค์ความรู้ที่บรรพบุรุษสะสมไม่ให้หายไปในการแสวงหาการพัฒนาเทคโนโลยี สะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมสุขภาพทั้ง 4 รูปแบบ มีความสอดคล้องกับชีวิตคนในชุมชนอย่างแยกไม่ออกนับตั้งแต่การปฏิสนธิจนถึงเสียชีวิต ในส่วนของการเรียนรู้การวิเคราะห์สภาพการณ์ (SWOT) วัฒนธรรมสุขภาพนำไปสู่การกำหนดกลยุทธ์ที่มุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาการสูญหายของวัฒนธรรมสุขภาพจากการขยายพื้นที่ชุมชนเมืองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจดำเนินการได้โดยการวางแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างตรงจุดในแต่ละพื้นที่ โดยชุมชนต้นน้ำ (อำเภอทุ่งหัวช้าง และอำเภอลิบวงส่วน) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงที่ยังดำรงชีพด้วยการพึ่งพาอาหารจากป่าและแม่น้ำ ควรเน้นการส่งเสริมด้านพัฒนาภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อให้สามารถพึ่งพิงตนเองด้านสุขภาพโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม ส่วนชุมชนกลางน้ำและปลายน้ำ (อำเภอลิบวงส่วน อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอเวียงหนองล่อง อำเภอแม่ทาบางส่วน และอำเภอป่าซางบางส่วน) ควรมุ่งเน้นแนวทางการปฏิบัติผ่านกฎกติกาภายใต้กฎเกณฑ์ของพิธีกรรมในชุมชนจะมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการคงอยู่ของพื้นที่ทางวัฒนธรรมสุขภาพและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน

ทั้งนี้กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลการศึกษาที่ก่อให้เกิดจากผสมผสานกระบวนการปฏิบัติการตั้งแต่การค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันและความเสื่อมสภาพของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ การร่วมกัน

เรียงลำดับความสำคัญของปัญหาและการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาสุขภาพภายใต้องค์ความรู้วัฒนธรรมสุขภาพที่สามารถนำมาผสมผสานกับการแพทย์สมัยใหม่ได้ ก่อเกิดความเข้าใจและตระหนักในการใช้วัฒนธรรมสุขภาพของประชาชนภายใต้ผลลัพธ์ของการบริการสุขภาพที่มีข้อจำกัดในพื้นที่

วิจารณ์

รูปแบบวัฒนธรรมสุขภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้จึงได้สะท้อนการคงอยู่ของวัฒนธรรมสุขภาพภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคมที่มุ่งเน้นการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนบนฐานการเพิ่มรายได้ ประชาชนส่วนใหญ่จำต้องแสวงหารายได้เพื่อให้เพียงพอต่อรายจ่าย แต่อย่างไรก็ตามปัจจัยภายในชุมชนที่ยังคงความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบชุมชนล้านนาทั้งการแบ่งปันอาหารที่ตนเองหามาได้หรือปลูกไว้ในพื้นที่ตนเอง การช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย การสื่อสารกิจกรรมที่ทางราชการหรือองค์กรท้องถิ่นมาให้ความช่วยเหลือ จะเห็นได้ว่าโครงสร้างทางวัฒนธรรมประเพณี แนวคิดและจิตวิญญาณในการดำเนินชีวิตของประชาชนไม่แตกต่างกันมากนัก ประชาชนยังให้ความสำคัญกับคุณธรรมและจริยธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมด้านความกตัญญูต่อพ่อแม่ และผู้มีพระคุณ การเคารพนับถือผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้ในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้มีความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพที่สอดคล้องกับแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาโดยเฉพาะด้านจิตบาบัตที่เป็นแนวทางเสริมสร้างขวัญกำลังใจ (สุขภาพจิต) ทั้งความเชื่อเกี่ยวกับผี พิธีสงเคราะห์ สู่ขวัญ สืบชะตา และบูชาเทียน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ประชาชนใช้เพื่อการเสริมสร้าง

กำลังใจเมื่อประสบปัญหาสุขภาพ และปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทำให้ท้อแท้ หหมดกำลังใจ รวมถึงต้องการเสริมสร้างกำลังใจเพื่อให้การใช้ชีวิตในปัจจุบันและอนาคตมีความเป็นปกติสุข สอดคล้องกับการศึกษาของยุพา (2551) พบว่า แม้ว่าในปัจจุบันประชาชนในบ้านห้วยเสือ ตำบลห้วยเสือ อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง จะนิยมการรักษาแบบแผนปัจจุบัน แต่ก็ยังมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมสุขภาพในครัวเรือน ทั้งการใช้สมุนไพร และการดูแลตนเองในช่วงชีวิตที่สำคัญ เช่น การเกิด การตั้งครรภ์ และการคลอด รวมถึงมีความเชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติและเคราะห์กรรมอยู่ ทั้งนี้ในหมู่บ้านจะมีกระบวนการรักษาความเจ็บป่วยโดยหมอพื้นบ้านที่ชำนาญด้านพิธีกรรมและหมอสุนัขไพร ทำให้บริบทของชุมชนเอื้อต่อการสืบทอดภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน ดังนั้นการบูรณาการทั้งโครงสร้างทางวัฒนธรรม ประเพณี และทัศนคติในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแบบแผนของชาวล้านนาในเรื่องสุขภาพ จึงไม่ได้เป็นเรื่องเฉพาะแพทย์หรือเรื่องเฉพาะยา และโรงพยาบาลแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่สุขภาพเป็นเรื่องของการดำเนินวิถีชีวิตให้เป็นสุขทั้งในส่วนของบุคคลซึ่งประกอบด้วยร่างกายกับจิตวิญญาณ ในส่วนของครอบครัวและญาติมิตรที่ต้องพึ่งพาเกื้อกูล และเชื้ออาหารซึ่งกันและกันภายใต้สังคมและสิ่งแวดล้อมที่กำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของวิถีการดำเนินชีวิต รวมทั้งศักยภาพทางภูมิปัญญา และเทคโนโลยีในการดูแลสุขภาพของส่วนบุคคล และชุมชน แต่เมื่อใดที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดดการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เป็นวิถีชีวิตของผู้คนจะไม่ต่อเนื่องจากฐานวัฒนธรรมเดิมของชุมชนนั้น สังคมของการพึ่งพาอาศัยกันที่อยู่บนฐานของความเชื่อในคุณค่าของธรรมชาติ

การเคารพซึ่งกันและกันจะถูกบั่นทอนด้วยการนำความรู้จากภายนอกมาลดคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงการเป็นสังคมบริโภคนิยมที่ให้ความสำคัญต่อวัตถุจะส่งผลให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นถูกละเลยและไม่มีการพัฒนาจากรากฐานเดิมที่มีอยู่ (พิทยา, 2550) ทั้งนี้รูปแบบวัฒนธรรมสุขภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำลี่ยังมีปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจใช้ของประชาชน ทั้งความเชื่อ ความศรัทธา ฐานะเศรษฐกิจสังคม การอยู่อาศัยภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม (การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ความเสื่อมโทรมของแม่น้ำลี่) ประชาชนจะมีวิจารณญาณที่จะตัดสินใจเลือกใช้ด้วยตนเอง หมอเมืองแต่ละคนจะมีระบบการเรียนรู้ที่สั่งสมประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพโดยเรียนผ่านประสบการณ์ตรงหรือระบบเครือข่าย โดยเฉพาะระบบครูหรือผู้รู้หรือผู้อาวุโส ใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในลักษณะตัวต่อตัว อาศัยการจดจำมากกว่าการจดบันทึก และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจะเลือกสรรคัดแปลงเพิ่มเติมประยุกต์องค์ความรู้เหล่านั้นให้สอดคล้องกับประสบการณ์ ความถนัด และสถานการณ์สิ่งแวดล้อมเฉพาะตนเช่นเดียวกับหมอเมืองในพื้นที่อื่น วัฒนธรรมสุขภาพที่หลากหลายจึงเป็นทุนทางสังคมอันสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งชุมชนควรร่วมกันกำหนดข้อตกลงในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เน้นการมีส่วนร่วมทั้งการวิเคราะห์ปัญหาและเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน (यरยงค์ ดนัย และอรทัย, 2549)

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนทั้งกิจกรรมการสำรวจแหล่งวัฒนธรรมสุขภาพในชุมชน กิจกรรมการวิเคราะห์สภาพการณ์ (SWOT) ได้สะท้อนความต้องการ

การเรียนรู้และความเหมาะสมภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้านสุขภาพภายใต้ปัจจัยความแตกต่างทั้งครอบครัว และวิธีการดำเนินชีวิตอันเป็นปัจจัยกำหนดที่ทำให้ประชาชนบางส่วนต้องเผชิญปัญหาทางสุขภาพ และสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมแบบก้าวกระโดด ทั้งนี้การก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ยังส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลการใช้วัฒนธรรมสุขภาพเพื่อการดูแลสุขภาพระหว่างหมอพื้นบ้าน ประชาชน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้วัฒนธรรมสุขภาพยังไม่ต่อเนื่องจากฐานวัฒนธรรมเดิมของชุมชนนั้น เนื่องจากในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ สภาพภูมิประเทศ และการเข้าถึงแหล่งวัฒนธรรมสุขภาพที่จะมีเฉพาะส่วนพื้นที่ลุ่มแม่น้ำลี้ตอนล่าง (เขตอำเภอบ้านโฮ่ง) ที่มีความโดดเด่นและประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย ดังนั้นในการจะส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อประยุกต์ใช้วัฒนธรรมสุขภาพนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับว่าวัฒนธรรมสุขภาพมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง มีวิถีคิดและ กระบวนการที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนได้อีก รูปแบบหนึ่งซึ่งโกมาตร (2547) กล่าวว่า แม้ว่าวัฒนธรรมด้านการแพทย์พื้นบ้านจะได้รับการยอมรับมากขึ้นภายใต้วาทกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ก็ยังคงเป็นความรู้ชายขอบที่ถูกเบียดขับและกดทับจากความรู้แบบวิทยาศาสตร์ และเป็นระบบการแพทย์ที่รัฐไม่ได้ส่งเสริม และไม่ค่อยมีบทบาทในการพัฒนาเท่าใดนัก ในช่วงที่ผ่านมาการแพทย์ที่เป็นพิธีกรรมและเกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการน้อย ซึ่งการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมสุขภาพทั้งในโรงเรียนทุกระดับ และชุมชนจะเป็นการสร้างแนวทางการ

สืบทอดองค์ความรู้ไม่ให้สูญหายไปกับกระแสการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีสอดคล้องกับการศึกษาของจักรพงษ์ และคณะ (2556) พบว่า กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่บูรณาการกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของชุมชนลาดพร้าว เพื่อตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชน ผลของการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นระบบได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนทั้งทางด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่มีต่อการพัฒนา ซึ่งการนำข้อมูลจากสภาพความเป็นจริงมาพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ชุมชนโดยมีส่วนร่วมระหว่างประชาชนและผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ทำให้กิจกรรมการเรียนรู้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และสามารถเรียนรู้ได้ทุกกลุ่มวัย รวมถึงทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเข้าใจเนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้น ทั้งนี้ในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้บางส่วนประชาชนยังไม่สามารถเรียนรู้และเสนอความคิดเห็นต่อกิจกรรมนั้นได้มากนัก ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าประชาชนยังไม่คุ้นเคยในการเข้าร่วมกิจกรรมลักษณะที่มีกิจกรรมหลากหลาย

สรุป

กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลการศึกษาที่เกิดขึ้นก่อเกิดจากผสมผสานกระบวนการปฏิบัติการตั้งแต่การค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสุขภาพ การร่วมกันเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา การแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาและการติดตามประเมินผลกระบวนการวัฒนธรรมสุขภาพ ก่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักในการใช้วัฒนธรรมสุขภาพของประชาชนภายใต้ผลลัพธ์ของการบริการสุขภาพที่มีข้อจำกัดในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม

การพัฒนาและสร้างหมอพื้นบ้านทุกสาขาในพื้นที่ให้มี
ส่วนสำคัญในการนำองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ ซึ่ง
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุน แล้วสร้างกิจกรรมที่
ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอันจะนำไปสู่การสืบทอดองค์
ความรู้ไม่ให้สูญหาย รวมถึงการใช้โรงเรียนภายในชุมชน
เป็นฐานการเรียนรู้วัฒนธรรมสุขภาพ จะก่อเกิด
กระบวนการการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของ
ประชาชนและสะท้อนสภาพปัญหาสุขภาพในพื้นที่ ซึ่ง
ช่วยให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดและสืบทอดองค์ความรู้
อย่างต่อเนื่อง

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาวิจัยนี้คณะนักวิจัยขอขอบพระคุณ
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมที่สนับสนุน
ทุนวิจัย ผู้นำชุมชน ประชาชน หมอพื้นบ้าน เจ้าหน้าที่
ด้านสาธารณสุขและด้านวัฒนธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ ที่ได้
ให้ข้อมูลและประสานงานการเก็บข้อมูลการวิจัยจนเกิด
ความสำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

โฆมาตริ จิ่งเตี๋ยรพัทธ์. 2547. หลักการพื้นฐานของสุขภาพ
องค์รวมในการบำบัดทางเลือกและสุขภาพองค์รวม.
(ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา:
[http://www.dtam.moph.go.th/alternative/](http://www.dtam.moph.go.th/alternative/downloads/alttreatment.pdf)
[downloads/alttreatment.pdf](http://www.dtam.moph.go.th/alternative/downloads/alttreatment.pdf) (10 มกราคม 2558)
คณะกรรมการลุ่มน้ำปิงตอนบน. 2554. โครงการจัดทำแผน
รวมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง.
เอกสารอัดสำเนา.
จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า วิรุณ ตั้งเจริญ พงษ์ธิ ศุภ
เศรษฐศิริ และวิชัย วงษ์ใหญ่. 2556. การมีส่วนร่วม

ของชุมชนเมืองในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้
ศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนลาดพร้าว. วารสาร
สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ 14 (2): 35–48.
พัทธานีละภมร. 2550. โครงการฟื้นฟูภูมิปัญญา รักษา
สุขภาพ. เชียงใหม่: โครงการนวัตกรรมบริการสุขภาพ
ปฐมนิเทศ.
ยรรยงค์ อินทร์ม่วง ดนัย กล่อมแก้ว และอรทัย แสงจันทร์.
2549. บทเรียนการพัฒนาแผนนโยบายสาธารณะการจัดทำ
แผนลุ่มน้ำภาคประชาชน: กรณีศึกษาลุ่มน้ำสงคราม
ตอนล่าง. นนทบุรี: สำนักงานวิจัยระบบสาธารณสุข.
ยุพา อภิโณมลกร. 2551. การดูแลสุขภาพหญิงหลังคลอด
แบบพื้นบ้านภาคเหนือ: กรณีศึกษาบ้านหัวเสือ ตำบล
หัวเสือ อำเภอมะเข่ จังหวัดลำปาง. วารสารการแพทย์
แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก 6(2): 148–157.
วรวัฒน์ ทิพย์ชัย. 2557. ภูมิปัญญาของหมอน้ำแม่
พื้นบ้านในการรักษาโรคกระดูกจากอุบัติเหตุศึกษา
เฉพาะนายประเสริฐ นลาพฤกษ์: วารสารการพัฒนา
ชุมชนและคุณภาพชีวิต 2(2): 189–202.
วิชัย กิจมี. 2550. กระบวนการเรียนรู้กับศักยภาพของชุมชน
ในการจัดการที่ดินร่วมกันในลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน.
วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 235 หน้า
สามารถ ใจดี และชวลิต วัฒนาวัฒน์. 2556. ความ
เสื่อมสภาพของแม่น้ำลี้และนโยบายสาธารณะ. ร่วม
พฤษ. 31(1):132–156.

Busisiwe, P. N. 2005. Models of community/home-based
care for people living with HIV/AIDS in Southern Africa.
Association of Nurses in AIDS care 16(3): 33–40

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของ ผู้ป่วยเบาหวาน ในพื้นที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

The Relative Factors of Self-Care Behaviors of Diabetes Mellitus Patients in Mae Chan District,
Chiang Rai

สุนทรี สุรัตน์^{1/}, กิตติ ศศิวิมลลักษณ์^{2/}, เกวลี เครือจักร^{1/}, วิโรจน์ มงคลเทพ^{3/}
Soontaree Suratana^{1/}, Kitti Sasivimonlux^{2/}, Kewali Kruejak^{1/} and Wiroj Mongkolthep^{3/}

^{1/} คณะสาธารณสุขศาสตร์ วิทยาลัยเชียงราย จ.เชียงราย 57000

^{1/} Faculty of Public Health, Chiang Rai College, Chiang Rai 57000, Thailand

^{2/} คณะแพทยศาสตร์เวชศาสตร์ วิทยาลัยเชียงราย จ.เชียงราย 57000

^{2/} Faculty of Oriental Medicine, Chiang Rai College, Chiang Rai 57000, Thailand

^{3/} คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน จ.น่าน 55000

^{3/} Faculty of Science and Agricultural Technology, Rajamangala University of Technology Lanna Nan, Nan 55000, Thailand

(Received 25 September 2015; Accepted 2 March 2016)

Abstract: This descriptive study aimed to study the relationship between 3 factors of self-care behaviors of diabetes mellitus patients in Mae Chan district, Chiang Rai. These factors are predisposing factors, enabling factors and reinforcing factors. The research samples were selected by Stratified Random Sampling of 288 patients with diabetes mellitus from 17 health promoting hospital in Mae Chan district, Chiang Rai. Questionnaire was a tool for this research. Data were analyzed using descriptive statistics such as frequency, percentage standard deviation and pearson correlation coefficient was used to analyze correlation among the factors. The study found that the level of overall self-care behaviors of diabetes mellitus patients were high ($\bar{x} = 3.79$, $SD = 0.50$) and predisposing factors, enabling factors and reinforcing factors were positively correlated with self-care behaviors of diabetes mellitus patients at 0.05 level of statistical significance. The correlations between predisposing, enabling and reinforcing factors with self-care behaviors of diabetes mellitus patients were ($r < 0.30$) ($r = 0.30 - 0.70$) and ($r = 0.30 - 0.70$), respectively.

Keywords: Self-care behaviors, diabetes mellitus patients

บทคัดย่อ : การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง ปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ และปัจจัยเสริม ของพฤติกรรมการดูแลตัวเองของผู้ป่วยเบาหวานในพื้นที่ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาเป็นผู้ป่วยเบาหวานจำนวน 288 ราย โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นในพื้นที่รับผิดชอบของ 17 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ในอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ร้อย

ละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และหาความสัมพันธ์โดยใช้สถิติสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานอยู่ในระดับดี (ค่าเฉลี่ย 3.79 , ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.50) ส่วนความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดทั้งปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ และปัจจัยเสริมต่างมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยค่าความสัมพันธ์ของปัจจัยนำกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานอยู่ในระดับต่ำ ($r < 0.30$) ค่าความสัมพันธ์ของปัจจัยเอื้อกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานอยู่ในระดับปานกลาง ($r = 0.30-0.70$) และค่าความสัมพันธ์ของปัจจัยเสริมกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานอยู่ในระดับปานกลาง ($r = 0.30-0.70$)

คำสำคัญ: พฤติกรรมการดูแลตนเอง ผู้ป่วยเบาหวาน

คำนำ

เบาหวานเป็นโรคเรื้อรังที่เป็นปัญหาสำคัญทางด้านสาธารณสุขของโลก รวมทั้งประเทศไทยสถานการณ์เบาหวานปัจจุบันมีอุบัติการณ์เพิ่มมากขึ้น จากข้อมูลสมาพันธ์เบาหวานนานาชาติ (International Diabetes Federation: IDF) ได้รายงานสถานการณ์ผู้เป็นเบาหวานทั่วโลกแล้ว 285 ล้านคน และได้ประมาณการว่าจะมีจำนวนผู้เป็นเบาหวานทั่วโลกเพิ่มมากกว่า 435 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2573 หากไม่มีการดำเนินการป้องกัน และควบคุมที่มีประสิทธิภาพ

สำหรับประเทศไทยพบว่า มีผู้เสียชีวิตจากโรคเบาหวานในปี พ.ศ. 2552 ประมาณ 7,019 คน หรือประมาณวันละ 19 คน และในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา (พ.ศ. 2542 – 2552) พบว่าคนไทยนอนรักษาตัวที่โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข ด้วยโรคเบาหวานเพิ่มขึ้น 4.02 เท่า โดยเฉพาะปี พ.ศ. 2552 มีผู้ที่นอนรักษาตัวที่โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข ด้วยโรคเบาหวาน 558,156 ครั้ง หรือประมาณวันละ 1,529 ครั้ง หรือคิดเป็นผู้ที่นอนรักษาตัวที่โรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข ด้วยโรคเบาหวานชั่วโมงละ 64 ครั้ง

(สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2552)

จากการศึกษาของณิชาธิ์ (2558) เกี่ยวกับพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเป็นโรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูง พบว่า พฤติกรรมด้านการออกกำลังกายและพฤติกรรมการบริโภคอาหารเป็นพฤติกรรมที่มีความเสี่ยงสูงต่อการเป็นโรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูงมากที่สุด ดังนั้น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมชีวิต (lifestyle modification) ได้แก่ การบริโภคอาหารตามหลักโภชนาการ การมีกิจกรรมทางกายที่เหมาะสมมีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี เช่น งดสูบบุหรี่ ออกกำลังกายสม่ำเสมอ เป็นต้น หากผู้ป่วยสามารถปฏิบัติได้จะสามารถป้องกันภาวะแทรกซ้อนต่าง ๆ ได้ ทำให้ผู้ป่วยเบาหวานมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นลดอัตราความพิการและสูญเสีย (พงศอมร, 2542) หากระดับน้ำตาลในเลือดสูงเรื้อรังในผู้เป็นเบาหวานจะทำให้หลอดเลือดเสื่อมและทำให้อวัยวะต่าง ๆ ที่หลอดเลือดเหล่านั้นมาเลี้ยงเกิดความเสียหาย ความบกพร่องต่อหน้าที่ และความล้มเหลวของอวัยวะหลายอย่าง เช่น ตา ไต ระบบประสาทหัวใจ และหลอดเลือด ในผู้ป่วยเบาหวานที่ควบคุมโรคได้ไม่ดีจะมีโอกาสเกิดภาวะแทรกซ้อนจากเบาหวานได้ทุกระบบของร่างกาย เช่น สมอขาดเลือด อัมพฤกษ์ อัมพาต

กล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือด จอประสาทตาเสื่อม ไตเสื่อม แผลเรื้อรัง เป็นต้น ภาวะแทรกซ้อนของโรคเบาหวานจะปรากฏขึ้นใน 5 - 10 ปี นับตั้งแต่เริ่มเป็นเบาหวาน แต่ถ้าหากควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดได้ดี ภาวะแทรกซ้อนอาจจะไม่ปรากฏแม้จะเป็นโรคเบาหวานมานาน 10 - 20 ปี (เทพ และคณะ, 2543)

ผู้วิจัยได้ ประยุกต์แนวคิดทฤษฎี precede - precede Model ของ Green and Kreuter (1999) มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยแนวคิดดังกล่าวเชื่อว่า พฤติกรรมสุขภาพของบุคคลจะเกิดขึ้นได้ หรือเปลี่ยนแปลงได้จะต้องมาจากหลายปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน (intrinsic factors) และปัจจัยภายนอก (extrinsic factors) ของบุคคล ซึ่ง Green and Kreuter (1999) ได้กำหนดปัจจัยดังกล่าวออกเป็น 3 ปัจจัย ดังนี้ ปัจจัยนำ (predisposing factors) ได้แก่ ความรู้ของผู้ป่วยเบาหวาน เจตคติของผู้ป่วยเบาหวาน ความเชื่อของผู้ป่วยเบาหวาน และการรับรู้ของผู้ป่วยเบาหวาน ปัจจัยเอื้อ (enabling factors) ได้แก่ การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเบาหวาน และค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องในการรักษา และปัจจัยเสริม (reinforcing factors) ได้แก่ การสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 ล้วนมีความสัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมสุขภาพของผู้ป่วยทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นริสา (2540) ที่กล่าวว่าปัจจัยด้านความรู้เกี่ยวกับโรคเบาหวาน สาเหตุการเกิดโรค การปฏิบัติตัว การป้องกันโรค ขั้นตอนการรับบริการสุขภาพ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้ที่เป็นเบาหวาน และมูทิตา (2550) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของผู้ที่เป็นเบาหวานที่หน่วยบริการปฐมภูมิในเขตอำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง พบว่า การได้รับการ

สนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บุคคลในครอบครัว และบุคคลในชุมชนมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของผู้ที่เป็นเบาหวาน

อำเภอแม่จันเป็นอำเภอหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดเชียงราย มีความหลากหลายของประชากร ทั้งประชากรพื้นราบ และชาวเขา มีความแตกต่างของลักษณะการประกอบอาชีพ ในด้านภาวะสุขภาพ พบว่ามีผู้ป่วยเบาหวานที่ขึ้นทะเบียน และเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลแม่จัน จำนวน 3,516 คน คิดเป็นร้อยละ 6.45 ของประชากรอายุ 35 ปีขึ้นไป ในอำเภอแม่จันที่ได้รับการคัดกรองโรคไม่ติดต่อและมีผู้ป่วยเบาหวานที่ยังไม่สามารถควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดได้ จำนวน 2,477 คน คิดเป็นร้อยละ 70.45 ของผู้ป่วยทั้งหมด (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่จัน, 2557) จึงยังคงเป็นปัญหาของบุคลากร หน่วยบริการสุขภาพในการดูแลผู้ป่วยเบาหวาน ดังนั้น จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับเจ้าหน้าที่ทีมสุขภาพในการหาแนวทางแก้ไขพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานในพื้นที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

อุปกรณ์และวิธีการ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาคือผู้ป่วยเบาหวานที่พักอาศัยในพื้นที่รับผิดชอบของ 17 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จำนวน 3,516 คน

กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยการคำนวณกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตร Krejcie and Morgan (1970) กำหนดความคลาดเคลื่อนที่ 0.05 ได้กลุ่มตัวอย่าง 360 คน และเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ตามสัดส่วนแต่ละแห่งของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จากนั้นเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีการสุ่มอย่างง่ายจากรายชื่อผู้ป่วยเบาหวานในแต่ละพื้นที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ให้ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้คือ 360 คน และผลการรวบรวมข้อมูล พบว่า รวบรวมข้อมูลได้ทั้งสิ้น 288 คน คิดเป็นร้อยละ 80.0

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม โดยคณะผู้วิจัยได้ปรับปรุงจากแบบสอบถามของมูทิตา (2550) ประกอบด้วย 5 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลด้านคุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้ป่วยเบาหวาน เป็นแบบตรวจสอบรายการ (check list) ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษาอาชีพ รายได้ ระดับน้ำตาล ระยะเวลาของการเจ็บป่วยด้วยโรคเบาหวาน

ส่วนที่ 2 ปัจจัยนำ เป็นแบบมาตรวัดประเมินค่า (rating scales) ประกอบด้วย ความรู้ของผู้ป่วยเบาหวาน จำนวน 10 ข้อ เจตคติของผู้ป่วยเบาหวาน จำนวน 10 ข้อ ความเชื่อของผู้ป่วยเบาหวาน จำนวน 10 ข้อ และการรับรู้ของผู้ป่วยเบาหวาน จำนวน 10 ข้อ

ส่วนที่ 3 ปัจจัยเชื้อ เป็นแบบมาตรวัดประเมินค่า ประกอบด้วย การเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ จำนวน 3 ข้อ การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเบาหวาน จำนวน 4 ข้อ และค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องในการรักษา จำนวน 3 ข้อ

ส่วนที่ 4 ปัจจัยเสริม เป็นแบบมาตรวัดประเมินค่า (rating scales) ประกอบด้วย การสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง จำนวน 10 ข้อ

ส่วนที่ 5 พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน เป็นแบบมาตรวัดประเมินค่า ประกอบด้วย การควบคุมอาหาร จำนวน 3 ข้อ การออกกำลังกาย จำนวน 3 ข้อ การดูแลสุขภาพอนามัย จำนวน 3 ข้อ การดูแลสุขภาพจิต จำนวน 3 ข้อ การใช้ยา จำนวน 3 ข้อ การรักษาอย่างต่อเนื่อง จำนวน 2 ข้อ และการป้องกันภาวะแทรกซ้อน จำนวน 3 ข้อ

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ความตรงด้านเนื้อหา (validity) ให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านพิจารณา แล้วหาค่า CVI ได้เท่ากับ 0.85 จากนั้นคณะผู้วิจัยได้ทำการปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นตามข้อเสนอแนะแล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 ในพื้นที่อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย จำนวน 30 คน และนำหาค่าความเชื่อมั่น (reliability) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's coefficient alpha) ได้เท่ากับ 0.80

ขั้นตอนการเก็บข้อมูล

คณะผู้วิจัย คัดเลือกทีมงานผู้ช่วยเก็บข้อมูลเป็นนักศึกษาคณะสาธารณสุขศาสตร์ ชั้นปีที่ 4 วิทยาลัยเชียงราย จำนวน 5 คน และทำการฝึกอบรมทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ ขั้นตอนวิธีการและเนื้อหาของแบบสอบถามเพื่อให้เข้าใจตรงกัน จำนวน 3 ชั่วโมง จากนั้นติดต่อส่งหนังสือแนะนำตัวชี้แจงวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานของการศึกษาผ่านวิทยาลัยเชียงรายถึงโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลที่จะลงเก็บข้อมูล ติดต่อประสานงานกับผู้อำนวยการโรงพยาบาล

ส่งเสริมสุขภาพตำบลเพื่อนัดหมายเข้าเก็บข้อมูลและวางแผนการเดินทางไปในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแต่ละแห่ง โดยประสานกับเจ้าหน้าที่และ อสม. ในการนัดหมายกลุ่มผู้ป่วยพบปะซักถามและสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้ป่วยแจ้งวัตถุประสงค์ของการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ

ในส่วนของการพิทักษ์สิทธิกลุ่มประชากรตัวอย่างโดยการชี้แจงวัตถุประสงค์และรายละเอียดของโครงการแก่กลุ่มตัวอย่างพร้อมทั้งให้ผู้ป่วยลงนามยินยอมให้ข้อมูล และให้ผู้ป่วยตอบแบบสอบถาม เมื่อเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยและทีมงานตรวจสอบความครบถ้วนของแบบสอบถาม ผู้วิจัยรวบรวมแบบสอบถามนำมาวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลด้านคุณลักษณะส่วนบุคคลทั่วไปของผู้ป่วยเบาหวานด้วยการแจกแจงความถี่ร้อยละ
2. วิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน ด้วยการหาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

โดยเกณฑ์การอธิบายระดับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน เป็นดังนี้

1.00-1.49	ระดับพฤติกรรมต้องปรับปรุง
1.50-2.49	ระดับพฤติกรรมพอใช้
2.50-3.49	ระดับพฤติกรรมปานกลาง
3.50-4.49	ระดับพฤติกรรมดี
4.50-5.00	ระดับพฤติกรรมดีเยี่ยม

3. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน คือ

ปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ ปัจจัยเสริม และพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน โดยใช้สถิติสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson Product-Moment Correlation Coefficient)

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลด้านคุณลักษณะส่วนบุคคลของผู้ป่วยเบาหวาน

ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ป่วยเบาหวานจำนวน 288 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงร้อยละ 62.5 อายุเฉลี่ย 58.6 ปี สถานภาพสมรสคู่ร้อยละ 72.6 การศึกษาระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 72.6 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รองลงมาคือรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ 41.3 และ 24.3 ตามลำดับ รายได้เฉลี่ยของครอบครัว 6,635.50 บาท/เดือน

ผู้ป่วยเป็นโรคเบาหวานจะมีญาติสายตรงที่เป็นโรคเบาหวานมากที่สุด ร้อยละ 49.0 โดยเป็นมารดามากที่สุด ร้อยละ 20.8 รองลงมาคือ พี่น้อง ร้อยละ 16.3 ระยะเวลาของการป่วยได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ว่าเป็นโรคเบาหวานและได้รับการรักษาเฉลี่ย 6.4 ปี บุคคลที่ให้การดูแลยามเจ็บป่วย ส่วนใหญ่ตอบว่าดูแลตนเอง คิดเป็นร้อยละ 50.3 รองลงมาคือ บุตรคอยดูแล ร้อยละ 44.8 และสามีคอยดูแลยามเจ็บป่วย ร้อยละ 30.6 ตามลำดับ

ส่วนระดับน้ำตาลในเลือดของผู้ป่วยเบาหวานครั้งล่าสุด เมื่อแบ่งระดับน้ำตาลในเลือดตามเกณฑ์การวินิจฉัยผู้ป่วยเบาหวาน (สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2554) พบว่า ผู้ป่วยส่วนใหญ่มีระดับน้ำตาลในเลือดอยู่ในระดับปกติ 101-125 mg% คิดเป็นร้อยละ 31.9 รองลงมาผู้ป่วยมีระดับน้ำตาลในเลือดเกินเกณฑ์ ≥ 126 mg% คิดเป็นร้อยละ 30.2 ระดับน้ำตาลในเลือด

ของผู้ป่วยเบาหวานครั้งล่าสุดอยู่ในช่วง 64.5-291 mg%เฉลี่ย 124.2 mg%

2. ข้อมูลพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน

พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานพบว่าโดยรวมแล้วพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานอยู่ในระดับดี (ค่าเฉลี่ย 3.79 ,ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.50) เมื่อพิจารณาทางด้านพบว่าพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานด้านการออกกำลังกาย ด้านการดูแล

สุขภาพอนามัย ด้านการดูแลสุขภาพจิต และด้านการรักษาอย่างต่อเนื่องมีพฤติกรรมในระดับดี (ค่าเฉลี่ย 3.89, 4.14, 3.92 และ 4.28 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.76, 0.75, 0.82 และ 0.83 ตามลำดับ) ส่วนพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานด้านการควบคุมอาหาร ด้านการใช้จ่าย และการป้องกันภาวะแทรกซ้อนมีพฤติกรรมในระดับ ปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 3.50, 3.28 และ 3.49 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.74 , 0.81 และ 1.03 ตามลำดับ) ดังตารางที่ 1

Table 1 Self - care behavior of diabetes mellitus patient

Self-Care Behavior of Diabetes Mellitus Patient	$\bar{X}$	SD	Meaning
Diet Control Behavior	3.50	0.74	Moderate
Exercise Behavior	3.89	0.76	High
Health Monitoring Behavior	4.14	0.75	High
Mental Monitoring Behavior	3.92	0.82	High
Drug Used Behavior	3.28	0.81	Moderate
Continuous Care Behavior	4.28	0.83	High
Side Effect Behavior	3.49	1.03	Moderate
Total	3.79	0.50	High

3. ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของปัจจัยนำกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานพบว่าปัจจัยนำด้านความรู้ของผู้ป่วยเบาหวาน เจตคติของผู้ป่วยเบาหวาน ความเชื่อของผู้ป่วยเบาหวานและการ

รับรู้ของผู้ป่วยเบาหวานมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 และ 0.05 โดยมีความสัมพันธ์กัน 0.149, 0.200, 0.277 และ 0.285 ตามลำดับ ดังตารางที่ 2

Table 2 Correlation coefficient of predisposing factors with self-care behavior of diabetes mellitus patient

	Self-Care Behavior of Diabetes Mellitus Patient
Knowledge	0.149*
Attitude	0.200**
Believe	0.277**
Perception	0.285**

**P < 0.01 *P < 0.05

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของปัจจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน พบว่าปัจจัยเกี่ยวกับการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ ด้านการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเบาหวานและค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้อง

ในการรักษามีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์กัน 0.341, 0.373 และ 0.313 ตามลำดับ ดังตารางที่ 3

Table 3 Correlation coefficient of enabling factors with self-care behavior of diabetes mellitus patient

	Self-Care Behavior of Diabetes Mellitus Patient
Access to Health Care Service	0.341**
Information of Diabetes	0.373**
Afford to Pay for Involve Care	0.313**

**P < 0.01

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของปัจจัยเสริมกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน พบว่าปัจจัยเสริมคือการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องมี

ความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 โดยมีความสัมพันธ์กัน 0.578 ดังตารางที่ 4

Table 4 Correlation coefficient of reinforcing factors with self-care behavior of diabetes mellitus patient

	Self-Care Behavior of Diabetes Mellitus Patient
Support from Associated Person	0.578**

**P < 0.01

อภิปรายผล

1. พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วย

เบาหวาน

พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ดี คะแนนเฉลี่ย 3.79 โดยด้านที่มีคะแนนเฉลี่ยมากที่สุด คือ พฤติกรรมการรักษาอย่าง

ต่อเนื่อง คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 4.28 พฤติกรรมที่มีคะแนนเฉลี่ยน้อย ได้แก่ ในการพกพาสมุดประจำตัวผู้ป่วยเบาหวานติดตัวประจำ รับประทานสมุนไพร และอาหารเสริมที่มีการโฆษณาหรือจากคำแนะนำของผู้อื่น คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 3.3 ซึ่งพบว่ายังคงเป็นปัญหาในการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังในการแสวงหาการรักษาอื่น

นอกเหนือจากการรักษาทางแพทย์แผนปัจจุบันโดยไม่
ปรึกษาแพทย์ก่อน สอดคล้องกับการศึกษาของ
สมใจ (2556) ได้ศึกษาพฤติกรรมการบริโภคผลิตภัณฑ์
อาหารเสริมของผู้ป่วยเบาหวานในเขตเทศบาลตำบล
วาริชภูมิ อำเภовาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร พบว่า
ร้อยละ 50 มีการบริโภคผลิตภัณฑ์อื่นร่วมกับการ
รับประทานยาตามที่แพทย์สั่ง และการศึกษาของ
นริรัตน์ (2546) พบว่าการรับประทานสมุนไพร และการ
ปรับยาเองของผู้ป่วยมีผลทำให้ควบคุมระดับน้ำตาลได้
ไม่ดี

2. ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน

2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำกับ
พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยเบาหวาน ผล
การศึกษาพบว่า ปัจจัยนำ ได้แก่ ความรู้ เจตคติ ความ
เชื่อ การรับรู้ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการ
ดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานในระดับต่ำ ($r < 0.3$) ซึ่ง
สอดคล้องกับการศึกษาของศรียา และสนม (2540) ซึ่งได้
ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือด
ของผู้ป่วยเบาหวานที่รับบริการโรงพยาบาลจังหวัด
สระบุรี พบว่า ความรู้เกี่ยวกับโรคเบาหวานมี
ความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมปฏิบัติตัวในการ
ควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของผู้ป่วยเบาหวาน ซึ่ง
ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องนั้นจะทำให้มีการ
ปรับเปลี่ยนทัศนคติและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง
พฤติกรรมที่เหมาะสมและถูกต้องมากขึ้น ส่วน อโณทัย
(2550) ทำการศึกษาความเชื่อด้านสุขภาพ และพฤติกรรม
สุขภาพของผู้ที่เป็นโรคเบาหวาน โรงพยาบาลฮอด จังหวัด
เชียงใหม่ พบว่าความเชื่อด้านสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
การรับรู้ถึงความรุนแรงของโรคและการรับรู้ประโยชน์ของ

การรักษา อยู่ในระดับสูง สอดคล้องกับการศึกษาของ
พวงพยอม (2526) พบว่าความร่วมมือในการรักษา
โดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเชื่อด้าน
สุขภาพโดยรวม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05
และเป็นไปตามทฤษฎีของ (Green and Kreutze, 1999) ที่
ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่าการเชื่ออย่างจริงจังต่อ
ปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นหรือสิ่งต่างๆ ว่าเป็นเรื่องจริง
หรือมีความเป็นจริง จะส่งผลให้บุคคลมีความพร้อมใน
การแสดงพฤติกรรม และสอดคล้องกับการศึกษาของ
ศิริพร (2545) และ จาตุรงค์ (2540) พบว่าความเชื่อมี
ความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพอย่าง
มีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนการรับรู้ถึงความรุนแรงของโรค
โดยผู้ป่วยจะรับรู้ระดับความรุนแรงของโรคด้วยตัวของเขา
เองมากกว่า ความรุนแรงที่เกิดขึ้นจริงแม้ว่าบุคคลจะ
ตระหนักถึงภาวะเสี่ยงต่อการเกิดโรค หรือภาวะแทรกซ้อน
ต่างๆ ที่เป็นผลจากความเจ็บป่วยก็ตาม ส่วนการรับรู้
ประโยชน์และอุปสรรคของการปฏิบัติพฤติกรรม การที่
บุคคลจะเลือกปฏิบัติอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับความพร้อม
ทั้งทางด้านจิตใจและการรับรู้ถึงประโยชน์ ตลอดจน
อุปสรรคหรือความยุ่งยากซับซ้อนของกิจกรรมที่จะต้อง
ปฏิบัติ

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเอื้อกับ
พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยเบาหวาน
ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยเอื้อ ได้แก่ การเข้าถึงบริการ
ด้านสุขภาพ การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเบาหวาน มี
ความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของ
ผู้ป่วยเบาหวานในระดับปานกลาง ($r = 0.30 - 0.70$) ซึ่ง
สอดคล้องกับการศึกษาของ สมศักดิ์ และคณะ (2541) ซึ่ง
พบว่า การได้รับข่าวสารของผู้ป่วยเบาหวานโรงพยาบาล
บางระกำมีผลต่อพฤติกรรมการควบคุมระดับน้ำตาลใน

เลือดและมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรม การดูแลสุขภาพจิต และด้านค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องในการรักษา ก็มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม การดูแลสุขภาพของผู้ป่วยเบาหวาน ถึงแม้ว่าตามนโยบายหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ การรับการรักษาในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพหรือโรงพยาบาลตามสิทธิผู้ป่วยจะไม่เสียค่าใช้จ่ายในการรักษา แต่จะเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางหรือค่าใช้จ่ายทางอ้อม เช่น ญาติหยุดงานเพื่อรับส่งผู้ป่วย อาจส่งผลทำให้ผู้ป่วยไม่อยากเดินทางมารับรักษา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ภานุพันธุ์ (2542) ซึ่งทำการศึกษาถึงค่าใช้จ่ายของผู้ป่วยเบาหวานในโรงพยาบาลรัฐ 7 แห่ง พบว่า ผู้ป่วยเบาหวานต้องเสียค่าใช้จ่ายเฉลี่ย 6,017 บาท/คน/ปี ดังนั้น เมื่อต้องเสียค่าใช้จ่ายแม้จะเป็นผลทางอ้อมก็ถือได้ว่ามีผลต่อการรับการรักษาอย่างต่อเนื่องและการใช้ยาของผู้ป่วยเบาหวาน

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเสริมกับพฤติกรรม การดูแลสุขภาพของผู้ป่วยเบาหวาน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยเสริมด้านการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข บุคคลในครอบครัว บุคคลในชุมชน มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรม การดูแลสุขภาพของผู้ป่วยเบาหวานในระดับปานกลาง ($r = 0.30-0.70$) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ มุทิทา (2550) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรม การควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของ ผู้ที่เป็นเบาหวานที่หน่วยบริการปฐมภูมิในเขตอำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง ซึ่งพบว่าปัจจัยเสริมจากบุคคลภายนอกมีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการควบคุมอาหาร การออกกำลังกาย การใช้ยา และการจัดการกับความเครียดของผู้ป่วยเบาหวาน

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม การดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน พบว่า ค่าความสัมพันธ์ของปัจจัยนำด้านความรู้ของผู้ป่วยเบาหวาน เจตคติของผู้ป่วยเบาหวาน ความเชื่อของผู้ป่วยเบาหวานและการรับรู้ของผู้ป่วยเบาหวานมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรม การดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานในระดับต่ำ โดยมีความสัมพันธ์กัน 0.149, 0.200, 0.277 และ 0.285 ตามลำดับ ค่าความสัมพันธ์ของปัจจัยเอื้อด้านการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ ด้านการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเบาหวานและค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องในการรักษา มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรม การดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน ในระดับปานกลาง โดยมีความสัมพันธ์กัน 0.341, 0.373 และ 0.313 ตามลำดับ และค่าความสัมพันธ์ของปัจจัยเสริมด้านการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรม การดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน ในระดับปานกลาง โดยมีความสัมพันธ์กัน 0.578 นั้นหมายความว่างานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ และปัจจัยเสริม กับพฤติกรรม การดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวานอยู่ในระดับต่ำถึงปานกลาง ดังนั้น จากผลการวิจัยผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรส่งเสริมให้มีการจัดทำกิจกรรมหรือโครงการที่สามารถเอื้อต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ป่วยเบาหวานเข้าสู่ในแผนงานโดยร่วมมือกับชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและปฏิบัติอย่างจริงจังเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การดูแลสุขภาพของผู้ป่วยเบาหวาน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขควรให้ความรู้หรือ

เพิ่มกิจกรรมเพื่อให้ผู้ป่วยเห็นความสำคัญในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และส่งเสริมกิจกรรมให้ตรงกับปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมของผู้ป่วย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ วิทยาลัยเชียงรายที่สนับสนุนทุนวิจัย และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนช่วยให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- จาตุรงค์ ประดิษฐ์. 2540. ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อด้านสุขภาพกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน โรงพยาบาลกำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 87 หน้า.
- ณิชาธิย์ ใจคำวัง. 2558. พฤติกรรมเสี่ยงของกลุ่มเสี่ยงโรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูง: กรณีศึกษาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านปากกระยาง จังหวัดสุโขทัย. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 3(2): 173-184.
- เทพ หิมะทองคำ และคณะ. 2543. ความรู้เรื่องเบาหวานฉบับสมบูรณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 3). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 250 หน้า.
- นริสา ศรีลาชัย. 2540. การศึกษากระบวนการแสวงหาบริการสุขภาพของผู้หญิงโรคเบาหวานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ. 140 หน้า.
- นริรัตน์ วิทยาคุณ. 2546. ปัจจัยที่มีผลต่อการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของผู้ป่วยเบาหวานในชุมชนที่

รับการรักษาที่ศูนย์สุขภาพชุมชนในอำเภอเมืองจังหวัดลำปาง. ลำปางเวชสาร 24(3): 147-154.

พงศอมร บุญนาค. 2542. เทคนิคการดูแลรักษา

โรคเบาหวาน: การทบทวนปัจจัยด้านพฤติกรรมและวิถีชีวิตที่เป็นปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยเสริมต่อโรค. สำนักพิมพ์พัฒนาวิชาการแพทย์ส่วนพฤติกรรมและสังคม การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. นนทบุรี. 65 หน้า.

พวงพยอม การปฏิญญา. 2526. การศึกษาความสัมพันธ์

ระหว่างความเชื่อด้านสุขภาพกับการให้ความร่วมมือในการรักษาของผู้ป่วยเบาหวาน.

วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต.

มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ. 158 หน้า.

ภาณุพันธุ์ พุฒสุข. 2542. ค่าใช้จ่ายของผู้ป่วยเบาหวาน.

วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต.

มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ. 150 หน้า.

มุทิตา ชมภูศรี. 2550. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการ

ควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของผู้ป่วยเบาหวาน

หน่วยบริการปฐมภูมิในเขตอำเภอสบปราบ จังหวัด

ลำปาง. การค้นคว้าแบบอิสระพยาบาลศาสตร

มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

135 หน้า.

ศรียา วัฒนพานู และสนม สารนพ. 2540. ปัจจัยที่มีผล

ต่อการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดในผู้ป่วย

เบาหวาน โรงพยาบาลสระบุรี. วารสารวิชาการ

สาธารณสุข 6(4): 613-622.

ศิริพร ปารมะ. 2545. ความเชื่อด้านสุขภาพกับ

พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน

โรงพยาบาลลำปาง. การค้นคว้าอิสระ

- สาธารณสุขศาสตร์มหาบัณฑิต.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 72 หน้า.
สนใจ ผ่านกูวอร์ช. 2556. พฤติกรรมการบริโภคผลิตภัณฑ์
เสริมอาหารของผู้ป่วยเบาหวานในเขตเทศบาล
ตำบลวริขณูมิ อำเภอวริขณูมิ จังหวัดสกลนคร.
วารสารเภสัชศาสตร์อีสาน 9 (1): 155-159.
สมศักดิ์ คำธัญญะมงคล และอชฌา แวงม่วงชุม. 2541.
ปัจจัยที่มีผลต่อการพฤติกรรมการควบคุมระดับ
น้ำตาลในเลือดของผู้ป่วยเบาหวานชนิดไม่พึ่ง
อินซูลิน อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก.
โรงพยาบาลบางระกำ, พิษณุโลก. 95 หน้า.
สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่จัน. 2557. ข้อมูลโรคไม่
ติดต่อ. สถิติเวชระเบียน. โรงพยาบาลแม่จัน,
เชียงราย. 14 หน้า.
สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. 2554. แนวทาง
เวชปฏิบัติสำหรับโรคเบาหวาน. ศรีเมืองการพิมพ์,
กรุงเทพฯ. 189 หน้า
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข.
2552. ประเด็นรณรงค์วันเบาหวานโลก. (ระบบ
ออนไลน์). แหล่งข้อมูล:
<http://old.ddc.moph.go.th/advice/showimgpic.php?id=348> (1 มีนาคม 2552).
อโนทัย เหล่าเที่ยง. 2550. ความเชื่อด้านสุขภาพและ
พฤติกรรมควบคุมน้ำตาลในเลือดของผู้เป็น
โรคเบาหวานโรงพยาบาลฮอด จังหวัดเชียงใหม่. การ
ค้นคว้าแบบอิสระพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่. 118 หน้า.
Green, L. W. and M. W. Kreuter. 1999. Health
Promotion Planning: An Educational and
Environmental approach. Mayfield Publishing,
Mountain View, California. 621 p.
Krejcie, R. V. and D. W. Morgan. 1970. Determining
sample size for research activities. Educational
and Psychological Measurement 30(3): 607-610.
-

การประเมินเบื้องต้นของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในการจัดการทรัพยากรชุมชนตาม
หลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรม: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านโคกไม้้งาม
ตำบลศรีสุข อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น

Initial Assessment of Environmental Impact of Community Resource Management by
Using Industrial Ecology: A Case Study of Ban Khok Mai Ngam in Si Suk Subdistrict,
Si Chomphu District, Khon Kaen Province

วิสาภา ภูจินดา^{1/} และดวงรัชนี เต็งสกุล^{1/}

Wisakha Phoochinda^{1/} and Duangratchanee Tengsakul^{1/}

^{1/}คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพฯ 10240

^{1/2} Graduate School of Environmental Development Administration, National Institute of Development Administration (NIDA), Bangkok 10240,
Thailand

(Received 2 February 2015; Accepted 25 February 2016)

Abstract: This study is aimed at initial assessing environmental impact resulted from community activities a case study of Ban Khok Mai Ngam, analyzing factors affecting sustainability of the community environmental management and so suggesting community environmental management using Industrial Ecology concept. Ten purposive samples from community leaders, community enterprise leaders and officers of Community Development Provincial Office were purposively sampled and interviewed and conducted 3 field activities. Field study by surveying the community activities was also carried out. The environmental impact resulted from the community activities was addressed by the emission from CO₂ equivalent and the sustainability of the community in term of the environmental management was assessed by having indicators from 7 dimensions. The results showed that three activities from five activities were in accordance with the Industrial Ecology concept which resulted in a reduction of their cost and CO₂ emission in an average of 22.50%. Respective factors for the achievement are capability and performance of community leaders, community trust – worthiness of leadership, cultural and traditional conservation. Such factors could make community development model for sustainability of a community.

Keywords: Community environmental management, industrial ecology

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเบื้องต้นจากกิจกรรมในชุมชนบ้านโคกไม้้งามและประเมินปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของชุมชนเพื่อให้ข้อเสนอต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรม

เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชน ผู้นำวิสาหกิจชุมชน และเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนจำนวน 10 ราย วิเคราะห์ข้อมูลโดยการคำนวณปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า (CO₂ equivalent) และวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของชุมชนด้วยตัวชี้วัด 7 ด้าน ผลการศึกษาพบว่า การเชื่อมโยงทรัพยากรจากการทำกิจกรรมชุมชน 3 กิจกรรมให้สอดคล้องกับหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมช่วยลดต้นทุนการดำเนินการและลดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้เฉลี่ยร้อยละ 22.50 ต่อปี โดยปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนมากที่สุด คือ ผู้นำชุมชนมีความรู้ความสามารถหลายด้านรองลงมา คือ คนในชุมชนไว้วางใจต่อผู้นำชุมชน และการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืนและการพัฒนาเป็นชุมชนต้นแบบต่อไป

คำสำคัญ: การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน นิเวศวิทยาอุตสาหกรรม

คำนำ

ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงมากเพราะมนุษย์ได้นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ตอบสนองความต้องการทั้งในภาคการผลิต ภาคอุตสาหกรรม ภาคคมนาคมขนส่ง และกิจกรรมอื่นๆ อย่างมากมาย จนเกิดเป็นปัญหาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับประเทศและระดับโลก การจัดการสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพจึงจำเป็นอย่างมากที่จะช่วยแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและในอนาคต หลักการจัดการ

สิ่งแวดล้อมแบบนิเวศวิทยาอุตสาหกรรม หรือ industrial ecology เป็นการประยุกต์รูปแบบของระบบนิเวศมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมของภาคอุตสาหกรรมในลักษณะของเครือข่ายที่มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน ใช้สารฐานูปโภคร่วมกันอย่างคุ้มค่าเพื่อผลดีทางธุรกิจ โดยมีผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลายจนไม่ก่อให้เกิดของเสียสู่สภาวะแวดล้อมสำหรับความสัมพันธ์ของนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมนั้นดังภาพที่ 1

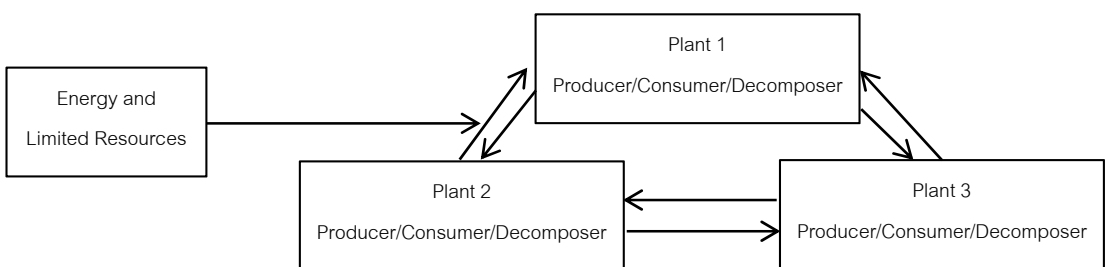

Figure 1 Relation of industrial ecology

ชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากรได้เช่นเดียวกับระบบนิเวศเนื่องจากมีผู้ผลิต เช่น การทำเกษตรกรรม ผลผลิตที่ได้เข้าสู่ผู้บริโภคผ่านทางระบบการค้าของ

ชุมชน รวมทั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในชุมชน (Makenzie, n.d. อ้างโดย สนธยา, 2533) ดังนั้น

หากมีการนำหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนจะช่วยให้เกิดการพึ่งพาอาศัยภายในชุมชน ลดการใช้ทรัพยากร วัสดุดิบ และพลังงาน เป็นการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม และยังสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจในชุมชนจากการนำทรัพยากรที่เป็นต้นทุนของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุด (ชวนี, 2554) ส่งผลต่อการเพิ่มความสำเร็จทางธุรกิจ เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่มธุรกิจชุมชนต่อไปสอดคล้องกับการที่ประเทศไทยมีแนวทางการสร้างความมั่นคงและยั่งยืนในชุมชนโดยมุ่งเน้นให้สมาชิกในชุมชนมีการรวมตัวสร้างงาน สร้างอาชีพที่มีความมั่นคงจากการนำแนวทางเศรษฐกิจชุมชนหรือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อช่วยลดการพึ่งพาภายนอกได้ มี การตราพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ณรงค์ และพิทยา, 2554) ดังเห็นได้จากโครงการส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการส่งเสริมหมู่บ้านภูมิปัญญาท้องถิ่นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

การนำหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้นจัดเป็นเทคนิคการจัดการสิ่งแวดล้อมรูปแบบหนึ่งให้เป็นไปตามแบบของระบบนิเวศช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ลดปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ลดรายจ่ายและมีผลประโยชน์ทางธุรกิจค่อนข้างมาก ผู้ศึกษาจึงสนใจประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเบื้องต้นจากการจัดการทรัพยากรชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมของชุมชนบ้านโคกไม้งาม ตำบลศรีสุข อำเภอศรีชมภู

จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบด้านเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมั่งมี ศรีสุข มีการทำกิจกรรมในชุมชนอย่างหลากหลาย และมีความเป็นไปได้ในการจัดการทรัพยากรชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมโดยเน้นศึกษาตามหลักการนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมระดับจุลภาค (micro-scale eco industrial design) โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ การเพิ่มผลผลิตจากการใช้ทรัพยากรในวิสาหกิจหนึ่ง ๆ ให้สูงขึ้น ลดการเกิดของเสียสะสม เน้นการรีไซเคิลและนำกลับมาใช้ใหม่หรือนำผลพลอยได้จากกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ประโยชน์และส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ยั่งยืน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรที่มีความสำคัญภายในชุมชนทั้งก่อนและหลังประยุกต์ใช้หลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมโดยใช้การประเมินเบื้องต้นทางผลกระทบสิ่งแวดล้อมในลักษณะของการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจก (CO₂ emission) และวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า มีการจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ ลดต้นทุนและยังลดการปล่อยของเสียที่จะเกิดผลกระทบในสิ่งแวดล้อมได้

อุปกรณ์และวิธีการ

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพควบคู่กับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participation action research: PAR) เลือกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโคกไม้งาม และเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอศรีชมภู จังหวัดขอนแก่นจำนวน 10 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้ 3 วิธีการ ซึ่งเป็นการยืนยันข้อมูลด้วยทฤษฎีสามเฝ้า

(สุภาวงศ์, 2553) คือ จากการที่ ศึกษเอกสาร การสังเกตการณ์ และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแนว คำถามเพื่อประเมินความยั่งยืนจากการดำเนินการ ครอบคลุมข้อมูลตั้งแต่การได้มาซึ่งทรัพยากร วัตถุดิบ การรวบรวม การขนส่ง การผลิตและปริมาณการใช้ ทรัพยากร การจัดการของเสีย การได้มาซึ่งข้อมูลเป็นไป ตามประเด็นการศึกษา คือ

- 1) ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี หลักนิเวศวิทยา อุตสาหกรรม ทฤษฎีอื่นๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) สร้างความเข้าใจกับชุมชนและเก็บข้อมูลเพื่อ วิเคราะห์องค์ประกอบในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน
- 3) ประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้นในรูปแบบ ของปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ เทียบเท่า (CO₂ equivalent)
- 4) ออกแบบการเชื่อมโยงทรัพยากรในแต่ละกิจกรรม ของชุมชนบ้านโคกไม้้งาม ตามหลักการนิเวศวิทยา อุตสาหกรรมร่วมกับชุมชนแล้วจึงประเมินปริมาณก๊าซ คาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่าและประเมินความยั่งยืนทาง สังคมอีกครั้ง เพื่อนำไปสู่การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน อย่างยั่งยืน
- 5) สรุปแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตามหลักการนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมของชุมชนบ้านโคก

ไม้้งาม ตำบลศรีสุข อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น เพื่อให้เกิดการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสาร และการสังเกตการณ์ ใช้การวิเคราะห์ เนื้อหาตามประเด็น (content analysis) ถอดบทเรียน ความสำเร็จ ศักยภาพ ปัญหา และอุปสรรค รายละเอียด ข้อมูลกิจกรรมของชุมชนประกอบการใช้สถิติพรรณนาใน รูปแบบของร้อยละและขอบเขตการวิเคราะห์ข้อมูล (system boundary) ในส่วนของการประเมินผลกระทบ สิ่งแวดล้อมเบื้องต้นและความยั่งยืนของชุมชนมีแนว ทางการประเมินดังนี้

ขั้นตอนการประเมินปริมาณการปล่อยก๊าซ คาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า (CO₂ equivalent)

การประเมินปริมาณก๊าซเรือนกระจกของชุมชนเริ่ม จากการกำหนดเป้าหมายและขอบเขตการศึกษา ดังภาพที่ 2 แล้วจึงรวบรวมข้อมูลเพื่อคำนวณปริมาณ การปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยใช้สมการในการคำนวณ คือ ข้อมูลกิจกรรมคูณกับค่าการปลดปล่อยก๊าซ เรือนกระจก (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน), 2555) หากใน 1 กิจกรรมมีหลาย กิจกรรมย่อยต้องคำนวณทุกกิจกรรมย่อยก่อนนำผลที่ ได้มารวมกันเพื่อให้ทราบถึงปริมาณการปล่อยก๊าซเรือน กระจกจากกิจกรรมหลักของชุมชนบ้านโคกไม้้งาม ตำบลศรีสุข อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น

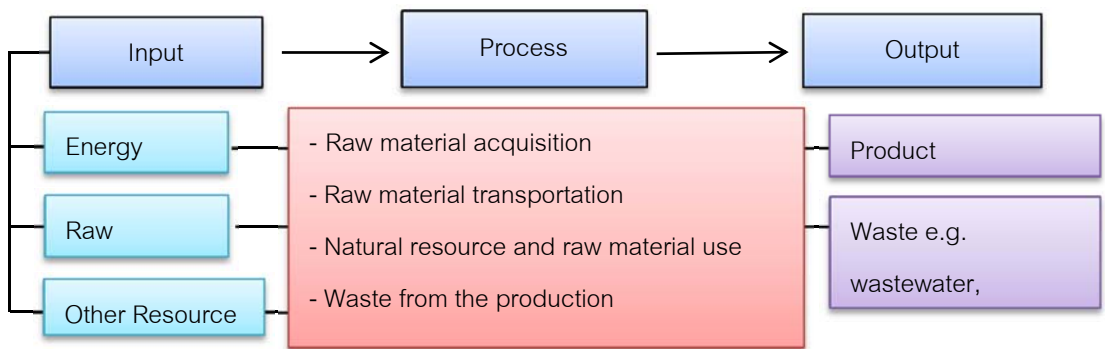

Figure 2 Scope of environmental impact assessment

ขั้นตอนการประเมินปัจจัยความยั่งยืนของ

ชุมชน

พิจารณาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมและนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนบ้านโคกไม้้งามโดยมีตัวชี้วัดการประเมินดังต่อไปนี้ (วลัญชา, 2555) 1) ความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน 2) ความสามัคคีระหว่างคนในชุมชนและระหว่างชุมชนข้างเคียง 3) การมีผู้นำชุมชนที่มีความรู้และทักษะต่าง ๆ อย่างหลากหลาย 4) การอนุรักษ์ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นของชุมชนให้คงอยู่ 5) ความร่วมมือระหว่างชุมชนข้างเคียง 6) ความไว้วางใจต่อการทำงานของผู้นำชุมชน และ 7) คนในชุมชนรับทราบข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชุมชนซึ่งข้อค้นพบจากการศึกษาทั้ง 2 ส่วนจะนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เพื่อสรุปเป็นแนวทางลดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและเพิ่มความยั่งยืนจากการใช้ทรัพยากรของชุมชนต่อไป

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 รูปแบบการจัดการทรัพยากรชุมชนบ้านโคกไม้้งาม ตำบลศรีสุข อำเภอสี่หมพ จังหวัดขอนแก่น

ชุมชนหมู่บ้านโคกไม้้งามอยู่ทางทิศใต้ของที่ว่าการอำเภอสี่หมพ มีพื้นที่ 2,540 ไร่ ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดขอนแก่นประมาณ 105 กิโลเมตร ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ทำนาข้าว ปลูกถั่วลิสง และพืชผักต่าง ๆ) ช่วง พ.ศ. 2537 ประชาชนประสบปัญหาความยากจนและภาวะหนี้สินหลายครัวเรือนเนื่องจากไม่มีอาชีพเสริมหลังฤดูการทำเกษตร ผู้นำชุมชนจึงหาแนวทางเพิ่มรายได้ให้ประชาชนโดยขอองค์ความรู้จากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสี่หมพ จัดตั้งกลุ่มอาชีพเสริม เช่น กลุ่มสตรีประจำหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ชุมชน และศูนย์สาธิตการตลาด และขับเคลื่อนให้ประชาชนยึดตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง จนได้รับรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ระดับจังหวัด ในปี พ.ศ. 2550 และปี พ.ศ. 2557 มีกิจกรรมรวมทั้งสิ้น 11 กิจกรรม และพบว่ากิจกรรมที่สามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากรในการดำเนินการประกอบด้วย 6 กิจกรรมหลัก ได้แก่ กลุ่มปลูกถั่วลิสง กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มปลูกพืชสมุนไพรเพื่อการแปรรูป กลุ่มปลูกพืชผักสวนครัว กลุ่มฝักรักบี้ กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง และกลุ่มทอเสื่ออก ส่วนอีก 5 กลุ่มกิจกรรมเสริม ได้แก่ กลุ่มตลาดแลกเปลี่ยน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มชลประทานห้วยไผ่ล้อม และกลุ่มศูนย์เรียนรู้ชุมชน เป็นกิจกรรมที่ไม่ได้ดำเนินการทุกวันแต่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น เมื่อศึกษาเชิงลึกถึงทรัพยากร และขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมที่แต่ละกลุ่มต้องใช้ในการดำเนินการจึงสามารถนำข้อมูลดังกล่าวมาออกแบบการดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรม

ได้ดังภาพที่ 3 คือส่งเสริมให้ในชุมชนมีทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยง วัฏดุปีใช้ทรัพยากรร่วมกันพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันให้มากที่สุดก่อนที่จะพึ่งพาปัจจัยและความช่วยเหลือจากนอกชุมชน สรุปเป็นแผนภาพการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ได้ดังภาพที่ 3

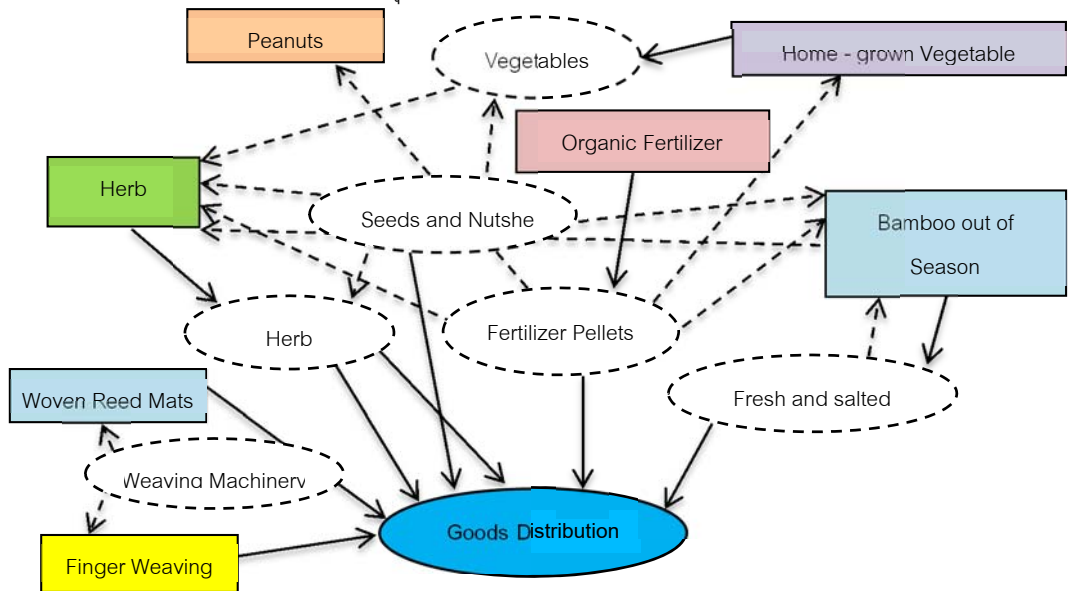

Figure 3 Guideline for exchanging raw materials and resource and resource use in Khok Mai Ngam community

Notes: - - - ► Raw material for resource exchange (Input) in Process and —► Products from resource exchange (Output).

ส่วนที่ 2 การประเมินเบื้องต้นของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า (CO₂equivalent)

การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้นตามหลักการประเมินของคณะกรรมการเทคนิคด้านคาร์บอนฟุตพริ้นของผลิตภัณฑ์ปี พ.ศ. 2552 สามารถอธิบายการดำเนินกิจกรรมของแต่ละกลุ่มในชุมชนบ้านโคกไผ่งามใต้ดังตารางที่ 2 คือการรวมกลุ่มทำกิจกรรมของชุมชนบ้านโคกไผ่งามใต้มีการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกในเบื้องต้นประมาณ

6,618.589 KgCO₂eq/ปี โดยกิจกรรมที่ปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากที่สุด คือ กลุ่มปลูกถั่วลิสง (3,613.00 KgCO₂eq/ปี) และรองลงมาได้แก่ กลุ่มไผ่หนอกฤดู (1,436.092 KgCO₂eq/ปี) เนื่องจากมีการใช้ปุ๋ยเคมี ยูเรีย และใช้น้ำมันดีเซลในเครื่องจักรกลทางการเกษตร การเชื่อมโยงกิจกรรมจะเน้นให้ประชาชนหันมาใช้ทรัพยากรและวัฏดุปีในชุมชนมากขึ้น ได้แก่ การนำเปลือกถั่วลิสงที่เหลือจากการนำเมล็ดพันธุ์ไปปลูกนำมาเป็นปุ๋ยแทนปุ๋ยเคมี

หรืออยู่เฉยๆช่วยลดการใช้ปุ๋ยหรืออาจพัฒนาต่อไปถึงขั้นที่ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีอีกต่อไป การเปลี่ยนวิธีรดน้ำพืชผักจากการใช้เครื่องจักรกลมาเป็นการให้น้ำโดยใช้แรงงานของสมาชิกแต่ละกลุ่มเข้ามาช่วยหรือในบางช่วงสามารถใช้วิธีทางธรรมชาติซึ่งช่วยลดการใช้น้ำนั้นได้เช่นกัน

หลังการปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินการโดยเน้นการเชื่อมโยงทรัพยากรในชุมชน ลดใช้เครื่องจักรกล ลดใช้ทรัพยากรจากภายนอก และน้ำมันเชื้อเพลิง โดยกำหนดมาตรฐานของการลดใช้ทรัพยากรแต่ละประเภทให้เท่ากันคือ 50% จากปริมาณเดิมที่ใช้เพื่อเป็นค่ากลางในการประเมินส่งผลให้ปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกออกสู่สิ่งแวดล้อมลดลง ได้แก่ กลุ่มปลูกถั่วลิสง มีปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกบนพื้นที่ทั้งหมด 100 ไร่ในแต่ละปีจาก 3,613.00KgCO₂eq/หน่วยทั้งหมด / ปี ลดลงเหลือ 2,484.00KgCO₂eq/หน่วยทั้งหมด/ปี เนื่องจากเกษตรกรลดการใช้ปุ๋ยเคมีได้กลุ่มปลูกพืชผักสวนครัวเดิมมีการปลดปล่อย 40.150KgCO₂eq/หน่วยทั้งหมด/ปีลดลงเหลือ 20.038KgCO₂eq/หน่วยทั้งหมด/ปี เนื่องจากเกษตรกรใช้เปลือกถั่วลิสงแทนปุ๋ยเคมีได้ และกลุ่มปลูกไม้ดอกฤดูซึ่งเดิมมีการปลดปล่อย 1,436.092 KgCO₂eq/หน่วยทั้งหมด / ปี ลดลงเหลือ 344.546 KgCO₂eq/หน่วยทั้งหมด/ปี เนื่องจากสามารถนำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดหรือเปลือกถั่วลิสงมาใช้แทนยูเรียได้ อีกทั้งยังส่งเสริมให้ลดการใช้เครื่องจักรกลบางประเภทที่สามารถใช้แรงงานคนหรือวิธีทางธรรมชาติได้ และยังมีกิจกรรมที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกคงเดิมนั้นเป็นเพราะยังต้องใช้ทรัพยากรบางประเภทที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เช่น วัตถุประสงค์ทำยาหม่อง และน้ำยาล้างจาน ส่วนผสมในการทำปุ๋ยอินทรีย์แต่กิจกรรมดังกล่าวสามารถยึดหลักการประหยัดทรัพยากรและต้นทุนต่อไปได้ ส่วนกลุ่มผู้ใช้น้ำ กองทุนหมู่บ้าน

กลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ต้องเดินทางโดยใช้ยานพาหนะ หรือมีการกิจกรรมสาธารณะตามเทศกาลที่ต้องใช้พลังงาน โดยเฉพาะน้ำมันเชื้อเพลิง แต่ไม่สามารถประเมินตามหลักการประเมินวัฏจักรชีวิตของผลิตภัณฑ์ได้เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นตามวาระโอกาสไม่ได้ดำเนินการทุกวันจึงยังไม่มีข้อมูลที่แน่นอน ซึ่งสามารถเปรียบเทียบปริมาณการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกก่อนและหลังมีการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมได้ดังตารางที่ 3 คือ กลุ่มกิจกรรม 3 กลุ่ม (กลุ่มปลูกถั่วลิสง กลุ่มปลูกพืชผักสวนครัว และกลุ่มปลูกไม้ดอกฤดู) ปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกลดลงได้เฉลี่ยร้อยละ 22.50 ต่อปี

ส่วนที่ 3 การประเมินปัจจัยนำไปสู่ความยั่งยืนทางสังคม

การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของชุมชนด้วยตัวชี้วัด 7 ด้านพบว่าเมื่อเชื่อมโยงทรัพยากรภายในชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมจะส่งเสริมให้กิจกรรมของชุมชนบ้านโคกไม้้งามมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้นโดยตัวชี้วัดที่ส่งผลกระทบต่อความความยั่งยืนของชุมชนมากที่สุดจากความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ การที่ชุมชนมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถและทักษะต่าง ๆ อย่างหลากหลาย (ร้อยละ 100) รองลงมาได้แก่ ความไว้วางใจในตัวผู้นำชุมชนจากความสำเร็จของผลงานที่ผ่านมา (ร้อยละ 90) ซึ่งผู้นำคนปัจจุบันมีความรู้ความสามารถและมีความเป็นผู้นำสูงจึงสามารถต่อยอดองค์ความรู้ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีประเด็นด้านการพัฒนาชุมชนโดยเน้นอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมให้คงอยู่ เนื่องจากชุมชนบ้านโคกไม้้งามมีศิลปะการทอผ้าพื้นเมืองและทอเสื่ออกโดยกลุ่มผู้สูงอายุที่มีฝีมือจึงช่วยส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นหลังเห็นคุณค่าและไม่ย้ายไปทำงานต่างถิ่นกันมาก (ร้อยละ 90) สามารถสรุปรายละเอียดได้ดังตารางที่ 1

Table 1 Sustainability assessment in Ban Khok Mai Ngam.

Criteria	Opinion from Key Informants										Total	Percent
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. Good relations in communities	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	8	80.0
2. The unity of people in the community and between communities	✓	✓	✓	-	✓	-	-	✓	✓	✓	7	70.0
3. Community leaders have the knowledge and ability	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	10	100.0
4. Conservation of cultural traditions of the local community	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	9	90.0
5. Community partnership	-	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-	5	50.0
6. Trust for community leadership	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	9	90.0
7. People in the community to get informed and to participate in the community's decision	✓	✓	-	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	8	80.0

Table 2 Greenhouse gas emission from the activities in Ban Khok Mai Ngam.

Activity	Greenhouse Gas Emission(KgCO ₂ /Year)					Activity	GHG after applying Industrial Ecology (KgCO ₂ eq/Unit/Year)
	Unit/Year	Emission factor/time (KgCO ₂ eq/Unit)	GHG before applying Industrial Ecology (KgCO ₂ eq/Unit/Year)				
1. Peanut Planting							
Fertilizer 15– 15 - 15					Fertilizer 15– 15 - 15 Less 50%		
- N 50 Kg./Rai/Year (15*100)/50					- N 25 Kg./Rai/Year (15*100)/25		
=7.5 Kg./Rai	100 Rai	2.600		1,950.00	=3.75 Kg./Rai		975.00
- P 50 Kg./Rai/Year (15*100)/50					- P 25 Kg./Rai/Year (15*100)/25		
=7.5 Kg./Rai	100 Rai	0.2520		189.00	=3.75 Kg./Rai		95.00
- K 50 Kg./Rai/Year (15*100)/50					- K 25 Kg./Rai/Year (15*100)/25		
=7.5 Kg./Rai	100 Rai	0.1600		120.00	=3.75 Kg./Rai		60.00
Diesel Fuel 5 L/Rai	500 L	2.7080		1,354.00	Diesel Fuel 5 L/Rai		1,354.00
Total	-	-		3,613.00	Total		2,484.00
2. Organic Fertilizer Producing							
Mixtures for pelletorganic fertilizer					Mixtures for pelletorganic fertilizer		
-Rice Bran 4 Kg./Rai	48 time	0.5059		97.152	-Rice Bran 4 Kg./Rai		97.152
Total	-	-		97.152	Total		97.152

การประเมินเบื้องต้นของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในการจัดการทรัพยากรชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรม:
กรณีศึกษา ชุมชนบ้านโคกไม้งาม ตำบลศรีสุข อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น

Table 2 (Continued)

Greenhouse Gas Emission(KgCO ₂ /Year)					
Activity	Unit/Year	Emission factor/time (KgCO ₂ eq/Unit)	GHG before applying Industrial Ecology (KgCO ₂ eq/Unit /Year)	Activity	GHG after applying Industrial Ecology (KgCO ₂ eq/Unit /Year)
3. Herb Planting					
Kaffir Lime 2 Kg./time	48time	0.0812	7.795	Kaffir Lime 2 Kg./time	7.795
Salt 0.5 Kg./time	48time	3.2500	78.000	Salt 0.5 Kg./time	78.000
Total	-	-	85.795	Total	85.795
4. Home - grown Vegetable					
Organic fertilizer 2 Kg./household /year	183 household	0.1097	40.150	Organic fertilizer 2 Kg./household /year	20.038
Total	-	-	40.150	Total	20.038
5. Bamboo out of Season					
Diesel Fuel 8L/time	28time	2.7080	606.592	Diesel Fuel 4 L/time	303.296
Urea 50 Kg/time	3time	5.5300	829.500	Urea 25 Kg/time	41.25
Total	-	-	1,436.092	Total	344.546
6. Finger Weaving					
Cotton Yarn 9 Kg/time	12 time	10.3000	1,112.400	Cotton Yarn 9 Kg/time	1,112.400
Total	-	-	1,112.400	Total	1,112.400
7. Woven Reed Mats					
Salt 0.5 Kg/time	144 time	3.2500	234.000	Salt 0.5 Kg/time	234.000
Total	-	-	234.000	Total	234.000
Total	-	-	6,618.589	Total	4,377.931

Table 3 Compare the Results of Material Connection in Community

Activity	Total Greenhouse Gas Emission(KgCO ₂ /Year)		Percentage change
	Before applying Industrial Ecology	After applying Industrial Ecology	
1. Peanuts Planting	3,613.000	2,484.000	31.200
2. Bio-fertilizer Producing	97.152	97.152	0.000
3. Herb Planting	85.795	85.795	0.000
4. Home - grown Vegetable	40.150	20.038	50.100
5. Bamboo out of Season	1,436.092	344.546	76.100
6. Finger Weaving	1,112.400	1,112.400	0.000
7. Woven Reed Mats	234.000	234.000	0.000
Total	6,618.589	4,377.93	22.50

อภิปรายผล

การประเมินเบื้องต้นของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในการจัดการทรัพยากรชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมทำได้โดยสร้างแนวทางการใช้ทรัพยากรของชุมชนร่วมกัน เน้นให้ชุมชนผลิต บริโภค และมีการจัดการของเสียที่เกิดขึ้นอย่างครบวงจร เช่น ส่งเสริมให้ชุมชนนำผลผลิตหรือของเสียมาใช้ประโยชน์ต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ชวน์ (2554) คือ การนำทรัพยากรต้นทุนของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์จะส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนไปพร้อมกับการสร้างความยั่งยืนได้เป็นอย่างดี และสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการของเสียแบบของเสียเหลือศูนย์ (zero waste) ที่ถูกกล่าวถึงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 ณ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา (Energy Saving, 2555) ที่ส่งเสริมการนำของเสียทุกชนิดในกระบวนการผลิตไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่หรือนำกลับไปใช้จนไม่เหลือของเสียหรือเหลือของเสียออกสู่สิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดนอกจากนี้การส่งเสริมให้ชุมชนบ้านโคกไม้้งามใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่า ลดการใช้พลังงานและเชื้อเพลิงในเครื่องจักรกลทางการเกษตรและใช้แรงงานคนในการให้น้ำพืชผลทางการเกษตรแทน ซึ่งสอดคล้องกับ Roseland (1997) ที่ศึกษามิติของการเป็นชุมชนเชิงนิเวศ (eco-city) ว่าต้องเลือกใช้เทคโนโลยีที่มีความเหมาะสมกับชุมชน (appropriate technology) โดยเป็นเทคโนโลยีที่ใช้ทรัพยากรน้อยควบคู่ไปกับการนำกลับไปใช้ใหม่ เน้นใช้พลังงานหมุนเวียนมากกว่าพลังงานสิ้นเปลือง

การเชื่อมโยงให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพช่วยให้ชุมชนบ้านโคกไม้้งามลดปริมาณก๊าซเรือนกระจกอันเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อมได้

ซึ่งกิจกรรมที่ปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกจำนวนมากนั้นเกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรมเนื่องจากต้องใช้ปุ๋ยเคมีและสารเร่งการเจริญเติบโต ใช้เชื้อเพลิงในเครื่องจักรกลทางการเกษตรและการขนส่ง ซึ่งล้วนเป็นการดำเนินการที่มีค่าการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกหรือค่า emission factor ในระดับสูง สอดคล้องกับข้อมูลจาก United Nations Framework Convention on Climate Change (2013) ที่ได้แสดงข้อมูลปี ค.ศ. 2010 ว่าภาคเกษตรกรรมก่อให้เกิดการปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกในลำดับ 1 ใน 3 ของโลก เช่นเดียวกับรายงานขององค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) เมื่อปี พ.ศ. 2554 ที่ระบุภาคเกษตรกรรม ป่าไม้ และการใช้ประโยชน์ที่ดินปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากเป็นลำดับที่ 2 รองจากภาคพลังงาน และยังมีส่วนวิจัยของคณะพลังงานสิ่งแวดล้อมและวัสดุ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (2558) ซึ่งศึกษาคาร์บอนฟุตพริ้นท์ของกระบวนการปลูกเมล็ดกาแฟในวิสาหกิจชุมชนแล้วพบว่า ในการปลูกเมล็ดกาแฟมีค่าการปล่อยคาร์บอนฟุตพริ้นท์มากที่สุดจากการใช้พลังงาน และก๊าซหุงต้มในการคั่วกาแฟ ซึ่งสามารถลดการใช้พลังงานได้โดยการเพิ่มประสิทธิภาพเตาก๊าซหุงต้ม ซึ่งจะสอดคล้องกับผลการวิจัยนี้ที่เน้นส่งเสริมการลดใช้ทรัพยากรที่มีค่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสูงบนเงื่อนไขที่ชุมชนจะไม่ได้รับผลกระทบด้านลบทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมเมื่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินการแล้ว เช่น การลดใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรที่ต้องใช้น้ำมันเชื้อเพลิง และการใช้เปลือกถั่วลิสงบำรุงดิน เนื่องจากมีผลศึกษาและนำไปใช้อย่างแพร่หลาย เช่น ชวนเพชร แก้วม่วย (2554) ที่พบว่า เกษตรกรหมู่บ้านแหลมหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท ใช้เปลือกถั่วลิสงเป็นหัวเชื้อจุลินทรีย์บำรุงดินทำให้นดินมีคุณภาพดีขึ้น สอดคล้องกับข้อมูลจากงาน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธานี ครั้งที่ 2 ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม (2550) ที่ว่าถ่านและเปลือกถั่วลิสงสามารถใช้ไถกลบลงดินในระหว่างการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกและใช้คลุมดินเพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายและยังปลดปล่อยแร่ธาตุอาหารให้แก่พืชอย่างช้า ๆ

การศึกษานี้ทำให้ทราบถึง 3 ปัจจัยหลักที่นำไปสู่ความสำเร็จและความยั่งยืนของชุมชน คือ ผู้นำที่มีความรู้ความสามารถหลากหลาย ความไว้วางใจในตัวผู้นำชุมชนและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของชุมชน เนื่องจากการมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถนำไปสู่ความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน อีกทั้งการพัฒนาโดยมุ่งเน้นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนทำให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจและหวงแหนทรัพยากรของตน ซึ่งสอดคล้องกับ Blatchford (1994) ที่ว่าการตั้งเป้าหมายชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในชนบทแล้กว่าผู้นำมีความสำคัญที่ต้องกระตุ้นการพัฒนาและวิธีการปฏิบัติของชุมชน และยังคงสอดคล้องกับสุกัญญา (2557) ที่พบว่าภาวะผู้นำมีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนที่จะร่วมกันพัฒนากิจกรรมของชุมชนให้ยั่งยืนได้และข้ออภิปรายสุดท้าย คือ การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยใช้หลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมในชุมชนบ้านโคกไม้้งามเป็นไปได้ในการดำเนินการและสามารถพัฒนาต่อไปยังชุมชนอื่นที่มีบริบทชุมชนใกล้เคียงกันโดยแนวทางดังกล่าวจะประสบความสำเร็จได้ต้องใช้ความร่วมมือร่วมใจของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องของเน้นพัฒนาให้สอดคล้องกับแหล่งทรัพยากรที่มี ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิชา (2555) ที่พบว่าชุมชนไทหลวงได้รับการส่งเสริมให้ใช้ทรัพยากรและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการสื่อสารที่ดี มีแผนพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องจะนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ ชุมชนมี

ความเข้มแข็งและเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมชุมชนไปพร้อมกัน

สรุป

ชุมชนบ้านโคกไม้้งามมีกิจกรรมกลุ่มรวมทั้งสิ้น 11 โดยกลุ่มปลูกถั่วลิสงมีปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากที่สุดในทุก ๆ กิจกรรมจากการใช้ปุ๋ยเคมีและใช้น้ำมันดีเซลในเครื่องจักรกลทางการเกษตร และพบว่า ก๊าซเรือนกระจกจากทุกกิจกรรมนั้นส่วนใหญ่จะมาจากการการทำการเกษตรกรรม เมื่อมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรและวัตถุดิบในชุมชนแล้วส่งผลให้มีกิจกรรมที่ปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ออกสู่สิ่งแวดล้อมลดลงช่วยลดต้นทุนเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ในชุมชนและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้

ดังนั้น แนวทางที่เหมาะสมต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรมให้ประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืน คือ เน้นลดปริมาณการใช้หรือปรับเปลี่ยนวัตถุดิบบางประเภทในกระบวนการผลิตและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยเริ่มจาก 1) การศึกษาข้อมูลเชิงลึกของชุมชนจากผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับเพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างแนวทางพัฒนาชุมชน 2) พัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนและผู้นำกิจกรรมให้มีความรู้ความสามารถเหมาะสม 3) ประเมินศักยภาพทรัพยากรในชุมชน และ 4) พัฒนาระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตามหลักนิเวศวิทยาอุตสาหกรรม โดยออกแบบให้มีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน เน้นการนำของเสียมาใช้ประโยชน์ และส่งเสริมให้ใช้ทรัพยากรหรือสาธารณูปโภคร่วมกันอย่างคุ้มค่า โดยมีการผลิต การบริโภค และการย่อยสลายอย่างครบวงจรแล้วจึงขยายเครือข่ายการจัดการออกสู่ภายนอกชุมชน จึงจะ

ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ชุมชน และช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- ขุนเพชร แก้วมัย. 2554. การทำหัวเชื้อจุลินทรีย์บำรุงดินจากเปลือกถั่วลิสงแห้ง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.rakbankerd.com/agriculture/page.php?id=7088&s=tblplant> (11 กันยายน 2558).
- ชวนี ทองโรจน์. 2554. การวิจัยวัฒนธรรมเพื่อภูมิปัญญาท้องถิ่น. วารสารวิจัย มสศ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 7(1): 129-138.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พัทธยา ว่องกุล. 2554. วิสาหกิจชุมชน กลไกเศรษฐกิจฐานราก. พิมพ์ครั้งที่ 5. สำนักพิมพ์เอ็ดมันเพลส โปรดักส์, กรุงเทพฯ. 266 หน้า.
- มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. 2558. คาร์บอนฟุตพริ้นท์ของกระบวนการปลูกเมล็ดกาแฟในวิสาหกิจชุมชน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://gsbooks.gs.kku.ac.th/58/the34th/pdf/PMP8.pdf> (4 ธันวาคม 2558).
- มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. 2550. เทคนิคการปรับปรุงบำรุงดิน. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <https://www.gotoknow.org/posts/147570> (10 กันยายน 2558).
- วลัญชา สุพรรณธริกา. 2555. สังคมอุดมสุขที่ยั่งยืน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ. 185 หน้า.
- วิสาภา ภูจินดา. 2555. การประยุกต์หลักนิคมอุตสาหกรรมเชิงนิเวศในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน กรณีศึกษาบ้านภูไทพัฒนา. วารสารมหาวิทยาลัยนเรศวร 20 (2): 54-61.
- สนธยา พลศรี. 2553. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 4. สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสไตร์, กรุงเทพฯ. 247 หน้า.
- สุกัญญา ดวงอุปมา. 2557. แนวทางการพัฒนาศักยภาพการจัดการที่ดีของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 2 (2): 133-139.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2554. วิธีกรวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 18. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. 233 หน้า.
- องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน). 2555. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจกปี 2555. พิมพ์ครั้งที่ 3. สำนักพิมพ์องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก, กรุงเทพฯ. 92 หน้า.
- องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน). 2554. รายงานการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทย. เอกสารวิชาการ. ศูนย์ข้อมูลก๊าซเรือนกระจก องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน), กรุงเทพฯ. 14 หน้า.
- Blatchford, E. 1994. Working together for community economic development in rural alaska. Economic Development Review. 12(1): 41-45.
- Energy Saving. 2012. Zero waste management. (Online). Available:

[http://www.energysavingmedia.com/news/page.php
p?a=10&n=109&cno=3007](http://www.energysavingmedia.com/news/page.php?a=10&n=109&cno=3007) (April 30, 2013).

Roseland, M. 1997. Dimension of eco-city. Cities 14 (4):
197-202.

United Nations Framework Convention on Climate
Change. 2013. GHG emission profiles for Annex I
Parties and major groups (Online). Available:
[http://unfccc.int/ghg_data/ghg_data_unfccc/ghg_pr
ofiles/items/4625.php](http://unfccc.int/ghg_data/ghg_data_unfccc/ghg_profiles/items/4625.php) (April 30, 2013).

Guide for Authors

Manuscripts submitted for publication should be of high academic merit and are accepted on condition that they are contributed solely to the Journal of Community Development and Life Quality. Manuscripts, parts of which have been previously published in conference proceedings, may be accepted if they contain additional material not previously published and not currently under consideration for publication elsewhere.

Submission of a multi-authored manuscript implies the consent of all the participating authors. All manuscripts considered for publication will be peer-reviewed by independent referees.

Submission checklist

Manuscript submission must include title page, abstract, key words, text, tables, figures, acknowledgments, reference list and appendices (if necessary). The title page of this file should include the title of the article, full names, official name and affiliations of all authors, E-mail address, telephone and fax numbers and full postal address of the corresponding author.

Preparation and Submission of Manuscripts

Authors submitting manuscripts for consideration for publication should follow the following guidelines.

1. Manuscript texts must be written using high-quality language. For non-native English language authors, the article should be proof-read by a language specialist before it is sent to Journal.

2. Manuscript texts should not exceed than 10 pages and the combined number of figures and tables. The inclusion of more figures and tables will reduce the word allowance, and vice versa.

3. The manuscript text and tables should be created using Microsoft Word.

4. Manuscript texts should be prepared single column, with sufficient margins (1.0 inch) for editorial and proof-reader's marks. 12 pt Times New Roman font should be used throughout and all pages numbered consecutively.

5. Abstracts should not exceed than 200 words. About 5 keywords should also be provided.

6. All measures in the text should be reported in abbreviation.

7. Tables and figures should each be numbered consecutively.

8. Acknowledgments should be as brief as possible, in a separate section before the references, not in the text or as footnotes.

9. Citations of published literature in the text should be given in the form of author and year in parentheses; (Jaturasitha *et al.*, 2008), or, if the name forms part of a sentence, it should be followed by the year in parenthesis; Jaturasitha *et al.* (2008). All references mentioned in the reference list must be cited in the text, and vice versa. The references section at the end of the manuscript should list all and only the references cited in the text in alphabetical order of the first author's surname. The following are examples of reference writing.

Reference to a journal article:

Jaturasitha, S., R. Norkaew, T. Vearasilp, and M. Kreuzer. 2008. Carcass and meat quality of Thai native cattle fattened on Guinea grass (*Panicum maxima*) or Guinea grass-legume (*Stylosanthes guianensis*) pastures. Meat Science 155-162.

Reference to article or abstract in a conference proceedings:

Kempster, A.J., and D.B. Lowe. 1993. Growth performance and carcass characteristics as influenced by genotype and environment. In: Proc. 44th Annual Meeting of the EAAP. Aarhus, Denmark.

Reference to a book:

Voet, D. and J.G. Voet. 1995. Biochemistry. 2nd ed. John Wiley & Son, Inc. New York, 1361 p.

Reference to an edited book:

Fletcher D.L. 1999. Poultry meat color. pp. 159-175. In: R.I. Richardson, and G.C. Mead (Eds.). Poultry Meat Science. Poultry Science Symposium Series. Vol.25. CABI Publishing, Wallingford.

Reference to electronic data source (used only when unavoidable):

Matakohe gardens. 2012. *Sandersonia* flowers. (Online). Available: [http:// matakohegardens.homestead.com /SandersoniaFlowers.html](http://matakohegardens.homestead.com/SandersoniaFlowers.html) (24 February 2012).

Journal of Community Development and Life Quality

Choices under Contract Farming System of Organic Farmers in Nakhon Pathom Province Patrapan Tamdee.....	171
Factors Influencing Use of Local Agricultural Knowledge and Wisdom to Strengthen Economic Community in Northeastern, Thailand Dolruedee Jankeaw and Wilinda Suthiphom.....	188
Potential Analysis of Agricultural Officers of Local Administrative Organizations and Rice Farmer Groups for Suitable Development Plan Chalida Tooksoon and Avorn Opatpatanakit	200
The Promoting and Development of Potentiality of Farming Households based on Sufficiency Economy Philosophy: A Case Study of Non Sa-nga Village, Nong Kung, Mueang Subdistrict, Kalasin Province Sukanya Duanguppama, Phattharaporn Pharana, and Parina Andersson.....	212
Phu Tai Wisdom cultural cuisine in Udonthani Navarat Boonphila.....	224
Development of a Community Participatory Model for Chaiyaphum Ecotourism Management: A Case Study of Mor Hin Khao Phakawan Puttamasuwan.....	235
Empowering Local Guides in Nong Han Kumphawapi Wetland, Udon Thani Province Poirada Phumee, Worawat Tibjoi and Nuttanun Suwannawong.....	249
Activity Patterns Development of Students' Moral Promotion According to Speeches of His Majesty the King: Case Study of Phang Ngu Pitthayakom School Phrakhruwichaikhunnawat Chasombat.....	261
Development of Parent Education SUKDEE Model to Promote Appropriate Child Rearing Knowledge toward Sexuality Nouengruethai Chaidara.....	273
The Development Community Learning Process for Cultural Health Promotion: A Case Study LI watersheds, Lamphun Province Samart Jaitae, Siwalee rattanapunya, Rapeeporn Tamjun, Somchai Sangwong and Punapa Ausajai.....	284
The Relative Factors of Self-Care Behaviors of Diabetes Mellitus Patients in Mae Chan District, Chiang Rai Soontaree Suratana, Kitti Sasivimonlux, Kewali Kruejak and Wiroj Mongkolthep.....	297
Initial Assessment of Environmental Impact of Community Resource Management by using Industrial Ecology: A Case Study of Ban Khok Mai Ngam in Tambon Si Suk, Si Chomphu District, Khon Kaen Province Wisakha Phoochinda and Duangratchanee Tengsakul.....	308

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
โทร: 0 5394 4097 ต่อ 102 แฟกซ์: 0 5394 4097 ต่อ 103

